บทเรียน
เครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน

เล่ม 2

* สำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย
  กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
  กระทรวงสาธารณสุข
* เครือข่ายสุขภาพวิถีไท อีสาน

บทเรียน**เครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไท อีสาน** เล่ม 2

คณะที่ปรึกษา
นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน
นายแพทย์ประพจน์ เภตรากาศ

บรรณาธิการบริหาร
เสาวณีย์ กุลสมบูรณ์
บรรณาธิการวิชาการ
รัชนี จันทร์เกษ อุษา กลิ่นหอม และยงยุทธ ตรีนุชกร

คณะบรรณาธิการ
รุจินาถ อรรถสิษฐ เกื้อกูล พิมพ์ดี พิศ แสนศักดิ์ สมยศ ศรีจารนัย
พิเชษ เวชวิฐาน สมชาย ชินวานิชเจริญ พัชริน วิจิตรอลงกรณ์
ทานตะวัน สิงห์แก้ว ถวิล ชนะบุญ สัญญา ศุภจันทรา แดงชัย สืบเสาะ
พลจักร นวนพลั่ว เนตรนภิศ ศรีอินทร์น้อย พัทธนันท์ โอษฐ์เจษฎา

จัดพิมพ์โดย
สำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย
กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข
ถนนติวานนท์ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี 11000
โทรศัพท์/โทรสาร 0-2591-7808
Website: http://www.dtam.moph.go.th

พิมพ์ครั้งแรก เมษายน 2550
จำนวน 1,000 เล่ม
พิมพ์ที่ สำนักงานกิจกรรมโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ
รัชนี จันทร์เกษ อุษา กลิ่นหอม ยงยุทธ ตรีนุชกร และคณะ (บรรณาธิการ)
บทเรียนเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไท อีสาน เล่ม 2
กรุงเทพฯ :
320 หน้า
1. เครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน 2. ภูมิปัญญาสุขภาพ
ISBN 978-974-09-2887-4

คำนำ

“บทเรียนเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไท อีสาน เล่ม 2” เล่มนี้ เป็นการรวบรวมและเรียบเรียงกระบวนการและประสบการณ์การสังคายนาระบบองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน เพื่อให้เห็นศักยภาพระหว่างทาง.. ทบทวนต้นทาง.... มองไปยังหลายทาง....โดยมีส่วนร่วมผ่านเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ภายใต้ชุดโครงการวิจัยปฏิบัติการในพื้นที่ 8 จังหวัด ประกอบด้วยโครงการหลักและโครงการย่อยรวม 13 โครงการ เป็นการปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องจาก หนังสือภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ 9: บทเรียนเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไท อีสาน

การทำงานของเครือข่ายยังดำเนินการเป็นชุดโครงการวิจัยและโครงการปฏิบัติการการแพทย์พื้นบ้านอีสานในระยะยาวและต่อเนื่อง โดยการประสานงานและแสวงหาแหล่งสนับสนุนทุนในการปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมาย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ซึ่งเป็นหน่วยงานส่วนกลางด้านวิชาการ เห็นความ

สำคัญของกระบวนการทำงานในลักษณะเครือข่ายในการขับเคลื่อนการปฏิบัติการในชุมชนที่ส่งผลกระทบการเปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ ในพื้นที่ที่มีพลัง

การปฏิบัติการของเครือข่ายวิจัยในชุมชนได้ก่อให้เกิดบทเรียนกระบวนการทำงานแบบเครือข่าย พลังสร้างสรรค์ของกระบวนการวิจัยไทบ้านในพื้นที่ปฏิบัติการของเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสานที่เน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่ายและชุมชน ได้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพ และร่วมอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการสืบทอด การบันทึกในหนังสือเล่มนี้ หวังว่าอาจมีประเด็นที่มีความสำคัญที่ทีมงานเครือข่ายจะได้ใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในอนาคต

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ขอบคุณ ดร.สินธุ์ สโรบล และคณะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค สนับสนุนวิชาการ กระบวนการดำเนินงานและงบประมาณในการทำวิจัย ขอบคุณทีมงานนักวิจัยทั้ง 13 โครงการ หมอพื้นบ้าน ผู้รู้ในท้องถิ่น นักวิชาการ ที่เป็นภาคีในเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสานที่ร่วมกันสานต่อแนวคิดการทำงานเครือข่ายในการสังคายนาระบบองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสานอย่างต่อเนื่อง

(นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน)
อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

คำแนะนำหนังสือ จากคณะบรรณาธิการ

“บทเรียน เครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน” เป็นกระบวนการพัฒนาที่ริเริ่มในปลายปี 2546 ตั้งต้นจากความสัมพันธ์ส่วนตัวและแรงกระตุ้น ระหว่างผู้ปฏิบัติการเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา การแพทย์พื้นบ้านอีสาน ในหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน กับทีมงานการแพทย์พื้นบ้าน กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ชักชวนกันมาร่วมคิด ทบทวน ปรับแนวคิด หาแนวทาง ทำงานร่วมกัน เป็นกลุ่ม “เครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน” ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ซึ่งมีงานที่ควรทำร่วมกัน 3 ด้าน คือ งานสังคายนาองค์ความรู้ งานรณรงค์เพื่อการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของชุมชน และงานพัฒนาศักยภาพหมอพื้นบ้าน

“บทเรียน เครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน เล่ม 2” เป็นกระบวนการพัฒนาการทำงานของเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสานต่อเนื่อง ในปี 2549 เกิดกลไกการบริหารงานวิจัยจัดตั้งเป็น “หน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน” ภายใต้การสนับสนุนทุน

การวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย พัฒนาความร่วมมือเป็นชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสาน 13 โครงการ เป็นการศึกษาสถานการณ์การแพทย์พื้นบ้านอีสานตามโจทย์ของพื้นที่หรือชุมชน เพื่อให้ได้องค์ความรู้ในการจัดทำตำรากลางการแพทย์พื้นบ้านอีสาน จัดทำทำเนียบหมอพื้นบ้าน (หมอใหญ่)

เจตนารมณ์ของหนังสือเล่มนี้ เป็นการรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลที่ได้รับรู้และร่วมกระบวนการวิจัยชุดโครงการนี้ เพื่อเป็นสื่อกลางที่แสดงให้เห็นศักยภาพ พลังของกระบวนการทำงานแบบเครือข่าย และพลังสร้างสรรค์ของกระบวนการวิจัยไทบ้านในพื้นที่ปฏิบัติการของเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสานที่เน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่ายและชุมชนในการจัดการปัญหาในพื้นที่ปฏิบัติการ เริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ ในสังคม ซึ่งเป็นฟันเฟืองที่ขาดไม่ได้ในการพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน

การทำงานชิ้นนี้ใช้ข้อมูลจากการร่วมอยู่ในกระบวนการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน บางส่วนได้จากการเข้าร่วมประชุมกับเครือข่ายพื้นที่ และเอกสาร ในที่สุดจึงได้ต้นฉบับที่มีเนื้อหาทั้งหมด 4 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

ส่วนที่ 1 บอกเล่าให้เป็นถึงแนวคิดกระบวนการริเริ่มกระบวนการพัฒนาเครือข่าย

ส่วนที่ 2 การเรียนรู้ร่วมกันของทีมนักวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน

ส่วนที่ 3 การประเมินโครงการและการถอดบทเรียนงานวิจัย

ส่วนที่ 4 องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้าน

คณะบรรณาธิการ หวังว่าการรวบรวมเรียบเรียงงานชิ้นนี้ที่ได้จากการเข้าร่วมกระบวนการชุดโครงการวิจัยได้พบประเด็นสำคัญที่เป็นประโยชน์และเป็นต้นทุนความรู้ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม และพัฒนาภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน เพื่อเสริมสร้างโอกาสและความเข้มแข็งกับระบบการดูแลสุขภาพชุมชนอีสานต่อไป

คณะบรรณาธิการ

เมษายน 2550

สารบัญ

คำนำ

คำแนะนำหนังสือ จากคณะบรรณาธิการ

ส่วนที่ 1 พัฒนาการงานวิจัยแบบเครือข่าย **1**

* การก่อรูป 13 โครงการ 1
* การบริหารโครงการ 8

ส่วนที่ 2 การเรียนรู้ร่วมกันของทีมนักวิจัยเครือข่าย สุขภาพวิถีไทอีสาน **17**

* ที่มาและความหมาย 19
* เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพในงานด้านชุมชน 21
* เทคนิคการจัดกระบวนการและการเขียนงานวิจัยเชิงคุณภาพ 28
* การเรียนรู้ร่วมกันในพื้นที่วิจัย 33
* การนำเสนอผลการศึกษางานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไท 48

ส่วนที่ 3 การประเมินและการถอดบทเรียนโครงการวิจัย **61**

ส่วนที่ 4 องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน **83**

ภาคผนวก

(1) รายชื่อนักวิจัยโครงการการแพทย์พื้นบ้านอีสาน 95

(2) ทำเนียบหมอพื้นบ้าน 103

(3) ทำเนียบผู้ขายยาสมุนไพรบ้านเชียงเหียน 129

(4) ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน 133

* อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร 133
* อำเภอวาปีปทุม และอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม 156

* ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 169
* บ้านดุง จังหวัดอุดรธานี 184
* อำเภอกุสุมาลย์ และอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร 198
* อำเภอโขงเจียม อำเภอพิบูลมังสาหาร และอำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี 226
* อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ 234

(5) กลุ่มอาการโรค สาเหตุ/อาการและการวินิจฉัย/โรคของหมอพื้นบ้าน 247

(6) สมุนไพรและการใช้ประโยชน์
* รายชื่อสมุนไพร ส่วนที่ใช้ และประโยชน์ที่ใช้ในการดูแลรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน 259
* พืชสมุนไพรที่พบในอดีตและปัจจุบันสูญพันธุ์และบางชนิดพบในปริมาณที่น้อยมาก และเป็นสมุนไพรที่มีความจำเป็นฯ 272

(7) บทคัดย่อโครงการวิจัยย่อย 285

ส่วนที่ 1 พัฒนาการงานวิจัยแบบเครือข่าย

การก่อรูป 13 โครงการ

การแพทย์พื้นบ้านอีสานเริ่มก่อรูปเครือข่ายที่จังหวัดนครราชสีมา ในปลายปี 2546 และมีความเชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน มีการพบปะร่วมแลกเปลี่ยนระหว่างนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข หมอพื้นบ้าน และเครือข่ายหมอพื้นบ้านรวมตัวกันเป็น **"เครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน"** ประกอบด้วย คณะวิทยาศาสตร์ คณะมนุษย-ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตรราชมงคลพังโคน คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ศูนย์ข้อมูล มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา โรงเรียนการดูแลสุขภาพวิถีไท ชมรมพัฒนาบุรีรัมย์ ชมรมเกษตรออมทรัพย์โคราช ชมรมเกษตรเทพนิมิตรชัยภูมิ ชมรมสมุนไพรมุกดาหาร สภาหมอพื้นบ้านอีสาน เครือข่ายอินแปง สกลนคร เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์ ภูเขียว กาฬสินธุ์ หนองบัวลำพู และเครือข่าย

เกษตรกรรมทางเลือกขอนแก่นภาคใต้ – โคราชเหนือ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร อุดรธานี กาฬสินธุ์ หนองบัวลำภู ชัยภูมิ และนครราชสีมา กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข และมีบทสรุปร่วมกันในการสังคายนาองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสานที่กระจัดกระจายไม่มีการจัดระบบหมวดหมู่ ซึ่งเห็นร่วมกันว่าการสังคายนาองค์ความรู้ควรทำเป็นลำดับแรก เพื่อสร้างให้เกิดความชัดเจนและเชื่อถือในวงกว้าง ในการใช้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน แก้ปัญหาสุขภาพ

การสานต่อแนวคิดในการทำงานที่ก่อรูปจากเวทีการปรึกษาหารือได้มีการปฏิบัติต่อเนื่องด้วยการประชุมเชิงปฏิบัติการ ที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมานั้น ทีมงานเครือข่ายหมอพื้นบ้าน โดยอาจารย์ยงยุทธ ตรีนุชกร เป็นผู้ประสานงานระหว่างภาค เพื่อเตรียมการด้านวิชาการ สำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข สนับสนุนงบประมาณ มีผู้เข้าร่วมประชุมจาก 13 จังหวัด ประกอบด้วยนักพัฒนาองค์กรพัฒนาภาคเอกชน ภาครัฐ สถาบันวิชาการและกลุ่มหมอพื้นบ้าน เป้าหมายครั้งนี้ คือ **เค้าโครงการดูแลสุขภาพชุมชนอีสาน** การพัฒนางานจากนครราชสีมาต่อเนื่องมาจังหวัดขอนแก่น ได้ใช้กระบวนการทำงานแบบเครือข่ายและก่อรูปกลไกการสนับสนุนในรูปคณะกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านวิชาการและให้คำปรึกษา กลไกดังกล่าวคือ *“คณะกรรมการพัฒนาเครือข่ายภูมิปัญญาไทอีสาน”*

การทำงานมีแนวคิดพื้นฐาน โดยใช้ข้อมูลจากสถานการณ์จริงที่ดำรงอยู่ และการสร้างความรู้ท่ามกลางการปฏิบัติการ รูปธรรม

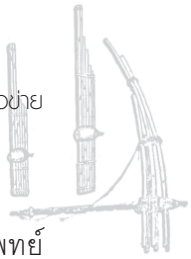

รองรับแนวคิดดังกล่าว คือ กระบวนการประมวลความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน โดยการเชิญชวนภาคนักวิชาการในเครือข่าย ค้นคว้าทบทวนงานวิชาการประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์พื้นบ้านอีสานหลายเรื่องและนำเสนอความรู้ร่วมกันที่จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ ทีมสำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย ทบทวนงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ การแพทย์พื้นบ้านอีสาน ในช่วง ๑๐ ปี ย้อนหลัง (พ.ศ. 2537 – 2547) ดร. อุษา กลิ่นหอม คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ศึกษาสถานภาพองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน ผศ. วีณา วีสเพ็ญ และคณะ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ศึกษาและวิเคราะห์ตำรายาพื้นบ้านจากเอกสารใบลานภาคตะวันออกเฉียง–เหนือ อาจารย์อนุวัฒน์ วัฒนพิชญากุล คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ศึกษาและวิเคราะห์วัฒนธรรมการเยียวยารักษาโรคของหมอพื้นบ้านอีสาน และอาจารย์พิศ แสนศักดิ์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ศึกษาสถานการณ์ของงานวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสาน

จากกระบวนการทำงานของเครือข่ายที่แสดงถึงความตั้งใจการแบ่งปันและเกื้อกูลอย่างต่อเนื่อง จากการประชุมปรึกษาหารือที่จังหวัดขอนแก่น เพื่อเตรียมการในการดำเนินงาน การประมวลความรู้ (State of art review) มีการขับเคลื่อนงานการแพทย์พื้นบ้านอีสานด้วยกระบวนการงานวิจัย จังหวัดเชียงใหม่ และประชุมเตรียมการสำหรับการแสวงหาพันธมิตรการทำงานในภาคสนาม ระหว่างทีมงานสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภาคีเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน และทีมงานสำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย ที่จังหวัดขอนแก่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเครือข่าย เพื่อการนำเสนอแนวคิด และโครงการวิจัยด้านภูมิปัญญาด้านสุขภาพ/การแพทย์

พื้นบ้านอีสาน และประชุมปฏิบัติการ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสานในพื้นที่ทำงานเครือข่ายจังหวัดมหาสารคาม ในปี 2549 จำนวน 15 โครงการ ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุน 13 โครงการ และมีกลไกในการบริหารงานวิจัยจัดตั้งเป็น **หน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน** ซึ่งประกอบด้วยคณะนักวิจัยส่วนกลาง และคณะนักวิจัยท้องถิ่น

หน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัยภาค และโครงการพัฒนาเครือข่ายภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ในปีงบประมาณ 2548 (ตุลาคม 2548–กันยายน 2549) เป็นที่มาของยุทธศาสตร์การสร้างภูมิคุ้มกันสุขภาพชุมชน (แผนภูมิ 1) และพัฒนาความร่วมมือเป็นชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสานโดยใช้กระบวนการ (Process) พัฒนาภูมิคุ้มกันชุมชน จากการทำงานร่วมกัน และนำเรื่องราวต่าง ๆ มาร่วมเชื่อมโยง เรียงร้อย เพื่อคุ้มครอง อนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาไทอีสานในการดูแลสุขภาพชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินโครงการในปีงบประมาณ 2548 จำนวนทั้งสิ้น 13 โครงการ (แผนภูมิ 2) ดังนี้

1. โครงการหน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน **หัวหน้าโครงการ** ดร.อุษา กลิ่นหอม
2. โครงการการสังเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการวินิจฉัยและรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน **หัวหน้าโครงการ** อาจารย์พิศ แสนศักดิ์
3. โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของ

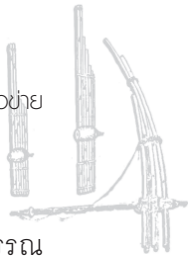

คนอีสาน ตำบลเหล่าโพนค้อ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร **หัวหน้าโครงการ** นายสัญญา ศุภจันทรา

4. โครงการองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน : กรณีศึกษาอำเภอวาปีปทุม และอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม **หัวหน้าโครงการ** นายทานตะวัน สิงห์แก้ว

5. โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลและรักษาโรคของคนอีสานพื้นที่ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม **หัวหน้าโครงการ** นายประจวบ จันทร์หมื่น

6. โครงการรูปแบบการรักษาโรค การสืบทอด วิถี เจตคติ และสังคมหมอพื้นบ้าน ตำบลตูมใหญ่ และตำบลโนนแดง จ.บุรีรัมย์ **หัวหน้าโครงการ** น.ส.พัทธนันท์ โอษฐ์เจษฎา

7. โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา : ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ **หัวหน้าโครงการ** นายแดงชัย สืบเสาะ

8. โครงการการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษา : บ้านเชียงเหียน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม **หัวหน้าโครงการ** นายถวิล ชนะบุญ

9. โครงการการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการตรวจวินิจฉัยโรคแบบดั้งเดิมของคนอีสาน จังหวัดอุดรธานี **หัวหน้าโครงการ** เภสัชกรสมชาย ชินวานิชเจริญ

10. โครงการองค์ความรู้หมอพื้นบ้านชาวไทโซ่ และกะเลิง เขตพื้นที่อำเภอกุสุมาลย์ และอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของชุมชน **หัวหน้าโครงการ** ผศ.พิเชษฐ์ เวชวิฐาน
11. โครงการการพัฒนารูปแบบการศึกษาฟื้นฟูและสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน กรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านกับชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี **หัวหน้าโครงการ** นางสาวพัชริน วิจิตรอลงกรณ์
12. โครงการการศึกษาองค์ความรู้ในการรักษาโรคของคนอีสาน อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด **หัวหน้าโครงการ** นายพลจักร นวนพลั่ว
13. โครงการดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ **หัวหน้าโครงการ** นายแพทย์สมยศ ศรีจารนัย

แผนภูมิ 1 ภูมิค้มกันสุขภาพชุมชน

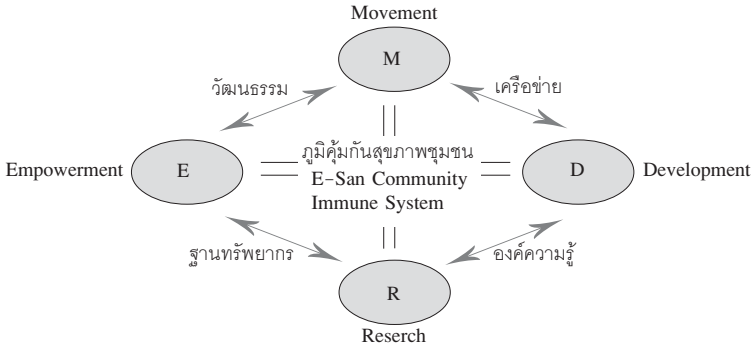

แผนภูมิ 2 แสดงโครงการหลักและโครงการย่อยรวม 13 โครงการของหน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไท อีสาน

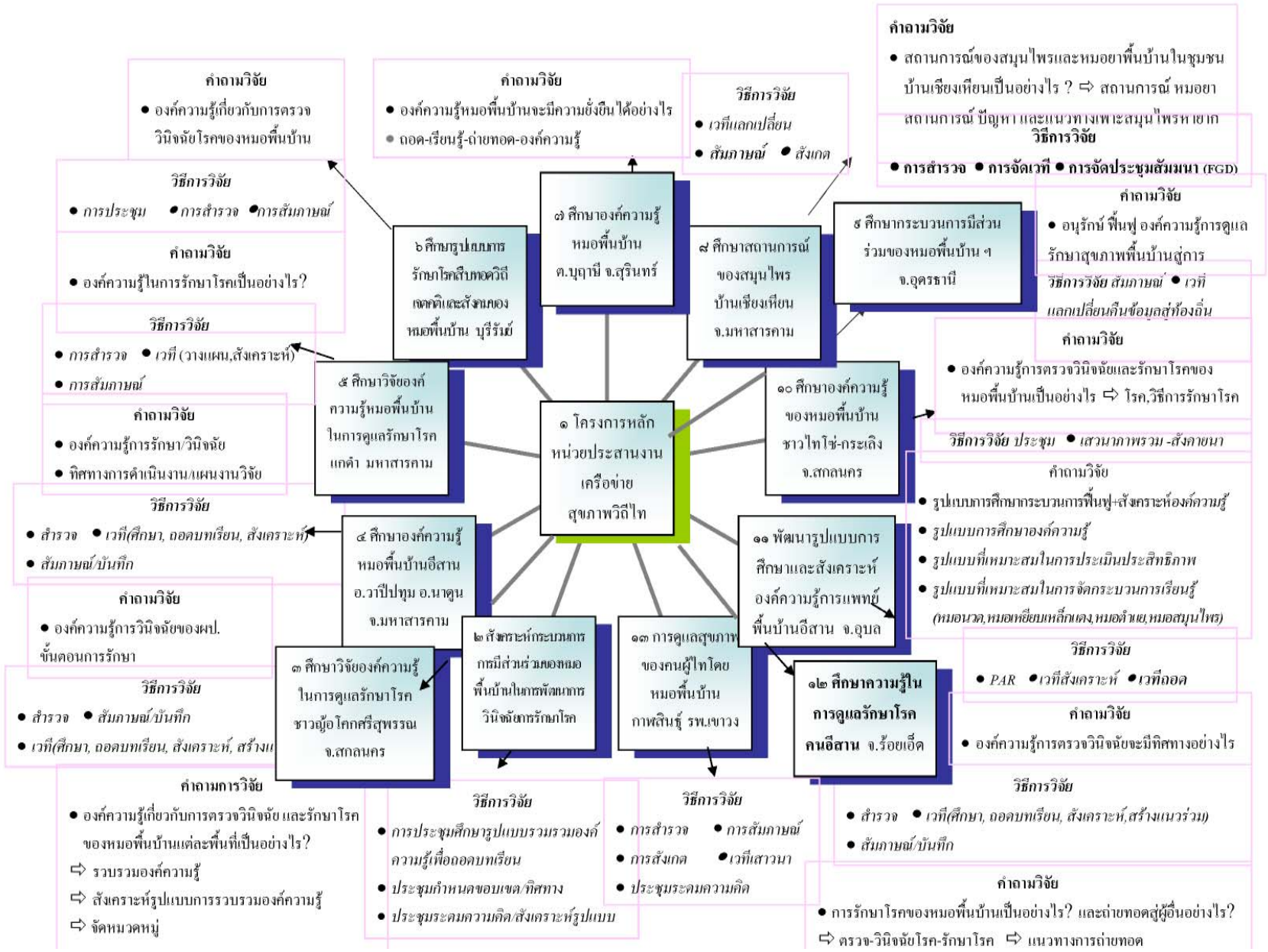

การบริหารโครงการ

ชุดโครงการวิจัยนี้เป็นโครงการวิจัยปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาท้องถิ่นทีมวิจัยสามารถศึกษาเอกสารหรืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community – Based Action Research) ได้ด้วยตนเองเพิ่มเติม

งานวิจัยปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาท้องถิ่นหรืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในที่นี้ใช้คำว่า “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อแผนงานที่ให้การสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานวิจัย คือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค จังหวัดเชียงใหม่

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ให้มีความสามารถในการ

1. สำรวจค้นหาปัญหาหรือประเด็นที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างเป็นระบบ
2. ก่อรูปปฏิบัติการหรือการเผชิญสถานการณ์อย่างมีพลังมีบทเรียนเพื่อการเรียนรู้และการจัดการความรู้ภายในชุมชน
3. สามารถสร้างสรรค์คิดค้นวิถีทางที่จะเผชิญสถานการณ์การแก้ปัญหาด้วยชุมชนเอง

หลักสำคัญ 3 ประการข้างต้นจะมีผลเป็นจริงได้ จำเป็นต้องเสริมสร้างการรับรู้ของประชาชนและท้องถิ่นให้เห็นถึงคุณค่าตนเอง มีอิสระ มีศักดิ์ศรี มีความสามารถในการพึ่งตนเอง มีเอกภาพร่วมกันที่จะดูแลและรักท้องถิ่นบ้านเกิดของตนเอง นักวิจัยที่ดำเนินงานเกี่ยวกับงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญมากในกระบวนการศึกษางาน

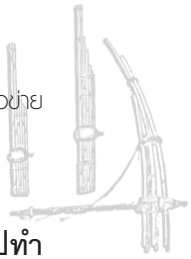

วิจัย เพื่อท้องถิ่น **บทบาทของนักวิจัยมิใช่ผู้เชี่ยวชาญที่เข้าไปทำวิจัยในท้องถิ่น แต่เป็นบุคคลที่กลายเป็นผู้กระตุ้น และเป็นผู้จัดการกระบวนการกลุ่ม เพื่อช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาหรือประเด็นที่ท้องถิ่นสนใจได้เข้าใจปัญหาและเหตุแห่งปัญหา ได้อย่างชัดเจนถึงรากเหง้าและเป็นระบบ** ทั้งยังช่วยสนับสนุนและช่วยเหลือบุคลากรในท้องถิ่นให้ทำร่วมกันในการแก้ปัญหาหรือพัฒนา ประเด็นที่สนใจอย่างมีประสิทธิภาพและท้องถิ่นให้ทำงานในการแก้ปัญหา หรือพัฒนาประเด็นที่สนใจอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม ดังนั้น ผู้วิจัยจะต้องละทิ้งบทบาทของผู้เชี่ยวชาญ ผู้สั่งการ หรือหัวหน้า ในการวิจัยเพื่อท้องถิ่น อย่างไรก็ตามนักวิจัยยังคงมีบทบาทเป็นผู้ให้ข้อมูลหรือให้ข้อเสนอแนะด้านวิชาการต่อท้องถิ่น โดยผู้เกี่ยวข้องกับสถานการณ์หรือประธานในท้องถิ่นจะเป็นผู้ตัดสินเลือกวิธีการของตนเอง นอกจากนี้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความรู้สึกแบบเท่าเทียมกันให้มีความสัมพันธ์แบบร่วมมือกัน ความเป็นเอกภาพ ยอมรับความคิดเห็นและการกระทำของประชาชน ในชุมชนและหากมีความขัดแย้งเกิดขึ้น งานวิจัยจะมีส่วนร่วมในการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยการสนทนาร่วมกันอย่างเปิดเผย

การบริหารงานวิจัย จำแนกเป็น 3 ประเด็น คือ

1. โครงสร้างและกลไกการบริหารงานวิจัย

โครงการบริหารงานวิจัยจะกล่าวถึงภาพรวมของโครงการวิจัยเท่านั้น พื้นที่เป้าหมายแต่ละโครงการ สามารถก่อรูปเป็นโครงสร้างและกลไกเฉพาะได้ เพื่อให้งานวิจัยมีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่

โครงสร้างของคณะวิจัย แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

1.1 *คณะวิจัยส่วนกลาง* (สำนักงานเลขานุการโครงการวิจัย) ประกอบด้วย

1) ดร.อุษา กลิ่นหอม หัวหน้าโครงการวิจัย
2) นายยงยุทธ ตรีนุชกร รองหัวหน้าโครงการวิจัย
3) นางสาวรุจินาถ อรรถสิษฐ นักวิจัย
4) นางเสาวณีย์ กุลสมบูรณ์ นักวิจัย
5) นางสาวรัชนี จันทร์เกษ นักวิจัย
6) หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย 12 โครงการ 12 คน นักวิจัย

บทบาทหน้าที่

(1) จัดกระบวนการบริหารงานวิจัย และสังเคราะห์ภาพรวมงานวิจัยตลอดจนเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนานโยบายในระดับท้องถิ่นและนโยบายเชิงสังคม

(2) ประสานงาน และสร้างกระบวนการเรียนรู้ในงานวิจัยด้านการแพทย์พื้นบ้านระดับท้องถิ่นให้กับนักวิจัยท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับความต้องการของนักวิจัยท้องถิ่น

(3) เอื้ออำนวยต่อคณะนักวิจัยแต่ละท้องถิ่น ให้เกิดการพัฒนาโครงการวิจัย ดำเนินงานวิจัย และถอดบทเรียนความก้าวหน้าของงานวิจัยในพื้นที่เป้าหมาย

1.2 *คณะนักวิจัยท้องถิ่น* ประกอบด้วย

1) หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย แต่ละโครงการ (12 โครงการ/ 12 คน)

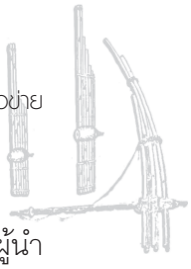

2) นักวิจัยท้องถิ่น (หมอพื้นบ้าน นักพัฒนาเอกชน ผู้นำชุมชน บุคคลากรด้านสาธารณสุขอื่น ๆ ในท้องถิ่น)

บทบาทหน้าที่

(1) พัฒนาและจัดการโครงการวิจัยในพื้นที่วิจัย โดย การพัฒนาคำถามการวิจัย ก่อรูปกระบวนการวิจัย (สร้างและพัฒนารูปแบบการปฏิบัติการ) สรุปบทเรียนและการวิเคราะห์ผลงานวิจัยเฉพาะพื้นที่

(2) เอื้ออำนวยและจัดการงานวิจัยระดับพื้นที่

(3) ประสานงาน และทำงานร่วมกับคณะนักวิจัยส่วนกลาง (หน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน)

ในภาพรวม คณะนักวิจัยส่วนกลาง จะเสริมสร้างสมรรถนะเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและงานการแพทย์พื้นบ้านให้กับคณะวิจัยทุกท่านโดยผ่านการประชุม การติดตามเยี่ยมเยียนในพื้นที่ นอกจากนี้คณะนักวิจัยยังสามารถสื่อสารกันทางโทรศัพท์ E-Mail ส่วนคณะนักวิจัยส่วนกลางและทีม สกว. มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความก้าวหน้าของการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของคณะนักวิจัยและทีม เพื่อสร้างกลไกร่วมในการทำงานร่วมกันและช่วยพัฒนาทักษะและเทคนิคเฉพาะให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของทีมวิจัย

1.3 หน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน

เป็นหน่วยประสานงานโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นหน่วยประสานงานและบริหารชุดโครงการวิจัยดังกล่าว มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการเต็มเวลา 2 คน ได้แก่ คุณเกื้อกูล

พิมพ์ดี ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยประสานงานหลัก สนับสนุนการวิจัยในภาคสนาม และคุณเนตรนภิศ ศรีอินทร์น้อย ทำหน้าที่ด้านการบริหารจัดการสำนักงาน การจัดการงบประมาณ

สำนักงานหน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ตั้งอยู่ที่คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

2. กระบวนการบริหาร

โครงการวิจัยนี้มุ่งในการนำไปสู่การใช้ประโยชน์ โดยตรงต่อท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็สามารถสังเคราะห์งานวิจัยเป็นภาพรวมของการสังคายนาระบบองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสานอีกด้วย จึงมีความจำเป็นต้องใช้ความรู้ 2 ส่วน คือ 1) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงปัญหาของชุมชนและการเห็นคุณค่าความเข้มแข็งของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ 2) การแพทย์พื้นบ้าน มีพื้นที่วิจัย 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม อุบลราชธานี บุรีรัมย์ สกลนคร กาฬสินธุ์ อุดรธานี สุรินทร์ และร้อยเอ็ด บริหารงานวิจัยโดยคณะนักวิจัยส่วนกลาง (แผนภูมิ 3)

แผนภูมิ 3 แสดงกลไกการบริหารงานและประสานงานของโครงการวิจัย

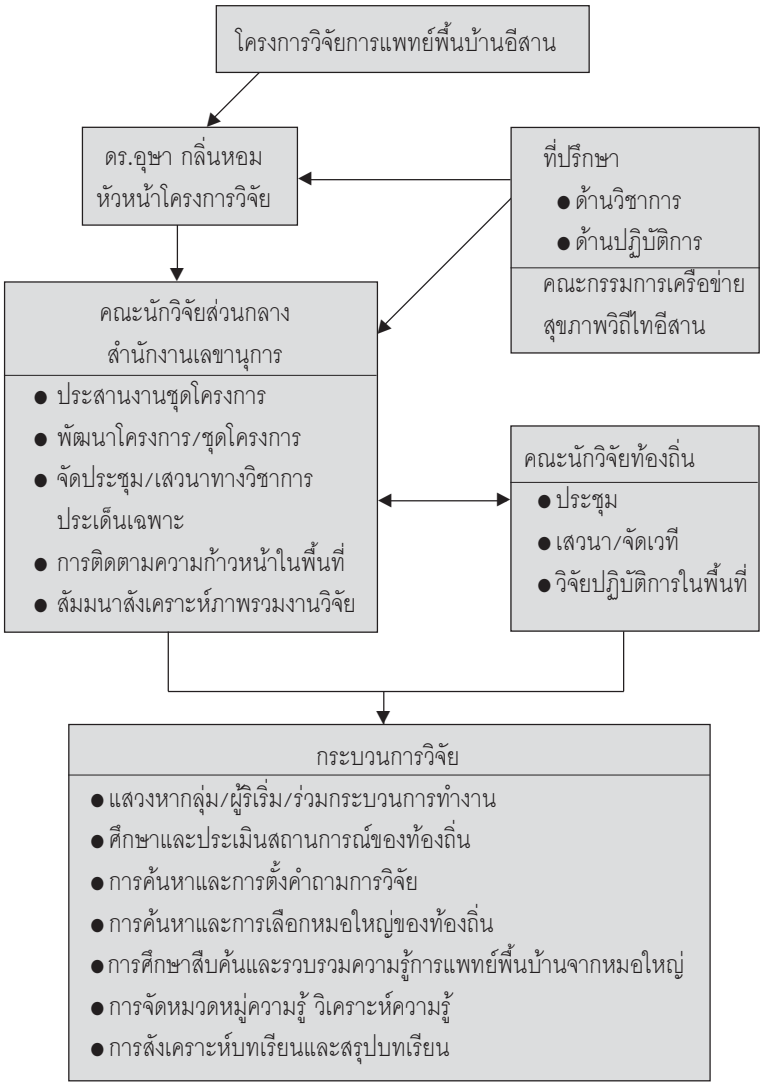

3. การบริหารงบประมาณของงานวิจัย

โครงการวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค เป็นจำนวน 2,436,488 บาท (สองล้านสี่แสนสามหมื่นหกพันสี่ร้อยแปดสิบแปดบาทถ้วน) และงบประมาณหมวดค่าใช้จ่ายวัสดุจากสำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข จำนวน 200,000 บาท (สองแสนบาทถ้วน) รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวนเงิน 2,636,488 บาท (สองล้านหกแสนสามหมื่นหกพันสี่ร้อยแปดสิบแปดบาทถ้วน)

โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ทำสัญญากับหัวหน้าโครงการวิจัยหลัก (หน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไท) ส่วนโครงการย่อย สกว. ทำสัญญาตรงกับหัวหน้าโครงการย่อย

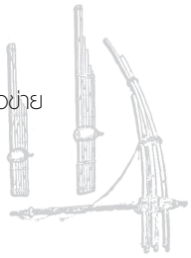

ตาราง 1 แสดงโครงการที่ได้รับการสนับสนุนทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

โครงการ	งบประมาณ (บาท)	ระยะเวลาทำสัญญากับ สกว.
1. หน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน	1,008,128	1 พ.ย. 48 – 30 ก.ย. 49
2. การสังเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการวินิจฉัยและรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน	327,140	13 ต.ค. 48 – 31 ส.ค. 49
3. ศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน ต.เหล่าโพนค้อ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร	99,050	6 ม.ค. 49 – 30 มิ.ย. 49
4. ศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน : กรณีศึกษา อ.วาปีปทุม และ อ.นาดูน จ.มหาสารคาม	100,630	22 พ.ย. 48 – 30 เม.ย. 49
5. ศึกษาวิจัยองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลและรักษาโรคของคนอีสานพื้นที่ ต.วังแสง อ.แกดำ จ.มหาสารคาม	100,000	22 พ.ย. 48 – 30 เม.ย. 49
6. ศึกษารูปแบบการรักษาโรค การสืบทอดวิถีเจตคติและสังคมหมอพื้นบ้าน ต.ตูมใหญ่ และ ต.โนนแดง จ.บุรีรัมย์	99,700	7 ต.ค. 48 – 28 ก.พ. 49
7. ศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา : ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์	104,000	26 ต.ค. 48 – 28 ก.พ. 49
8. การศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษา : บ้านเชียงเหียน อ.เมือง จ.มหาสารคาม	97,200	7 ต.ค. 48 – 28 ก.พ. 49

โครงการ	งบประมาณ (บาท)	ระยะเวลา ทำสัญญากับ สกว.
9. ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการตรวจวินิจฉัยโรคแบบดั้งเดิมของคนอีสาน จ.อุดรธานี	100,000	1 ก.พ. 49 – 30 มิ.ย. 49
10. องค์ความรู้หมอพื้นบ้านชาวไทโซ่และกะเลิง เขตพื้นที่ อ.กุสุมาลย์ และ อ.เมือง จ.สกลนคร ในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของชุมชน	100,240	28 พ.ย. 48 – 30 มิ.ย. 49
11. การพัฒนารูปแบบการศึกษาฟื้นฟูและสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน กรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านกับชุมชน จ.อุบลราชธานี	100,000	26 ต.ค. 48 – 28 ก.พ. 49
12. การศึกษาองค์ความรู้ในการรักษาโรคของคนอีสาน อ.โพธิ์ชัย จ.ร้อยเอ็ด	100,400	1 ก.พ. 49 – 30 มิ.ย. 49
13. การดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์	100,000	26 ต.ค. 48 – 28 ก.พ. 49

ส่วนที่ 2 การเรียนรู้ร่วมกันของทีมนักวิจัย เครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข และหน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไท ได้ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ผู้สนับสนุนทุนในชุดโครงการวิจัย จัดเวทีให้ความรู้ทางวิชาการ การจัดการด้านงบประมาณเพื่อพัฒนาศักยภาพนักวิจัยโครงการย่อยทั้ง 12 โครงการ และเวทีนำเสนอผลการศึกษา ความก้าวหน้าโครงการ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคณะทีมวิจัยส่วนกลาง ทีมวิจัยโครงการย่อย และแหล่งสนับสนุนทุนอย่างต่อเนื่อง การเคลื่อนไหวของกระบวนการเรียนรู้เครือข่ายผ่านการนำเสนอเวทีที่น่าสนใจในการทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ลำดับเหตุการณ์พอสังเขปดังนี้

- การประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การเขียนรายงานและการจัดทำรายงานวิจัย ระหว่างวันที่ 28–29 ธันวาคม 2548 ณ ศูนย์ประชุมแก่งเลิงจาน อ.เมือง จ.มหาสารคาม

- การประชุมย่อย เรื่อง การจัดการงบประมาณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) วันที่ 25 พฤศจิกายน 2548 ณ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- การประชุมคณะกรรมการประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ครั้งที่ 1/2549 วันที่ 1 มีนาคม 2549 ณ ห้องประชุมเรือนพระยาพิศณุประสาทเวช กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านกระทรวงสาธารณสุข
- การประชุมคณะกรรมการประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ครั้งที่ 2/2549 วันที่ 21 มีนาคม 2549 ณ ห้องประชุมกลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้าน กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกกระทรวงสาธารณสุข
- การประชุมสัมมนาวิชาการ เรื่อง ผลการศึกษาการวิจัยเครือข่ายภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ระหว่างวันที่ 21 – 23 พฤษภาคม 2549 ณ ศูนย์ประชุมแก่งเลิงจาน อ.เมือง จ.มหาสารคาม
- การประชุมคณะกรรมการประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ครั้งที่ 3/2549 วันที่ 2 กันยายน 2549 ณ ห้องประชุม 231 ชั้น 2 อาคารสัมมนา 2 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- การประชุมคณะกรรมการประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ครั้งที่ 4/2549 วันที่ 5 ตุลาคม 2549 ณ ห้องประชุมเรือนพระยาพิศณุประสาทเวช กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านกระทรวงสาธารณสุข

- การประชุมสรุปผลการวิจัยในช่วงแรกและชี้แจงความเป็นไปได้ของการดำเนินโครงการวิจัยต่อเนื่องในเรื่อง การจัดการงบประมาณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และแหล่งทุนอื่น วันที่ 6 ตุลาคม 2549 ณ ห้องประชุมเบญจกูล กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน กระทรวงสาธารณสุข

ที่มาและความหมาย

ของ "งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" (Community - Based Research)

ในปี พ.ศ. 2541 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เริ่มมีการดำเนินงานวิจัยเป็นงานวิจัยแนวใหม่ ที่เรียกว่า "งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" (Community – Based Research) มีเป้าหมายอยู่ที่การทำให้ชุมชนท้องถิ่นได้เรียนรู้ และได้รับประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง เพื่อให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน และก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผนในชุมชนท้องถิ่น

เหตุผลสำคัญคือ งานวิจัยที่มีอยู่เดิมส่วนใหญ่ดำเนินการโดยนักวิชาการ ข้าราชการ หรือหน่วยงานท้องถิน มีประเด็นหรือโจทย์วิจัยเป็นไปตามความสนใจของผู้วิจัยเอง มุ่งผลในเชิงการสร้างองค์ความรู้ หรือหาคำตอบทางทฤษฎี หรือเพื่อนำข้อมูลไปประกอบการกำหนดนโยบายบางอย่าง หรือแม้ในงานวิจัยที่คนภายนอกพยายามทำเองช่วยหาคำตอบ หาทางเลือกที่เหมาะสม หรือหาทางแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน มักพบเสมอว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้กับชาวบ้านได้ เพราะนักวิจัยขาดความเข้าใจ หรือบางครั้งงานวิจัยกลับกลายเป็นการ

สร้างปัญหาให้กับชาวบ้านอีกด้วย และในกระบวนการทำวิจัยดังกล่าว ชาวบ้านจะเป็นเพียงผู้ถูกวิจัยถูกถาม ถูกสังเกตเท่านั้น

"งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" เป็นงานวิจัยแนวใหม่ ซึ่งไม่มีทฤษฎี หรือแนวทางในการดำเนินงานมาก่อน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องช่วยกันทำความเข้าใจกับแนวคิด และปรับแนวคิดให้เป็นรูปธรรมในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการทำวิจัย เพื่อตอบคำถามของชุมชนท้องถิ่น หรือปัญหาของชาวบ้านได้

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community – Based Research) ที่เป็นการริเริ่มมุ่งเน้นให้ "คน" ในชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นเหตุเป็นผล งานวิจัยแบบนี้ไม่ได้เน้นที่ *"ผลงานวิจัย"* หรือ การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ หากแต่มอง *"กระบวนการวิจัย"* เป็น *"เครื่องมือ"* ในการเพิ่มพลัง (Empower) ชุมชน ในการจัดตามแผน เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่ง ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญหลง ได้ให้ความหมาย **กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมายถึง การทำงานอย่าง เป็นระบบ เป็นขั้น เป็นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง โดยมีการแยกแยะ ประเด็นว่าข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการค้นหาข้อมูลก่อนทำ มีการวิเคราะห์ ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำก็จะมีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" เพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น โดยทั้งหมดดำเนินการโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็น "ผู้สงสัย" นั่นเอง**

เทคนิคการวิจัย

เชิงคุณภาพในงานด้านชุมชน

ดร.บัญชร แก้วส่อง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้ความรู้ด้านเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยชุมชน อาจต้องตอบคำถามว่า ชาวบ้านทำวิจัยได้จริงหรือ การวิจัยท้องถิ่น เป้าหมายคือ การตอบคำถาม และเป้าหมายที่สำคัญ คือ อยากให้ชุมชนค้นหาเป้าหมายตนเองให้พบ และเป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก ชุมชนสามารถจัดความสัมพันธ์ใหม่ และจัดการตนเองได้

พอมีการกล่าวถึงคำว่า “การวิจัย” หลายคนจะกลัว ชาวบ้าน ครู หมออนามัย คำว่า การวิจัย ในความหมายของภาษาไทยอีสานหมายถึง การสาวขึ้นมา – ซอกหา – ซอกหาจนเจอ เราจะซอกหาอะไร – เราซอกหา “ความรู้” หลาย ๆ วิธี เช่น การอ่านหนังสือ การพูดคุย หาพื้นที่ แล้วเกิดความรู้ใหม่

ทำไมต้องทำงานล้วงลึก เวลาทำวิจัยเชิงคุณภาพ งานบางเรื่องต้องใช้ “คุณลักษณะ” ในการอธิบาย เช่น ชาวบ้านมีความสามารถอย่างไรในการรักษาป่า ทำให้เกิดกระบวนการ ค้นหา ข้อมูล เชิงคุณลักษณะ

*1) **ทำไมต้องทำวิจัยเชิงคุณภาพในระดับชุมชน***

- การค้นหาความรู้เพื่อด้านนอก : การค้นหาความรู้เพื่อคนเป็นหลัก
- การวิจัยเพื่อสร้างผลงาน : การวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลง
- ชุมชนบริบท มีความสำคัญหลากหลายแบบตามนิเวศวิทยามีวัฒนธรรมกับชุมชนรูปแบบเดียว

- คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน (ต้องดูของจริง) กับคำตอบอยู่ที่นักวิชาการ บางทีนักวิจัยอยากให้สำเร็จเป็นรูปเล่ม แต่พบว่าในชุมชนมีประเด็นการเปลี่ยนแปลง แต่ไม่พบในงานวิจัย

2) แนวคิดการวิจัยเชิงคุณภาพ

- การใช้ฐานความคิด แทนกรอบความคิด เป็นตัวเริ่มต้นและขยับต่อ เช่น วิจัยควายทาม เช่น ใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชน
- ฐานความคิดระบบเปิด กับฐานความคิดระบบปิด เรากำลังค้นหาอย่างหนึ่ง เราจะพบสิ่งอื่นด้วย วิจัยเชิงคุณภาพจึงต้องปรับฐานความคิดระบบปิด
- การให้คุณค่าจากคนใน กับ การให้คุณค่าจากคนนอก ไม่ควรเอาคุณค่าจากคนนอกไปครอบ
- การให้ความสนใจกับเนื้อหาเชิงอรรถธิบายการเคลื่อนไหวกับการให้ค่าเป็นตัวเลข
- การศึกษาจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมนั้น
- การศึกษาปรากฏการณ์เฉพาะในเงื่อนไขของท้องถิ่นนั้นกับการสรุปนัยทั่วไป

3) ทำอย่างไรจะได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

- เราต้องได้ข้อมูลใดมาบ้าง – ต้องค้นไปดูว่าเขาต้องการหรือกำลังหาความรู้เรื่องอะไร ต้องมีฐานความคิด

- ข้อมูลดังกล่าวจะได้มาจากใคร ต้องมีเทคนิค มีวิธีการจะเชื่อถือได้อย่างไร
- ข้อมูลประเภทที่ควรจะเก็บ
  - ข้อมูลทั่วไป เช่น บริบทชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน
  - ข้อมูลเฉพาะประเด็นที่ต้องการศึกษา เช่น สมุนไพรกับการใช้ การแพทย์พื้นบ้าน ภูมิปัญญาการรักษา การจัดการป่า ภูมิปัญญาการดุแลสุขภาพ รูปแบบการหาปลาของชุมชน
- ข้อมูลกายภาพและบริบทชุมชนท้องถิ่น
  - แผนที่ชุมชนและระบบนิเวศน์ชุมชนท้องถิ่น
    - ที่ตั้งชุมชน และพื้นที่ทางสังคมของคนในชุมชน
    - ระบบนิเวศน์ชุมชนและพื้นที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่น เช่น ลำน้ำ ป่า แหล่งเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ทำนา ไร่ เป็นต้น
  - บริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้อง
    - สภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเปลี่ยนปลง

4) ทำอย่างไรจึงจะได้แผนที่ ทำอย่างไร วิธีการ

4.1 ซ้อมเบิ่งของจริง สำรวจพื้นที่ให้เห็นด้วยตา โดยมีผู้รู้ในชุมชนไปด้วย จะได้คำอธิบายที่มีรายละเอียด เช่น ไปดูเห็ด ก็พาเซียนเห็ดไปด้วย กรณีควายทาม ก็พาคนเลี้ยงควายไปด้วย หรือการแพทย์พื้นบ้าน ก็ดูกระบวนการการวินิจฉัยของหมอพื้นบ้าน จะทำให้

เกิดการทำความเข้าใจได้มากขึ้น

4.2 การมุ่งสำรวจประเด็นการศึกษา โดยไม่สนใจบริบท จะทำให้ไม่สามารถทำความเข้าใจเรื่องที่ศึกษาได้รอบด้าน เวลาศึกษากายภาพต้องลงลึก ต้องให้เห็นการเปลี่ยนแปลงด้วย

ตัวอย่างข้อมูล

- การเปลี่ยนแปลงสภาพกายภาพลุ่มน้ำ
  - การเปลี่ยนแปลงปริมาณและคุณภาพของลุ่มน้ำ
  - การเปลี่ยนแปลงสภาพผลผลิตและความอุดมสมบูรณ์
  - การเปลี่ยนแปลงป่าและการใช้ประโยชน์
- การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
  - การเปลี่ยนแปลงอาชีพ รายได้ รายจ่าย และหนี้ส่วนของชุมชน(การวิจัยทางสังคมให้ความสำคัญในประเด็นนี้มากขึ้น)
  - การเปลี่ยนแปลงประเพณี และวัฒนธรรม โครงสร้างอำนาจทำตามธรรมชาติ เครือญาติ เชิงอุปถัมภ์
  - มีการก่อตั้งในชุมชนทุกแห่งและมีผลต่อชุมชน
  - การศึกษาแบบพื้นบ้าน – พิธีกรรม ในการเจ็บป่วยทางจิต มีคุณค่าในมิติทางความสัมพันธ์ทางสังคมชุมชน
- ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น
  - ประวัติศาสตร์บอกเล่า (คนเดียวไม่พอต้องตรวจสอบ)
  - ศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ทำความเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงและสาเหตุการเปลี่ยนแปลง
  - ประวัติศาสตร์วิถีชุมชนท้องถิ่น ไม่ใช่ประวัติผู้นำ

- ช่วงเกิดชุมชน
- ช่วงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ

5) สิ่งที่ต้องระวัง

- อย่าเอาความคิดเราใส่เข้าไป (เราอยู่ในชุมชน) ต้องศึกษาจากแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง
- คำถามต้องไม่ทำตัวว่ารู้มาก จะทำให้ผู้เล่าไม่อยากเล่า
- ประเด็นที่มีความขัดแย้งผิดกฎหมาย (ต้องสร้างความไว้วางใจ) ต้องระวังเรื่องการบันทึก อัดเทป
- ต้องเข้าไปเยี่ยมจนกว่าชุมชนจะพร้อม ถ้านักวิจัยภายนอกจะต้องมีคนนำ ต้องระวังคนนำ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน (มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจ) มีผลต่อข้อมูล จะไม่ได้ข้อมูลอีกฝ่ายหนึ่ง
- การเก็บข้อมูลจะต้องไม่เป็น “ลิ่ม” ตอกย้ำความร้าวฉานของชุมชน ชุมชนต้องอยู่ร่วมกัน

6) ข้อมูลเฉพาะประเด็นที่ต้องการศึกษา

6.1 การแพทย์พื้นบ้าน

- ในยุคก่อนชุมชนมีภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพอย่างไร ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ทำไมจึงต้องเปลี่ยนแปลง
- ในยุคก่อนมีหมอพื้นบ้านประเภทใดบ้าง ปัจจุบันมีหมอประเภทใดบ้าง ทำไม
- คนในชุมชนมีความสนใจ และเชื่อมั่นต่อวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านมากน้อยเพียงใด ทำไมจึงเป็น

เช่นนั้น การทบทวนเรื่องวรรณกรรมเรื่องภูมิปัญญาเป็นความรู้ในตัวตนจำเป็นต้องค้นหาความรู้เดิมจากคน

6.2 แหล่งข้อมูล

- สภาพชุมชนท้องถิ่นที่เป็นจริง หรือของจริงที่เป็นอยู่ในชุมชน
- ผู้รู้เด่นในชุมชนที่สำคัญ
- เอกสารสำคัญบางอย่าง
- บุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- จำนวนคนที่ให้ข้อมูลไม่ใช่สิ่งที่สำคัญที่สุด แต่ต้องให้ข้อสรุป

6.3 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

- การสำรวจสภาพจริงในพื้นที่
- การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าจากผู้เฒ่า ผู้แก่
- การตั้งวงสนทนากลุ่มย่อย (โสเหล่) ใช้ทุกโครงการ (การแลกเปลี่ยนข้อมูล)
- การสัมภาษณ์ ล้วงลึก – ส่อ
- การสังเกตแบบมีส่วนรวม – ลูกแหล่ง (ร่วมทำ)
- การสังเกตทั่วไป – ซอมเบิ่ง
- การสังเกตด้านเดียวไม่ให้อีกฝ่ายรู้ตัว – จ่อมเบิ่ง (ทางจิตวิทยา) ใช้มาก
- การสร้างความคุ้นเคย (ลึ้ง) โดย ใช้ความคุ้นเคยส่วนตัว หรือ สร้างผ่านคนคุ้นเคย รู้จักกัน

7) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

- การวิเคราะห์ปรากฏการณ์เชิงประวัติศาสตร์ อธิบายความสัมพันธ์ ของปรากฏการณ์ก่อน และหลังอย่างเป็นระบบ
- การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงเหตุผล เพื่ออธิบายสิ่งที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเป็นสำคัญ
- การวิเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นความแตกต่างและความคล้ายคลึงกัน
- การวิเคราะห์จำแนกประเภท เพื่อจำแนกกลุ่มประเด็นหรือปรากฏการณ์

ข้อสังเกตอาจจะต้องอาศัยการวิเคราะห์เชิงซ้อน : ให้ชุมชนได้ร่วมวิเคราะห์และนักวิชาการ ต้องสามารถดึงคุณค่า ตีความ เชิงลึก เชิงซ้อน การวิเคราะห์เชิงซ้อนต้องอาศัยชุมชน ปรากฏการณ์พิธีกรรมต้องอาศัยการวิเคราะห์จากภายนอก ในเชิงลึก เชิงซ้อน การวิเคราะห์เชิงซ้อนต้องอาศัยของชุมชน

สถานการณ์ที่อาจพบ คือ มีข้อมูลมาก แต่อยู่ในหัว หรือ ข้อมูลมีมากวิเคราะห์ไม่ได้ ต้องมาแยกแยะ จัดหมวดหมู่ จัดระบบ อธิบาย ซึ่งข้อมูลเชิงคุณภาพที่เขียนได้ดี คือ ข้อมูลเชิงคุณภาพที่เขียนโดยชาวบ้าน ที่คิดเป็นระบบ นำเสนอให้เห็นชีวิตชาวบ้าน

เทคนิคการจัดกระบวนการ

และการเขียนงานวิจัยเชิงคุณภาพ

อาจารย์บุญเสริฐ เสียงสนั่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้ความรู้

1) ลักษณะงานวิจัยท้องถิ่นเป็นอย่างไร *พอสรุปได้ดังนี้*

- การมีส่วนร่วมของชุมชน
- เป็นประเด็นที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้
- เป็นปัญหาของชุมชน /ท้องถิ่น
- เริ่มเรื่องง่าย ๆ ไปยาก
- การสร้างความร่วมมือกับผู้เกี่ยวข้อง
- เป็นพื้นที่ / กลุ่มเฉพาะ
- สร้างกระบวนการ / วิธีการที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวัฒนธรรม
- มีการปฏิบัติการ มุ่ง / รู้ / พัฒนา
- งานวิจัยเมื่อทำแล้วก่อรูปกลุ่มปฏิบัติการหรือมีกระบวนการการจัดการ

2) กระบวนการวิจัยท้องถิ่น: *ขั้นตอนและความหมาย*

ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง, 2543 ได้ให้ความหมาย กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมายถึง การทำงานอย่างเป็นระบบ เป็นขั้น เป็นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง โดยมีการแยกแยะประเด็นว่าข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการค้นหาข้อมูลก่อนทำ มีการวิเคราะห์ ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำก็จะมีการทบทวนความ

ก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” เพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น โดยทั้งหมด ดำเนินการโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็น “ผู้สงสัย” นั่นเอง

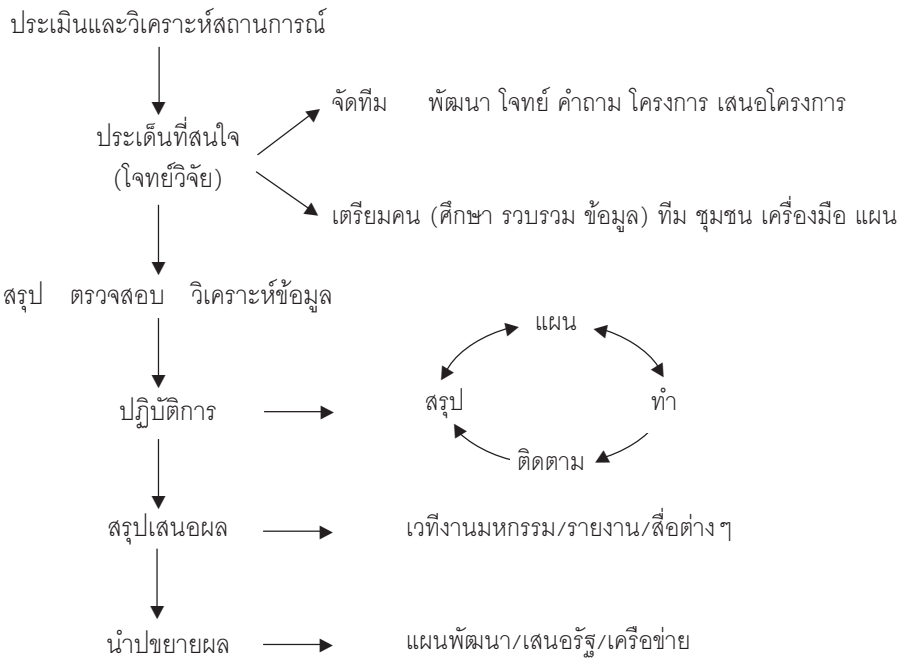

3) กรอบแนวคิดขั้นตอนการเข้าถึงความรู้ท้องถิ่น

กรอบคิดขั้นตอนการเข้าถึง ความรู้ท้องถิ่น

- สรุปการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ว่าเป็นอย่างไร
  (อดีตเป็นอย่างไร / ปัจจุบัน) ทำไม มีอะไรเป็นสาเหตุ ?

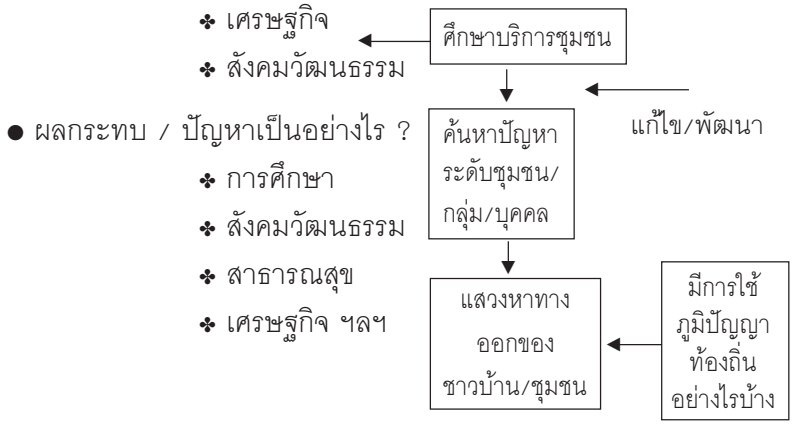

ประมวล / สรุป

❖ ศึกษาสถานภาพ / บทบาท

❖ ศึกษาเงื่อนไข การดำรงอยู่

4) บทบาทนักวิจัย*เป็นอย่างไร*

นักวิจัยชาวบ้านเป็นนักจัดกระบวนการในการศึกษารวบรวมข้อมูล ชุมชน และจัดระบบข้อมูลกลางและนำมาใช้ปฏิบัติการ

วิธีการเก็บข้อมูล

- การเตรียมชุมชน
- การดูงาน
- การสำรวจ
- ลองเบิ่ง
- ส่อ (สัมภาษณ์)
- ประชุมใหญ่ย่อย
- เฮ็ดให้เบิ่ง (ทำจริง)
- สาธิต (ทำนิดเดียว)
- การทำแผนที่
- การจอบ การซอม การลักเบิ่ง
- การโสเหล่ กรณีการศึกษาประวัติศาสตร์ควรเป็นข้อมูลบอกเล่าหลายคน

ข้อพึงระวัง

- ทำกิจกรรมตามแผนแต่ไม่ได้ข้อมูล ข้อมูลไม่ครบ ต้องมีการวางแผนการเก็บข้อมูล (ทำจริงแต่ไม่ได้ใส่ใจเรื่องข้อมูล) ซึ่งแต่ละเวทีต้องวางแผนว่า “ต้องการข้อมูลอะไร” และจัดทำกรอบการศึกษาร่วมกัน
- ได้ข้อมูลแล้วไม่รู้จะสรุปได้อย่างไร
- ทำเสร็จแล้วไม่รู้จะเขียนอย่างไร การลดข้อจำกัดคือ การให้นักวิจัยภายนอกช่วย นักวิจัยพี่เลี้ยงช่วยเขียน โดยให้นักวิจัยชาวบ้านพูดคุย กรณีโรงพยาบาลเขาวง เป็นโครงการที่ออกแบบให้เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลและชาวบ้านทำร่วมกัน โดยเจ้าหน้าที่จัดบทบาทเป็นผู้ช่วยนักวิจัยหรือหาลูกหลานที่สามารถเขียนได้ หรือคนที่เรียนได้ เป็นผู้บันทึกและเขียน

5) การเขียนรายงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การเขียนรายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นการนำเสนอผลการศึกษาเพื่อตอบโจทย์วิจัยนั้น ๆ อาจมีการนำเสนอได้หลายรูปแบบ ได้แก่ วิดีทัศน์ พร้อมรายงาน หรือเป็นรายงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมี 5 บท คือ

๑) บทที่ ๑ บทนำ เป็นการสรุปย่อโครงการวิจัยในประเด็น

- ◆หลักการและเหตุผล
- ◆โจทย์วิจัย
- ◆วัตถุประสงค์
- ◆พื้นที่ / กลุ่ม เป้าหมาย
- ◆ผลที่คาดว่าจะได้รับ

2) การทบทวนวรรณกรรมหรือเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3) วิธีการศึกษาเขียนให้เห็นกระบวนการทำงาน ในเรื่อง
- ขั้นตอนการพัฒนาโครงการ
- เตรียมการ/ เตรียมทีมชุมชน โดยมีข้อมูลบริบท/ เครื่องมือ/ วิธีการ
- เก็บข้อมูล โดยการสำรวจ การสัมภาษณ์
- สรุปวิจารณ์ ตรวจสอบข้อมูล
- การปฏิบัติการ – สรุปเชิงชุดกระบวนการหรือชุดองค์ความรู้
- สรุปผลการศึกษา

4) ผลการศึกษา

5) สรุปผลการศึกษา/อภิปราย/ข้อเสนอแนะ

รายงานฉบับสมบูรณ์

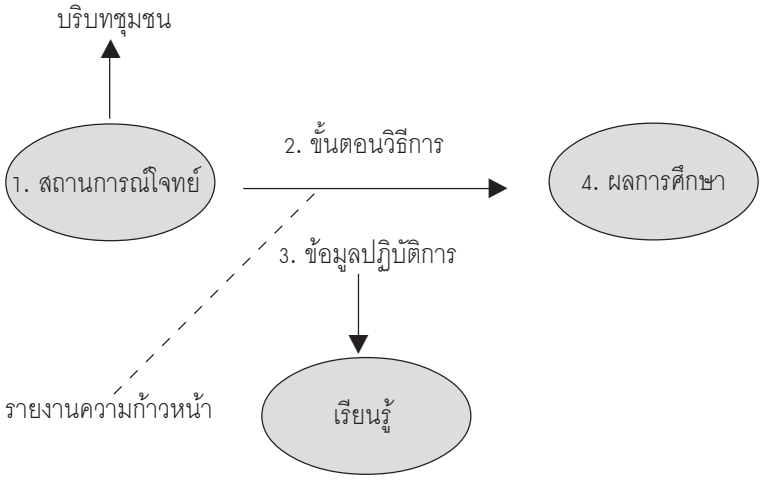

ข้อพึงระวัง คือ 1. การใช้ภาษา 2. รูปแบบรายงานผู้ป่วย สอดคล้องกับการเขียนรายงาน

กรณีการเขียนรายงาน สกว. ไม่เคร่งครัดมากสามารถให้พี่เลี้ยงช่วยเขียนได้ แต่ประเด็นที่จะให้ความสำคัญ คือให้เน้นกระบวนการทำงาน วิธีคิด การทำงานเชิงวิธีคิด มากกว่าต้นฉบับรายงาน ชาวบ้านมีวิธีคิดเชื่อมโยงได้หรือไม่ มีคำอธิบายจากหลายส่วน ซึ่งทำให้ต้นฉบับรายงานมีได้หลากหลาย

การเรียนรู้ร่วมกันในพื้นที่วิจัย

การเรียนรู้ร่วมกันจากการลงพื้นที่วิจัยเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนและแก้ไขปัญหาของหน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไท มีกรณีตัวอย่างการติดตาม 2 กรณี เพื่อนำเสนอให้เห็นรายละเอียดกระบวนการทำงานของจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดอุบลราชธานี

กรณีที่ 1

โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา : ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ระหว่างวันที่ 16 – 17 มีนาคม 2549 ในการติดตามครั้งนี้ได้แลกเปลี่ยนกับทีมนักวิจัยพี่เลี้ยงดังนี้

ในปี 2542 ตำบลบุฤาษีมี 10 หมู่บ้าน เป็นพื้นที่ที่มีป่าชุมชน จึงเลือกทำป่าชุมชน-ป่าครอบครัว (ทำเกษตรผสมผสานมีการปลูกป่าหัวไร่ปลายนา) พบว่ามีหมอยา หมอจอดกระดูก หมอจับเส้น หมอพิธีกรรม หมอนวด และมีลูกหลานสืบทอดองค์ความรู้ มีกลุ่มแปรรูปสมุนไพร

การศึกษาครั้งนี้เลือกศึกษา 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านบุฤาษี หมู่ที่ 5 บ้านสก็วล และหมู่ที่ 6 บ้านผึ้ง

กิจกรรมที่ทำแล้วในโครงการ

1. การริเริ่มของทีม มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้ใหญ่บ้านและเห็นความสำคัญของการสืบทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน และจัดทีมศึกษาและผู้ร่วมกระบวนการสืบทอดรวมกว่า 20 คน ได้คัดสรรครูหมอ ที่มีการรักษาอยู่ในหมู่บ้านและคัดเลือกไว้ 3 หมู่บ้านดังกล่าว

2. การจัดเวที 2 ครั้ง คือ การนำเสนอภาพรวม และแลกเปลี่ยนประวัติศาสตร์หมู่บ้านร่วมกัน ผู้เข้าร่วมเป็นจาก 3 หมู่บ้าน บ้านบุฤาษี บ้านสก็วล และบ้านผึ้ง

- ประวัติชุมชน ร่วมแลกเปลี่ยนกับผู้เฒ่าในหมู่บ้านพบว่ามี 2 ตระกูลใหญ่ในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นพี่เป็นน้องกันมากขึ้น
- มีการพัฒนาโจทย์ร่วมกัน โดยทีมศึกษา ประกอบด้วยนักพัฒนา 7 คน และนักวิจัยชุมชน 16 คน (หมอนวด + เยาวชนในพื้นที่ทำงานร่วมกับนักพัฒนา + พระ (2) + ผู้ใหญ่บ้าน/ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกลุ่มเกษตรกร)
  - ศึกษาข้อมูลมือ 2 (ข้อมูลจากเอกสาร)
  - เอาข้อมูลมาแลกเปลี่ยนและตรวจสอบข้อมูล
  - นำข้อมูล (มีเครื่องมือในการเก็บข้อมูล) ไปตรวจสอบร่วมเรียนรู้ แลกเปลี่ยนกับผู้เฒ่า ผู้แก่ในพื้นที่
  - ศึกษาสภาพทั่วไป

ความต้องการของทีม.....เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนได้อะไร

1) นักพัฒนาไม่มีประสบการณ์การศึกษาวิจัยอย่างเป็นกระบวนการ การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนทำให้เกิดความคุ้นเคย/ รู้จักชุมชนมากขึ้น

2) ทีมวิจัย (นักพัฒนา + นักวิจัยชุมชน) ได้เรียนรู้คุณค่าเปรียบเทียบบอดีต – ปัจจุบัน หากเราต้องการย้อนคุณค่าเดิม จะทำอย่างไร หาหมอใหญ่ (มีลูกหลานสืบทอด/ หรือหาคนสืบทอดทางอื่น)

3) การแพทย์พื้นบ้านเลือนหายไป หมอพื้นบ้านยังมีการขับเคลื่อนไปตลอด ยังมีการดูแลลูกหลานในครอบครัว ดูแลคนในชุมชน แต่ชุมชนยังเห็นความสำคัญน้อย

4) ความมั่นใจของนักพัฒนาในการฟื้นฟูการแพทย์พื้นบ้านเป็นไปได้มากขึ้น หลังจากเข้าไปทำงานกับหมอพื้นบ้านในชุมชนไปเห็นคุณค่าที่ดำรงอยู่ในชุมชน

นักพัฒนาได้รู้อะไร

1) ได้รู้และเข้าใจองค์ความรู้และได้นำมาใช้ประโยชน์ของทีมด้วย

2) ได้ให้คำแนะนำ/ ข้อมูลชัดเจนเพื่อให้ผู้ป่วย ประชาชน รู้จักหมอพื้นบ้าน

3) รู้จักเพิ่มขึ้น มีความเข้าใจ ผูกพัน สนุกที่จะเรียนรู้และรับถ่ายทอดจากหมอพื้นบ้านรู้จักหมอพื้นบ้านเพิ่มขึ้น อยากถ่ายทอดเน้นความรู้มีคุณค่า

ศึกษาหมอพื้นบ้านอย่างไร เป็นการเก็บข้อมูลหมอพื้นบ้านแต่ละรายโดยมีเป้าหมาย 10 ราย ในประเด็นตามเครื่องมือการวิจัย ได้แก่ ประวัติหมอพื้นบ้าน การศึกษา แรงจูงใจ การถ่ายทอดความรู้ วิธีการรักษา กลุ่มอาการโรค การรักษาผู้ป่วย ซึ่งแต่ละรายมีการแลกเปลี่ยนพูดคุย 2-4 ครั้ง

- แม่คำพวน พูนสกุล อายุ 68 ปี อยู่บ้านบุฤาษี เป็นหมอนวดพื้นบ้านและหมอตำแย ชำนาญนวดยกมดลูก/ เอวเคล็ด/ หลังยอก/ กระดูกทับเส้น/ อัมพฤกษ์ อัมพาต/ นวดจับเส้น (นวดตะไซ) และดูแลหญิงหลังคลอด
- หมอเทียม เพชรงาม อายุ 62 ปี อยู่บ้านผึ้ง เป็นหมอจอดกระดูก/ ยาสมุนไพร เมื่อทีมนักพัฒนาเข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยนบ่อยครั้ง ลูกเริ่มหันมาสนใจและสนใจรับการถ่ายทอดจากบิดา
- หมอเสงี่ยม บุญทาทอง อายุ 65 ปี อยู่บ้านผึ้ง เป็นหมอพิธีกรรมและสะเดาะเคราะห์
- หมอเทือก เจนขนบ อายุ 86 ปี อยู่บ้านผึ้ง เป็นหมอยามีความรู้ทางด้านไสยศาสตร์ มีลูกชายเป็นศิษย์

กรณีที่ 2

โครงการการพัฒนารูปแบบการศึกษาฟื้นฟูและสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน กรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านกับชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี ระหว่างวันที่ 5 – 6 มีนาคม 2549 ณ แก่งตะนะ ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

การประชุมร่วมระหว่างหมอพื้นบ้าน นักวิจัยพี่เลี้ยง และนักวิจัยส่วนกลาง เพื่อแลกเปลี่ยนการทำงานร่วมกันและร่วมวิเคราะห์สถานการณ์หมอพื้นบ้าน

ตาราง 2 การวิเคราะห์สถานการณ์หมอพื้นบ้าน อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

จุดแข็ง	จุดอ่อน
● รักษาคนหายมากมาย ● มีการสืบทอดมาหลายสิบปี ● มีกลุ่ม มีเครือข่าย ● รู้จักต้นยา ต้นสมุนไพร ● สมุนไพรไทยรักษาโรคได้ทุกโรค เช่น เอดส์ มะเร็ง	● ไม่มีหน่วยงานยอมรับ ● สาธารณสุขไม่รับรอง

ปัญหา/อุปสรรค

- ถูกห้ามให้ไปเก็บยาสมุนไพรในเขตอนุรักษ์หรือเขตอุทยาน
- รัฐไม่ช่วยหมอพื้นบ้าน แต่ช่วยต่างชาติ
- ไม่มีใบประกอบโรคศิลปะทั้งที่รักษาคนหายมากมาย คนที่รักษาหายส่วนมากก็ไปรักษาที่โรงพยาบาลแต่ไม่หาย พอมารักษากับหมอพื้นบ้านก็หายเป็นปกติ
- สมุนไพรถูกคนต่างชาติมาจดลิขสิทธิ์
- ขาดเครื่องมือที่ทันสมัยในการผลิตยา

ข้อเสนอแนะ

- ขอให้มีสิทธิ์ไปเก็บยาสมุนไพรได้ง่าย และสะดวก ไม่มีการหวงห้าม *"ยาอยู่ในป่า บ่เอาอยู่ภูเขา จะไปเอาอยู่ไส เอามาแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว เอมก็เอามารักษาคน รักษาคนไทย คนป่วยที่มาหาส่วนมากก็เหลือตายมาจากโรงพยาบาล หนีมาพึ่งหมอพื้นบ้าน จนรอดชีวิต แต่ก็ยังไม่ได้รับการรับรองจากทางรัฐบาล ขอแค่ไปเก็บยาได้สะดวก สบายใจก๋พอ ช่วยก็ใช่ว่าจะรวย ยาก็หม้อละ 20-30 บาท"*.... พ่อบุญเฮง ราชรักษา
- อยากให้หน่วยงานรัฐสนับสนุนอุปกรณ์ในการผลิตยา
- อยากให้มีเงินกองทุนสนับสนุนกลุ่มหมอพื้นบ้าน

ทิศทางในอนาคต

- อยากให้มีใบประกอบโรคศิลปะ เพราะสะดวกสบายในการรักษา คนป่วยก็เชื่อถือมากขึ้น เวลาไปเก็บสมุนไพรก็จะไม่มีใครห้าม เพราะมีใบประกอบโรคศิลปะ

ตาราง 3 การวิเคราะห์สถานภาพการยอมรับหมอพื้นบ้าน อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

จุดแข็ง	จุดอ่อน
● มีเครือข่าย ● มีการถ่ายทอด ● มีทรัพยากรจำนวนมาก ● หมอมีความรู้ในตัวยาและการรักษา ● เป็นต้นตำรับของยาทุกชนิด ● มีการยอมรับจากหมอยาพื้นบ้าน	● คนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจเรื่องสมุนไพร ● คนยังขาดความมั่นใจในการรักษา ● ขาดอุปกรณ์ เครื่องมือ ● ขาดกฎหมายรองรับ ● ผลิตภัณฑ์ยังไม่สวยงาม
โอกาส	**อุปสรรค**
● มีเวทีแลกเปลี่ยน ● มีคนมารักษา ● มีกลุ่มหมอพื้นบ้าน/ ผลิตยาจำหน่าย ● มีโครงการเข้ามาสนับสนุน ● โรงพยาบาลให้ความสำคัญมากขึ้น ● สมุนไพรได้เข้าสู่สากลมากขึ้น ● มีงานมหกรรมหมอยา มีสินค้า OTOP ● คนไข้ มีทางเลือกในการรักษามากขึ้น	● ได้รับการถ่ายทอดมาน้อย ● หมอยารักษาได้แต่ไม่รู้จักต้นยา ● หมอเก่งแต่ไม่รักษาคนอื่น ● การไปรักษาคนอื่นขาดพาหนะเดินทาง ● คนรุ่นใหม่ ให้ความสนใจน้อย ● ขาดอุปกรณ์ที่ทันสมัย ● ขาดงบประมาณ ● การเดินทางลำบาก

ข้อเสนอแนะ

1. มีการรวมตัวกัน ทำให้เกิดการพัฒนากลุ่ม
2. สร้างกิจกรรมให้เกิดการพัฒนาของกลุ่ม
3. หน่วยงานภาครัฐ ควรให้การสนับสนุน
4. อยากให้มีหนังสือรับรอง

สรุปประเด็นวิเคราะห์ตนเองระหว่างนักวิจัยพี่เลี้ยง ที่ปรึกษา และหมอพื้นบ้าน

1. สนับสนุนกลุ่ม/ กิจกรรม/ กองทุน/ อุปกรณ์การผลิต
   1) กลุ่มต้องเข้มแข็ง
      - ต้องมีผู้นำที่ดีและเข้มแข็ง
      - มีความสามัคคี
      - ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน
      - กลุ่มจะทำอะไร / ใครเป็นสมาชิก / จัดการกันอย่างไร/ ทำอะไรร่วมกัน
      - มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของหมอพื้นบ้าน
   2) กิจกรรม
      - ผลิตยา/สินค้า OTOP
      - รายได้สนับสนุน
2. หาสมุนไพรในป่า

ความสัมพันธ์ร่วมมือกับชุมชน – ป่า – ชาวบ้าน – กลุ่มชาวบ้านเข้มแข็ง มีบทเรียนกรณี แม่เลิน ร่วมแลกเปลี่ยนคนอยู่ร่วมกับป่าได้..... ตัวแทนกลุ่มทำความเข้าใจ ต่อรองกับหัวหน้าป่าไม้ เราเป็นผู้ดูแลรักษาป่ามาก่อนถูกประกาศเป็นป่าอนุรักษ์.... ทำเช่นนี้อยู่ 3 ปี เพื่อทำความเข้าใจและให้เห็นความจริงใจของชาวบ้านว่าช่วยรักษาป่าจริง ...เข้าใจและใช้ร่วมกัน จากบทเรียนนี้ถ้าไม่มีกลุ่มที่เข้มแข็งก็ไม่สามารถต่อรองกับใครได้ ...จุดนี้ต้องเอาตัวรอดให้ได้..แต่กลุ่มต้องทำความเข้าใจในกลุ่มให้ชัดเจน...ถ้าเราไม่อนุรักษ์ฮักแพง ใครจะทำ...

ป่า เกิดการจัดการการใช้/ การปลูกทดแทนการขยายพันธุ์

3. ใบรับรอง/ การยอมรับ (จากราชการ)

1) การสอบใบประประกอบโรคศิลปะยาก

2) จังหวัดรับรองหรือสาธารณสุขจังหวัดรับรอง

3) หมอที่ผ่านการวิจัย (ศึกษาองค์ความรู้ + ชุมชนยอมรับหรือไม่ + มีคุณธรรม จริยธรรม + มีผู้ป่วย) มีความรู้มาก จะได้รับการเสนอชื่อให้ได้รับใบประกอบโรคศิลปะ ....น่าไปเยี่ยมหมอพื้นบ้านดีเด่นที่ได้รับใบประกอบโรคศิลปะ

4) ชุมชนยอมรับ (หมอพื้นบ้านช่วยเหลือคนในชุมชน ยาขอหมอวาน ไม่เรียกค่ารักษาพยาบาล แต่ให้โดยการไหว้ครู)

รูปแบบการสืบทอด

- ฐานเดิมคิดไว้ว่ามีครูหมอใหญ่ 5 คน มีลูกศิษย์ท่านละ 2 คน
- ลูกศิษย์สามารถบันทึกความรู้ของครูหมอและผู้ป่วย

} ระยะเวลา 2 ปี

เกณฑ์การเลือกหมอใหญ่

1) กล้าแสดงออก “รู้ทางออก บอกทางไป” หมายถึง ต้องรู้จริง ทำเป็น เก่งชำนาญ
2) เทศนาได้ อบรมสั่งสอนศิษย์ได้ เช่น มีไม้เรียว มีวาจา
3) มีคุณธรรม จริยธรรม ซื่อสัตย์ อดทน เสียสละ รักลูกศิษย์มากกว่าตนเอง
4) รู้จักตนเอง ว่าทำได้ ทำไม่ได้ เชื่อมั่นในตนเอง

คุณสมบัติลูกศิษย์

1) มีใจรักในสิ่งที่ทำ ครูต้องสังเกต
2) เอาใจใส่ สนใจถามไถ่
3) อย่าถือตัว อย่ากลัวลำบาก อดทน

แผนภูมิ 3 แสดงการเกิดของสังคมแห่งการเรียนรู้ จ.อุบลราชธานี

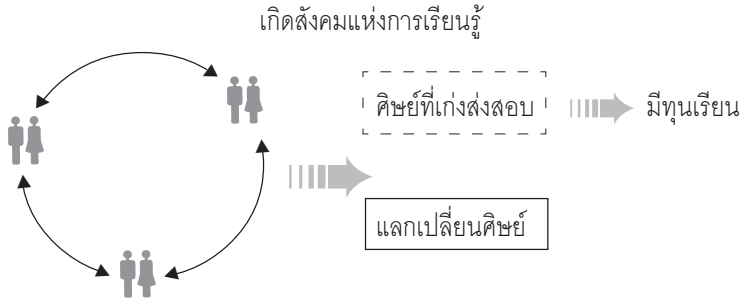

** ข้อสรุปร่วมกันว่าในแต่ละพื้นที่จะคัดเลือกหมอใหญ่ และหมอใหญ่เลือกศิษย์เอง จากนั้นนัดประชุมอีกครั้ง

หมอพื้นบ้านแบ่งกลุ่มคุยแลกเปลี่ยนเรื่องกลุ่มอาการโรค

1) กลุ่มอาการอัมพฤกษ์ อัมพาต
2) โรคเบาหวาน
3) กลุ่มอาการไตวาย
4) ไข้ฤดู ได้แก่ ไข้หมากไม้ใหญ่ หมากไม้ตุ่มเดียว หมากไม้ซุ้มใหญ่ หมากไม้ฝีดาษ และหมากไม้แดงน้อย
5) กลุ่มอาการกระเพาะและลำไส้
6) การดูแลหญิงตั้งครรภ์ ตั้งแต่ระยะแรกของการตั้งครรภ์ การทำคลอด และการดูแลหลังคลอด
   - อาการไข้ อาการท้องอืดท้องเฟ้อในเด็ก
   - ขับเลือดเสีย ขับน้ำคาวปลาและบำรุงเลือด

ตาราง 4 การปฏิบัติงาน หน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสานระหว่าง เมษายน – กันยายน 2549

ลำดับ	กิจกรรม	วันเดือนปี	สถานที่	ผู้ปฏิบัติงาน
1	การประชุมทิศทางการทำงานร่วมกันของ Node พี่เลี้ยงทีมวิจัย ของ สกว. ประเด็น เพื่อหาแนวทางการทำงานร่วมกันของทีมพี่เลี้ยงวิจัย เครือข่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน	9 เม.ย. 2549	ณ บ้านกุดร่อง อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม	● ดร.อุษา กลิ่นหอม ● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
2	สกว. ภาคเยี่ยม หน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ประเด็น ติดตามการดำเนินงาน ประชาสัมพันธ์หน่วยงาน	10 เม.ย. 2549	หน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน	● ดร.อุษา กลิ่นหอม ● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
3	การถอดบทเรียนหมอพื้นบ้าน ภายใต้การดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน ประเด็น ติดตามการดำเนินโครงการ	20 เม.ย. 2549	ณ โรงพยาบาลเขาวง อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
4	พิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ และพิธีเหย่า ภายใต้การดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน ประเด็น ติดตามการดำเนินโครงการ	28 เม.ย. 2549	ณ ศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์ อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์	● เกื้อกูล พิมพ์ดี
5	รายงานการประชุมกรรมการหน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ประเด็น แนวทางการดำเนินงานด้านการแพทย์พื้นบ้านภายใต้การดำเนินงานของหน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน	23 พ.ค. 2549	ณ ศูนย์ประชุมแก่งเลิงจาน อ.เมือง จ.มหาสารคาม	● ดร.อุษา กลิ่นหอม ● ยงยุทธ ตรีนุชกร ● รุจินาถ อรรถสิษฐ ● เสาวณีย์ กุลสมบูรณ์ ● รัชนี จันทร์เกษ ● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย

ลำดับ	กิจกรรม	วันเดือนปี	สถานที่	ผู้ปฏิบัติงาน
6	นำเสนอความก้าวหน้าโครงการชุดเครือข่ายสุขภาพพื้นบ้านอีสาน ประเด็น นำเสนอรายงานความก้าวหน้าของโครงการย่อย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำงาน และหาทิศทางการดำเนินงานในระยะต่อไป	22 พ.ค. 2549	ณ ศูนย์ประชุมแก่งเลิงจาน อ.เมือง จ.มหาสารคาม	● ดร.อุษา กลิ่นหอม ● ยงยุทธ ตรีนุชกร ● รุจินาถ อรรถสิษฐ์ ● เสาวณีย์ กุลสมบูรณ์ ● รัชนี จันทร์เกษ ● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
7	โครงการรูปแบบการรักษาโรคการสืบทอด วิถี เจตคติและสังคมหมอพื้นบ้าน ต.ตูมใหญ่ และต.โนนแดง จ.บุรีรัมย์ ประเด็น ติดตามการดำเนินโครงการ เนื่องจากไม่มีการติดต่อจากหัวหน้าโครงการ และไม่ส่งรายงานความก้าวหน้า	30 พ.ค. 2549	ต.ตูมใหญ่ จ.บุรีรัมย์	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
8	โครงการการศึกษาองค์ความรู้ในการรักษาโรคของคนอีสาน อ.โพธิ์ชัย จ.ร้อยเอ็ด ประเด็น ติดตามการดำเนินโครงการ	21 มิ.ย. 2549	อ.โพธิ์ชัย จ.ร้อยเอ็ด	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
9	โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน ต.เหล่าโพนค้อ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร ประเด็น ติดตามการดำเนินโครงการ เวทีคืนความรู้ให้กับชุมชน	28 มิ.ย. 2549	ต.เหล่าโพนค้อ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย

ลำดับ	กิจกรรม	วันเดือนปี	สถานที่	ผู้ปฏิบัติงาน
10	โครงการรูปแบบการรักษาโรค การสืบทอด วิถี เจตคติและสังคมหมอพื้นบ้าน ต.ตูมใหญ่ และต.โนนแดง จ.บุรีรัมย์ ประเด็น ติดตามการดำเนินโครงการ เนื่องจากไม่มีการติดต่อจากหัวหน้าโครงการ และไม่ส่งรายงานความก้าวหน้า	6 ก.ค. 2549	ต.ตูมใหญ่ จ.บุรีรัมย์	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
11	โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา : ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์ ประเด็น ติดตามการดำเนินโครงการ	7 ก.ค. 2549	ศูนย์ตะบันไพร ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
12	ศึกษาดูงาน โครงการจัดการน้ำแพรกหนามแดง โครงการจัดการป่าชายเลน โครงการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ประเด็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำงานของทีมหนุนเสริมงานวิจัยท้องถิ่น	13-14 ก.ค. 2549	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
13	ร่วมงานมหกรรมรวมพลคนวิจัย ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก ประเด็น นำเสนอผลงานวิจัย และแนวทางการวิจัยท้องถิ่น	15-16 ก.ค. 2549	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
14	โครงการการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการตรวจวินิจฉัยโรคแบบดั้งเดิมของคนอีสาน จังหวัดอุดรธานี ประเด็นร่วมเวทีสังเคราะห์องค์ความรู้หมอพื้นบ้าน	20 ก.ค. 2549	ณ โรงพยาบาล อ.บ้านดุง จ.อุดรธานี	● ยงยุทธ ตรีนุชกร
15	สัมมนา การเขียนเพื่อการสื่อสานงานวิจัยสู่สาธารณะ	25-27 ก.ค. 2549	จ.อุบลราชธานี	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย

ลำดับ	กิจกรรม	วันเดือนปี	สถานที่	ผู้ปฏิบัติงาน
16	โครงการการสังเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการวินิจฉัยและรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน ประเด็น สังเคราะห์องค์ความรู้ จากโครงการย่อย เพื่อจัดทำตารากลาง	27-28 ก.ค. 2549	ณ ศูนย์ประชุมแก่งเลิงจาน อ.เมือง จ.มหาสารคาม	● ยงยุทธ ตรีนุชกร ● รัชนี จันทร์เกษ
17	ประชุมคณะกรรมการ หน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ประเด็น กรอบการดำเนินโครงการในระยะที่ 2	2 ก.ย. 2547	ณ อาคารสัมมนา 2 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช	● ดร.อุษา กลิ่นหอม ● ยงยุทธ ตรีนุชกร ● รุจินาถ อรรถสิษฐ ● เสาวณีย์ กุลสมบูรณ์ ● รัชนี จันทร์เกษ ● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
18	ประชุมย่อยโครงการ พื้นที่จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ ประเด็น ติดตามการดำเนินโครงการและเตรียมข้อเสนอโครงการในระยะที่ 2	11 ก.ย. 2549	ห้องประชุมคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	● ดร.อุษา กลิ่นหอม ● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
19	โครงการการศึกษาองค์ความรู้ในการรักษาโรคของคนอีสาน ต.วังแสง อ.แกดำ จ.มหาสารคาม ประเด็นประชุมเตรียมโครงการระยะที่ 2 ร่วมกับทีมวิจัยและนายกองค์การบริหารตำบล	15 ก.ย. 2549	ณ องค์การบริหาร ต.วังแสง อ.แกดำ จ.มหาสารคาม	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย
20	โครงการรูปแบบการรักษาโรค การสืบทอด วิถี เจตคติและสังคมหมอพื้นบ้าน ต.ตูมใหญ่ และ ต.โนนแดง จ.บุรีรัมย์ ประเด็น ติดตามการดำเนินโครงการ เก็บข้อมูลหมอยาใหญ่ในการจัดทำ ทำเนียบหมอหมอพื้นบ้านอีสาน	25-26 ก.ย. 2549	ณ อ.คูเมือง และ อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์	● เกื้อกูล พิมพ์ดี ● เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย

ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการส่วนกลาง

หลังจากการได้การติดตามโครงการในหลายประเด็นพอสรุปได้ดังนี้

1. ความหมายของหมอพื้นบ้าน
2. การศึกษาในมติเดียวคือองค์ความรู้เป็นหลัก ดึงชุดความรู้ขึ้นมาโดยไม่พิจารณาเชื่อมโยงกับบริบทอื่น มีผลทำให้พื้นที่ไม่เกิดการเรียนรู้
3. การวางบทบาทหมอพื้นบ้านเป็นอย่างไร
   - หนุนเสริมสุขภาพชุมชน
   - สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคน
4. เป้าหมายให้ชุมชนเข็มแข็ง โดยใช้ภูมิปัญญาในชุมชนทบทวนทิศทางจะไปแบบไหนดี
5. วิธีการที่เหมาะที่สุดในการเก็บข้อมูล เป็นที่มาของการให้ทุน 6 เดือน
6. พัฒนาให้คนรู้จักวิธีการ ทำให้สิ่งที่ไม่เชื่อมั่นให้เชื่อมั่นมากขึ้น.... ให้เกิดกระบวนการคิดโดยผ่านปรากฏการณ์สถานภาพ....สิ้นสุดจะเป็นกระบวนต่อเนื่อง action research จะเดินต่ออย่างไรบนเงื่อนเวลาเป็นเงื่อนแต่ไม่ใช่จุดแตกหักของกระบวนการตัดสินใจ...
   - ชวนสรุปงานเพื่อเอาคนนอกมาช่วยเติม
   - การประเมินโครงการ ให้ดูกระบวนการ
7. เราเตรียมกระบวนให้ทีมวิจัยอย่างไร ทีมวิจัยไปต่อในชุมชนอย่างไร กรณีเชียงเหียน ควรเข้าไปคุย ประเมิน กรณีอื่น ๆ เกิดโจทย์ระดับปฏิบัติการ
8. ต้องให้ความสนใจกับบริบทชุมชน เช่น ทีมนักวิจัย รพ.

เขาวง รายงานความก้าวหน้าถูกตรวจสอบแบบวิจัยเชิงวิชาการ

9. การตั้งคำถามให้สับสน ถ้าไม่สับสน แสดงว่าชัดเจน
10. การวิเคราะห์เชิงซ้อนดี อาจารย์ให้เทคนิควิจัยท้องถิ่นเยอะ
11. การเก็บข้อมูลบริบทของชุมชน ควรเก็บในรายละเอียดสังคม วัฒนธรรม เพื่อให้เห็นความเป็นมาเชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาและการแก้ไข

การนำเสนอ

ผลการศึกษางานวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไท

การประชุมสัมมนาวิชาการ เรื่อง **ผลการศึกษาการวิจัยเครือข่ายภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน** ระหว่างวันที่ 21 – 23 พฤษภาคม 2549 ณ ศูนย์ประชุมแก่งเลิงจาน อ.เมือง จ.มหาสารคาม มีผู้เข้าร่วมประชุม 45 คน

การประชุมครั้งนี้เป็นการประชุมที่เพื่อติดตามความก้าวหน้าและนำเสนอผลการศึกษาการวิจัยของโครงการวิจัยย่อยแต่ละพื้นที่ว่าพบปัญหา อุปสรรคอะไรบ้าง ทำให้เห็นภาพการทำงานของแต่ละโครงการ จากนั้นช่วยกันเติมเต็มข้อมูลซึ่งกันและกัน วิเคราะห์ให้เห็นมิติงานที่จะสืบสานต่อ และมีบทสรุปการประชุมดังนี้

1. โครงการ การสังเคราะห์กระบวนการการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการวินิจฉัยการรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน ประกอบด้วยโครงการย่อย 9 โครงการ ได้แก่
   - จังหวัดอุบลราชธานี : โครงการพัฒนารูปแบบการ

ศึกษา การฟื้นฟูและสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน กรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านกับชุมชน

- ✤ ได้จัดการประชุมเสวนาหมอพื้นบ้าน เครือข่าย เพื่อเก็บข้อมูลรูปแบบการศึกษากระบวนการฟื้นฟู และติดตามผู้ป่วยเพื่อเก็บข้อมูลด้วย

- จังหวัดอุดรธานี : โครงการ การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการตรวจ วินิจฉัยและรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน
  - ✤ ทีมวิจัยได้จัดประชุมทำความเข้าใจระหว่างนักวิจัย และมีการกระบวนการคัดเลือกหมอพื้นบ้าน โดยเครือข่ายใบชะโนด ได้หมอพื้นบ้าน 50 คน พร้อมศึกษาผู้ป่วยด้วย
- จังหวัดมหาสารคาม : โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน พื้นที่ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ
  - ✤ ทีมวิจัยจัดประชุมและมีการประสานกับเครือข่ายอื่น ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่วัดธรรมวิเวก
- จังหวัดมหาสารคาม : โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน กรณีศึกษาอำเภอวาปีปทุม และอำเภอนาดูน
  - ✤ ทีมวิจัยจัดประชุมและเก็บข้อมูลองค์ความรู้หมอพื้น–บ้านรายบุคคลแต่ยังไม่สมบูรณ์
- จังหวัดกาฬสินธุ์ : โครงการดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง

- ทีมวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลหมอพื้นบ้านรายบุคคล และร่วมสังเกตการณ์พิธีกรรมหมอ

- จังหวัดสกลนคร : โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน ตำบลเหล่าโพนค้อ อำเภอโคกศรีสุพรรณ
  - ทีมวิจัยเก็บข้อมูลหมอใหญ่บางส่วน ให้เก็บข้อมูลตำรับยาของหมอพื้นบ้าน
- จังหวัดร้อยเอ็ด : โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของพื้นบ้าน ตำบลคำพอุง อำเภอโพธิ์ชัย
  - ทีมวิจัยได้การสนับสนุนทุนเดือนมกราคม ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลหมอพื้นบ้าน โดยให้อาจารย์พิศ แสนศักดิ์ ติดตามความก้าวหน้าโครงการ
- จังหวัดสกลนคร : โครงการศึกษาองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านชาวไทโซ่ และกะเลิง เขตพื้นที่อำเภอกุสุมาลย์ และอำเภอเมือง ในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของชุมชน
  - มีการคัดเลือกหมอพื้นบ้าน และจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างหมอพื้นบ้าน ผู้สนใจในวัดศรีษะเกษ มีการเรียนรู้และนำไปใช้ แต่ไม่มีการสัมภาษผู้ป่วยจริง โดยให้พัฒนาโครงการต่อเนื่องและเน้นเป็น area – based
- จังหวัดบุรีรัมย์ : โครงการศึกษารูปแบบการรักษาโรค การสืบทอด วิถี เจตคติและสังคมของหมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา: ตำบลตูมใหญ่ อำเภอคูเมือง และตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง พบว่าโครงการไม่ก้าวหน้าและไม่มานำเสนอ

ในภาพรวมของโครงการได้จัดเวทีสำหรับวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ของโครงการย่อย 9 โครงการ พบว่าข้อมูลที่เก็บจากหมอพื้นบ้านยังไม่เพียงพอทั้งในเชิงคุณภาพข้อมูล และความลึกของข้อมูลในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ ซึ่งต้องมีการทำเครื่องมือการเก็บข้อมูลเชิงลึก และการเตรียมนักวิจัยในการเก็บข้อมูลประเด็นสุขภาพ

2. จังหวัดสุรินทร์ : โครงการ ศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา: ต.บุฤาษี อ.เมือง
   - การศึกษาพบว่ามีการถ่ายทอดความรู้หมอพื้นบ้าน 10 คน สู่นักพัฒนา 5 คน และหมอพื้นบ้านถ่ายทอดกันเอง (รุ่นเก่า / รุ่นใหม่)
3. จังหวัดมหาสารคาม : โครงการการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษา : บ้านเชียงเหียน อ.เมือง
   - การศึกษาพบว่ามีสถานการณ์ของเส้นทางยาสมุนไพรที่เป็นแหล่งวัตถุดิบ เส้นทางการขายสมุนไพร และชุมชนมีความต้องการเป็นศูนย์กลางการขายยาสมุนไพร มีการวิเคราะห์พบว่าเคยมีสมุนไพรจำนวนมาก และแหล่งวัตถุดิบกำลังหายไป...

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ยิ่งยง เทาประเสริฐ วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทาเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ได้ให้ข้อเสนอในการประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้จากหมอพื้นบ้านใน 12 โครงการว่าจะทำอย่างไรกับข้อเท็จจริงที่ได้ โดยให้เริ่มจากหมอพื้นบ้าน ในการจัดทำทำเนียบหมอพื้นบ้าน เพื่อเป็นข้อมูลตั้งต้นสำหรับการจัดกระบวนการประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน โดยใช้กรอบแนวคิดหรือทฤษฎี 3 ด้าน คือ 1) คน

อีสานมีความเชื่อหรือมีคำอธิบายเกี่ยวกับการเกิดโรค หรือความไม่สบายอย่างไร 2) จัดระบบโรค/กลุ่มปัญหาสุขภาพอย่างไร 3) มีกระบวนการดูแลรักษา ฟื้นฟู ป้องกันด้านสุขภาพอย่างไรให้สอดคล้องกับการจัดระบบโรคในข้อ 2 ซึ่งอาจต้องมีการพัฒนาความรู้ที่ได้เป็นความรู้เชิงระบบเพื่อให้เกิดการสืบทอดความรู้ แสดงในแผนภูมิ 5

ดร.สินธุ์ สโรบล ผู้ประสานงาน สกว.ภาคเหนือ ได้สรุปภาพการทำงานของเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน (แผนภูมิ 6) แสดงให้เห็นความรู้สุขภาวะชุมชนไทบ้านอีสาน (แผนภูมิ 7) และเสนอแผนภูมิ 8 ซึ่งเป็นแนวทางของ สกว. ต่อการดำเนินโครงการวิจัยในอนาคต

การประชุมสรุปผลการวิจัยในช่วงแรกและชี้แจงความเป็นไปได้ของการดำเนินโครงการวิจัยต่อเนื่องในเรื่อง การจัดการงบประมาณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และแหล่งทุนอื่น วันที่ 6 ตุลาคม 2549 ณ ห้องประชุมเบญจกูล กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน กระทรวงสาธารณสุข มีผู้เข้าร่วมประชุม 40 คน ประกอบด้วย ดร.อุษา กลิ่นหอม หัวหน้าหน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน อาจารย์ยงยุทธ ตรีนุชกร รองหัวหน้า ดร.สินธุ์ สโรบล ผู้ประสานงานสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย นายวีรพงษ์ เกรียงสินยศ ผู้จัดการแผนพัฒนาเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน นายแพทย์ประพจน์ เภตราภาศ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก และทีมนักวิจัยโครงการวิจัยย่อย และทีมงานหน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดจำนวน 40 คน

ผลสรุปการประชุมเชิงปฏิบัติการของชุดโครงการวิจัยเป็นการศึกษาข้อมูลสถานการณ์การแพทย์พื้นบ้านอีสาน ที่มีการตั้งโจทย์ร่วมกัน สู่เป้าหมาย การสังคายนาระบบความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน

โดยมีกระบวนการทำงานเป็นระบบเครือข่ายอย่างต่อเนื่องด้วยเงื่อนไขของกระบวนการให้ได้โจทย์วิจัย การทำวิจัยในประเด็นด้านสุขภาพเพื่อให้ได้ตำรากลางการแพทย์พื้นบ้านอีสาน แต่แหล่งสนับสนุนทุนอย่าง สกว. ก็มีข้อจำกัด (แผนภูมิ 9) และ สกว. ก็ถูกตัดงบประมาณจากรัฐบาลลดลงร้อยละ 50 ด้วยข้อจำกัดนี้ สกว. สามารถสนับสนุนโครงการการสังเคราะห์องค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านต่อได้ ส่วนโครงการย่อยสามารถพัฒนาโครงการขอทุนสนับสนุนการวิจัยต่อเนื่องได้จากแผนแผนพัฒนาเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

แผนภูมิ 5 แสดงแนวคิด ทฤษฎี การประมวลและสังเคราะห์ องค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน

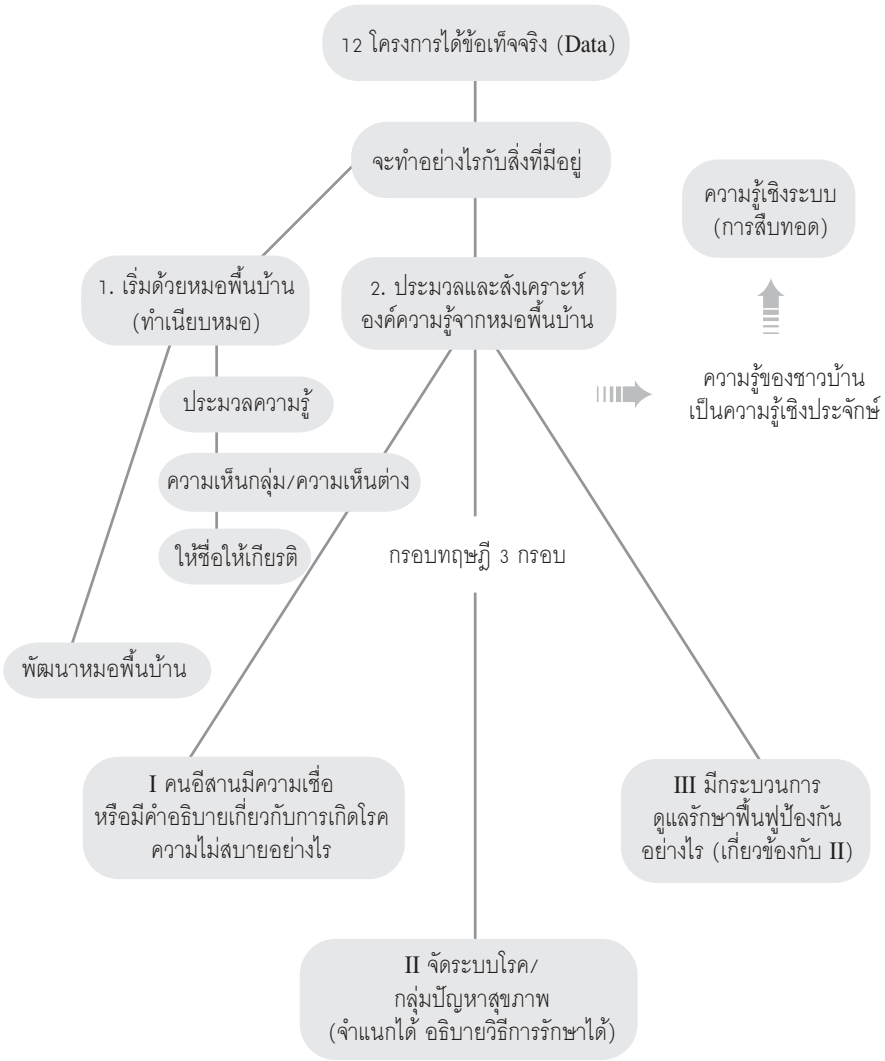

แผนภูมิ 6 สรุปภาพรวมการทำงานของเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน

แผนภูมิ 7 ความรู้สุขภาวะชุมชนไทบ้านอีสาน

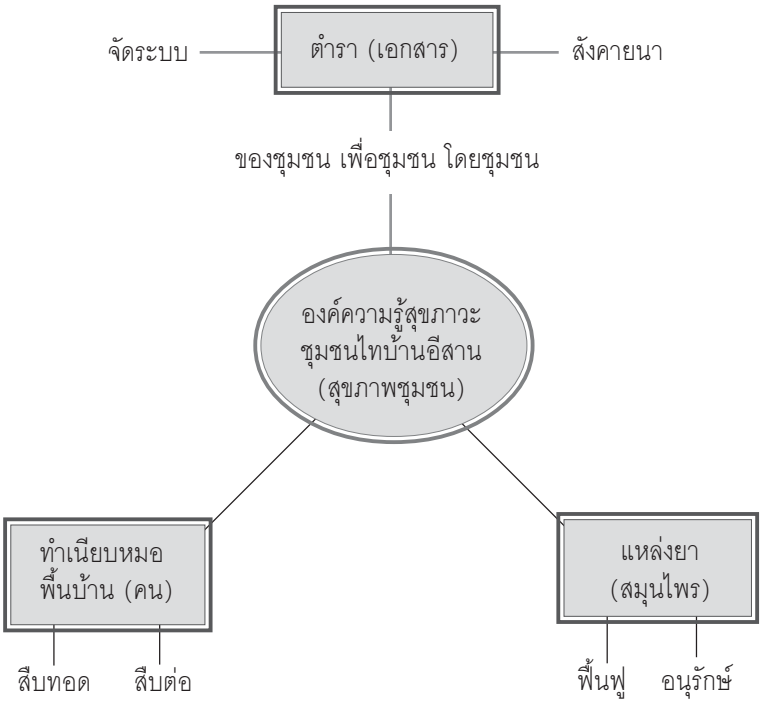

แผนภูมิ 8 แนวนโยบายในการดำเนินงานและกรอบการวิจัย

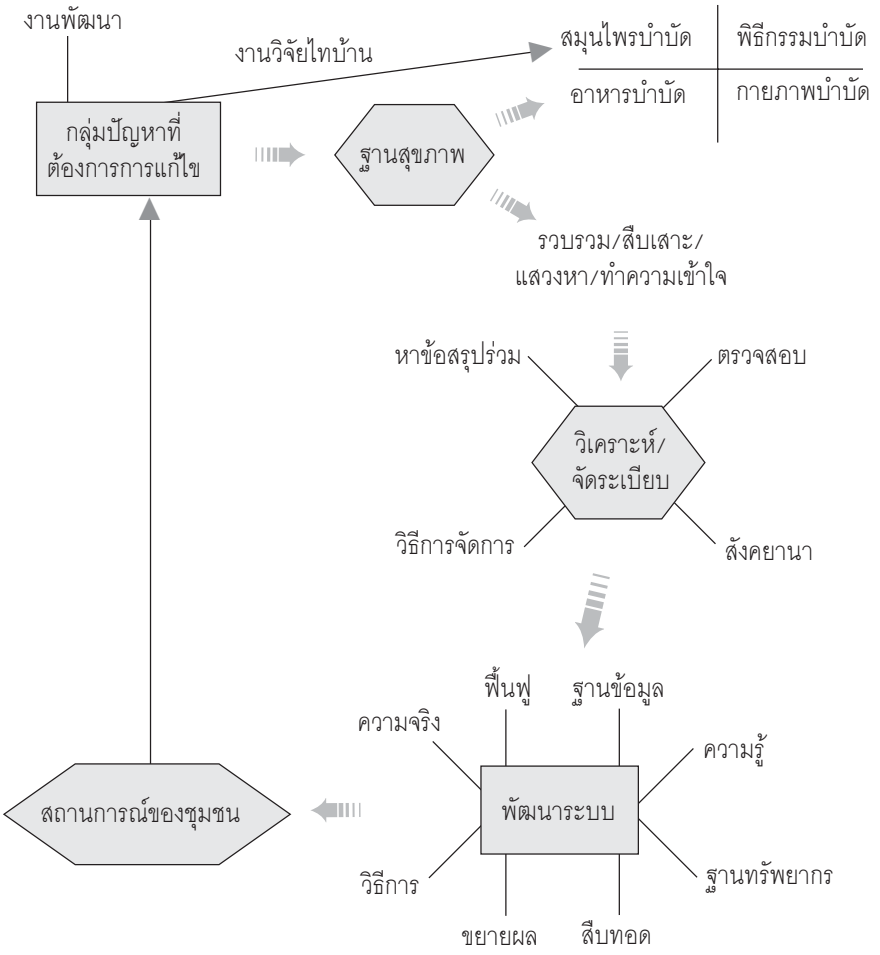

แผนภูมิ 9 ขอบเขตการพิจารณาสนับสนุนงบประมาณของ สกว.

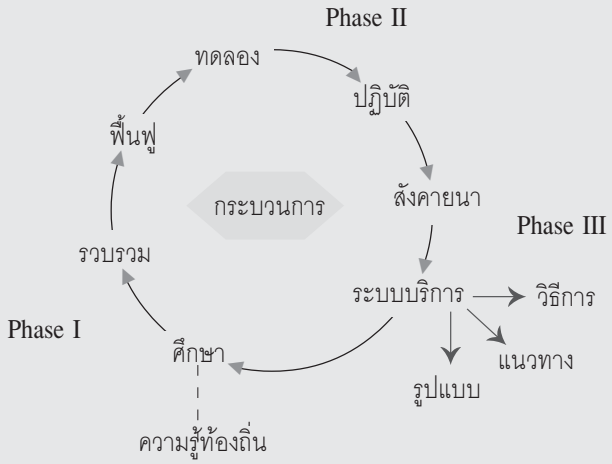

ผลผลิตของทีมกลาง 1 ปี

1. ทำเนียบหมอใหญ่
2. ตำรากลาง (รวบรวม-วิเคราะห์-สังคยานา)
3. เครือข่ายชุมชนวิจัยด้านสุขภาพ
4. ประสิทธิภาพของงานสู่สาธารณะ

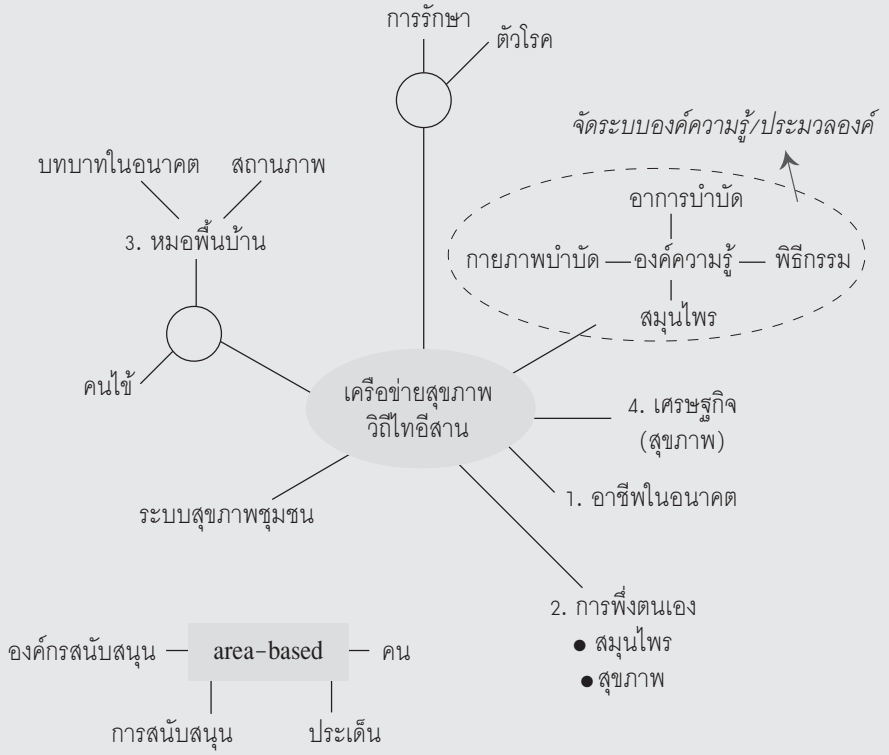

หมายเลข 1, 2, 3 และ 4 เป็นขอบเขตที่ สกว.

ดร.สินธุ์ วโรบล
1 มี.ค. 2549

ส่วนที่ 3 การประเมินและการถอดบทเรียนโครงการวิจัย

การประเมินโครงการ

การประเมินโครงการเป็นสิ่งสำคัญที่หน่วยประสานงานเครือข่ายสุขภาพวิถีไท ควรมีการจัดกระบวนการ ซึ่งทำให้มีคำถามเกิดขึ้นทันทีว่า

1. เมื่อไหร่ควรประเมินโครงการ หรือรอจนสิ้นสุดโครงการ ในเดือนกันยายน 2549 หน่วยประสานงานได้สรุปประเด็น ดังนี้
   - เนื้อหาเป็นอย่างไร
   - กระบวนการเป็นอย่างไร
   - ความรู้ที่ได้เป็นอย่างไร ไม่ใช่ความรู้ในทางการแพทย์อย่างเดียว ถ้ารักษาโรคมาก ๆ คนไข้เยอะ ทาง สกว.ไม่สนับสนุนงบประมาณ แต่ถ้ามีประเด็นการพึ่งตนเอง องค์ความรู้ บทบาท และสถานภาพของหมอพื้นบ้าน

และเศรษฐกิจที่ผูกโยงกับสุขภาพ ก็มีโอกาสสนับสนุนงบประมาณ

- บทบาท สกว. จะไม่ทำงานที่ สสส. ทำ โดยเฉพาะประเด็นด้านการส่งเสริมสุขภาพ แต่ใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานเชิงอาชีพ
  - ทำอย่างไรจะเกิดการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ
  - ทำอย่างไรมีการใช้เครือข่ายสมุนไพรสร้างอนาคต
  - อาชีพ/ เศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ

2. ทิศทางการทำงาน สสส. ต้องการทำงานแบบบูรณาการเป็นพหุพาคี
3. "Tailor made" มีกระบวนการร่วมกันระหว่างคนใน (emic's view) และคนนอก (etic's view) ทาง สกว. ใช้เป็นแบบในการทำงาน
4. การทำงานจะเอื้อกันอย่างไร ระหว่าง node ใหญ่/ ย่อย เช่น กรณีทีมโครงการสังเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านฯ จัดกระบวนการทำงานแค่ไหนอย่างไร ในเรื่องการจัดการองค์ความรู้
5. การนำเอาเค้าโครงการดูแลสุขภาพชุมชนอีสาน (แผนภูมิ 10) มาตรวจสอบกับชาวบ้าน
6. โครงการย่อย 12 โครงการ นักวิจัยต้องวิเคราะห์ตนเอง พิจารณาว่าจะทำต่อหรือไม่อย่างไรซึ่งหน่วยประสานงานฯ ต้องมีการติดตามโครงการอย่างต่อเนื่อง
7. การพิจารณาคำว่า **ภูมิความรู้สุขภาพชุมชน** คืออะไร มีข้อมูลเดิมหรือไม่ (ดู แผนภูมิ 1)

แผนภูมิ 10 เค้าโครงการดูแลสุขภาพชุมชนอีสาน ของ อาจารย์ยงยุทธ ตรีนุชกร (เสาวณีย์ และคณะ, 2548)

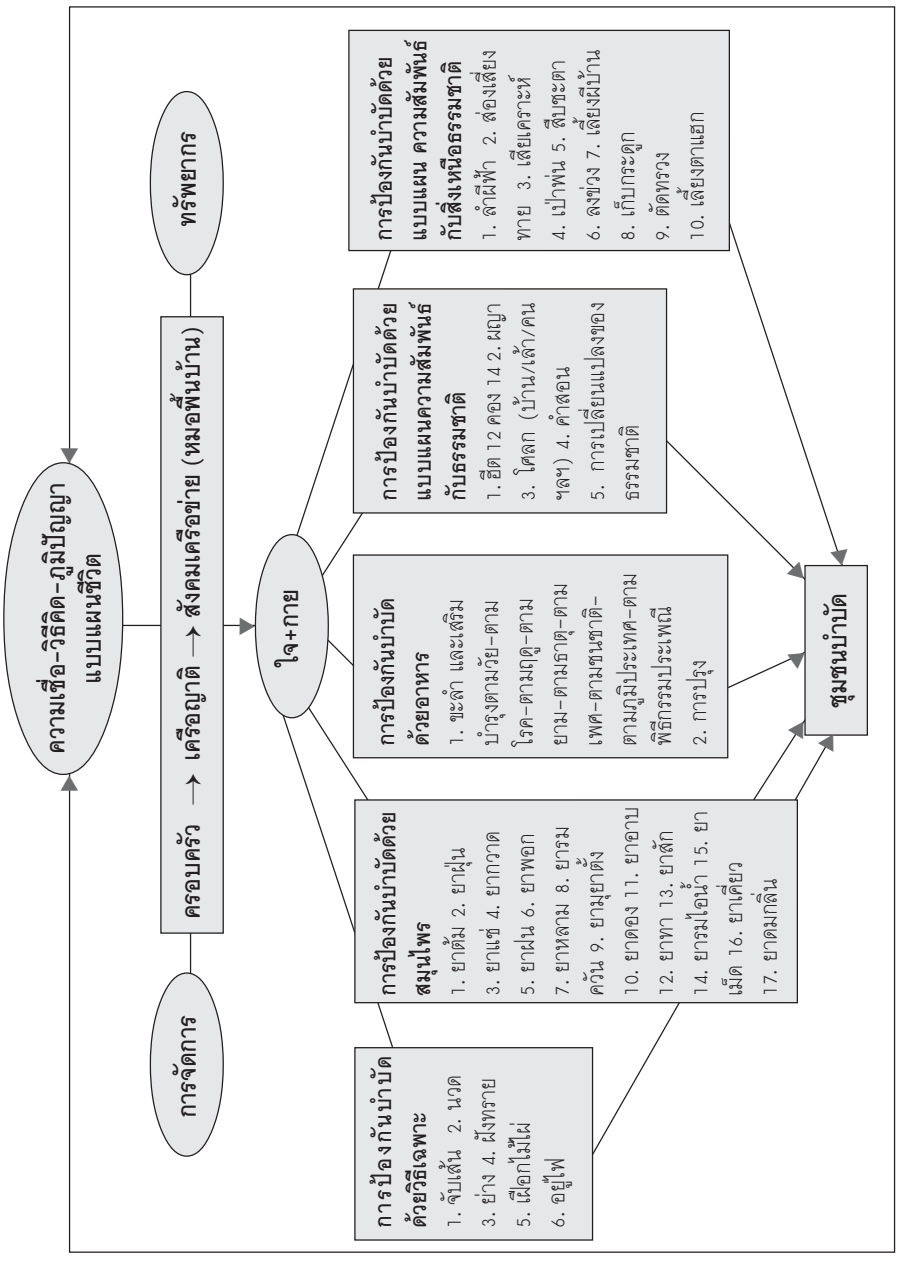

- หมอพื้นบ้านแบบวัฒนธรรมและผู้นำชุมชนที่เป็นแกนหลักของชุมชน มีสำนึกร่วมกันว่า “สุขภาพ คือความอยู่รอดร่วมกันของชุมชน”
- การแพทย์พื้นบ้านล้านนา การแพทย์พื้นบ้านอีสาน ตลอดทั้งการแพทย์พื้นบ้านของชาติพันธุ์ในภาคเหนือและภาคอีสาน ต่างมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การบำบัดรักษาเสริมสร้างระบบสุขภาพให้ชุมชนเกิดภาวะภูมิคุ้มกันตนเอง ทั้งใจ กาย สังคม เศรษฐกิจการเมือง และสิ่งแวดล้อม โดยไม่แยกส่วนออกจากกัน ดู แผนภูมิ ๑๑ โครงสร้างทางการมองตามคุณธรรมและความสามารถ

8. บทเรียนอาจารย์ยิ่งยง ในการสังเคราะห์องค์ความรู้ได้มาซึ่งระบบองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านล้านนา ในส่วนนี้ยังขาดมิติชุมชนที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ (area – based) ส่วนกรณีอีสาน เริ่มด้วยการเก็บข้อมูลการดูแลสุขภาพ เช่น กลุ่มอาการ/โรค
9. ตัวอย่างกรณีการทำงานทีมดอยเชียงดาว มีอย่างน้อย ๗ โครงการ และมีผลในการขับเคลื่อนเชิงกระบวนการ เป็นประเด็นของท้องถิ่น (จัดการประชุมวิชาการร่วม + ตัวแทนหมู่บ้าน + อบต. + สสจ.) มีประเด็น มีการขยับตัวของพื้นที่ (area – based) ทำอยู่ ๑ ปี มองเห็นคนทำงาน เห็นเครือข่ายทำได้ มีคณะทำงานที่เข้มแข็ง สามารถบรรลุเป้าหมายภายใน ๓ ปี

แผนภูมิ 11 โครงสร้างทางการเมืองตามคุณธรรมและความสามารถ (อุษา และยงยุทธ, 2548)

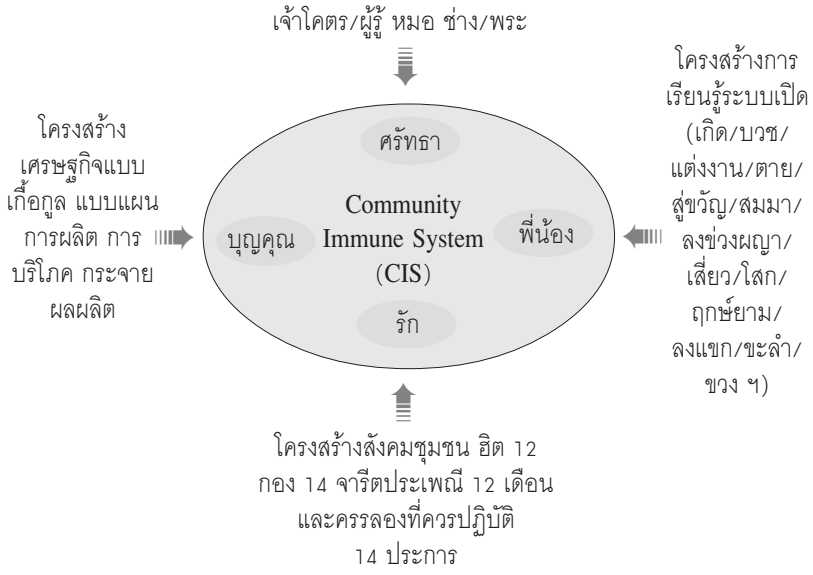

การวิเคราะห์โครงการ เป็นการประเมินการทำงานของโครงการวิจัยย่อยแต่ละโครงการ ในช่วงระยะเวลาการดำเนินงาน 6 เดือน ที่ผ่านมาได้มีการให้ข้อเสนอในการพัฒนาโครงการวิจัยต่อเนื่องในระยะที่ 2 เพื่อเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) รายโครงการ โดยพิจารณาจาก ความพร้อมของทีม ความชัดเจนของโจทย์วัตถุประสงค์ของโครงการ และความต่อเนื่องระยะที่ 2 สรุปได้ดังนี้

1. จังหวัดอุบลราชธานี: โครงการพัฒนารูปแบบการศึกษา

การฟื้นฟูและสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสานกรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านกับชุมชน

- พื้นที่มีการประชุมเสวนาเพื่อเก็บข้อมูล ตามคำถามการวิจัย ได้รูปแบบการศึกษากระบวนการฟื้นฟูและสังเคราะห์องค์ความรู้
- แต่มีการเตรียมเครื่องมือและกระบวนการน้อย

2. โครงการ การสังเคราะห์กระบวนการการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการวินิจฉัยการรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน

- อาจารย์พิศ แสนศักดิ์ เห็นว่าข้อมูลที่เก็บจากหมอพื้นบ้านยังไม่ลึกพอที่จะนำความรู้มาสังเคราะห์ความรู้เป็นตำรากลางได้
- ต้องมีการทำเครื่องมือ เก็บข้อมูลเชิงลึกต้องเตรียมนักวิจัยเฉพาะ
- มีข้อเสนอโครงการสังคายนาความรู้การแพทย์พื้นบ้านเพื่อจัดทำตำรา ให้พัฒนาโครงการระยะ 2 ขอทุนในส่วนของแผนงานพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ผู้จัดการแผนงานคือ คุณวีรพงษ์ เกรียงสินยศ มูลนิธิสุขภาพไทย เนื่องจากผลการศึกษาที่ได้เป็นตำรากลางซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยไทบ้านของ สกว.

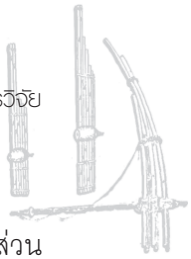

3. จังหวัดอุดรธานี : โครงการ การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการตรวจ วินิจฉัยและรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน

   - ทีมงานประกอบด้วยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขทีมเครือข่ายใบชะโนด 5 คน คัดเลือกหมอพื้นบ้าน 50 คน พร้อมผู้ป่วยของหมอพื้นบ้าน
   - ข้อจำกัดคือ ใช้แบบสัมภาษณ์ (1 ต่อ 1) ในการเก็บข้อมูลหมอพื้นบ้าน และใช้เวทีเดินป่าดูยาสมุนไพรที่ภูวัว

4. จังหวัดสุรินทร์ : โครงการ ศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา: ต.บุฤาษี อ.เมือง

   - จากโจทย์วิจัย มีการถ่ายทอดความรู้หมอพื้นบ้าน 10 คน สู่นักพัฒนา 5 คน และหมอพื้นบ้านถ่ายทอดกันเอง (รุ่นเก่า / รุ่นใหม่)
   - พิจารณาเงื่อนไขว่าได้กระบวนการถ่ายทอดหรือไม่ ซึ่งต้องพัฒนาโครงการในระยะ 2

5. จังหวัดบุรีรัมย์ : โครงการศึกษารูปแบบการรักษาโรค การสืบทอด วิถี เจตคติและสังคมของหมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา: ตำบลตูมใหญ่ อำเภอคูเมือง และตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง พบว่าโครงการไม่ก้าวหน้า จึงขอให้ส่งจดหมายขอให้ปิดโครงการ

6. จังหวัดมหาสารคาม : โครงการการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษา: บ้านเชียงเหียน อ.เมือง

- มีสถานการณ์ของเส้นทางยาสมุนไพรที่เป็นแหล่งวัตถุดิบ เส้นทางการขายสมุนไพร และชุมชนมีความต้องการเป็นศูนย์กลางการขายยาสมุนไพร
- มีการวิเคราะห์แหล่งวัตถุดิบกำลังหายไป... ชุมชนได้ร่วมมือกันปลูกสมุนไพรในวัด และเชื่อมเครือข่ายวัตถุดิบ เพื่อสนับสนุนเส้นทางยา

7. จังหวัดมหาสารคาม : โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน พื้นที่ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ
   - มีการประสานกับเครือข่ายอื่น ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่วัดธรรมวิเวก การพัฒนาโครงการระยะต่อเนื่อง ให้เน้นเป็น area – based
8. จังหวัดมหาสารคาม : โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน ในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน กรณีศึกษาอำเภอวาปีปทุม และอำเภอนาดูน
   - ทีมวิจัยกำลังดำเนินการเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นตามคำถามวิจัย
9. จังหวัดกาฬสินธุ์ : โครงการดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง
   - ทีมวิจัยกำลังดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลหมอพื้นบ้านรายบุคคล และร่วมสังเกตการณ์พิธีกรรมหมอเหยา

10. จังหวัดสกลนคร : โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน ตำบลเหล่าโพนค้อ อำเภอโคกศรีสุพรรณ

- ทีมวิจัยยังไม่เข้าใจการทำงานของสกว. แต่มีหมอใหญ่จำนวนมาก ทั้งนี้ให้อาจารย์ยงยุทธ ตรีนุชกร ลงพื้นที่เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจการทำงาน และผู้ประสานงานกลางติดตามรายงานงวดแรกด้วย

แผนภูมิ 12 ข้อเสนอกรณี อำเภอกุสุมาลย์ ของอาจารย์ยงยุทธ ตรีนุชกร

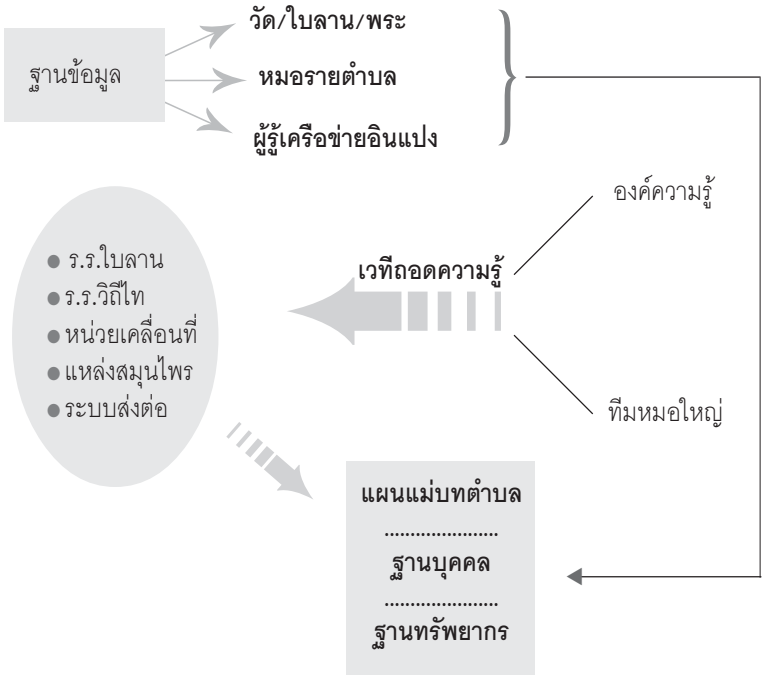

11. จังหวัดร้อยเอ็ด : โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของพื้นบ้าน ตำบลคำพอุง อำเภอโพธิ์ชัย

- ทีมวิจัยเพิ่งได้การสนับสนุนทุนในเดือนมกราคม กำลังดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลหมอพื้นบ้าน โดยให้อาจารย์พิศ แสนศักดิ์ ติดตามความก้าวหน้าโครงการ

12. จังหวัดสกลนคร : โครงการศึกษาองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านชาวไทโซ่ และกะเลิง เขตพื้นที่อำเภอกุสุมาลย์ และอำเภอเมือง ในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของชุมชน (แผนภูมิ 12)

- มีการคัดเลือกหมอพื้นบ้าน และจัดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างหมอพื้นบ้าน ผู้สนใจ ในวัดศรีษะเกษ มีการเรียนรู้และนำไปใช้ แต่ไม่มีการสัมภาษณ์ผู้ป่วยจริง โดยให้พัฒนาโครงการต่อเนื่องและเน้นเป็น area – based

การถอดบทเรียนผลการดำเนินงานโครงการวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน

สถานการณ์และความก้าวหน้าของการศึกษาวิจัยระยะที่ 1 สามารถประมวลให้เห็นภาพรวมในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การขับเคลื่อนและการขยายเครือข่ายในการทำงาน

ด้วยการทำงานที่มุ่งมั่น มีการประสานงานอย่างต่อเนื่องของแต่ละพื้นที่ ทำให้การแพทย์พื้นบ้านอีสานเริ่มก่อรูปเครือข่ายที่

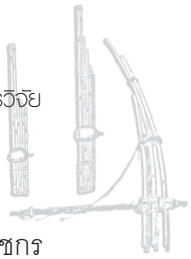

จังหวัดนครราชสีมา ในปลายปี 2546 โดย อาจารย์ยงยุทธ ตรีนุชกร ร่วมกับ คุณเสาวณีย์ กุลสมบูรณ์ สำนักงานการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข จัดเวทีพบปะร่วมแลกเปลี่ยนระหว่างนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข หมอพื้นบ้าน และครือข่ายหมอพื้นบ้านรวมตัวกันเป็น "เครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน" โดยมีความเชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน ประกอบด้วย 24 องค์กร ได้แก่

1) คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3) สถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตรราชมงคลพังโคน จ. สกลนคร
4) คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
5) ศูนย์ข้อมูล มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
6) โรงเรียนการดูแลสุขภาพวิถีไท
7) ชมรมพัฒนาบุรีรัมย์
8) ชมรมเกษตรออมทรัพย์โคราช
9) ชมรมเกษตรเทพนิมิตรชัยภูมิ จ.ชัยภูมิ
10) ชมรมสมุนไพรมุกดาหาร
11) สภาหมอพื้นบ้านอีสาน
12) เครือข่ายอินแปง สกลนคร
13) เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
14) เครือข่ายหมอพื้นบ้านภูเขียว
15) เครือข่ายหมอพื้นบ้านกาฬสินธุ์

16) เครือข่ายหมอพื้นบ้านหนองบัวลำพู
17) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกขอนแก่นภาคใต้ – โคราชเหนือ
18) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาฬสินธุ์
19) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี
20) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร
21) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมา
22) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดชัยภูมิ
23) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดหนองบัวลำภู
24) กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข

โดยมีบทสรุปร่วมกันในการสังคายนาองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสานที่กระจัดกระจายไม่มีการจัดระบบ หมวดหมู่ ซึ่งเห็นร่วมกันว่าการสังคายนาองค์ความรู้ควรทำเป็นลำดับแรก เพื่อสร้างให้เกิดความชัดเจนและเชื่อถือในวงกว้าง ในการใช้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน แก้ปัญหาสุขภาพ มีองค์กรสนับสนุนทุนในการวิจัย คือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค และกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข

การเกิดเครือข่ายวิจัยมีความหลากหลาย ประกอบด้วยหมอพื้นบ้าน นักวิชาการ มหาวิทยาลัย แพทย์ พยาบาลให้บริการสุขภาพ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ถือว่าเป็นจุดเริ่มที่ดี เพราะการวิจัยแบบเครือข่ายจะมีพลังของท้องที่จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ โดยเฉพาะการสร้างการเปลี่ยน

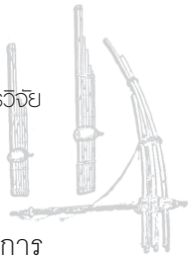

แปลงในระดับชุมชนและท้องถิ่น ทั้งด้านการจัดการสุขภาพและการศึกษาด้านภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ผลการดำเนินการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นเพิ่มได้แก่

1) กลุ่มอนุรักษ์สมุนไพรนาข่า–หนองคูสู่สุข จังหวัดมหาสารคาม
2) ชมรมหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุดรธานี
3) ชมรมแพทย์แผนไทยและหมอพื้นบ้าน จังหวัดสกลนคร
4) เครือข่ายหมอพื้นบ้านใบชะโนด จังหวัดอุดรธานี
5) ชมรมหมอพื้นบ้านสืบสานสมุนไพรไทย จังหวัดอุบลราชธานี
6) กลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียน จังหวัดมหาสารคาม
7) กลุ่มฟื้นฟูองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน ตำบลวังแสง จังหวัดมหาสารคาม
8) แผนงานพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน มูลนิธิสุขภาพไทย

2. มีกลุ่มชาติพันธุ์ในภาพรวม 11 โครงการ

มีโครงการที่ดำเนินการศึกษาองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพในชุมชนซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ได้แก่ โครงการดูแลสุขภาพของคน ผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร ได้แก่ โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา : ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์ และโครงการรูปแบบการรักษาโรค การสืบทอด วิถี เจตคติ และสังคมหมอพื้นบ้าน ต.ตูมใหญ่ และต.โนนแดง จ.บุรีรัมย์ กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง ไทโซ่ ได้แก่ โครงการองค์ความรู้หมอพื้นบ้านชาวไทโซ่ และกะเลิง เขตพื้นที่ อ.กุสุมาลย์ และอ.เมือง จ.สกลนคร ในการรักษา

โรคแบบดั้งเดิมของชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ชาวญ้อ ได้แก่ โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน ต.เหล่าโพนค้อ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร

3. การถอดชุดองค์ความรู้/ การจัดหมวดหมู่ความรู้

ผลการศึกษาวิจัยภาพรวมในระยะที่ 1 คือ

● มีทำเนียบหมอพื้นบ้านจากการรวบรวมความรู้หมอพื้นบ้านที่มีความรู้ความสามารถในพื้นที่วิจัย โดยชุมชนเป็นผู้คัดเลือกในพื้นที่วิจัย 11 โครงการ จำนวน 179 คน ข้อค้นพบนี้มีความสำคัญเพราะเป็นการค้นหาและจัดทำแผนที่ (Mapping) หมอพื้นบ้าน ซึ่งเป็นประเด็นตั้งต้นของการพัฒนาคำถามงานวิจัยของท้องถิ่นที่ต่อเนื่องได้ เกิดเครือข่ายวิจัยมีความหลากหลาย ประกอบด้วยหมอพื้นบ้าน นักวิชาการ มหาวิทยาลัย แพทย์ พยาบาลให้บริการสุขภาพ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ถือว่าเป็นจุดเริ่มที่ดีเพราะการวิจัยแบบเครือข่ายจะมีพลังของท้องที่จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ โดยเฉพาะการสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนและท้องถิ่น ทั้งด้านการจัดการสุขภาพและการศึกษาด้านภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน (รายละเอียดภาคผนวก 2)

● มีตำรับยา 418 ตำรับ ที่ใช้รักษาโรค/กลุ่มอาการ 116 โรค/กลุ่มอาการ (รายละเอียดภาคผนวก 4)

● พรรณไม้สมุนไพรบ้านเชียงเหียน มหาสารคาม ที่พบในอดีต 159 ชนิด ในจำนวนนี้มีพรรณไม้สมุนไพรหายไปถึง 75 ชนิด (รายละเอียดภาคผนวก 5)

● สมุนไพรและการใช้ประโยชน์ของชาวญ้อ ชาวผู้ไท อ.โคก-

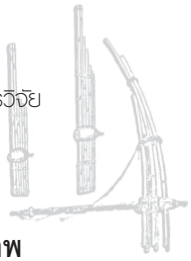

แผนภูมิ 13 การใช้ประโยชน์จากการศึกษาวิจัยเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน

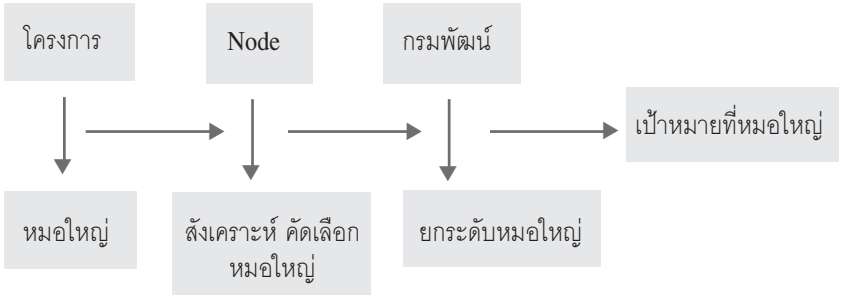

เสนอระดับการใช้ประโยชน์มี 3 ระดับ

1) ระดับโครงการ โครงการย่อยได้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้หรือไม่
2) ระดับทีมชุมชน มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันหรือไม่
3) ระดับเหนือโครงการ

กรมพัฒน์ได้ใช้ประโยชน์

i. ได้ทำเนียบหมอพื้นบ้าน จะมีการตีพิมพ์หรือไม่ อย่างไร
ii. การสังเคราะห์ความรู้จากตำรา
iii. สมุนไพร มีการประมวลข้อมูลสมุนไพร หรือไม่

ศรีสุพรรณ จ.สกลนคร พบว่าใช้พืชสมุนไพร 113 ชนิด สมุนไพรที่เป็นสัตว์ 4 ชนิด และสมุนไพรที่เป็นแร่ธาตุ 10 ชนิด (รายละเอียดภาคผนวก 5)

สถานการณ์ ความเป็นไปได้ในระยะที่ 2

● จากการวิเคราะห์เอกสารที่ได้รับจากโครงการต่าง ๆ โดยได้ทำการวิเคราะห์เบื้องต้น พบว่าผลการดำเนินโครงการและความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการเองและวัตถุประสงค์ของหน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายวิถีสุขภาพไทอีสาน ส่วนใหญ่ไม่สอดคล้องกันจึงให้ที่ประชุมร่วมกันพิจารณาความเป็นไปได้ในระยะที่ 2 ของแต่ละโครงการ

● เมื่อพบว่าโจทย์หรือประเด็นยังไม่ชัดเจน ให้พิจารณาทบทวนการทำงานดูอีกครั้งว่าสิ่งที่เราต้องการคืออะไร output คืออะไร วิเคราะห์ได้ดังนี้

- การวิเคราะห์โครงการทั้ง 12 โครงการ ได้ความรู้ใหม่หรือไม่ หรือเป็นเพียงโครงการที่นำความรู้เดิมมาประมวลให้เห็นหรือไม่
- ถ้าโจทย์หรือประเด็นยังไม่ชัดเจน การศึกษาในระยะที่ 2 จะทำให้ผลักความไม่ชัดเจนต่อไปทำให้เสียเวลาและกำลังคน
- เป้าหมายภูมิคุ้มกันชุมชนใช้ 12 โครงการในการเดินเรื่อง หรือถ้าโครงการส่วนใหญ่ได้องค์ความรู้ทำเนียบหมอใหญ่ ทุกโครงการก็ควรไปในแนวทางเดียวกัน ขอตั้งคำถามว่าสิ่งที่ทีมต้องการคืออะไร

แผนภูมิ 14 กรอบแนวทางการทำงาน โดยดร.อุษา กลิ่นหอม

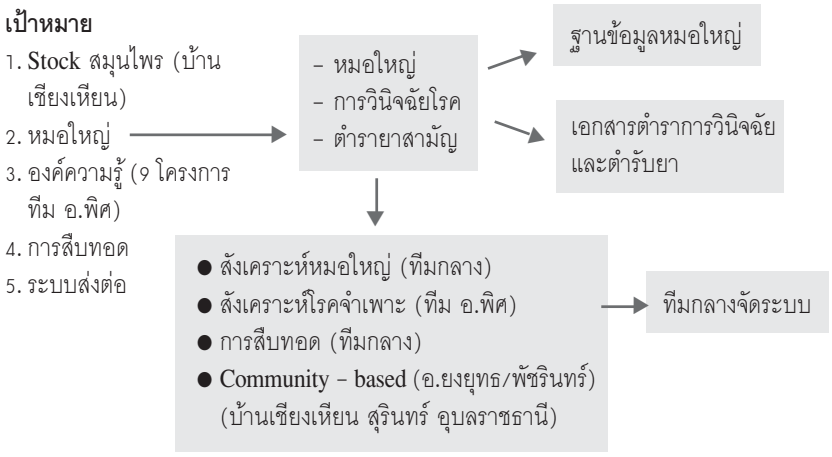

- ✤ องค์ความรู้ที่มีมาดั่งเดิมอยู่แล้ว เราใช้งานวิจัยทำอะไรเพื่อสรุปความรู้ หรือประมวลความรู้ หรือใช้กระบวน-การวิจัยไปถอดองค์ความรู้ออกมาได้หรือไม่
- ✤ งบประมาณในปี พ.ศ. 2550 ทางสกว. มีข้อจำกัดพอสมควร ซึ่งได้รับงบประมาณเพียงครึ่งหนึ่งของงบที่ตั้งไว้โดยพิจารณาจากความชัดเจนของโครงการเป็นหลัก

● แนวทางการทำงานของพี่เลี้ยง พี่เลี้ยงที่ไม่มีความรู้ด้านหมอพื้นบ้านแต่เห็นประเด็นและใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการเดินเรื่องหมอพื้นบ้านกับชาวบ้านเป็นนักวิจัย และมีคำถามว่า ถ้าหมอพื้นบ้าน

ไม่อยู่แล้ว จะมีวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่รุ่นต่อ ๆ ไปได้อย่างไร มีการสอนการทำยา การหาสมุนไพร เกิดองค์ความรู้ เกิดการถ่ายทอด เกิดบทเรียน โดยที่พี่เลี้ยงไม่จำเป็นต้องรู้เรื่องหมอพื้นบ้านแต่ต้องรู้เรื่องกระบวนการวิจัยท้องถิ่น

● การวิเคราะห์เอกสาร 9 โครงการ ประกอบด้วยโครงการการสังเคราะห์กระบวนการการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านฯ และโครงการบ้านเชียงเหียน โครงการของจังหวัดสุรินทร์ และอุบลราชธานี พบว่าความรู้อยู่อย่างไร มีการศึกษาผ่านหมอพื้นบ้าน ชาวบ้านมีการใช้อยู่อย่างไร และควรมีการสรุปบทเรียนร่วมกัน กรณีบ้านเชียงเหียน ข้อมูลหมอยาหายไป อะไรบ้างที่ชุมชนสร้าง จัดหายาสมุนไพรอย่างไร การจัดกลุ่มหมอพื้นบ้านก็จัดตามที่หมอเป็นอยู่ โดยคิดจากตัวยาไปหาโรค หรือเราจะดูจากโรคและมองกลับไปที่ตัวยา ซึ่งเป็นการแบ่งเพื่อการใช้ประโยชน์ภาคีและชุมชน

● จากการวิจัยชาวบ้านได้อะไร ถ้าจะทำการศึกษาต่อไปจะเดินไปอย่างไร ขณะนี้มองไม่เห็นเงื่อนไขของบางโครงการ หรือถ้าเราไม่สนับสนุนก็สามารถเคลื่อนต่อได้ ใครต้องการ? และจุดที่ต้องการการวิจัยเป็นอย่างไร หรือถ้าวิเคราะห์บนฐานของชุมชน “ภูมิคุ้มกันชุมชน” (ดูแผนภูมิ 1) จะไปด้วยกันได้อย่างไร

● การสังเคราะห์มี 2 ระดับ คือ จากฐานการทำงานของพื้นที่และจัดระบบสื่อสารให้คนภายนอกได้เข้าใจ และมองว่าองค์ความรู้เป็นส่วนหนึ่งในงานเครือข่ายหรือการขับเคลื่อน

● ข้อพิจารณาในการทำงานวิจัยควรทบทวนใน 3 ประเด็น คือ 1) เราใช้งานวิจัยเพื่ออะไร หรือเพื่อปฏิบัติการบางเรื่อง 2) ใช้งานวิจัยประมวลภาพ หรือ 3) ใช้งานวิจัยในการสร้าง Impact ถ้าไม่มี

แผนภูมิ 15 แผนผังภูมิคุมกันชุมชน โดยพิจารณาจากสถานการณ์หมอพื้นบ้าน/ความรู้และทรัพยากร

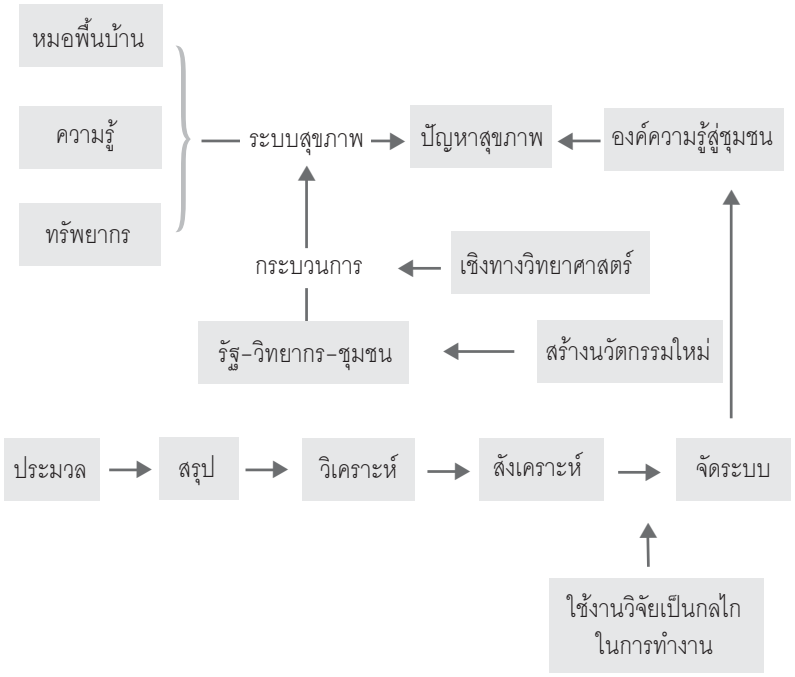

งานวิจัยจะมีข้อ 2, 3 หรือไม่ ถ้าไม่มีงานวิจัยทำกันอยู่แล้วหรือไม่ หรืองานวิจัยเป็นตัวเร่งให้เกิดปฏิบัติการ (เครื่องมือ) ทำให้วิเคราะห์ว่าเราได้อะไร หรือไม่ได้อะไร ภาพที่เราต้องการเห็น เราเห็นหรือยัง ถ้ายังไม่เห็น พื้นที่อีสานปลายทางอยู่ตรงไหน เป็น “สิ่งบ่งชี้ทางภูมิปัญญา”

● การให้คำนิยามหรือคำอธิบายข้อมูลที่เก็บ เช่น ประเภทหมอพื้นบ้าน โรค/กลุ่มอาการ ตำรับยาที่ใช้ สมมติฐานวินิจฉัย มีแต่อธิบายแตกต่าง กลุ่มหมอพื้นบ้านคิดอย่างไร เช่น การกินผิด การ

แผนภูมิ 16 แนวทางการทำงานในระยะที่ 2 โดย ดร.สินธุ์ สโรบล

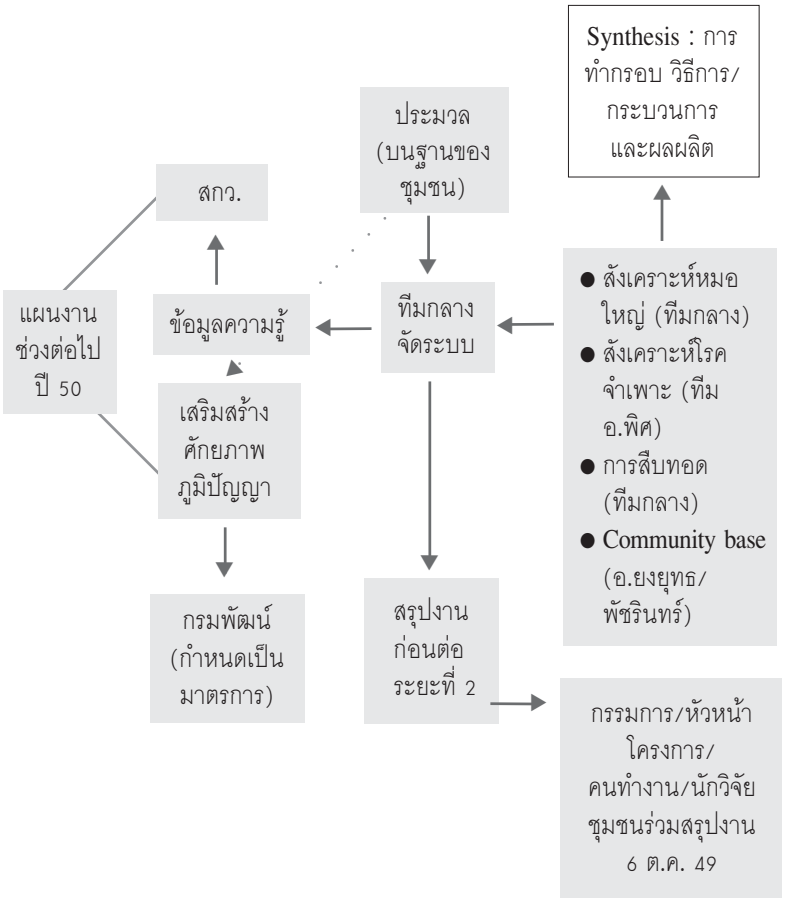

ติดเชื้อ หรือโรคกรรม

● เป็นการทำงานเชิงกระบวนการ อยากเห็นกระบวนการในการทำงานวิจัยการทำงานในอนาคตต้องคิดเชื่อมโยงให้เห็นว่ามีกี่กลุ่มแต่ละกลุ่มใช้งานวิจัยเพื่อตอบปัญหา

● หน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายวิถีสุขภาพไทอีสาน ต้องทำการสรุปการดำเนินงานว่าแต่ละโครงการได้อะไร ขาดอะไร จะหยุดหรือจะดำเนินการต่อ ถ้าดำเนินการต่อจะใช้งานวิจัยช่วยอย่างไร ภายใต้โจทย์เดิมของหน่วยประสานงานวิจัยเครือข่ายวิถีสุขภาพไทอีสาน คือ

1. ทำเนียบหมอใหญ่
2. ตำรากลาง รวบรวม วิเคราะห์
3. เครือข่ายชุมชนด้านสุขภาพ
4. ประสิทธิภาพของงานสู่สาธารณะ

ข้อเสนอแนะสำหรับโครงการวิจัย

1. ข้อค้นพบจากงานวิจัยโครงการย่อยและข้อเสนอแนะในหลายโครงการ สำนักงานการแพทย์พื้นบ้านได้ค้นพบความสนใจศักยภาพของทีมงานวิจัยย่อยในพื้นที่ ทำให้สำนักงานสามารถวิเคราะห์และมีแนวทางให้การร่วมงานทำงานวิจัยและงานปฏิบัติการในพื้นที่ต่อเนื่องตามความสนใจ ศักยภาพและทุนของพื้นที่ด้านอื่นๆ ที่ทีมงาน ค้นพบในงานวิจัย เช่น การสืบทอดความรู้ การแพทย์พื้นบ้านในกลุ่มชาติพันธุ์ ไทยโซ่ กะเลิง จังหวัดสกลนคร

2. มีนักวิชาการที่ร่วมทีมวิจัยเห็นศักยภาพของหมอพื้นบ้านและเกิดความคิดริเริ่มที่จะประสานงาน เอื้ออำนวย และดำเนินการประเมินศักยภาพหมอพื้นบ้านตามพระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542 มาตรา 33(1)(ค) เพื่อให้หมอพื้นบ้าน สามารถมีบทบาทในการดูแลสุขภาพของชุมชนต่อไป เช่น โครงการของจังหวัดอุบลราชธานี และอุดรธานี

แผนภูมิ 17 แสดงสถานการณ์ เป้าหมาย เครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน โดย ดร.สินธุ์ สโรบล 6 ต.ค. 49

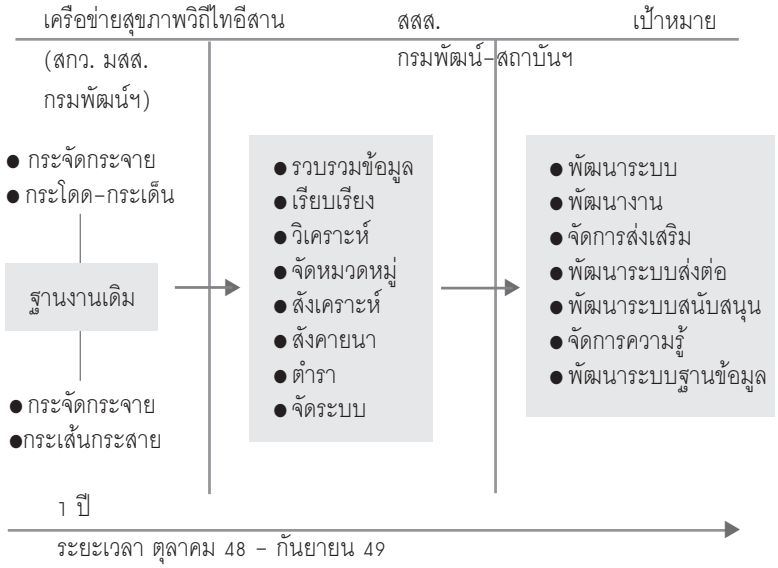

3. การบูรณาการการใช้ประโยชน์จากแพทย์พื้นบ้าน แบบพิธีกรรม (หมอเหยา) ในการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยในโรงพยาบาล คือ โครงการของจังหวัดกาฬสินธุ์

4. การให้ความสำคัญต่อการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของป่า (แหล่งยาของหมอยาพื้นบ้าน) (โครงการ บ้านเชียงเหียน จังหวัดมหาสารคาม) เหล่านี้เป็นประการสำคัญต่อการพัฒนางานต่อเนื่อง โดยยึดกลุ่มเครือข่ายหมอพื้นบ้านหรือชุมชนเป็นหลัก (emic's view)

ส่วนที่ 4 องค์ความรู้ การแพทย์พื้นบ้านอีสาน

องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสานในส่วนนี้ได้ประมวลความรู้จากผลการศึกษาชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสานของเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน จำนวน 13 โครงการ ในพื้นที่เป้าหมาย 8 จังหวัด เป็นการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2548 – มิถุนายน พ.ศ. 2549 และได้วิเคราะห์โครงการปฏิบัติการเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสานในพื้นที่ 8 จังหวัด สามารถจำแนกตามโครงการและโจทย์วิจัยได้เป็น 5 ประเด็น ได้แก่ 1) การบริหารจัดการโครงการวิจัย (จัดระบบรูปแบบ เนื้อหา) 2 โครงการ 2) การจัดการและสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพของคนในชุมชนบนฐานกระบวนการแบบมีส่วนร่วม 3 โครงการ 3) องค์ความรู้การดูแลรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านอีสาน 6 โครงการ 4) หมอพิธีกรรมกับการดูแลสุขภาพในระบบบริการสุขภาพระดับอำเภอ 1 โครงการ และ 5) การจัดการทรัพยากรสมุนไพรที่เป็นพื้นฐานทางสุขภาพ (ฟื้นฟูภูมิปัญญาการจัดการ) 1 โครงการ (แผนภูมิ 18)

ผลการศึกษาในระยะที่ 1 ของชุดโครงการวิจัยทั้ง 13 โครงการ พบประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การถอดชุดองค์ความรู้/ การจัดหมวดหมู่ความรู้

● ทำเนียบหมอพื้นบ้านที่มีความรู้ความสามารถในพื้นที่วิจัย โดยชุมชนเป็นผู้คัดเลือกในพื้นที่วิจัย 11 โครงการ จำนวน 179 คน อายุเฉลี่ยมากกว่า 64 ปี จากการวิเคราะห์พบว่าหมอพื้นบ้านแต่ละคนมีองค์ความรู้หลากหลาย สามารถจัดกลุ่มประเภทของหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นหมอยาสมุนไพร จำนวน 102 คน รองลงมาเป็นกลุ่มหมอเป่า – หมอเป่ากระดูก – หมอเป่าน้ำมนต์ 27 คน และหมอพื้นบ้านที่เป็นทั้งหมอยาสมุนไพรและหมอเป่า 12 คน (รายละเอียดภาคผนวก 2) เป็นข้อค้นพบที่มีความสำคัญของการค้นหาหมอพื้นบ้านที่มีองค์ความรู้ การจัดทำแผนที่หมอพื้นบ้าน (หมอใหญ่) และเป็นข้อมูลในการตั้งต้นการพัฒนาคำถามงานวิจัยของท้องถิ่นที่ต่อเนื่องด้านการจัดการสุขภาพและการศึกษาด้านภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน

● **ตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รักษากลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน** ผลรวบรวมตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รักษากลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้านจากโครงการย่อย 7 โครงการ ดังนี้

1. โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน ตำบลเหล่าโพนค้อ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร
2. โครงการองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน : กรณีศึกษาอำเภอวาปีปทุม และอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้าโครงการ นายทานตะวัน สิงห์แก้ว

3. โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลและรักษาโรคของคนอีสานพื้นที่ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม
4. โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา : ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
5. โครงการการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการตรวจวินิจฉัยโรคแบบดั้งเดิมของคนอีสาน จังหวัดอุดรธานี
6. โครงการองค์ความรู้หมอพื้นบ้านชาวไทโซ่ และกะเลิง เขตพื้นที่อำเภอกุสุมาลย์ และอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของชุมชน
7. โครงการการพัฒนารูปแบบการศึกษาฟื้นฟูและสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน กรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านกับชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี
8. โครงการดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

การวิเคราะห์ตำรับยาพบว่า มีตำรับยาของหมอพื้นบ้านอีสานที่ยังใช้รักษาผู้ป่วยในปัจจุบันทั้งสิ้น 418 ตำรับ ที่ใช้รักษากลุ่มอาการโรค 116 กลุ่ม วิธีการนับจำนวนตำรับยาดูจากกลุ่มอาการโรค และหมอพื้นบ้านเป็นหลัก เช่น กรณี ตำรับรักษาโรคปวดเมื่อยและบำรุงร่างกาย ใช้สมุนไพรเหมือนกันทั้งตำรับ หมอคนเดียวกัน ทำการนับแยกเป็น 2 ตำรับ คือ โรคปวดเมื่อย 1 ตำรับและบำรุงร่างกายอีก 1 ตำรับ เนื่องจากหมอบางคนใช้เฉพาะเป็นยาบำรุงร่างกายเพียงอย่าง

เดียว หรือ กรณีรักษาสมุนไพรในตำรับเหมือนกัน รักษาโรคเดียวกัน แต่เป็นหมอคนละคน จะนับแยกเป็น 2 ตำรับ เช่นกัน

● พรรณไม้สมุนไพรบ้านเชียงเหียน มหาสารคาม ที่พบในอดีต 159 ชนิด ในจำนวนนี้มีพรรณไม้สมุนไพรหายไปถึง 75 ชนิด (ดูรายละเอียดภาคผนวก 5)

● สมุนไพรและการใช้ประโยชน์ของชาวญ้อ ชาวผู้ไท อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร พบว่าใช้พืชสมุนไพร 113 ชนิด สมุนไพรที่เป็นสัตว์ 4 ชนิด และสมุนไพรที่เป็นแร่ธาตุ 10 ชนิด (ดูรายละเอียดภาคผนวก 5)

2. การขับเคลื่อนและการขยายเครือข่าย

ในการทำงานจากการริเริ่มก่อรูปเครือข่ายที่จังหวัดนครราชสีมา ในปลายปี 2546 ระหว่างนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข หมอพื้นบ้าน และครือข่ายหมอพื้นบ้านรวมตัวกันเป็น **“เครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน”** ประกอบด้วย 24 องค์กร ผลการทำงานชุดโครงการวิจัยโดยผ่านกระบวนการเครือข่ายดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นเพิ่มอีก 8 เครือข่าย

3. กลุ่มชาติพันธุ์ในภาพรวม

พบว่ามีโครงการที่ศึกษาองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพกลุ่มชาติพันธุ์ 5 โครงการ ประกอบด้วย กลุ่มชาติพันธุ์ภูไท กลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง กลุ่มชาติพันธุ์ไทโซ่ และกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ

4. ภาพรวม

ภาพรวมผลการศึกษาองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสานของชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสานทั้ง 13 โครงการ ในระยะที่ 1 แสดงดังตาราง 6

ตาราง 5 แสดงจำนวนตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รักษากลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	จำนวนตำรับ
กระดูกหัก/ จอดกระดูก	12
กระเพาะอาหาร	15
กลากเกลื้อน	3
กะดันขาไข่	2
กะโตด จอมลอจุ๊ด	2
ก้างติดคอ	2
กำเลิด เด็กร้องไห้	8
กินผิด	11
ไข้	10
ไข้ทับประจำเดือน	2
ไข้หมากไม้	3
ครอบจักรวาล	1
ความดัน	1
คางทูม	7

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	จำนวนตำรับ
คุณไสย	1
งูสวัด	13
จุกเสียด	1
ช่วยคลอดลูกง่าย	1
ดีซ่าน ตาเหลือง	8
เด็กคางรั่ว	1
ตาขาว	6
ตกเลือด	4
ตับ	5
ตาแดง	10
ไต	5
ทราง	5
ท้องผูก	2
ท้องร่วง	3
ท้องลาย	1

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	จำนวนตำรับ
ท้องอืด ท้องเฟ้อ	8
ทำมะลา	3
ทำมะลาภาคเส้น	1
ธาตุพิการ	1
ธาตุลม นกเขาไม่ขัน บำรุงกำลัง	7
น้ำกัดเท้า	2
นิ่ว	4
นิ่วในกระเพาะปัสสาวะ	6
นิ่วในไต	3
นิ่วในถุงน้ำดี	3
นิ่วในท่อปัสสาวะ	3
บวม	1
บาดทะยัก	1
ปวดเมื่อย	3
บำรุงดวงตา	1
บำรุงน้ำนม	2
บำรุงเลือด	3
บิด	1
เบาหวาน	7
เบื่อเมา	3
เบื่อยาสั่ง	3
ปวดเข่า	1
ปวดเมื่อย	4
ปวดศีรษะ	1
ปวดหลังปวดเอว	5

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	จำนวนตำรับ
ประดงข้อ	1
ประดงคันคาก	1
ประดงไฟ	1
ประดงมดริ้น	1
ประดงร้อยแปด	1
ประดงเหลือง	1
ประดงเอ็น	1
ปากเปื่อย ปากหืไก่ ปากกาง	4
เปื่อย พุพอง	4
ผดแดด	1
ผ้ำ	3
แผลติดเชื้อ	1
แผลเบาหวาน	1
ฝี	6
ฝีตาเขิง	1
ฝีเต่าเลี่ยน	1
ฝีในท้อง	1
ฝีปลาค้อ	1
ฝีแปวเย็น	1
ฝีลมในลำไส้	1
ฝีหำบ่าง	1
พยาธิ	5
พิษงู	10
พิษแมลงกัดต่อย	9
พิษสุนัขบ้า	1

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	จำนวนตำรับ
ริดสีดวงลำไส้	1
รินบ่เอื้อน	2
เริม	1
เรียะ	1
ลมบ้าหมู	1
ลมพันไส้	2
ลมพิษ	2
ล้อมลูก บำรุงครรภ์	2
เลือดกำเดา	1
เลือดออกตามไรฟัน	2
สะเออะ	1
เส้นเอ็น	4
เสียเพ็ด	1
หนองใน	4
หมืน	1
หอบหืด	2
หิดกล้า	1
หูดับ เจ็บหู	4
เหงี่ยวหยัด	1
ไหล่หลด	1
อยู่กรรม หลังคลอด	16
อัมพฤกษ์	13
อัมพาต	13
อายุวัฒนะ	9
ไอ	4

ตาราง 6 แสดงผลการศึกษาในระยะที่ 1 โครงการการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสาน

ชื่อโครงการ	หน่วยงาน/ คณะนักวิจัย	ผลการวิจัย	เป้าหมาย
1. หน่วยประสานงานวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านเครือข่ายแพทย์พื้นบ้านอีสาน	ศกว. + มหาวิทยาลัยมหาสารคาม + สถาบันการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์ (ส่วนกลาง)	● มีเครือข่ายใน 12 จังหวัด 12 โครงการ ประสานงาน 1 โครงการ ● เกิดเครือข่ายแพทย์พื้นบ้านในระดับ 8 เครือข่าย	● เพื่อสร้างกลไกการทำงานเครือข่ายแพทย์พื้นบ้านอีสาน ● เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้สำหรับจัดระบบองค์ความรู้อีสาน
2. โครงการการพัฒนาระบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในการดูแลสุขภาพของชุมชนอีสาน	อาจารย์และนักศึกษาหลักสูตรสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปี 3 - 6, 6-13	● รวบรวมและจัดหมวดหมู่ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน 9 หมวด	เพื่อสร้างหลักสูตรการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย
3. โครงการศึกษาเปรียบเทียบการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพของชุมชนอีสาน	อาจารย์และนักศึกษาคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น	● รวบรวมความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน 26 คน มีตำรับยา 132 ตำรับ สำหรับรักษาโรค 65 โรค ใน 9 หมวด ● รวบรวมพืชสมุนไพรที่ใช้ 113 ชนิด สัตว์ 4 ชนิด และแร่ธาตุ 10 ชนิด	เพื่อศึกษาองค์ความรู้การรักษาโรคและการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพของชุมชนอีสาน / วิถีชีวิตโรคหลอดเลือดสมองตีบ

ชื่อโครงการ	หน่วยงาน/ คณะนักวิจัย	ผลการวิจัย	เป้าหมาย
4. โครงการองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน : กรณีศึกษา อ.วาปีปทุม และ อ.นาดูน จ.มหาสารคาม	นักพัฒนาสถาบันภักสิลานคร และคณะ	● รวบรวมความรู้หมอพื้นบ้าน 15 คน มีตำรับยา 28 ตำรับ รักษากลุ่มอาการ/โรค 20 กลุ่มอาการ	เพื่อศึกษาองค์ความรู้การรักษา/วินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้าน
5. โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลและรักษาโรคของคนอีสาน พื้นที่ ต.วังแสง อ.แกดำ จ.มหาสารคาม	นักวิชาการมูลนิธิรักษ์อีสาน และคณะ	รวบรวมความรู้หมอพื้นบ้าน 5 คน	เพื่อศึกษาองค์ความรู้การรักษา วินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้าน
6. โครงการรูปแบบการรักษาโรค การสืบทอด วิถี เจตคติ และสังคมหมอพื้นบ้าน ต.ตูมใหญ่ และ ต.โนนแดง จ.บุรีรัมย์	นักพัฒนาเอกชนและคณะ	รวบรวมความรู้หมอพื้นบ้าน 7 คน โครงการไม่ก้าวหน้า จึงขอปิดโครงการ	เพื่อศึกษาองค์ความรู้การรักษา/วินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้าน
7. โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์	ผู้ใหญ่บ้านสก็วน ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์ และคณะ	รวบรวมความรู้หมอพื้นบ้าน 10 คน มีตำรับยา 48 ตำรับ รักษากลุ่มอาการ/โรค 32 กลุ่ม และกรณีศึกษาผู้ป่วย 13 ราย	เพื่อศึกษาองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านและกระบวนการถ่ายทอดความรู้

ชื่อโครงการ	หน่วยงาน/ คณะนักวิจัย	ผลการวิจัย	เป้าหมาย
8. โครงการการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษา : บ้านเชียงเหียน อ.เมือง จ.มหาสารคาม	สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช ม.มหาสารคาม และคณะ	● จัดทำเนียบผู้ขายสมุนไพร 39 คน ● ทำเนียบพืชสมุนไพรที่มีการขาย 159 ชนิด (สมุนไพรที่หายไป 75 ชนิด) ● ทำเส้นทางการขายสมุนไพรทั่วประเทศ	เพื่อศึกษาสถานการณ์สมุนไพรและหมอยาพื้นบ้าน
9. โครงการการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการตรวจวินิจฉัยโรคแบบดั้งเดิมของคนอีสาน จ.อุดรธานี	เภสัชกร นักวิชาการ และเครือข่ายหมอพื้นบ้านใบชะโนด จ.อุดรธานี	รวบรวมความรู้หมอพื้นบ้าน 47 คน/ ตำรับยา 51 ตำรับ/ กลุ่มอาการ/โรคที่พบ 44 กลุ่ม	เพื่อศึกษาองค์ความรู้การรักษาวินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้าน
10.โครงการองค์ความรู้หมอพื้นบ้านชาวไทโซ่และกะเลิง เขตพื้นที่ อ.กุสุมาลย์ และ อ.เมือง จ.สกลนคร ในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของชุมชน	อาจารย์สถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตรสกลนคร พระครูศุภาจารพิมล นักวิชาการ สสจ. สกลนคร และศูนย์อินแปง	รวบรวมความรู้หมอพื้นบ้าน 17 คน มีตำรับยาสกลนคร 73 ตำรับ รักษากลุ่มอาการ/โรค 44 กลุ่ม	เพื่อรวบรวมองค์ความการตรวจวินิจฉัยและรักษาโรคของชาวไทยโซ่และกะเลิง

ชื่อโครงการ	หน่วยงาน/ คณะนักวิจัย	ผลการวิจัย	เป้าหมาย
11. โครงการการพัฒนารูปแบบการศึกษาฟื้นฟูและสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน กรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านกับชุมชน จ.อุบลราชธานี	เสมสิกขาลัยและเครือข่ายหมอพื้นบ้านอุบลราชธานี	รวบรวมความรู้หมอพื้นบ้าน 17 คน มีตำรับยา 29 ตำรับ รักษากลุ่มอาการ/โรค 18 กลุ่ม และกรณีศึกษาผู้ป่วย 25 ราย	เพื่อรวบรวมองค์ความรู้หมอพื้นบ้านและวิเคราะห์รูปแบบการศึกษาองค์ความรู้และการสืบทอดความรู้
12. โครงการการศึกษาองค์ความรู้ในการรักษาโรคของคนอีสาน อ.โพธิ์ชัย จ.ร้อยเอ็ด	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ.โพธิ์ชัย จ.ร้อยเอ็ด	รวบรวมความรู้หมอพื้นบ้าน 8 คน	เพื่อศึกษาองค์ความรู้การรักษา/วินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้าน
13. โครงการดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์	แพทย์ พยาบาล ทีมงาน วิชาชีพสุขภาพ โรงพยาบาลเขาวงและหมอพื้นบ้านในพื้นที่วิจัย	รวบรวมความรู้หมอเหยาและหมอพื้นบ้านอื่นในพื้นที่วิจัย 23 คน มีตำรับยา 31 ตำรับ รักษากลุ่มอาการ/โรค 26 กลุ่ม	เพื่อต้องการบูรณาการความรู้การแพทย์พื้นบ้านในการดูแลสุขภาพจิตในโรงพยาบาล

แผนภูมิ 18 การวิเคราะห์โครงการปฏิบัติการเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสานของพื้นที่เป้าหมาย 8 จังหวัด

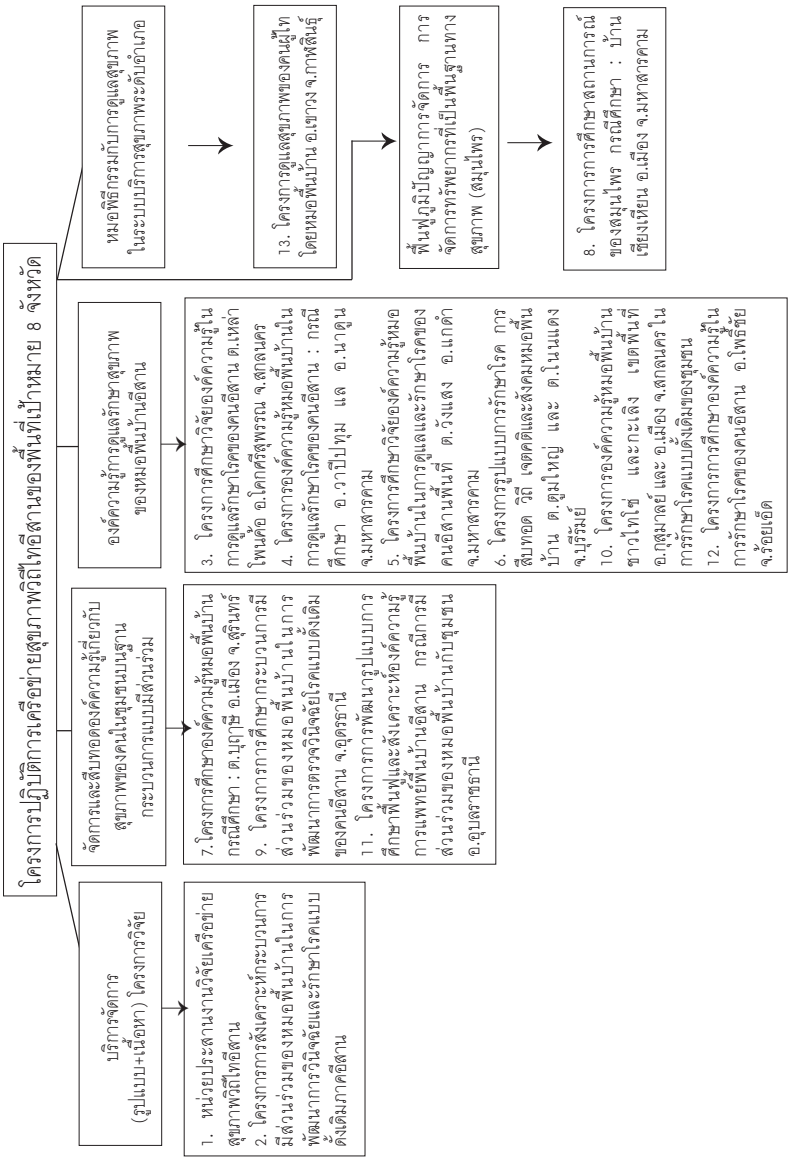
ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยกระดับและพัฒนาศักยภาพเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสานพื้นที่เป้าหมาย 8 จังหวัด
ระบบข้อมูล (แหล่ง+กลุ่ม)
ระบบจัดการความรู้
ระบบเกื้อหนุนและสร้างแรงจูงใจ
ระบบการสื่อสารประชาสัมพันธ์
ระบบการจัดการเครือข่าย
1. ยกระดับศักยภาพแกนนำและภาคีเครือข่าย
2. โครงการบรรยายธรรมเพื่อสร้างสุขภาพ
3. โครงการค้นหาและจัดเก็บองค์ความรู้ภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน
4. โครงการสืบสานภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน
5. โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน
6. โครงการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน
7. โครงการศึกษาดูงานเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน
8. โครงการศึกษาดูงานการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนวิถีไทอีสาน
9. โครงการสื่อสารประชาสัมพันธ์เครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน
10. โครงการจัดตั้งศูนย์ความรู้ภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน
11. โครงการจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการดำเนินงานเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน
12. โครงการการจัดการความรู้ภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสานในโรงเรียน
13. โครงการจัดแสดงภาพของคนผู้ไทในงานประเพณีบุญบั้งไฟ
ผู้ใหญ่บุญปัญญาการจัดการจัดการทรัพยากรที่เป็นพื้นฐานทางสุขภาพ (ลุ่มน้ำโพธิ์)

ภาคผนวก 1
รายชื่อนักวิจัย
โครงการการแพทย์พื้นบ้านอีสาน

คณะนักวิจัย สนับสนุนทุนสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1. ดร.สินธุ์ สโรบล	ผู้อำนวยการวิทยาลัยวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว. สำนักงานภาค
2. นางสาวสุวรรณา บัวพันธ์	สกว. สำนักงานภาค
3. นางสาวพรทิพย์ ลิ้มประสิทธิ์	สกว. สำนักงานภาค
4. นายโกมล สนั่นก้อง	สกว. สำนักงานภาค

คณะนักวิจัยส่วนกลาง

1. ดร.อุษา กลิ่นหอม	คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. นายยุงยุทธ ตรีนุชกร	โรงเรียนดูแลสุขภาพวิถีไท
3. นางสาวรุจินารถ อรรถสิษฐ	กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
4. นางเสาวณีย์ กุลสมบูรณ์	กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

5. นางสาวรัชนี จันทร์เกษ	กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก
6. นายเกื้อกูล พิมพ์ดี	เจ้าหน้าที่โครงการ
7. น.ส.เนตรนภิส ศรีอินทร์น้อย	เจ้าหน้าที่การเงินและบัญชี โครงการ

คณะนักวิจัย ท้องถิ่น

อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

1. อาจารย์ พิศ แสนศักดิ์	คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. อาจารย์วิวัฒน์ ศรีวิชา	คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม

3. นายสมนึก ไชยสงค์	นายกองค์การบริหารส่วนตำบล วังแสง อ.แกดำ มหาสารคาม
4. นายประจวบ จันทร์หมื่น	มูลนิธิรักษ์อีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บ้านเชียงเหียน จังหวัดมหาสารคาม

5. นายถวิล ชนะบุญ	สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
6. นายวีระ ทองเนตร	คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
7. นายบัวลี ปัติยะวงศ์	ประธานกลุ่มสมุนไพร บ้านเชียงเหียน

8. นายโส รัตนพลแสน	รองประธานกลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียน
9. นายบุญจิตร พลเสน	เลขานุการกลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียน
10. กลุ่มหมอยาสมุนไพรพื้นบ้าน	บ้านเชียงเหียน จังหวัดมหาสารคาม

ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

11. นายแดงชัย สืบเสาะ	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
12. น.ส.ชัชวาลย์ ชูวา	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
13. น.ส. เจี๊ยบ อุตมา	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
14. น.ส. สลินณา เศษสุข	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
15. นางจำเนียร ภางาม	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
16. นางเทียน เจนขนบ	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
17. นางเทียน ยอดรัก	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
18. นางปราณี ผลสมหวัง	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์
19. นางผกาวรรณ ปัญญาดี	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์

20. นางมาลีพร จันทึก	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
21. นางละเมียด ศรีอุดม	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
22. นางวรรณภา แสงสว่าง	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
23. นางสมพงษ์ สุกใส	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
24. นางสาวสุนิสา สุขวาสนะ	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
25. นางสุปราณี ผลสมหวัง	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
26. นางอัมพร ชูวา	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
27. นางอำไพ จรจรัญ	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
28. นายจักรินทร์ พระจันทร์	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
29. นายเฉลิมวงศ์ พรมซื่น	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
30. นายธมนวรรณ ภางาม	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
31. นายวรากร จันทร์ส่องแสง	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์

32. นายวสันต์ จันทร์ส่องแสง	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
33. นายวุฒิชัย พระจันทร์	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
34. นายสมศักดิ์ กงจักร	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
35. นายสิรภพ การณรงค์	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
36. นายสุโพย ผลสมหวัง	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
37. นายอนุชา บูรณะ	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
38. พระบัญญัติ ศีลสาโร	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์
39. พระสุไพ ปภาธโร	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์

จังหวัดอุบลราชธานี

40. นางสาวพัชริน วิจิตรอลงกรณ์	เสมสิกขาลัยอุบลราชธานี
41. ผศ.อนุวัฒน์ วัฒนพิชญากูล	คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
42. นางสาวทัศนีย์ ขันจันทา	เสมสิกขาลัยอุบลราชธานี
43. นายอรรถพงษ์ ตรีธัญญา	เสมสิกขาลัยอุบลราชธานี
44. นางสาวปาจารีย์ เพิ่มเพียร	เสมสิกขาลัยอุบลราชธานี
45. นายบุญเฮง ราชรักษา	ชมรมหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี

46. นายเต็ม บุญยิ่ง	ชมรมหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี
47. หลวงปู่ประสงค์ สุมโน	ชมรมหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี
48. นายคาร หวังผล	ชมรมหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี
49. นางเจริญ กองสุข	ชมรมหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี
50. นายประเสริฐ ภูมิสิงห์	ชมรมหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี
51. นายปี วงศ์สุนา	ชมรมหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี

โรงพยาบาลเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

52. นายแพทย์สมยศ ศรีจารนัย	อดีตผู้อำนวยการ โรงพยาบาลเขาวง
53. ภก.ศรีสุดา ลามุล	เภสัชกร 4
54. นางจันทนา ศรีจารนัย	พยาบาลวิชาชีพ 7
55. นางปรียาวรรณ การวิทยี	เจ้าหน้าที่พยาบาล 6
56. นางอรุณญา คล่องแคล่ว	พนักงานการแพทย์แผนไทย
57. นายศรีสมร โพธิสม	หมอพื้นบ้าน
58. นายวราวุธ บุญแสน	หมอพื้นบ้าน

อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

59. นายพลจักร์ นวนพั่ว	เครือข่ายหมอพื้นบ้าน จังหวัดร้อยเอ็ด

อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร

60. นายสัญญา ศุภจันทรา	มูลนิธิรักษ์อีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

61. ภก.สมชาย ชินวานิชย์เจริญ	สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดอุดรธานี
62. นางสาวอัปสร วงษ์ศิริ	สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดอุดรธานี
63. นายสุนทร คุณภาที	สอ.บ้านม่วง อ.บ้านดุง
64. นายเมืองแมน มนัสศิลา	สอ.โพนสูง อ.บ้านดุง
65. นายชัยพฤกษ์ ค้อมศรินทร์	ประธานเครือข่ายใบชะโนด อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

อำเภอกุสุมาลย์ และ เมือง จังหวัดสกลนคร

66. ผศ.พิเชษฐ เวชวิฐาน	สถาบันวิจัยและฝึกอบรม การเกษตรสกลนคร อ.พังโคน จ.สกลนคร
67. พระครูสุภาจารพิมล	วัดศรีสะเกษ อ.เมือง จ.สกลนคร
68. นางราตรี จันทร	สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดสกลนคร
69. นางเกษร แสงจันทร์	ร้านแสงจันทร์เภสัช อ.พังโคน จ.สกลนคร
70. นางสาวคำปุ่น กุดวงศ์แก้ว	ศูนย์อินแปง บ้านบัว ต.กุดแฮด อ.กุดบาก จ.สกลนคร

อำเภอวาปีปทุม อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

71. นายทานตะวัน สิงห์แก้ว สำนักงานสถาบันตักสิลานคร จังหวัดมหาสารคาม
72. นางสาวจิตรอารีย์ บุหรัน กิ่งอำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม
73. นายพนัส โพธิบัติ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

อำเภอโนนแดง จังหวัดบุรีรัมย์

74. นางสาวพัทธนันท์ โอษฐ์เจษฎา เครือข่ายชมรมรักสุขภาพ จังหวัดบุรีรัมย์

ภาคผนวก 2
ทำเนียบหมอพื้นบ้าน
ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ของเครือข่ายสุขภาพวิถีไทอีสาน ปี 2549

คำจำกัดความหมอพื้นบ้าน (หมอใหญ่)

หมอใหญ่ หมายถึง หมอพื้นบ้านที่มีมีองค์ความรู้ รู้จักต้นไม้ รู้จักยาเป็นอย่างดี รู้จักอาการของโรคและการวินิจฉัยโรค มีประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 20 ปี เป็นคนดี มีคุณธรรม สัตย์ซื่อ ชุมชนให้การยอมรับ

ประเภทของหมอพื้นบ้าน

จากการศึกษาข้อมูลและจัดการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนคำจำกัดความ ความหมายและการจัดประเภทหมอพื้นบ้านของโครงการย่อย สามารถแบ่งประเภทหมอพื้นบ้านได้เป็น ๑๑ ประเภท โดยหมอพื้นบ้านบางท่านอาจมีความชำนาญมากกว่า ๑ อย่าง การแบ่งประเภทในครั้งนี้ ใช้สาขาหรือวิธีการรักษาที่หมอพื้นบ้านมีความชำนาญมากที่สุด ดังนี้

๑. หมอยาสมุนไพร หมอฮากไม้ หมอยารากไม้ หรือหมอสมุนไพร เป็นหมอที่ใช้วิธีการรักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพร แร่ธาตุบางชนิด และเขี้ยวสัตว์หรือส่วนต่าง ๆ ของสัตว์บางชนิด

2. หมอเป่า เป็นหมอที่ใช้วิธีการเป่ารักษาโรค โดยส่วนประกอบที่ใช้และพบบ่อย ได้แก่ ปูนกินหมาก หมอเป่าบางรายใช้เคี้ยวกระเทียม หรือหมาก หรือใบไม้บางชนิด แล้วเป่า โรคผิวหนังบางชนิด (งูสวัด) หรือถูกหมากัด

3. หมอน้ำมนต์ หรือหมอมนต์ หรือหมอเสก เป็นหมอที่รักษาโดยการทำน้ำมนต์แล้วพรมไปบนส่วนที่บาดเจ็บนั้น มักรักษากรณีผู้ป่วยที่กระดูกเคลื่อน หัก อันเนื่องจากอุบัติเหตุต่างๆ เช่น รถชน ตกต้นไม้ เป็นต้น

4. หมอนวดจับเส้น หมอเอ็น หรือหมอนวด เป็นหมอที่ใช้การรักษาโดยวิธีนวดโดยการใช้หัวแม่มือและนิ้วชี้สำหรับจับเอ็นที่เคล็ดขัด ยอก หรือกระดูกเคลื่อน

5. หมอพระ เป็นหมอที่เป็นพระสงฆ์ การรักษามีทั้งการประพรมน้ำมนต์ หรืออาบ การผูกแขน และให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น

6. หมอเหยา หรือหมอลำผีฟ้า หมอลำผีทรง ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง รักษาโดยการ รำ และมีแคนและเครื่องดนตรีประกอบ ส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม คือ พาคาย หรือถาดใส่แป้งกระป๋อง กระจกส่องหน้าเล็กๆ หวี น้ำมันใส่ผม หมอแคนเป่าเพลง หมอจะลำส่องกระจก และเจรจาไต่ถามกับผี จนในที่สุดผู้ป่วยลุกขึ้นฟ้อน แสดงว่าผีที่เป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยพอใจ และผู้ป่วยจะหายในที่สุด

7. หมอธรรม คือผู้ที่มาความสามารถในการไล่ผี จับผี หรือบางครั้งถูกเรียกว่าหมอผี เนื่องจากหมอธรรมรักษา “ผู้ป่วย” อันเนื่องมาจากผี เช่น ผีปอบ หมอธรรมส่วนใหญ่จะเรียนวิชามาจากวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่บวชเรียน จะเรียนธรรมคู่กันไปด้วย

8. หมอสูตร หมอพร หมอสู่ขวัญ หรือพาน (พราหมณ์)

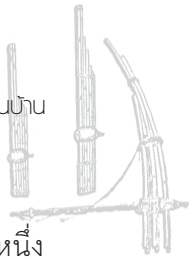

เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยประการหนึ่ง คือ การที่ขวัญหนีคิง (ขวัญออกจากร่างกาย) การที่จะให้ร่างกายสู่สภาพปกติจึงต้องเรียกให้ขวัญกลับเข้ามาอยู่ตามส่วนต่าง ๆของร่างกาย การสู่ขวัญจึงเป็นการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต

9. หมอตำแย คือผู้ที่มีการความรู้ความสามารถทำคลอดให้กับเด็ก ๆ ในชุมชนหมู่บ้านมีความรู้ด้านการดูแลแม่และเด็ก ก่อนคลอด ระหว่างคลอด และหลังคลอด มีการสืบทอดกันมาตามแบบแผนภูมิปัญญาโบราณ

10. หมอเหยียบเท้าไฟ หรือหมอเหยียบเหล็กแดง คือที่ได้รับความรู้ความสามารถวินิจฉัยโรค และรักษา บำบัดด้วยวิธีการกดคลึงด้วยเท้า ที่เหยียบน้ำมันสมุนไพรและเหล็กร้อน ๆ อาจมีการใช้คาถาเป็นส่วนประกอบการนวด

11. หมอสักน้ำมัน หมอสักยาสมุนไพร หมอฝังเข็ม เป็นหมอที่ใช้วิธีการรักษาผู้ป่วยโดยการใช้เข็มสักตามร่างกาย อาจใช้น้ำมันหรือยาสมุนไพร รวมไปถึงการฝังเข็มด้วย

ทำเนียบหมอพื้นบ้าน ต.เหล่าโพนค้อ อ.โคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร

ชื่อ – สกุล	**อายุ (ปี)**	**ที่อยู่**	**ประเภท/ความชำนาญ**
1. นายวีระ พลราชม	84	144 หมู่ 1 บ.โพนค้อ	หมอเป่า–เป่ารักษาโรคตาแดง เป่าห้ามเลือด เป่าสะเดาะ ก้างติดคอ
2. นางมั่น พลราชม	90	157 หมู่ 1 บ.โพนค้อ	หมอตำแย – ทำคลอด ริดสีดวง ท้องอืด
3. นายอาจ พลราชม	75	27 หมู่ 10 บ.โพนสูง	หมอเป่า – เป่าก้างติดคอ เป่างูสวัด เป่ากะโตด เป่าตาแดง เป่ากระดูกหัก เป่าฝี
4. นางเทียน พลราชม	71	181 หมู่ 1 บ.โพนค้อ	หมอยาสมุนไพร – ตำรับยาอยู่กรรม
5. นางสำเนียง ลีนาลาด	66	69 หมู่ 1 บ.โพนค้อ	หมอกระดูก – เป่ากระดูกหักสะเดาะก้างติดคอ เป่าอัมพฤกษ์อัมพาต
6. นายวันที คำภูษา	72	39 หมู่ 7 บ.เหล่าเหนือ	หมอเป่า – เป่ากระดูกหัก เป่าคางทูม เป่ากาง
7. นายกมลรัตน์ พลราชม	51	32 หมู่ 10 บ.โพนสูง	หมอยาสมุนไพร – หมอเหยา/ ยาอยู่กรรม ยาแก้โรคหนองใน

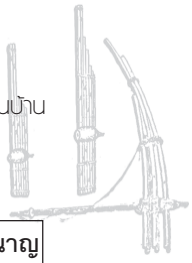

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
8. นายสมภาร คำภูษา	54	15 หมู่ 11 บ.น้อยหนอง ไผ่สวน	หมอเป่ากระดูก – เป่าแก้เจ็บหู สะเดาะก้างติดคอ เป่ากระโตด เป่าฝี–หนอง เป่าลงแก้ว เป่าตาแดง
9. นางบ่อ ลีนาลาด	68	117 หมู่ 8 บ.ดงน้อย	หมอเป่ากระดูก – เป่าเด็กร้องให้ เป่าแก้ฟกช้ำ
10. นางประนอม เชื้อดวงผุย	53	124 หมู่ 4 บ.หนองเหียน	หมอยาสมุนไพร – หมอเหยา/ ยาสมุนไพร อยู่กรรม เป่าตาแดง เป่าลงแก้ว
11. นายโจม จันทวงศ์	74	12 หมู่ 4 บ.หนองเหียน	หมอเป่า – เป่ารักษาโรคตาแดง
12. นายวาท จันทร์วงศ์	77	90 หมู่ 4 บ.หนองเหียน	หมอเป่ากระดูกโตด (จอมลอจูด) – เป่าตุ่มคัน ถอนพิษร้อน ที่ผิวหนัง เป่างูสวัด เป่าฝี–หนอง
13. นางผองคำ โต๊ะชาลี	75	76 หมู่ 6 บ.ห้วยยาง	หมอเป่ากระดูก – ยาอยู่กรรม เป่าแก้พิษงู เป่าฮ้อ ตกเลือด/ตกขาว
14. นางพิทักษ์ โต๊ะชาลี	46	224 หมู่ 9 บ.ห้วยยาง	หมอเป่ากระดูก – เป่างูสวัด

ชื่อ – สกุล	**อายุ (ปี)**	**ที่อยู่**	**ประเภท/ความชำนาญ**
15. นายลั้ว ดีเลิศ	72	94 หมู่ 1 บ.โพนค้อ	หมอเป่าเด็กร้องไห้ – แก้เหน็บชา เป่างูสวัด
16. นายแสวง ลีนาลาด	61	58 หมู่ 3 บ.ดง	หมอยาสมุนไพร – แก้ปากเปื่อย แก้เหน็บชา เป่าไอ แก้สารพิษ ดีซาน แก้เจ็บตา กระเพาะ รักษาแผล
17. นางวันที ลีนาลาด	75	52 หมู่ 3 บ.ดง	หมอยาสมุนไพร – แก้ธาตุล้ม อ่อนเพลีย รักษาลมพันไส้ ดีซาน แก้โรคตาแดง
18. นายสมบูรณ์ จันโทวาท	69	23 หมู่ 4 บ.หนองเหียน	หมอเป่าเด็กร้องไห้
19. นายตุ่น จันทรบุรี	81	15 หมู่ 4 บ.หนองเหียน	หมอยาสมุนไพร – ธาตุล้ม (นกเขาไม่ขัน)
20. นางลำพัน ธนคำดี	58	91 หมู่ 1 บ.โพนค้อ	หมอนวด
21. นางเคียน ยางธิสาร	75	33 หมู่ 9 บ.ห้วยยางเหนือ	หมอยาสมุนไพร – รักษาหนองใน เป่ารักษา
22. นางกาวี ยางธิสาร	67	55 หมู่ 6 บ.ห้วยยาง	หมอยาสมุนไพร
23. นายหัส ชาลีพร	50	8 หมู่ 6 บ.ห้วยยาง	หมอยาสมุนไพร/ หมอเป่า
24. นายยันต์ ยางธิสาร	68	54 หมู่ 5 บ.เหล่า	หมอยาสมุนไพร – ยาหลังคลอด อยู่กรรม

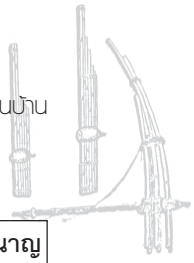

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
25.นายสังวาลย์ กุล	56	4 หมู่ 8 บ. ดงน้อย	หมอยาสมุนไพร – ยาช่วยคลอดลูกง่าย
26. นายเซ็ง คำเพชรดี	58	124 หมู่ 9 บ.ห้วยยางเหนือ	หมอยาสมุนไพร/ หมอเป่า

ทำเนียบหมอพื้นบ้าน อ.นาดูน อ.วาปีปทุม และอ.แกดำ จังหวัดมหาสารคาม

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
1. นายลี แคนตะ	77	86 หมู่ที่ 1 บ้านโพนทอง ต.หนองคู อ.นาดูน	หมอยาสมุนไพร – ยากำเย็นแทนการอยู่ไฟ
2. นายหลอด ปะติเส	67	60/3 หมู่ที่ 6 บ้านหนองเสียว ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอยาสมุนไพร – ไต ดีซ่าน ตับอักเสบ ไข้หมากไม้
3. นายสม อัปมโต	60	53 หมู่ที่ 10 ลอมคอม ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอยาสมุนไพร – รักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย จะเหยียบด้วยไฟ ปวดหัว ไต เบาหวาน เลือดจาง
4. นายเภา พรคลัง	67	50/1 หมู่ที่ 15 บ้านนาเสียว ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอยาสมุนไพร – รักษาอาการแม่ลูกอ่อนกินผิด ไตอักเสบ สลายนิ่ว

ชื่อ – สกุล	**อายุ (ปี)**	**ที่อยู่**	**ประเภท/ความชำนาญ**
5. นายเหรียญ บึงใหญ่	60	38/1 หมู่ที่ 6 บ้านหนองเสียว ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอสมุนไพร/ หมอเป่า –เป่าแก้งูสวัด
6. นายสุทธิ์ อัปมรกัง	82	108/1 หมู่ที่ 11 ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอสมุนไพร /หมอเป่า – เป่ารักษาโรคฝีดาษ งูสวัด
7. นายแพง ปาจุติ	72	45 หมู่ที่ 1 บ้านโพนทอง ต.หนองคู อ.นาดูน	หมอสมุนไพร/ หมอเป่า – แก้ถอนพิษสัตว์กัดต่อย ผื่นคันตามร่างกาย
8. นายบุญเลิศ จันทร์แก้ว	57	911 หมู่ที่ 9 บ้านดอนแดง ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอสมุนไพร/ หมอเป่า – รักษาแผลผุพอง ตามร่างกาย ผื่นคัน
9. นายตัน สีนา	60	55 หมู่ที่ 8 บ้านน้ำเกลี้ยง ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอสมุนไพร/ หมอเป่า – รักษากำเลิดเด็ก
10. นายยวง สุระมาศ	61	55 หมู่ที่ 6 บ้านหนองเสียว ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอสมุนไพร/ หมอเป่า – รักษาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และกำเลิดเด็ก

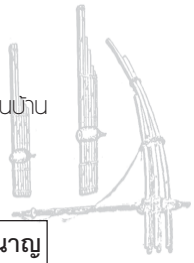

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
11. นายสุชาย สมนึก	43	64 หมู่ที่ 6 บ้านหนองเสียว ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอสมุนไพร/ หมอเป่า – รักษาอาการเป็นงูสวัด
12. นายเพชร อนุศิริ	67	44 หมู่ที่ 13 บ้านเหล่าจั่น ต.หนองคู อ.นาดูน	หมอเป่าน้ำมนต์ – รักษากระดูกหัก แขนหัก ขาหัก แผลฟกช้ำตามร่างกาย และเป่ากำเลิดเด็ก
13. นายบุญเยี่ยม นาแก้ว	55	98 หมู่ที่ 15 บ้านนาเสียว ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอเป่าน้ำมนต์ – รักษากระดูกหัก แขนหัก ขาหัก แผลฟกช้ำตามร่างกาย
14. นายหลวย ค่าโค	66	49 หมู่ที่ 8 บ้านน้ำเกลี้ยง ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอเป่าน้ำมนต์ – รักษากระดูกหัก แขนหัก ขาหัก แผลฟกช้ำตามร่างกาย
15. นายทอง กลางนา	72	61 หมู่ที่ 8 บ้านน้ำเกลี้ยง ต.นาข่า อ.วาปีปทุม	หมอเป่าน้ำมนต์ – ถอนพิษสุนัขบ้า และแมลงกัดต่อย
16. นางไล พันโยศรี	69	ต.วังแสง อ.แกดำ จ. มหาสารคาม	หมอนวดจับเส้น
17. นางออน อันพิมพ์	67	ต.วังแสง อ.แกดำ จ. มหาสารคาม	หมอนวดจับเส้น

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
18. นายสมดี พันโยศรี	71	ต.วังแสง อ.แกดำ จ. มหาสารคาม	หมอยาสมุนไพร
19. พระอธิการสวน	–	ต.วังแสง อ.แกดำ จ.มหาสารคาม	หมอยาสมุนไพร
20. นายบุ่น พัฒเพ็ง	69	ต.วังแสง อ.แกดำ จ. มหาสารคาม	หมอธรรมไล่ปอบ
21. นายเส็ง คงคำสี	–	หมู่ที่ 10 บ้านหนองขอน ต.วังแสง อ.แกดำ จ. มหาสารคาม	หมอนวดจับเส้น

ทำเนียบหมอพื้นบ้าน อ.บ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
1. นายจันที วรรณวงษ์	49	243 หมู่ 6 บ้านวังคางสูง ต.นาไหม	หมอยาสมุนไพร โรคกระเพาะอาหาร
2. นายบุญเกิด ทุยโทชัย	68	21 หมู่ 6 บ้านวังคางสูง ต.นาไหม	หมอยาสมุนไพร โรคผดสำแดง กินผิด

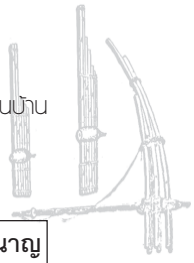

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
3. นายดี โคตรงาม	68	66 หมู่ 5 บ้านหนองกา ต.บ้านจันทน์	หมอยาสมุนไพร อัมพาต นิ่ว
4. นายมี สินตะพัตร	76	35 หมู่ 5 บ้านหนองกา ต.บ้านจันทน์	หมอยาสมุนไพร ริดสีดวงทวาร
5. นายมี คำผุยกา	69	22 หมู่ 6 บ้านโนนสิม ต.บ้านจันทน์	หมอยาสมุนไพร หมองู นิ่ว
6. นายแสวง เนียมจันทร์หอม	74	48 หมู่ 5 บ้านหนองกา ต.บ้านจันทน์	หมอยาสมุนไพร ประดง ทำมะลา
7. นางสมัย ขันทองคำ	56	35 หมู่ 5 บ้านหนองกา ต.บ้านจันทน์	หมอยาสมุนไพร โรคกระเพาะ โรคเลือด
8. นายคูณ มูลสาร	74	48 หมู่ 6 บ้านหนองสว่าง ต.บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร ฝีลมในลำไส้ โรคท้อง
9. นายไมตรี ทานะเวช	65	45 หมู่ 13 บ้านหนองชุมฮุม ต.บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร ริดสีดวง นิ่ว ลำไส้
10. นายพันธ์ อนันตภูมิ	78	118 หมู่ 7 บ้านหนองสวรรค์ ต.บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร ผิดสำแดง ฝีในท้อง
11. นายหนูใจ ดอบุตร	59	181 หมู่ 7 บ้านโนนสมบัติ ต.อ้อมกอ	หมอยาสมุนไพร กระเพาะ ริดสีดวง หืดหอบ

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
12. นายมานะ พิมพ์วงศ์	56	99 หมู่ 8 บ้านบ้านมีชัย ต.บ้านตลาด	หมอยาสมุนไพร รีดสีดวง กษัย
13. นายประกอบ โทนา	58	132 หมู่ 6 บ้านวังคางสูง ต.นาไหม	หมอยาสมุนไพร ดีซ่าน โรคท้อง
14. นายบิน บนสี	83	27 หมู่ 10 บ้านเมืองนำชำ ต.นาไหม	หมอยาสมุนไพร กระเพาะ ทำมะลา หืดหอบ
15. นายสมัย เผอิญอ่อน	55	46 หมู่ 8 บ้านศรีวัฒนา ต.บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร หนองใน เบื่อเมา
16. นายผอง ผูกจิตต์	73	103 หมู่ 6 บ้านหนองสว่าง ต.บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร ปวดท้อง ลมพิษ
17. นายสะลี ประวรรณจะ	72	54 หมู่ 4 บ้านคำสง่า ต.นาคำ	หมอยาสมุนไพร นิ่วในไต
18. นายอำนวย พลลาภ	57	121 หมู่ 1 บ้านชัย ต.บ้านชัย	หมอยาสมุนไพร นิ่ว ทำมะลา สะเออะ
19. นายเฮือง รจนา	63	87 หมู่ 6 บ้านวังคางสูง ต.นาไหม	หมอยาสมุนไพร กระเพาะ ผิดสำแดง
20. นายหนูจี ทองก้อนเบ้า	60	ต.อ้อมกอ	หมอยาสมุนไพร ไข้หมากไม้ ผิดสำแดง

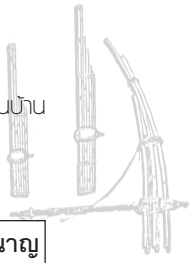

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
21. นายกลม กงซื่อ	72	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร โรคสีฮี
22. นายคำมูล ชื่นตา	–	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
23. นายท้องล้วน บาลี	–	ต.วังทอง	หมอยาสมุนไพร
24. นายทอน ดวงใจ	–	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
25. นายทัพ พลเยี่ยม	–	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
26. นายประสิทธ์ สมสินธุ์	–	ต.วังทอง	หมอยาสมุนไพร
27. นายปาน ไพอุปรี	–	บ้านชัย	หมอยาสมุนไพร
28. นายพัน รักภเสถียร	–	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
29. นายยุทธพงษ์ พิลาวัลย์	41	ต.นาไหม	หมอยาสมุนไพร
30. นายอุ้ย มะนินศรี	72	ต.นาไหม	หมอยาสมุนไพร
31. นายอุทัย ลีทับไทย	37	ต.นาดำ	หมอยาสมุนไพร
32. นายหนูกัน ภูสีเขียว	67	ต.อ้อมกอ	หมอยาสมุนไพร
33. นายองอาจ กองชนะ	64	บ้านตาด	หมอยาสมุนไพร ประดง ริดสีดวง กระเพาะ
34. พระอธิการประยุทธ ธีรปญฺโญ	71	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
35. นายสำรวย ดลวิจิตร	46	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
36. นายพรมมี พันธ์ศรี	–	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
37. นายสมจิต จันขุนทด	53	ต.วังทอง	หมอยาสมุนไพร
38. นายหนอม ธรรมสุข	–	บ้านจันทน์	หมอยาสมุนไพร
39. นายนวน บรรเทาพิษ	–	ต.นาไหม	หมอยาสมุนไพร
40. นายสถิตย์ ศรีสวัสดิ์	58	ต.นาไหม	หมอยาสมุนไพร
41. นายประมวล พรประพันธ์	–	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
42. นายโทน ศรีชนะ	–	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
43. นายบุญมี แสงตะวัน	–	บ้านจันทน์	หมอยาสมุนไพร ซาง ปันดง แฮดนอนซม หล่อย
44. นายพันธ์ ศรีหาบุญทอง	–	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
45. นายวิชัย ศรีจันทร์	–	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
46. นายสัมฤทธิ์ ภูขลัง	56	บ้านม่วง	หมอยาสมุนไพร
47. นายบุญ แสงจันทร์	–	ต.ถ่อนนาลับ	หมอยาสมุนไพร ท้องร่วง ลมดัน

ทำเนียบหมอพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
1. นายตา เกษาพันธ์	79	32 ม.9 บ้านวังเสือ ต.ไพบูลย์ อ.น้ำขุ่น	หมอสมุนไพร – เบาหวาน มะเร็ง
2. นายประเสริฐ ภูมิสิงห์	62	161/1 หมู่ 15 บ้านศรีเมืองใหม่ ต.นาคำ อ.ศรีเมืองใหม่	หมอสมุนไพร หมอธรรม – เก๊า โรคตกขาว โรคกระเพาะ
3. นายนา สุทนัง	77	152 หมู่ 15 บ้านแก้งเรือง พัฒนา ต.นาจะหลวย อ.นาจะหลวย	หมอสมุนไพร – ไข้หมากไหม้ ริดสีดวง มะเร็ง ฝีต่าง ๆ นิ่ว โรคผู้หญิงท้องป่วย

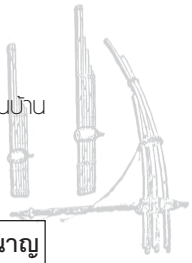

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
4. นายบุญเฮง ราชรักษา	67	63 หมู่ที่ 12 บ้านห้วยชั้นใต้ ต.นาจะหลวย อ.นาจะหลวย	หมอสมุนไพร – ตับ ริดสีดวง มะเร็ง เอดส์ เบาหวาน
5. นายดี วงศ์บา	80	หมู่ 6 บ้านหินดาน ต.โพธิ์ไทร อ.พิบูลมังสาหาร	หมอสมุนไพร – ไต วัณโรค กระเพาะอาหาร
6. นายบุญมี บุญล้อม	58	177 หมู่ที่ 2 บ้านโพธิ์ไทร ต.โพธิ์ไทร อ.พิบูลมังสาหาร	หมอสมุนไพร – มะเร็งเบาหวาน ริดสีดวง โรคตับอัมพาต
7. นายกิตติ นาคูณ	45	193 บ้านหนองไผ่ ต.ดอนจิก อ.พิบูลมังสาหาร	หมอสมุนไพร – เบาหวาน
8. นายบิณ เหล่าโก๊ก	80	29 ม.7 บ้านเหล่าแค ต.เหล่าเสือโก๊ก อ.เหล่าเสือโก๊ก	หมอสมุนไพร – มะเร็ง
9. นายบุญพัน ผลพยุง	70	12 หมู่ 13 บ้านฟ้าฮ่วน ต.นาคำ อ.ศรีเมืองใหม่	หมอสมุนไพร – มะเร็งมดลูก โรคกระเพาะ มะเร็งตับ ปวดท้อง ปวดเส้น

ชื่อ – สกุล	**อายุ (ปี)**	**ที่อยู่**	**ประเภท/ความชำนาญ**
10. นางเจริญ กองสุข	67	16 หมู่ 11 บ้านหัวเห่ว ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม	หมอตำแย – โรคผู้หญิงและเด็ก
11. นางเสริม หวังผล	72	หมู่ 4 บ้านหัวเห่ว ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม	หมอตำแย – โรคผู้หญิงและเด็ก
12. นายคง มหาไชย	67	หมู่ 1 บ้านแก่งตะนะ ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม	หมอสมุนไพร – อัมพฤกษ์ ยาแก้ตาฟาง ยาเลือด
13. นายคาร หวังผล	72	18 หมู่ 11 บ้านหัวเห่ว ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม	หมอเหยียบเหล็กแดง – อัมพฤกษ์ อัมพาต ปวดตามร่างกาย เหน็บชา
14. หลวงปู่ประสงค์ สุมโน	70	7 หมู่ 2 บ้านโพธิ์ไทร ต.โพธิ์ไทร อ.พิบูลมังสาหาร	หมอสมุนไพร – อัมพาต มะเร็งทุกชนิด เบาหวานโรคตับ ริดสีดวง
15. นายทองพูน อารมณ์	72	17 หมู่ที่ 5 บ้านโนนแดง ต.โพธิ์ใหญ่ อ.วารินชำราบ	หมอสมุนไพร – อัมพาต ไข้ ประดงไฟ กระเพาะ

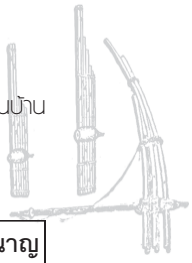

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
16. นายปี วงศ์สุนา	83	3/3 บ้านโพธิ์ไทร ต.พิบูลมังสาหาร อ.พิบูลมังสาหาร	หมอสมุนไพร – อัมพาต มะเร็ง
17. นายเต็ม ทนยิ่ง	66	109 หมู่ 2 บ้านทรายมูล ต.ทรายมูล อ.พิบูลมังสาหาร	หมอสมุนไพร – อัมพาต โรคซางเด็ก

ทำเนียบหมอพื้นบ้านอ.กุสุมาลย์ และอ.เมือง จังหวัดสกลนคร

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
1. นายวิถี เสนาะเสียง	89	2/4 หมู่ 16 ต.ธาตุเชิงชุม อ.เมือง	หมอสมุนไพร – โรคกระเพาะ ลำไส้ กามโรค อัมพฤต
2. นายแพง นาคะอินทร์	71	8 หมู่ 8 ต.พังขว้าง อ.เมือง	หมอสมุนไพร – ปวดข้อ อัมพาต ท้องมาน งูกัด ปวดหัว
3. นายแมน ยงคำสิทธิ์	63	53 หมู่ 4 ต.งิ้วด่อน อ.เมือง	หมอสมุนไพร – มะเร็ง ไตวาย นิ่ว แมลงมีพิษกัดต่อย
4. นายอาน อุทโท	79	132 หมู่ 8 ต.กุดบาก อ.เมือง	หมอสมุนไพร– โรคกระเพาะ ไตอักเสบ นิ่ว มดลูกหย่อน

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
5. นายไสว อุปพงษ์	66	161 หมู่ 15 ต.ธาตุเชิงชุม อ.เมือง	หมอนวด – นวดกดจุด นวดประคบ เจ็บปวดตามร่างกาย
6. น.ส.จันลี เปลี่ยนเอก	67	282 หมู่ 2 ต.โนนหอม อ.เมือง	หมอนวด – นวดน้ำมัน คาถา รักษาอัมพาต โรคกระดูก โรคท้องร่วง
7. นางมุ่ง พลอยเพชร	75	10 หมู่ 2 ต.ธาตุนาเวง อ.เมือง	หมอสมุนไพร – โรคไตวาย โรคตับ
8. นายทรงพล เดชพันธ์	64	22 หมู่ 12 ต.ห้วยยาง อ.เมือง	หมอสมุนไพร/ หมอนวดจับเส้น นวดน้ำมัน – ปวดหัว อัมพฤต มดลูก เบาหวาน ฝี หนอง
9. นายโส ผาจันยอ	78	243 หมู่ 7 ต.ห้วยยาง อ.เมือง	หมอสมุนไพร – โรคนิ่ว โรคตาเหลือง
10. นายวันดี มีไกรลาศ	63	26 หมู่ 10 ต.นาเพียง อ.กุสุมาลย์	หมอสมุนไพร – ริดสีดวงทวาร โรคกระเพาะ นิ่ว ตกขาว
11. นายเทือง ทะวงศ์นา	56	59 หมู่ 4 ต.นาเพียง อ.กุสุมาลย์	หมอนวดน้ำมัน – กระดูกหัก เคล็ดขัดยอก บาดแผล
12.นายเสถียร ศรีจันทร์	67	95/1 หมู่ 11 ต.อุ่มจาน อ.กุสุมาลย์	หมอเหยา – อาการปวดขา โรคทั่วไป

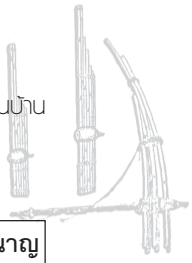

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
13. นายนิน ทำนุบำรุง	72	6 หมู่ 14 ต.อุ่มจาน อ.กุสุมาลย์	หมอสมุนไพร/หมอดริดสีดวงทวาร เบาหวาน กระดูกหัก
14. นายพรมมา จันทะแสน	59	29 หมู่ 3 ต.นาโพธิ์ อ.กุสุมาลย์	หมอสมุนไพร – ระดูขาว โรคกระเพาะ
15. พระเบียน ทูลไชย	52	วัดสามัคคีศรี–ดาราม ต.นาโพธิ์ อ.กุสุมาลย์	หมอสมุนไพร – ริดสีดวงลำไส้ โรคกระเพาะ โรคผิวหนัง
16. พระพร พรมหากุล	75	วัดโพธิ์ชัย (นาบอน) ต.นาโพธิ์ อ.กุสุมาลย์	หมอสมุนไพร – โรคประจำเดือนไหลไม่หยุด อาการบวมตามแขนและขา
17. นายเสียน หามจันทร์	66	63 หมู่ 8 ต.กุสุมาลย์ อ.กุสุมาลย์	หมอสมุนไพร – โรคเหงือกบวมฟันผุ โรคลมชักทุกชนิด
18. พระครูสุนทรสันติคุณ	–	วัดศิริมงคล ต.นาโพธิ์ อ.กุสุมาลย์	หมอสมุนไพร – ริดสีดวง โรคเบาหวาน โรคผิวหนัง

ทำเนียบหมอพื้นบ้านอ. โนนดินแดง และอ. คูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
1. นายอ่อนศรี พละศักดิ์	75	48 หมู่ 5 บ้านโนนดินแดง ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง	หมอสูตรขวัญ
2. นายจันทร์ พื้นผา	57	25 หมู่ 13 บ้านโนนดินแดง ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง	หมอเป่ากระดูก งูสวัด
3. นายทองศรี ธรรมนาม	65	30 หมู่ 13 บ้านโนนดินแดง ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง	หมอเป่างูสวัด กำเริด
4. นางทองปาน มาตรกลาง	51	68 หมู่ 13 บ้านโนนดินแดง ต.โนนดินแดง อ.โนนดินแดง	หมอตำแย หมอนวดจับเส้น
5. นายธีรศักดิ์ โทษา	54	17 หมู่ 2 บ้านสวายสอ ต.ตูมใหญ่ อ.คูเมือง	หมอเป่ากระดูก
6. นายกลั่น ปาเส	67	40 หมู่ 2 บ้านสวายสอ ต.ตูมใหญ่ อ.คูเมือง	หมอสมุนไพร

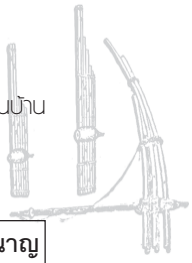

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
7. นายสังข์ คำลอย		27 หมู่ 2 บ้านสวายสอ ต.ตูมใหญ่ อ.คูเมือง	หมอเป่างูสวัด

ทำเนียบหมอพื้นบ้าน ต.บุฤาษี อ.เมือง จังหวัดสุรินทร์

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
1. นายเทือก เจนขนบ	86	52 หมู่ 6 บ้านผึ้ง ต.บุฤาษี	หมอยาสมุนไพร/หมอเป่า : แก้คุณไสย รักษามะเร็ง พิษต่างๆ อัมพฤกษ์ อัมพาต จอดกระดูก ประสานกระดูก อหิวาตกโรค (ท้องเสีย อาเจียน) ลมบ้าหมู และอาการผิดสำแดง
2. นายเทียม เพชรงาม	61	บ้านผึ้ง ต.บุฤาษี	หมอจอดกระดูก : กระดูกหัก ถอนพิษงู รักษาฝี ถอนคุณไสย และอยู่ไฟหลังคลอด
3. นางคำพวน พูนสกุล	69	10/1 ม.1 ต.บุฤาษี	หมอนวด : การนวดไหล่หลุด การยกมดลูก และการนวดรักษาโรคกระดูกทับเส้น

ชื่อ – สกุล	**อายุ (ปี)**	**ที่อยู่**	**ประเภท/ความชำนาญ**
4. นายเที่ยง เหมือนประสาน	67	บ้านสก็วน หมู่ 5 ต.บุฤาษี	หมอเป่า : ตาแดง ฝี เด็กนอนผวา แก้ตานซาง อาการบวม และแผลไฟไหม้
5. นายเสงี่ยม มณฑาทอง	–	บ้านผึ้ง ต.บุฤาษี	หมอพิธีกรรม : สเดาะห์เคราะห์
6. นายผอย ประสานสุข	76	1 / 2 หมู่ 5 ต.บุฤาษี	หมอจอดกระดูก : กระดูกหัก
7. นายวาสน์ มานุจำ	80	65/ 2 หมู่ 6 ต.บุฤาษี	หมอเป่า/หมอยาสมุนไพร : รักษาแผลไฟไหม้ แผลน้ำร้อนลวก พิษต่าง ๆ แผลติดเชื้อ อักเสบ แก้ตกเลือด (รกค้าง) ถอนพิษเบื่อเมา/ ผิดสำแดง/แก้ท้องเสีย อยู่ไฟหลังคลอด/ มะเร็งมดลูก
8. นายจำรัส จุฑาจันทร์	68	56/1 ม.ที่ 6 ต.บุฤาษี	หมอเป่า/หมอยาสมุนไพร : รักษาตาลซางในเด็ก แมลงสัตว์กัดต่อย งูกัด
9. นางอุ๊ หมายชนะ	71	ต.บุฤาษี	หมอนวด : ทำคลอด นวดจัดท่าเด็ก นวดยกมดลูก และนวด รักษาอาการเคล็ดขัดยอก

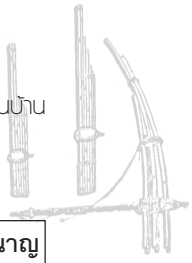

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
10. นายเบย งามงอน	81	ต.บุฤาษี	หมอยาสมุนไพร : ตาลซางในเด็กและผู้ใหญ่ มะเร็ง ความดัน เริม ผิดสำแดง และอาการไข้เรื้อรัง

ทำเนียบหมอพื้นบ้านอ.เขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
1. นางบุปผา โพธิสม	71	31 หมู่ 3 บ.กุดตู ต.กุดปลาค้าว	หมอเหยา
2. นางฟ้อน อัยวรรณ์	76	26 หมู่ 1 บ.ดอนไม้คุ้ม ต.สงเปลือย	หมอเหยา
3. นางใจ่ นนท์ศิริ	79	50 หมู่ 8 บ้านดอนสวรรค์ ต.สงเปลือย	หมอเหยา
4. นางดอก นรบัติ	71	9 หมู่ 9 ต.สงเปลือย	หมอเหยา
5. นางเสริฐ หาศิริ	65	9 หมู่ 3 บ้านหนอง-หญ้าโยน ต.สงเปลือย	หมอเหยา
6. นางจงใจ อัคติ	83	39 หมู่ 2 ต.คุ้มใหม่	หมอเหยา

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
7. นางยุทธิ นิละปะกะ	78	72 หมู่ 9 ต.คุ้มเก่า	หมอเหยา
8. นางลบใจ ศรีประไหม	70	101 หมู่ 10 บ้านกุดตอแก่น ต.คุ้มเก่า	หมอเหยา
9. นายสุภาพ ทิพย์สิงห์	63	14 หมู่ 4 บ้านซ้ง ต.กุดปลาค้าว	หมอสมุนไพร
10. นายแถม กุตระแสง	77	9 หมู่ 4 ต.กุดปลาค้าว	หมอสมุนไพร
11. นายวรวุฒิ บุญแสน	47	28 หมู่ 9 ต.หนองผือ	หมอสมุนไพร เป่างูสวัด คางทูม
12. นายศรีสมร โพธิสม	52	26 หมู่ 1 ต.กุดปลาค้าว	หมอสมุนไพร
13. พระมหาสำราญ กตสาโร	51	วัดทุ่งกระเดา ต.กุดปลาค้าว	หมอสมุนไพร
14. นายนา ปรุงเรณู	87	134 หมู่ 11 ต.สงเปลือย	หมอสมุนไพร
15. นายบัวลา ชิณโสม	69	34/2 หมู่ 9 ต.สงเปลือย	หมอสมุนไพร (หลัก), หมอเป่า
16. นางน่อม ศรีมุล	74	16 หมู่ 5 ต.สงเปลือย	หมอสมุนไพร
17. นายเชย สุวรรณกูฏ	69	18 หมู่ 10 ต.กุดสิมคุ้มใหม่	หมอสมุนไพร
18. นางฟาง นิละปะกะ	80	64 หมู่ 2 ต.คุ้มเก่า	หมอนวดเส้น/ เป่าเด็กร้องให้
19 นางหนูรอด กว้างสวาสดิ์	73	107 หมู่ 2 ต.คุ้มเก่า	หมอเป่า

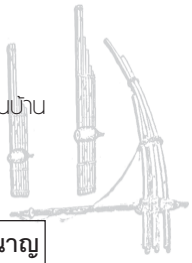

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
20 นางคำมล แสนศิลธุ์	55	19 หมู่ 1 ต.สงเปลือย	หมอเป่า
21. นายเสวย ขยอมดอก	68	73 หมู่ 7 ต.หนองผือ	หมอเป่างู
22. นายนาด ศรีหาตา	64	82 หมู่ 6 ต.สงเปลือย	หมอจอดกระดูก หมอดูเทียน
23. นางแก้ว หาศิริ	67	228 หมู่ 4 ต.สงเปลือย	หมอแมงมุม

ทำเนียบหมอพื้นบ้าน อ.โพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ชื่อ – สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	ประเภท/ความชำนาญ
1. นายบุญมา ฐานผดุง	77	3 ม.2 บ้านธาตุจอมศรี ต.คำพอง	หมอเป่าน้ำมนต์ แก้อาการกระดูกแขน/ขาหัก ตกเลือด
2. นายบุตร นาทองใบ	76	38 ม.2 บ้านธาตุจอมศรี ต.คำพอง	หมอเป่าน้ำมนต์ แก้อาการกระดูกแขน/ขาหัก กำเริด งูสวัด
3. นายคำหยาด โพธิ์เปียศรี	58	93 ม.2 บ้านธาตุจอมศรี ต.คำพอง	หมอเป่าน้ำมนต์ กระดูก งูสวัด แมลงกัดต่อย
4. นายคำ แดนพนม	54	108 ม.7 ต.คำพอง	หมอเป่าน้ำมนต์ ปวดเมื่อยตามร่างกาย ตาแดง เป่าห้ามเลือด

ชื่อ – สกุล	**อายุ (ปี)**	**ที่อยู่**	**ประเภท/ความชำนาญ**
5. นายคำฝน มะอาจเลิศ	53	27 ม.13 บ้านคำพอง ต.คำพอง	หมอยาสมุนไพร รักษาโรคกระเพาะ แผลในลำไส้ ผิดสำแดง
6. นายประวัติ คำบัวโคตร	63	73 ม.3 บ้านคำพอง ต.คำพอง	หมอยาสมุนไพร รักษาริดสีดวงทวาร จมูก ตาแดง
7. นายทอง มะอาจเลิศ	66	27 ม.13 บ้านคำพอง ต.คำพอง	หมอยาสมุนไพร ยากำเย็นรักษา แทนการอยู่ไฟ
8. นายสมศรี ถิ่นมานัส	54	203 ม.3 บ้านคำพอง ต.คำพอง	หมอยาสมุนไพร รักษาเบาหวาน ปวดตามร่างกาย
9. นายวงเดือน คำทองเทพ	57	190 ม.3 บ้านคำพอง ต.คำพอง	หมอยาสมุนไพร รักษาโรคผิวหนัง ซาง ตานขโมย
10. นางอิง ไถวสินธุ์	51	51 ม.12 บ้านโคกใหญ่ ต.คำพอง	หมอยาสมุนไพร รักษาโรคเลือดออก-ตามไรฟัน ประจำเดือนผิดปกติ หมาดขาว

ภาคผนวก 3

ทำเนียบผู้ขายสมุนไพรบ้านเชียงเหียน

ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบ-การณ์ขายสมุนไพร (ปี)
1. นายบุรี ขัติยะวงศ์	125 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	35
2. นายอ้วย ศิลปชัย	90 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	21
3. นายตติยรัตน์ รักษาภักดี	59 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	7
4. นายถาวร พลโรม	21 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	15
5. นายคำมี อรรคเนตร	57 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	30
6. นายคำพอง ขัตติยะวงศ์	51 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	24
7. นายสงวน พลชำนิ	210 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	30
8. นายวิชัย มหาวงศ์	295 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	7
9. นายบุญจิตร พลเสน	37 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	21
10. นายประยงค์ พลเสน	100 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	18
11. นายทองใบ ขัติยะวงศ์	7 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	10
12. นายราวี มหาโคตร	253 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	8
13. นายบุญมี รัตนพลเสน	26 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	12
14. นายศักดิ์ชัย นามบุดดี	30 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	10

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบ-การณ์ขายสมุนไพร (ปี)
15. นายบุญทัน อินทเรืองศรี	หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	2
16. นายพันธ์ รัตนพลแสน	115 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	13
17. นายเสถียร นิลเนตร	118 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	12
18. นายแสง ลาศรีทัศน์	45 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	22
19. นายบุญทัน อุดรเขต	61 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	20
20. นายเด่นศักดิ์ รัตนพลแสน	103 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	7
21. นายบุดดี โคตรมุงคุณ	131 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	20
22. นายอนงค์ อุดรเขต	20 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	31
23. นายทองสุข ทำแนบ	129 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	30
24. นายพร ไชยเรืองทอง	25 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	25
25. นายทองใบ เรืองสมบัติ	9 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	10
26. นายบู รัตนพลแสน	139 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	31
27. นายบุญมา สมศรีสวัสดิ์	135 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	30
28. นายบุญมี อุทัยศรี	126 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	27
29. นายสมศักดิ์ กุณโฮง	23 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	10
30. นายบัวพันธ์ จิตเฉลียว	270 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	15
31. นายบุญทัน รัตนพลแสน	74 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	15
32. นายยนต์ ศิริพัฒน์	12 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	10
33. นายป่านแก้ว มหาโคตร	23 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	2
34. นายโส รัตนพลแสน	208 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	20
35. นายบุดดี อักษะ	46 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	10

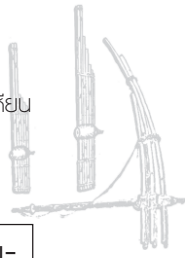

ชื่อ-สกุล	**ที่อยู่**	**ประสบ-การณ์ขายสมุนไพร (ปี)**
36. นายบุญชู รักษาภักดี	26 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	7
37. นายนวล รัตนพลแสน	109 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	20
38. นายสมศรี ขัตติยะวงศ์	16 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	30
39. นายอุบล พันโพธิ์คา	หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา	15

ภาคผนวก 4
ตำรับยา / กลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน

4.1 ตำรับยา / กลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
1. ยาช่วยคลอดลูกง่าย	นายสังวาล กุลดา	นำรากยานางแดง รากยานางขาว มาฝนใส่น้ำมะพร้าวอ่อนดื่มกินก่อนคลอด
2. หลังคลอด อยู่กรรม อยู่คำ	นายเซ็ง คำเพชรด	มีรากเข็มน้อย รากเข็มใหญ่ รากผ่าสามน้อย รากขามเครือ ตั่งตูม (ทั้งเครือและราก) นำตัวยาทั้งหมดมาต้มดื่ม
	นายโกมิล มหาชัย	มีเปลือกแดง รากเป้า กาฝาก มะม่วงกะสอ ต้นคัดเค้า รากขมิ้นต้น ต้นนางหวาน รากช้างน้าว แก่นเบ็นตัวผู้ นำสมุนไพรทั้งหมดมาต้มดื่ม
	นางเทียน พลราชม	มีรากฮุ่นไฮ่ รากขมิ้นต้น แก่นตะโก รากพุงหมู แก่นชายนอนเดียว นำตัวยาสมุนไพรทั้งหมดมาต้มดื่ม จะได้รสชาติดี แต่ถ้านำเอารากคัดเค้า และรากตีนตั่ง มาร่วมด้วยจะให้รสขม

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
	นายยัน ยางธิสาร	มีไม้สามควาย รากไม้เป้า รากพุงพี เครือเขาแกลบ รากพุงหมู แก่นผ่าสามน้อย รากเดื่อดิน รากและแก่นขมิ้นต้น เครือข้าวตอก นางไม้แดง (กิ่งที่แตกออกมาจากตอไม้แดง) รากสามพ้อหลวง ตอกฤาษี นำตัวยาบางตัวหรือใช้ทั้งหมดมาต้มดื่มเพื่อใช้รักษาอาการของหญิงหลังคลอด
	นางประนอม เชื้อดวงผุย	มีขมิ้นต้น นางหวาน กระทุ่มเลือด เมือยเลือด ต้างไก่ขาว เถาล้มลุก นำตัวยาข้างต้นมาต้มดื่มเพื่อเพิ่มน้ำนมในสตรีหลังคลอด
	นายกมลรัตน์ พลราชม	ตำรับที่ 1 มีแก่นไม้แพง แก่นไม้แพน แก่นผ่าสามเล็ก แก่นไม้ตะโก นำมาต้มดื่ม 2-3 วัน ก็จะเริ่มมีน้ำนม และสามารถให้นมลูกได้เป็นปกติ ตำรับที่ 2 มีแก่นช้างน้าว แก่นนางหวาน เถาล้มลุก แก่นโง้นฝื่น ว่านแก้กินผิด (หน้าแล้งใช้หัว ส่วนฤดูฝนใช้ใบ) แก่นบีปลากั้ง นำตัวยาดังกล่าวข้างต้นมาต้มดื่ม
	นางมั่น พลราชม	ตำรับที่1 มีพวงพี ใบตองท่ง แก่นแดงยาวประมาณผ่ามือ ใช้ต้มดื่ม (ในอดีตนิยมใช้ แต่ปัจจุบันไม่นิยมใช้เท่าใดนัก เนื่องจากกลัวว่าลูกของตนจะมีผิวสีแดงเหมือนกับต้นแดง)

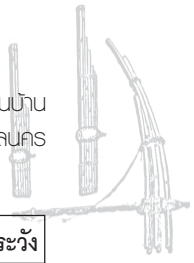

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		ตำรับที่ 2 ใช้เปลือกแดงต้มอาบ (ในอดีตนิยมใช้ แต่ปัจจุบันไม่นิยมใช้เท่าใดนักเนื่องจากกลัวว่าลูกของตนจะมีผิวสีแดงคล้ำเหมือนกับต้นแดง) ตำรับที่ 3 นำใบข่ามาต้มดื่มและอาบ (ปัจจุบันนิยมใช้กันมาก)
	นางผองคำ โต๊ะชาลี	มีเข็มขาว เข็มแดง เปลือกแดง แก่นข้าวหลาม ไกปืน เครือกอฮอ (บอระเพ็ด) หญ้าขัดใบมน หญ้าขัดใบยาว ใบตองตีบ หญ้าคา นำตัวยาทั้งหมดไปเผาไฟแล้วนำมาต้มดื่มกิน 2 หม้อก็ให้เอาตัวยาเก่าทิ้ง
13. ริดสีดวงจมูก	ใช้กันทั่วไป	วิธีการรักษา ใช้เขาควายด่อน ใบมะกรูด ใบหนาด ใบมะเขือบ้า นำสมุนไพรทั้งหมด มาตากให้แห้ง แล้วใช้ใบบัว ใบตองกล้วย หรือใบดอกรักที่ตากแห้งแล้วมามวนสูบเหมือนบุหรี่ก็จะทำให้หายจากการเป็นริดสีดวงจมูกได้
	นางมั่น พลราชม	ใช้ว่านสะดง บด ทาในรูจมูก
15. ริดสีดวงทวาร (ดากออก)	ใช้กันทั่วไป	นำว่านสะดงมาเสียบไว้ที่ก้น ที่บริเวณเป็นริดสีดวง เพื่อให้ตัวยาภายในว่านซึมเข้าไปภายในแผลที่เป็นริดสีดวง หรือนำว่านชนิดนี้ไปต้มดื่มเพื่อรักษาอาการ
	นางมั่น พลราชม	ใช้น้ำอุ่นประคบ (อ่ม) แล้วใช้ว่านสะดวงบดทาบริเวณแผล

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
17. เหน็บชา	นายลั่ว ดีเลิศ	มีกานพลู เปลือกตูมกา ขิง ข่า รากจำปีแดง รากจำปีขาว เปลือกส้มมอ กระเทียม บอระเพ็ด (นำตัวยาสมุนไพรทั้งหมดอย่างละเท่ากันมาตากแดดให้แห้ง แล้วบดให้ละเอียด) สารส้ม ขี้เกลือ ดีเกลือพิมเสน การบูร โอได เมนทอล และบีน้ำตาล นำตัวยาทั้งหมดมาผสมกัน นำมาดองเหล้า ในอัตราส่วน ๑ ช้อนชา ต่อ เหล้า ๑ ขวด ข้อควรระวังในการดื่มยาตำรับของนายลั่ว คือ ห้ามคนที่ตั้งครรภ์อ่อน ๆ ดื่ม เพราะจะทำให้ตกเลือดได้ และห้ามกินไก่ ปลาร้า และของหมักดอง ส่วนข้อแนะนำได้แก่ อาหารที่สามารถกินได้และไม่ผิดกับอาการคือ ปลาทุกชนิด เนื้อหมู และผู้ป่วยควรพักผ่อนให้เพียงพอ และออกกำลังกายสม่ำเสมอ
	นายแสวง ลีนาลาด	มีรากหมากติดต่อ ต้นตะหลดป่า รากและลำต้นพริกป่า รากข้าวจี่ ให้นำตัวยาสมุนไพรทั้งหมดมาต้มดื่ม
	นายสังวาล กุลดา	มีแก่นก้านเหลือง รากมะนาว ต้นเหมือดดำ หรือใช้ ต้นเหมือดแอแทนก็ได้ แก่นและเปลือกส้มเสี้ยว นำสมุนไพรมาอย่างละเท่า ๆ กันมาต้มดื่ม ยกเว้นรากมะนาวให้ใช้น้อยกว่าสมุนไพรตัวอื่น เพราะจะทำให้

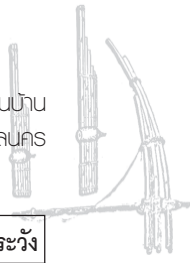

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		ขม กินลำบาก
20. เป่าเด็กร้องไห้	นายสมบูรณ์ จันโทวาท	การรักษาเด็กร้องไห้เพราะกำเลิด จะทำการเป่าคาถา ร่วมกับการใช้หมากเป่า หรือการใช้กระเทียมเป่าคาถามี ดังนี้ *“อมพัน กูซิอมใส่แอ่ง กูซิแบ่งให้เด็กน้อยใส่พา หางปลาหักเขี้ยว โอมสะหะเพิก”*
	นางบ่อ ลีนาลาด	การรักษาเด็กร้องไห้เพราะกำเลิด จะเป่ารักษาด้วยคาถาพร้อมกับอมหมากและใบพลู เป่าจากด้านบนลงด้านล่าง มีค่าคายคือ ดอกไม้ 1 คู่ และเทียน 1 คู่
	นายลั่ว ดีเลิศ	การรักษาเด็กร้องไห้เพราะกำเลิด จะเป็นการเป่าคาถาให้กับเด็กที่เป็นกำเลิด จากนั้นไม่นาน เด็กก็จะหายจากการเป็นกำเลิด
23. ตาแดง (ฝุ่นเข้าตา)	ใช้กันทั่วไป	ตำรับยา ใช้กระเทียมเป่า ซึ่งจะมีการเป่า ทั้งเป่าที่ตา ตาตุ่ม เป่าที่หัวเข่า (เป็นการสมมุติว่าเป็นตาของคนป่วยเอง)
24. ตาแดง	นายวีระ พลราชม	คาถาเป่าตาแดง สูตรที่ 1 “สะหัสสะเนยโต เทวินโท ทิพพะจักขุง วิโสธายิ อิกะวิติ พุทธะสังมิ โลกะวิธูฯ” ใช้รักษาตาแดงตาต้อ เสกใส่น้ำล้างหน้าทุกวันจะไม่เป็นโรคตา เสกน้ำมนต์ หยอดตาแก้ตาเจ็บก็ได้ คาถาเป่าตาแดง สูตรที่ 2 “อม ปัสสะโห แตงตะแคง โหสุม

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		ชาชาสุ่มสุ่มหะฯ" ใช้รักษาตาแดง ตาต้อ เสกใส่น้ำล้างหน้าทุกวัน จะไม่เป็นโรคตา เสกน้ำมนต์ หยอดตาแก้ตาเจ็บก็ได้
	นายอาจ พลราชม	มีวิธีการรักษาโดยปิดตาคนป่วย ด้วยผ้า แล้วเคี้ยวกระเทียมพร้อมกับเป่าคาถาลงบนผ้าที่ปิดตานั้น
	นายโจม จันทรวงศ์	วิธีที่ 1 ใช้ใบพลู หรือกระเทียม เคี้ยวพร้อมกับเป่าคาถาลงบนตาที่แดงของคนป่วย วิธีที่ 2 ใช้ลำต้นนางจู้ และรากหญ้าควายงู ทั้ง 2 อย่างนำมาแช่น้ำเพื่อใช้ล้างหน้า ในตอนเช้า หรือ นำถ่านไฟร้อนแดง แช่ลงในน้ำ แล้วนำน้ำนั้นมาใช้ล้างหน้า โดยต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตก
	นายแสวง ลีนาลาด	ใช้กระเทียม และใบพลู โดยการเคี้ยวกระเทียม ใบพลูและเกลือเป่าใส่ตาด้านที่เจ็บ
	นางวันที ลีนาลาด	ใช้ ใบพลูเคี้ยวแล้วเป่าตาด้านที่เจ็บ และนำต้นปีกไก่ดำแช่น้ำใช้ล้างหน้าทุกเช้าเย็นเพื่อให้อาการตาแดงหายเร็วขึ้น ข้อคะลำห้ามผู้ป่วยกิน ไก่ หมู วัว ควาย พริก ปลาร้าดิบ
31. รวงแก้ว ลงแก้ว ล่องแก้ว	นางประนอม เชื้อดวงผุย นายวาส จันทรวงศ์ นายสมภาร คำภูษา	การรักษาส่วนมากจะเป็นการรักษาโดยการเป่า และจะแตกต่างกันในส่วนของสิ่งที่ร่วมในการเป่า เช่น หมากสุก เม็ดข้าว

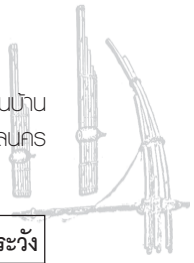

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		เปลือก สีเสียด เป็นต้น ข้อคะลำของผู้ป่วยคือ ห้ามกินไก่ ปลาแดกดิบ ของดอง เหล้า
34. กะโตด จอมลอจุ๊ด**	นายอาจ พลราชม	สาเหตุที่เกิด** เกิดมาจากผู้ป่วยเข้าใกล้หรือสัมผัสกับรังปลวก (จอมปลวก) ซึ่งมีผีกะโตด (ผีจอมลอ) อาศัยอยู่ ทำให้ผู้ที่สัมผัสหรือเข้าใกล้ และเป็นคนธาตุเย็นเกิดเป็นกะโตดได้ จอมปลวกที่มีเชื้อกะโตดอยู่จะมีลักษณะชุ่มอยู่เสมอ (ยังมีปลวกสร้างรังอยู่) รักษาโดยการเป่าด้วยคาถารักษากะโตด
	นายวาส จันทรวงศ์	นำหมากมา 1 ผล ฝานเป็นแว่นให้ได้ 7 ชิ้น แช่ลงในน้ำที่เอาถ่านไฟแดงๆ จุ่มลงไป ใช้น้ำดังกล่าว มาดื่มกิน และอาบ ข้อคะลำผู้ป่วยห้ามกินไก่ ปลาร้า ไข่ เนื้อสุกๆดิบๆ เหล้าและบุหรี่ แต่ให้คนป่วยกินปลาเป็นหลักเพื่อให้หายเร็วขึ้น
36. งูสวัด	ใช้กันทั่วไป	การรักษาส่วนมากจะเป็นการรักษาโดยการเป่า และจะแตกต่างกันในส่วนของสิ่งที่ร่วมในการเป่า ส่วนมากจะเป็นของฝาด เช่น หมากสุก เปลือกเม็กขาว สีเสียด เป็นต้น
	นายอาจ พลราชม นายวาส จันทรวงศ์	จะรักษาผู้ป่วย โดยทำการเป่าด้วยของฝาด เช่น หมาก หรือ สีเสียด ข้อคะลำของผู้ป่วย คือห้ามกิน ไก่ และปลาร้า

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
39. กระดูกหัก จอดกระดูก	นายอาจ พลราชม นางสำเนียง ลีนาลาด นางผองคำ โต๊ะชาลี	จะเริ่มจากการดูว่าคนป่วยมีอาการเป็นอย่างไร ว่ากระดูกนั้นร้าว หัก หรือแตกอย่างไร จากนั้นก็ทำการดึงกระดูกที่หักให้เข้าที่เพื่อเวลาที่เป่าหายแล้วกระดูกจะตรงเหมือนเดิม บางกรณีถ้าพบว่าผู้ป่วยมีอาการช้ำในหมอพื้นบ้านบางท่านจะมีการ ส่ายเลือด โดยการนำน้ำอุ่นผสมน้ำตาลและน้ำมะนาวให้ดื่มเพื่อป้องกันเลือดคั่งในบริเวณต่าง ๆ ของร่างกาย จากนั้นทำการเข้าเฝือกโดยใช้ไม้ไผ่มาถัก (ถักแซก) แล้วทาน้ำมัน (น้ำมันงา น้ำมันมะพร้าว น้ำมันมวย หรือน้ำมันเลียงฝา พร้อมกับเป่าคาถาโดยเป่าทุกวัน (ช่วงที่มาทำการรักษา) ถ้าอยากหายเร็วควรจะมารับการเป่าทุก เช้า-เย็น หรือบางรายอาการไม่หนักมากก็จะมาเป่าแล้วนำน้ำมันไปทาต่อที่บ้าน ส่วนอาการของผู้ป่วยจะหายเร็วหรือช้านั้นขึ้นอยู่กับอายุ การถือข้อคะลำ และความหนักเบาของอาการของคนป่วย ข้อคะลำสำหรับผู้ป่วยกระดูกแตกกระดูกหัก ได้แก่ ห้ามเอาของร้อนมาใส่ หมอที่ทำการรักษาบางคนกลัวว่าเลือดจะสุก คือ ห้ามไม่ให้มีการย่าง อาหารห้ามกินไก่ เหล้า

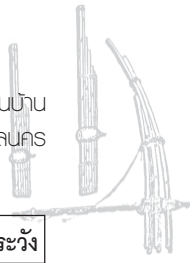

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		เบียร์ ของหมักดอง หมากหุ่งสุก ไข่ เนื้อควายด่อน ตำหมากฮุ่ง (ส้มตำ)
42. ผ้ำ	นายวาส จันทรวงศ์	การรักษาผู้ป่วยโรคผ้ำจะมีวิธีรักษา โดยอมน้ำพร้อมกับการเป่าคาถา ผ่านถ่านไฟร้อน ๆ ลงไปยังบริเวณที่เป็นผ้ำ เมื่อเป่าแล้วต่อมาผ้ำก็จะแตก และอาการก็จะดีขึ้นและหายตามลำดับ
	นายหัส ชาลีพร	รักษาผู้ป่วยโรคผ้ำจะมีวิธีรักษา โดยการเป่าพร้อมกับเคี้ยวหมาก ข้อคะลำสำหรับผู้ป่วย คือ ห้ามกินของดอง เหล้า ไก่ และปลาร้า ข้อแนะนำ สำหรับผู้ป่วย คือให้คนป่วยกินปลาอาการจะหายเร็ว
44. น้ำกัดเท้า (หอ)	ใช้กันทั่วไป	ใช้คาถาเป่า และจะมีการใช้สิ่งอื่นร่วมด้วยขณะเป่าซึ่งแล้วแต่หมอแต่ละคน เช่น เกลือ หมาก สีเสียด เป็นต้น แล้วหอที่เป็นหนองนั้นก็จะแตก และหายในเวลาต่อมา
	นางผองคำ โต๊ะชาลี	การรักษาหอของแม่ผองคำจะใช้การเป่าร่วมกับน้ำแช่ยาฉุนเป่าลงไปบริเวณที่เป็นหอนั้น ข้อคะลำของผู้ป่วยเป็นโรคหอ คือ ห้ามกิน ไก่ และปลาร้า
46. เสียเพ็ด	นายวาส จันทรวงศ์	โดยการเป่าคาถาเพื่อเป็นการบรรเทาอาการและรักษาอาการเจ็บร้อนของผิวได้
47. ปวดเมื่อย	นางลำพรรณ ธนคำดี	ในการนวดนั้นถ้านวด โดยทั่วไปนั้นจะนวดตั้งแต่ท่านอนหงายจะนวด

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		ตั้งแต่ปลายเท้าขึ้นไป และตามด้วยท่าตะแคงทั้งด้านซ้ายและด้านขวา ต่อจากนั้นก็ด้านหงาย ในการนวดต้องใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงเพื่อให้ครบในการนวด แต่คนในพื้นที่นั้นไม่ค่อยมีเวลา เพราะเร่งรีบในการทำงาน ในการนวดจริงๆ แล้วจะต้องทำ ลูกประคบ ใช้น้ำมันโอสถทิพย์ (ชื่อการค้า) ทำยาตั้งเพื่อใช้ประกอบกับการนวดรักษา ในการนวดนั้นบางคนอาจจะต้องการน้ำหนักการบีบนวดที่หนักเบาไม่เท่ากัน ดังนั้นแม่ลำพันจะใช้วิธีการถาม และการใช้แรงเพียงครึ่งหนึ่งก่อนถ้าคนที่มานวดต้องการเพิ่มหรือลดแรงก็ลดลงและใช้แรงขนาดนั้นต่อไปให้เหมาะกับแต่ละคน
48. ไข้ หรือ ไข้หวัดใหญ่	นายสังวาล กุลดา	มีรากผีพวน รากตีนตั่ง โดยผ่าตัวยาข้างต้นให้เป็นซีกแล้วนำไปตากแห้ง นำมาฝนผสมน้ำผึ้งปั่นเป็นลูกกลอน รับประกินหลังอาหาร หรือจะใช้ต้มดื่มก็ได้แต่ไม่ดีเท่าปั่นเป็นยาลูกกลอน
49. ฝีปลาค้อ	นายสมภาร คำภูษา	การรักษาให้เอาแหขว้างดู ถ้าคนป่วยรู้สึกเจ็บปวดแสดงว่าเป็นฝีปลาค้อ ให้ใช้หัวทูน รากเครือหุน และรากหมากระเวง ฝนผสมน้ำเหล้าทาพร้อมกับเป่าคาถา ฯลฯ

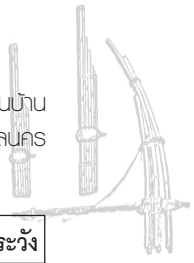

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
50. ฝีหำบ่าง	นายสมภาร คำภูษา	นำต้นหำบ่าง (กระแตไต่หิน) มาฝนทาบริเวณที่เป็นฝี หรือใช้หมากเขียบ (น้อยหน่า) แห้งมาทาที่ฝี ร่วมกับการเป่าคาถารักษาฝีหำบ่างก็จะทำให้ฝีนั้นแตกได้ และแห้งหายไป
51. ฝีตาเขิง	ใช้กันทั่วไป	ใช้สมุนไพรทา
52. ฝีแปวเย็น	นายสมภาร คำภูษา	ใช้รากเอี่ยนด่อนฝนทารวมกับการเป่าคาถารักษา
53. ฝีเต่าเลี้ยน	นายเซ็ง คำเพชรดี	ใช้รากถั่วพูฝนทาเป็นวงรอบฝีนั้น และอมหมากเป่า
54. ฝีธรรมดา	นายเซ็ง คำเพชรดี	ใช้หัวบ้งเลน (คล้ายมันเพลา) นำมาฝนด้วยน้ำทาภายนอก และจะทำการเป่าเสียเพ็ดให้
55. ปากเปื่อย ปากหีไก่ เป็นกาง	นายแสวง ลีนาลาด	มีแก่นหรือเปลือกหาด เปลือกประดู่ เปลือกแคน เปลือกแหน เปลือกกระทุ่มเลือด โดยนำตัวยาทั้งหมดมาต้มแล้วเคี้ยวน้ำยาให้แห้งเป็นยาอมรสผาด ขนาดที่ใช้เท่าเมล็ดมะละกอ หรือใช้ เครือไส้ไกใบมน นำมาอมก็สามารถทำให้หายได้
	นายวันที คำภูษา	ใช้ รากไม้หูลิง ต้มดื่ม
	นายหัส ชาลีพร	มีขี้มด ชะอาม นำตัวยามาต้มดื่ม ช่วยรักษาอาการเป็นกางได้ ข้อคะลำของคนที่ปากเปื่อย ปากหีไก่เป็นกาง คือ ห้ามกินไก่และสัตว์ปีกทุกชนิด ไข่ ของหมักดอง และอาหารรสเผ็ดหรือเค็มจัด
58. ตกขาว	นายวันที คำภูษา	ใช้รากมะล่ำ (มะกล่ำ) มาต้มดื่ม

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
	นางผองคำ โต๊ะชาลี	มีเล็บมือตัวผู้ เล็บมือตัวเมีย ขัดมอนตัวผู้ ขัดมอนตัวเมีย หญ้าขาวใบยาว หญ้าขาวใบมน หญ้าไกปืน และอื่นๆ รวมเป็น 12 อย่าง ใช้สมุนไพรฝนแล้วนำผ้าขาวห่อ ต่อจากนั้นนำมาเหน็บไว้ที่อวัยวะเพศของผู้ป่วยนั้นเพื่อให้ตัวยาซึมเข้าไปด้านใน ข้อคะลำสำหรับผู้ป่วยมีอาการตกขาว คือ ห้ามกินไก่หรือสัตว์ปีก ปลาไหล และปลากั้ง
60. ตกเลือด		ไม่มีตำรับยา
61. กระเพาะ	นายแสวง ลีนาลาด	มีแก่นก้านเหลือง ลำต้นบอระเพ็ด รากสะเดา ลำต้นขมิ้นเครือ ราก ขมิ้นต้น แก่นขี้เหล็กป่า แก่นขี้เหล็กบ้าน แก่นแมงหัวงอก แก่นสะข้าง นำตัวยาทั้งหมดมาต้มดื่ม
	นายหัส ชาลีพร	ให้นำเอา มะเขือขื่น (ราก) ล้างให้สะอาด แล้วนำมาต้มดื่มจะช่วยให้อาการกระเพาะนั้นดีขึ้น
	นายยัน ยางธิสาร	มีแก่นสบู่ดำ แก่นจำปา แก่นเหมือดแอ แก่นลิดแมว แก่นมะคอม เครือทางควาย ให้นำตัวยามามัดรวมกันแล้วนำมาต้มดื่ม ข้อคะลำสำหรับผู้ป่วยโรคกระเพาะ คือ ห้ามกินหน่อไม้ เหล้า ส้มตำต่างๆ และ อาหารรสจัด มันจัด
64. คางทูม	ใช้กันทั่วไป	ใช้ เห็ดฆ้อนตี (เห็ดหิ้ง) ที่ออกบนต้นมะขาม นำมาฝนทาบริเวณที่

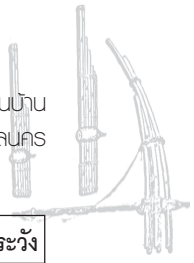

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		เป็นคางทูม
	นางสำเนียง ลีนาลาด	ใช้ปูนขาวทาเป็นวง บริเวณที่มีอาการบวมนั้น เพื่อป้องกันการลามไปสู่บริเวณอื่น แล้วทำการเป่าโดยการเป่านั้นจะเป่าออกด้านข้าง ห้ามเป่าลงด้านล่าง เพราะอาจทำให้ไปเจ็บบริเวณอื่นได้ เช่นผู้ชายถ้าเป่าลงด้านล่างจะทำให้ปวดเจ็บที่อวัยวะเพศ ถ้าเป็นผู้หญิงถ้าเป่าลงจะทำให้ปวดเจ็บที่เต้านมได้
	นายวีระ คำภูษา	ใช้ปูนขาวทาเป็นวง บริเวณที่มีอาการบวมนั้น เพื่อป้องกันการลามไปสู่บริเวณอื่นแล้วทำการเคี้ยวหมากและเป่าคาถาลงบริเวณที่เป็นคางทูมนั้น
	นายหัส ชาลีพร	ใช้ใบพลูห่อปูนขาวห่อเป็นหมก
	นายแสวง ลีนาลาด	นำไปย่างไฟพอสุก ก่อนแต้มปูนลงบริเวณที่เจ็บให้ตั้งนะโม 3 จบ ก่อนจึง แต้มปูนขาวเป็นวงรอบไว้ที่บริเวณคางนั้น
69. ปะดง 108 : ปะดงคัน (ปะดงมดริ้น)		ไม่มีตำรับยา
70. ปะดงข้อ		การรักษาจะใช้ว่านปะดงต้มดื่มพร้อมกับการเป่าคาถาโดยใช้น้ำเหล้าร่วมในการเป่ารักษา
71. ปะดงเอ็น ปะดงคันคาก (คางคก) ปะดงไฟ	นางเคียน ยางธิสาร	การรักษาจะใช้ว่านปะดงต้มดื่มพร้อมกับการเป่าคาถาโดยใช้น้ำเหล้าร่วมในการเป่ารักษา

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
74. รินบ่เอื้อน	–	ไม่มีตำรับยา
75. ดีซ่าน ตาเหลือง	นายแสวง ลีนาลาด	มีแก่นก้านเหลือง ลำต้นบอระเพ็ด รากสะเดา ลำต้นขมิ้นเครือ ราก ขมิ้นต้น แก่นขี้เหล็กป่า แก่นขี้เหล็กบ้าน แก่นแมงหัวหงอก แก่นสะข้าง ให้นำตัวยาทั้งหมดมาต้มดื่ม
	นายเช็ง คำเพชรดี	“ตดเสียเขียว เหยี่ยวเสือเหลือง เพลิงยามแล้ง กระแด้งยามฝน ยมป่า” ซึ่งตัวยาคือ รากเครือตดหมา แก่นก้านเหลือง แก่นไม้หมากเพลิง แก่นและเปลือกเครือกะแด้ง และแก่นยมป่าตามลำดับ นำตัวยาสมุนไพรทั้งหมดมาต้มดื่ม
77. ดีซ่าน ตาเหลือง	นายกมลรัตน์ พลราชม	มีแก่นน้อยโหน่ง แก่นกุ่มน้ำ รากหญ้างวงช้าง รากพวงพีแดง ให้นำตัวยาดังกล่าวข้างต้นมาต้มดื่ม วันละ ๑ ครั้ง กินประมาณ ๑ อาทิตย์ก็หาย
	นายสังวาล กุลดา	มีแก่นก้านเหลือง รากมะนาว รากเหมือดดำ หรือใช้ รากเหมือดแอแทนก็ได้ เปลือกและแก่นส้มเสี้ยว ให้นำสมุนไพรมาอย่างละเท่ากันมาต้มดื่ม ยกเว้นรากมะนาวใช้น้อยกว่าสมุนไพรตัวอื่น เพราะจะทำให้รสขม กินลำบาก ข้อคะลำสำหรับคนที่เป็นดีซ่าน คือ ห้ามกินเนื้อต่างๆ ไก่ ปลามีเกล็ด อาหารที่มีความมัน ห้ามมีเพศสัมพันธ์ และของหวาน ส่วนข้อข้อ

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		เสนอแนะ คือผู้ป่วยควรพักผ่อนให้เพียงพอ
79. แก้พิษงู	ใช้กันทั่วไป	ใช้เชือกหรือผ้ารัดเหนือรอยแผล เอาปากดูดเลือดออกมา จากนั้นใช้ว่านแก้พิษฝนทาโดยมีน้ำมะนาวเป็นกระสายยาและใช้ว่านแช่น้ำอาบด้วย
	นายแสวง ลีนาลาด	มีคางจอกฟอน (กระดูกซากขากรรไกรพังพอน) บีงูเหลือม (ดีงูเหลือม) ว่านดักแด้ ให้ฝนตัวยาทั้งหมดโดยใช้น้ำมะนาวหรือน้ำเปล่าเป็นกระสายยา กินและใช้ทา
.	นายหัส ชาลีพร นายเซ็ง คำเพชรดี	มีลักษณะการรักษาคล้ายกันคือ การรักษาจะใช้วิธีการเป่ารวมกับการอมน้ำแช่ยาสูบเป่าลงที่โดนงูฉก ข้อคะลำสำหรับผู้ป่วยงูพิษกัด คือ ห้ามกินส้มผักเสี้ยน และห้ามนำคนป่วยผ่านชายคาเข้ามาในบ้านหมอโดยเด็ดขาด ซึ่งเป็นความเชื่อว่าเมื่อเป่ารักษาอาการจะไม่ดีขึ้น (นายหัส ชาลีพร)
83. แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย	นายแสวง ลีนาลาด	ตำรับยา รากโล่ติ้น รากเอี่ยนด่อน รากมะเขือบ้า (ลำโพง) นำมาฝนทาบริเวณที่ถูกแมลงสัตว์กัดต่อย นำว่านดักแด้มาฝนผสมน้ำมะนาวทาบริเวณที่โดนแมลงสัตว์กัดต่อย
	นายเซ็ง คำเพชรดี	การอมน้ำแช่ยาฉุนเป่าคาถาลงไปบริเวณที่โดนแมลงสัตว์กัดต่อยนั้น

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
86. จับเส้น จับเอ็น	นางลำพัน ธนคำดี	ในการนวดจับเส้นตามวิธีของแม่ลำพันนั้นจะนวดตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นมา ในการนวดต้องใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงเพื่อให้ครบสูตรในการนวด และจะต้องทำลูกประคบ ใช้น้ำมันโอสถทิพย์ (ชื่อการค้า) ทำยาตั้ง เพื่อใช้ประกอบกับการนวดรักษา
87. หนองใน	นายกมลรัตน์ พลราชม	มีแก่นสบู่ดำ แก่นส้มกบ รากผ่าสามใหญ่ นำตัวยาดังกล่าวข้างต้นมาต้มดื่ม วันละ 1 มื้อ กินประมาณ 1 อาทิตย์ก็หาย
	นายเซ็ง คำเพชรดี	มีกาฝากมะม่วงกะสอ รากกุนทา (โกทา) นำมาต้มไม่นานอาการก็จะดีขึ้นและหายไป
	นางเคียน ยางธิสาร	การรักษาจะใช้ว่านปะดงต้มดื่มพร้อมกับการเป่าคาถาโดยใช้น้ำเหล้าร่วมในการเป่ารักษา หรือใช้ว่านปะดงนั้นต้มแล้วนำมาล้างแผล
90. ท้องอืด ท้องเฟ้อ	ใช้กันทั่วไป	การรักษาโดยการกินยาระบายโดยใช้สมุนไพร ซึ่งใช้ต้นตากวางมาต้มดื่ม การใช้ต้นตากวางมาเป็นยาระบายนั้นทำให้ถ่ายพอประมาณ ไม่รู้สึกเหนื่อยมาก หรือ กินผลไม้ที่มีรสเปรี้ยวก็จะช่วยในการขับถ่ายให้เป็นปกติแต่ต้องกินพอประมาณ
	นางมั่น พลราชม	มีปุ่งหมู รากตองท่ง ลำต้นอ้อยดำ (7 ข้อ) รากพวงพีขาว ยาว 1 ข้อมือ รากพวงพีแดง ยาว 1 ข้อมือ

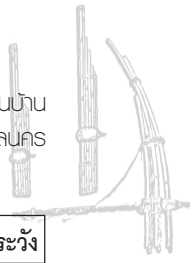

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		ข้าวสารจ้าว 7 เม็ด นำตัวยาทั้งหมดมาต้มดื่ม
	นายสมบูรณ์ จันโทวาท	มีหัวว่านไพล ใบหูเสือ ใบพลู ใบสาระแหน่ ให้นำตัวยาทั้งหมดไปบด แล้วนำมาทาที่บริเวณท้อง และแปะไว้ที่กระหม่อมของคนป่วย พร้อมกับเป่าคาถา
93. ลมพันไส้	นางวันที ลีนาลาด	ให้นำต้นติดต่อ มาต้มดื่ม
	นายแสวง ลีนาลาด	มีแก่นก้านเหลือง ลำต้นบอระเพ็ด รากสะเดา ลำต้นขมิ้นเครือ ราก ขมิ้นต้น แก่นขี้ เหล็กป่า แก่นขี้เหล็กบ้าน แก่นแมงหัวงอก แก่นสะข้าง ให้นำตัวยาสมุนไพรทั้งหมดมามัดรวมกันนำไปต้มดื่ม
95. นิ่วในท่อปัสสาวะ ปัสสาวะขัด	นางวันที ลีนาลาด	มีลำต้นเครือภูช้าง หั่น 7 แว่น รากเอื้องหมายนา หัวเขือง ข้าวจ้าว 7 เมล็ด ให้นำตัวยาทั้งหมดมาทำเป็นมัดต้มดื่ม
	นายเซ็ง คำเพชรดี	มีแก่นยมป่า แก่นบกพานนำสมุนไพรข้างต้นมาต้มดื่ม หรือถ้าเป็นหนักให้ใช้ทั้งแก่นและรากเหมือดแอร่วมด้วยในการต้มดื่ม
	ใช้กันทั่วไป	สมุนไพรที่ใช้รักษาอาการเป็นนิ่วจากที่ประชุม ได้แก่ ไม้ใบมน ต้นเอิ้ง (เอื้องหมายนา) เขืองน้อย
98. นิ่วในถุงน้ำดี	–	เหมือนดังนิ่วในกระเพาะปัสสาวะ
99. นิ่วในกระเพาะปัสสาวะ	–	เหมือนดังนิ่วในกระเพาะปัสสาวะ

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
100. ไอ	นายแสวง ลีนาลาด	มีเปลือกต้นก้านของ เปลือกต้นมะขาม คิงไฟนกคุ่มทั้งต้น รากบาก (ใช้ต้นอายุน้อย) หญ้าหางเสือทั้งต้น เปลือกต้นอ้อยสาม สวน ให้นำตัวยาทั้งหมดมาย่างไฟ แล้วนำมาแช่น้ำเย็นดื่มกิน หรือไม่ก็ต้มดื่มกินน้ำยา
	นายสังวาล กุลดา	ให้ใช้ตีงูเหลือมตากแห้งฝนโดยใช้น้ำนึ่งข้าวเป็นกระสายยา ใช้ดื่มแก้ไอได้ และให้ดื่มน้ำอุ่นเป็นประจำ งดดื่มน้ำเย็น ข้อคะลำสำหรับผู้ที่มีอาการไอ คือ ห้ามกินอาหารมัน ไก่ และสัตว์ปีก ไข่ ของหมักดอง และอาหารที่มีรสเผ็ดหรือเค็มจัด
102. ธาตุล้ม (นกเขาไม่ขัน)	นายเซ็ง คำเพชรดี	ใช้ รากกกผีตาแฮก (ควยหมูเก้า) ฝนน้ำนำมาจิบวันละน้อย ถ้าคนที่สามารถดื่มเหล้าได้ก็ใช้น้ำเป็นกระสายยาแทนได้ กินยาไปเรื่อย ๆ อาการก็จะดีขึ้นเป็นลำดับ
	นางวันที ลีนาลาด	มีรากเอ็นอ่อน รากคัดเค้า เปลือกแหน เปลือกขี้เหล็กป่า ว่านธาตุล้ม นำตัวยาทั้งหมดมาต้มดื่ม
	นายตุ๋น จันทรบุรี	มีรากตูมกา รากกากะเลา รากตูมตัง รากแดง รากไม้ขี้เหล้า หรือใช้รากขี้ตุ่นแทนก็ได้ นำตัวยาทั้งหมดผ่าเป็นซีกตากให้แห้งแล้วนำมามัดรวมกัน ต้มดื่ม

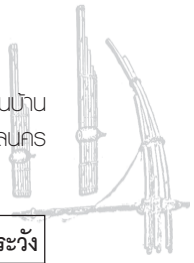

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
105. อายุวัฒนะ (ยากำลัง)	นายแสวง ลีนาลาด	มีรากหมากติดต่อ ต้นตะหลดป่า รากและลำต้นพริกป่า นำสมุนไพรข้างต้นทั้งหมดมาต้มดื่ม
	นายยัน ยางธิสาร	(สูตรที่ 1) มีแก่นจานเลือด รากกระดูก ถ้าไม่มีใช้รากสาวน้อยตกเตียงแทน ลำต้นเถารางแดง หรือลำต้นเครือเขาแกลบ รากขี้ตุ่น ให้นำสมุนไพรข้างต้นทั้งหมดมาดองเหล้าดื่มช่วยบำรุงกำลัง (สูตรที่ 2) มีแก่นม้ากระทืบโรง แก่นกำลังเสือโคร่ง แก่นจานเลือด รากกระดูก หรือ รากสาวน้อยตกเตียง ลำต้นเถารางแดง หรือลำต้นเครือเขาแกลบ รากขี้ตุ่น ให้นำสมุนไพรข้างต้นทั้งหมดมาต้มดื่มช่วยบำรุงกำลัง
	นายเซ็ง คำเพชรดี	มีแก่นกำลังเสือโคร่ง แก่นม้ากระทืบโรง ทั้งเครือและรากตั่งตูม รากผ่าสามน้อย รากข้าวจี่ รากเดื่อดิน ให้นำตัวยาทั้งหมดมาต้มในหม้อดินหรือกาน้ำร้อนดื่มจะมีกินหอม
	นายสังวาล กุลดา	มีใบผักคาดใบหนาด หัวหญ้าแห้วหมู ให้นำสมุนไพรทั้งหมดมาอย่างละเท่ากัน ต้มใส่หม้อดิน กรองเอาแต่น้ำ แล้วนำไปฝังไว้ใต้ดิน 3 เดือนจึงนำมาดื่มกิน จะเป็นยาบำรุง
110. ฟกช้ำ ช้ำใน	นางบ่อ ลีนาลาด	การรักษาคนที่มีอาการตกเลือดช้ำในนั้นจะทำการส่ายเลือด

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		โดยการนำน้ำอุ่นผสมน้ำตาลและน้ำมะนาว ให้คนป่วยดื่มเพื่อรักษาอาการเลือดครั่งในบริเวณต่าง ๆ ของร่างกาย ในพื้นที่ตำบลเหล่าโพนค้อนี้ไม่นิยมรักษาอาการช้ำในโดยการย่าง เพราะกลัวว่าการย่างนั้นจะส่งผลให้เลือดที่คั่งอยู่ภายในแข็งตัว และจะนิยมการส่ายเลือดมากกว่าหรือการใช้สมุนไพรเช่น เลือดเลียงผา ผักหนอก (ใบบัวบก) ฝนใส่เหล้าขาวหรือน้ำ ให้คนป่วยดื่ม และใช้คาถาเป่าร่วมในการรักษา โดยเลือดที่คั่ง (ตกใน) นั้นจะถูกขับออกมากับอุจจาระและปัสสาวะ
111. ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก	จากเวทีการประชุม	การรักษาอาการโดยการเลือกใช้สมุนไพรอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้มาทาที่บริเวณที่โดนไฟไหม้ น้ำร้อนลวก เช่น ว่านหางจระเข้ น้ำมันเยือง (เลียงผา) ใบบัวบก หรือยาสีฟัน
	นายวาส จันทรวงศ์ นายแสวง ลีนาดลาด นายหัส ชาลีพร	จะทำการเป่าคาถาเสียเพ็ด พร้อมอมเกลือเป่าด้วย เพื่อป้องกันการโพง (พอง) หรือเปื่อย ขณะทำการเป่านั้นคนป่วยจะรู้สึกเย็น (ถูกกับอาการ) และอาการจะดีขึ้นเรื่อย ๆ แผลก็จะตกสะเก็ด
115. กะดันขาไข่	นายหัส ชาลีพร	การรักษาอาการกระดันขาจะใช้หมากร่วมกับการเป่า

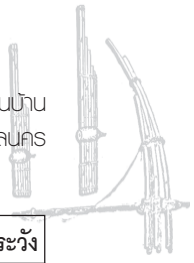

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
	จากเวทีการประชุม	จะรักษาโดยการใช้พร้า (มีด) มาใช้ในการรักษา ถ้าเป็นผู้ชายนั้นให้นำมีดสะนากมาย่างไฟแล้วนำมาประคบตรงบริเวณที่เป็นกะดันขาไข่นั้น ถ้าเป็นหญิงให้นำเอาด้ามมีดย่างไฟแล้วนำมาตำลงบนกะดันขาไข่
117. อัมพฤกษ์	-	ไม่มีตำรับยา
118. เจ็บหู หูดับ	ใช้กันทั่วไป	นำเอาเครือนมแน่ ตัดหัวท้ายเครือที่มีรูมาเป่าเข้าไปในหู โดยการเป่านั้นให้คนที่เพศตรงข้ามกับคนป่วยเป็นคนเป่า หรือใช้น้ำเกลือดานหยอดหู
	นายเซ็ง คำเพชรดี	ใช้บึงเหลือมตากแห้งฝนกับรากมะนาวหยอดเข้าไปในรูหูเพื่อทำการรักษา
	นายแสวง ลีนาลาด	เครือนมแน่ ยาว 1 คืบ โดยเลือกต้นที่เป็นรู ตัดหัวท้ายแล้วนำมาเป่าเข้าไปในรูหูทันทีที่น้ำยางยังไม่แห้ง แต่ก่อนเป่าให้ตั้งนะโม 3 จบ ถ้าคนป่วยเป็นผู้ชายให้ผู้หญิงเป็นคนเป่ารักษา ในทางกลับกันถ้าผู้หญิงให้ผู้ชายเป็นคนเป่ารักษา
121. สะเดาะก้างติดคอ	นางสำเนียง ลีนาลาด	โดยใช้คาถาสะเดาะก้างติดคอมนต์ใส่น้ำดื่ม
	นายวีระ พลราชม	โดยใช้คาถาสะเดาะก้างติดคอ ดังนี้ “ยันทุนนิมิตต์ อะวะมัง คันสันจะ โยจามนา โปกุสุนัส สะสัตโถ ปาปักคะโห ทุสฺสุ ปิปังอะกัน

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		พุทฺธานุภาเวนะ วินาสะเมนตุ ฯ”
123. หมึน		การรักษาจะทำดังนี้ คือ นำเอาน้ำซาวข้าว (น้ำแช่ข้าวสารเหนียว) มาทาบริเวณที่เป็น ใช้รักษาหมึนข้าวสาร
124. ผดแดด		การรักษาจะใช้ขมิ้นมาทาบริเวณที่เป็นผดแดด
125. หิดกล้า		อาการของหิดกล้านั้นถ้าปล่อยไว้โดยไม่ให้โดนน้ำในนานั้นอีกซักระยะอาการจะดีขึ้นและหายในที่สุด หรือการใช้สารส้มทาบริเวณที่เป็นหิดกล้า ก็จะยุบ แห้ง และหายในที่สุด
126. ฟก	นายหัส ซาลีพร	การรักษาฟกนั้นรักษาโดยการเคี้ยวหมากพร้อมเป่าคาถา จะช่วยให้ฟกนั้นสุก และหนองแตก ทำให้หายได้เร็วขึ้น
127. ไข้ทับประจำเดือน ใบไม้	นายยัน ยางธิสาร	ตัวยาสมุนไพรมีตาไม้ไผ่ป่า 3 ตา ไผ่ป่า 3 กำ และดอกบานไม่รู้โรย สีขาวทั้งต้น นำมาต้มรวมกัน กินเป็นยา
128. กลาก เกลื้อน	นายแสวง ลีนาลาด	มีมดแดง 1 กำมือ ใบพลู 3 ใบ กระเทียม 3 กลีบ นำตัวยาทั้งหมดมาตำหรือบดให้ละเอียดผสมเกลือและ น้ำ 2-3 หยด นำมาทาตรงที่เป็นกลากเกลื้อน
129. เหงี่ยวหยัด (ปัสสาวะบ่อย)	นายสมบูรณ์ จันโทวาท	มีรากเอื้องหมายนา ตะไคร้ทั้งต้น ลำต้นบอระเพ็ด ลำต้นขมิ้นต้น รากและลำต้นหญ้าดอกขาว ให้นำ

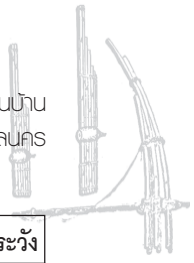

อาการโรค	เจ้าของตำรับ	การเตรียมยา/ส่วนผสม/ข้อพึงระวัง
		ทุกอย่างมามัดรวมกันใช้ต้มดื่ม อาการเหงื่ยวหยัดก็จะหายไป
130. แก้เจ็บคอ/ทำมะลา	นายเซ็ง คำเพชรดี	มีเดือยไก่ป่า รากมะนาว นำตัวยาทั้งหมดมาฝนกับน้ำเปล่าดื่มอาการจะดีขึ้นและหายในที่สุด
131. เบาหวาน	นายสมบูรณ์ วิธระโภชน์	ตำรับที่ 1 ต้นไข่เน่าใช้ทั้ง 5 ส่วน นำมาต้มดื่มจะมีรสขมช่วยลดอาการของโรคเบาหวานได้ดี ตำรับที่ 2 ต้นแต้วใช้ทั้ง 5 ส่วนนำมาต้มดื่มช่วยลดอาการของโรคเบาหวานได้ดี

4.2 ตำรับยา/กลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน อ.วาปีปทุม และอ.นาดูน จ. มหาสารคาม

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ ข้อพึงระวัง**
1. กระดูกหัก แขนหัก ขาหัก แผลฟกช้ำตามร่างกาย	นายหลวย ค่าโค	วิธีการรักษา - ทำน้ำมนต์ใช้ดื่มกินแทนน้ำหรือทาที่บริเวณแผล
	นายบุญเยี่ยม นาแก้ว	วิธีการรักษา - ทำน้ำมนต์ใช้ดื่มกินแทนน้ำหรือทาที่บริเวณแผล
	นายเพชร อนุศิริ	วิธีการรักษา - ทำน้ำมนต์เป่าหรือทาที่บริเวณแผล
2. เบาหวาน	นายสม อัปมโต	การสังเกตและวินิจฉัยอาการ - สอบถามอาการจากคนไข้ ว่ามีอาการเหล่านี้หรือไม่ ปัสวะบ่อย คอแห้ง มีอาการหิวจัดจนตัวสั่นตัว ยา - ใช้ลำต้น ใบหรือดอกเหงือกปลาหมอ ผลพริกไท และน้ำผึ้ง กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา - นำสมุนไพรเหยือกปลาหมอ และพริกไทตากให้แห้งแล้วมาบดให้ละเอียดเข้าด้วยกัน จากนั้นนำ

ตำรับยา/กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ข้อพึงระวัง**
		น้ำผึ้งมาผสมหล่อเป็นยาลูกกลอน และเคี้ยวกินยาลูกกลอนแล้วดื่มน้ำตามกินติดต่อกันวันละ 2 เวลา ทุกเช้าเย็น
3. เลือดจาง	นายสม อัปมโต	การสังเกตและวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนไข้ และสังเกตดูที่เส้นเลือดในดวงตาจะเป็นสีเหลือง ตัวยา – ใช้ลำต้น ใบหรือดอกเหงือกปลาหมอ ผลพริกไท น้ำผึ้ง และรากต้นยอ กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา – นำสมุนไพรทั้งหมดมาตากให้แห้ง แล้วมัดเป็นมัด ๆ เพื่อการเก็บรักษาไว้ง่าย และต้มกินน้ำในขณะที่น้ำยากำลังร้อนกินติดต่อกันวันละ 2 เวลา ทุกเช้าเย็น
4. แมลงกัดต่อย	นายแพง ปาจุติ	วิธีการวินิจฉัยอาการ –สอบถามอาการจากคนป่วย ซึ่งจะมีอาการมึนชาตามร่างกาย หายใจไม่สะดวก สมุนไพรที่ใช้ในการรักษา ยาสูตรนี้เรียกว่า ยาแก้แพ้ ประกอบด้วย ผักหวานบ้าน ก้านตรง ทับทิม ดอกชัน มะลิ นมราชี บ่าชาด จันแดง กรรมวิธีการเตรียมยา ฝนกินและทา

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ ข้อพึงระวัง**
		กรรมวิธีการเตรียมยา ฝนกิน และทา โดยกินยาและทายาวันละ 3 ครั้ง ประมาณ 3 วัน ข้อห้ามสำหรับคนป่วย ห้ามกินของแสลง เช่น กินเปรี้ยว กินหวาน
5. ไข้หมากไม้	นายแพง ปาจุติ	การสังเกตและวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนไข้และสังเกตดูผิวหนังจะปรากฏตุ่มเลือดเล็กๆ ตาพร่ามัว ปวดศีรษะ ปากแห้ง ง่ามมือง่ามเท้าจะรื่นเจ็บกระดูก ตัวยา – ใช้รากโกทา เครือไธรชู รากนางแย้ม รากยานางแดง โกธรหัวบัว รากมะเดื่อ แก่นจันแดง แก่นจันหอม เปลือกหอยทะเลชนิดต่างๆ เปลือกลิ้นทะเล ฝนเอาเปลือกหินอ่อน เขาหน่อแรด และหัวบักบ้าจริง กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา – นำสมุนไพรทั้งหมด มาฝนลงในน้ำร้อนแล้วดื่มตอนที่เย็นแล้ว ข้อห้าม – ห้ามกินผักผลไม้ประเภท ฝรั่ง ถั่วชนิดต่างๆ
6. ไต – ไตอักเสบ	นายหลอด ปะติเส	ตัวยา – ใช้เถาหนายเกต ใบใผ่ป่า รากต้นเล็บแมว รากต้นมะละกอสาย สารส้ม ยาหัว ลำต้นโสมนัส และเปลือกเมล็ด (แกลบ) ข้าวเหนียว

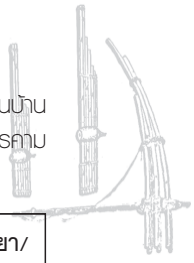

ตำรับยา/กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ข้อพึงระวัง**
		กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา – นำสมุนไพรทั้งหมดมาบดผสมเป็นผงรวมเข้าด้วยกันใช้ผสมกับน้ำร้อนดื่มตอนที่เย็น
	นายสม อัปมโต	การสังเกตและวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนไข้ว่ามีอาการเหล่านี้หรือไม่ ปวดหลัง เอว ปัสวะติดขัด หรือปัสาวะสีเหลือง ตัวยา – ใช้แก่นจำปา เปลือกต้นกำแพง 7 ชั้น แก่นต้นตาใกล้ กิ่งต้นตากว้าง แก่นต้นหนามแท่ง ต้นสักทอง รากต้นข้างน้าว และต้นดูกใส กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา – นำสมุนไพรทั้งหมดมาตากให้แห้งแล้วมัดเป็นมัด ๆ เพื่อการเก็บรักษาไว้ง่าย นำมัดยา ต้มกับน้ำ กินน้ำในขณะที่น้ำยากำลังร้อนกินติดต่อกันวันละ 2 เวลา ทุกเช้าเย็น ข้อห้ามของคนไข้ – ห้ามกินของหมักดองและสัตว์ปีกทุกชนิด
	นายเภา พรคลัง	การสังเกตและวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการคนไข้ว่ามีอาการปวดเอว เจ็บท้อง ทานอาหารรสจัดไม่ได้ ตัวบวม ตัวยา – ใช้รากมะละกอสาย รากเล็บแมว เถาหนายเกต ยาหัวข้อ

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ ข้อพึงระวัง**
		ใบไฝ่ป่า เปลือกเมล็ด (แกลบ) ข้าวจ้าวและสารส้ม กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา – นำสมุนไพรตัวยาทั้งหมดมาตากแห้งแล้วมามัดรวมเข้าด้วยกันแล้วนำไปต้มเคียวจากน้ำ 3 ส่วนให้เหลือเพียง 1 ส่วน ต้มกินน้ำติดต่อกันประมาณ 7 วัน ๆละ 3 ครั้ง ๆละ 1 ช้อนโต๊ะ ข้อห้ามสำหรับคนไข้ – ห้ามกินอาหารประเภทประเภทรสจัด
7. การแต่งแก้	นายสุทธิ์ อัปมรกัง	วิธีการวินิจฉัยอาการ – การมีบุตรยากดูดวงชะตาจากวัน เดือน ปี เกิดของสามี ภรรยา พิธีกรรมในการรักษา เป่าคาถา ทำน้ำมนต์ กระทงสี่เหลี่ยม ขัน 5 ขัน 8 เงิน 102 บาท ถ้าทำพิธีแล้วได้ลูก กำหนด 7 ให้มาบวงสรวง ถ้าได้ลูกผู้หญิง ต้องใช้ผ้าไหม 1 ผืน ผ้าขาว 1 วา ถ้าเป็นลูกผู้ชาย ใช้ผ้าโสร่ง 1 ผืน ผ้าขาว 1 วา ขัน 8 เหล้าขาว 1 ขวด ไข่ไก่ 1 ฟอง ข้าวตอก (คาถาไม่สามารถเปิดเผยได้)
8. กำเริดเด็ก	นายยวง สุระมาศ	วิธีการวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนดูแลเด็ก และสังเกตวินิจฉัยอาการตัวเด็กมีสีเขียว หรือเหลือง และร้องไห้ไม่หยุด ตัวยา – ใช้ผลหรือใบส้มปล่อย

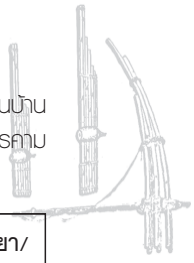

ตำรับยา/กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ข้อพึงระวัง
		และใบมะขาม กรรมวิธีการเตรียมยา - บีบเอาน้ำส้มปล่อยใส่น้ำมนต์แล้วเป่าตามร่างกายเด็ก วิธีการใช้ยาในการรักษา -น้ำส้มปล่อยที่ผสมกับน้ำมนต์เป่าตามร่างกายเด็ก 3 วัน ๆละ 1 ครั้ง ก่อนรับประทานอาหารเย็น ข้อห้ามสำหรับคนป่วย ต้องทำพิธีก่อนรับประทานอาหารเย็นเท่านั้น
	นายตัน สีนา	การสังเกตอาการและวินิจฉัยโรค สอบถามอาการจากผู้เลี้ยงเด็กและสังเกตอาการของเด็ก เช่น ร้องให้ไม่หยุดโดยไม่มีสาเหตุตัวเขียว ตัวยาและสมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษา ส้มปล่อยแห้ง และใบมะขามสด วิธีการรักษาและพิธีกรรมในการรักษา นำหมากหรือใบส้มปล่อยใบมะขามมาเผา แล้วแช่น้ำท่องคาถาเป่าพรมทั่วตัวเด็ก 3 ครั้ง ทำอยู่ 3 วันติดต่อกัน เช้าเย็นก่อนทานอาหาร โดยตั้งคายดังนี้ ขัน 5 ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ เหล้าขาว 1 ขวด ไข่ไก่ 1 ฟอง เงิน 6 สลึง ผ้าขาว 1 ม้วน คาถาที่ใช้ในการรักษา ตั้งนะโม 3 จบ โอมกำเริบ พ่อมึงชื่อว่า

ตำรับยา/กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ข้อพึงระวัง**
		เทวดาแม่มึงชื่อว่านางสุดธาดา อักขราแห้งปีกหวา กาปีกกรอบข่ายพัดตน คนพัดชื่อ ช่องกูก็มีเงินขาวกูก็มีทองแดงกูก็มี โอมพิพากูจักดูพื้นอากาศกางหาว กูจักฮำดูไม้ๆ ก็หัก กูจักฮำดูหลักๆ ก็โค่น กูจักฮำดูคนๆ ก็กลัว หนังหัวฟองสะอื้นฝีอืดฟืด ย่างไพรใหญ่ไหน หนอฝีหัวหยองเที่ยวกินแม่ลูกอ่อน ฝีฮู้ซ่อนกินคนสูนี้กินข้าวพอกและอาหาร ฝีอื่นกูบ่อมีไว้ฝีไท้สูกูสิขับหนีกูสิตี ฝีป่ากูสิด่า ฝีไปกูสีไถฝีแล่นไปกล้ำตะวันตก กล้ำตะวันออกนักพาฝีลับล่องทางนี้ สูอย่าท่องป่องนี้ สูอย่าเที่ยวฝีเดินฝีจักตายแท้พายเดินเที่ยวชี้ตาฝีแตกโอมสะเฮียสะหายเบิก วิธีการรักษา – ใช้น้ำมนต์เป่า ข้อห้ามสำหรับหมอ – ไม่ลอดเครือกล้วย
	นายเพชร อนุศิริ	วิธีการรักษา – ทำน้ำมนต์เป่าหรือทาที่บริเวณแผล
9. งูสวัด	นายสุชาย สมนึก	วิธีการวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากผู้ป่วยและสังเกตบริเวณที่เป็นจะมีตุ่มน้ำใสๆ และรู้สึกปวดแสบปวดร้อน วิธีการรักษา – ใช้หมาก พลู สีเสียด

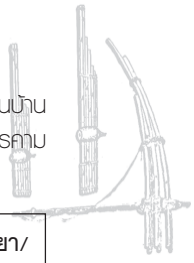

ตำรับยา/กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ข้อพึงระวัง
		ข้อห้ามในการใช้ยารักษา – ห้ามหมอดื่มเหล้าในช่วงรักษาผู้ป่วย ข้อห้ามสำหรับคนป่วย – ห้ามทานน้ำเต้า
	นายเหรียญ บึงใหญ่	วิธีการวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนป่วย ประกอบการการสังเกตจะมีลักษณะเป็นตุ่มกระจุกเป็นกลุ่ม ๆ ปลายตุ่มเป็นสีดำ และปวดแสบปวดร้อน วิธีการรักษา – ใช้หมาก พลู แก่นคูณ สีเสียด เคี้ยวให้แดง โดยการเป่าวันละ 1 ครั้ง หรือขึ้นอยู่กับอาการแต่ไม่เกิน 10 วัน ข้อห้ามสำหรับคนป่วย – ห้ามกินของแสลง เช่น ไก่ ปลาร้า พริก หน่อไม้ดอง
	นายสุทธิ์ อัปมรกัง	วิธีการวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนไข้ และสังเกตวินิจฉัยอาการตามร่างกายของคนไข้จะมีตุ่มเล็กใส ๆ ขึ้นตามร่างกาย ตัวยา – ใช้หมาก แก่นหรือลำต้นคูณ ปูนกับหมาก และสีเสียด วิธีการรักษา – เคี้ยวหมากแล้วเป่าโดย เคี้ยวหมากเป่าวันละ 1 ครั้ง ติดต่อกัน 5 – 7 วัน ขึ้นอยู่กับอาการ

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ ข้อพึงระวัง**
		ข้อห้ามสำหรับคนป่วย – ห้ามกิน อาหารรสจัด และสัตว์ปีกทุกชนิด
10. ดีซ่าน	นายหลอด ปะติเส	ตัวยา – ใช้ผลสมอพิเภท ขิงแห้ง เครือเกตตะมนเพิง รากดีปรี ลำต้น ชาภู ลำต้นสะต้าน กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา – นำสมุนไพรทั้งหมดมาบดผสมเป็น ผงรวมเข้าด้วยกันใช้ผสมกับน้ำร้อน ดื่มตอนที่เย็น ข้อห้ามของผู้ป่วยระหว่างรักษา – ห้ามเอาเลือดออกจากร่างกายและ เลี่ยงการมีเพศสัมพันธ์
11. ถอนพิษสุนัขบ้า และแมลงกัดต่อย	นายทอง กลางนา	วิธีการรักษา – ทำน้ำมนต์เป่าหรือทาที่บริเวณแผล
12. ท้องอืดท้องเฟ้อ	นายยวง สุระมาศ	วิธีการวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนไข้และ สังเกตอาการวินิจฉัยโดยการ ลูบคลำท้อง ตัวยา – ใช้ เครือฝางแดง ลำต้น กระท่อมเลือด ลำต้นสังดำ เมนทอล โสดา ดีน้ำตาล กาละ บูรณ์และพิมเสน กรรมวิธีการเตรียมปรุงยา – นำตัวยาทั้งหมดมาบดให้ละเอียด เข้าด้วยกันแล้วเก็บบรรจุไว้ใน ภาชนะที่มิดชิด วิธีการใช้ยาในการรักษา – รับประทานผสมกับน้ำร้อน หรือ

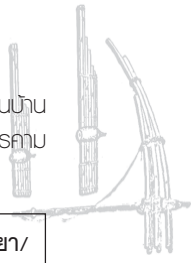

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ ข้อพึงระวัง**
		ดองสุรากินเช้าเย็นก่อนหรือหลังอาหาร ข้อห้ามสำหรับคนป่วย หญิงมีครรภ์ห้ามรับประทาน
13. ปวดศีรษะอย่างรุนแรง	นายสม อัปมโต	การสังเกตและวินิจฉัยอาการ - สอบถามอาการจากคนไข้ว่ามีอาการปวดศีรษะอย่างไม่มีสาเหตุอย่างรุนแรง ตัวยา - ใช้รากหรือใบต้นยอป่า เถาผากมะม่วง เถาผากข่อย และเถาผากน้อยน่า กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา - นำสมุนไพรมาตากให้แห้งแล้วมัดเข้าด้วยกันเป็นมัด ๆ และนำยามาต้มกินน้ำในขณะที่น้ำยากำลังร้อนกินขณะมีอาการปวด
14. พุพองเป็นหนอง	นายแพง ปาจุติ	วิธีการวินิจฉัยอาการ - สังเกตบริเวณที่เป็นและสอบถามอาการจากคนป่วย ซึ่งจะมีอาการคัน ปวด ออกร้อน วิธีการรักษา - โดยการเป่าประมาณ 3 วัน วันละ 2 ครั้ง เช้า-เย็น
15. ยากำเย็นแทนการอยู่ไฟ	นายลี แคนตะ	การสังเกตอาการและวินิจฉัยโรค - สังเกตจากการสอบถามเรื่องกินผิดไม่มีน้ำนม ตัวยา - ใช้หัวขิงไครต้น ลำต้นฮ้างฮ้อน แก่นจันทร์หอม

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ ข้อพึงระวัง**
		ลำต้นอีตู่ต้น แก่นมูก เครือเก้า นางนี รากยานางแดง แก่นจันทร์แดง แก่นนมสาว แก่นนมวัว และว่านทรหด กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา – นำสมุนไพรแต่ละชนิดมาฝนกับหินเพชร ผสมน้ำสะอาดในอัตราส่วนที่เหมาะสม และมีข้อห้ามในการเตรียมยา คือ ห้ามฝนยาช่วง 14.00–15.00 น. ข้อห้ามสำหรับคนป่วย – ห้ามกินของผิดแม่ลูกอ่อน
16. รักษาแผลผุพองตามร่างกาย ผื่นคัน	นายบุญเลิศ จันทร์แก้ว	โรคอาการที่ทำการรักษา – เป่ากลางกลางไฟ กลางเต้น งูสวัด เป่ากำเริดเด็ก วิธีการวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนป่วยประกอบการการสังเกตบริเวณที่เป็นตุ่มลุกลาม ข้อห้ามสำหรับคนป่วย – ห้ามกินของแสลง เช่น ปลาร้า ไก่
17. สลายนิ่ว	นายเภา พรคลัง	การสังเกตและวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนไข้มีอาการปวดเอว ปัสาวะฟืด ตัวยา – ใช้ เถาหนายเกต ลำต้นไมยะราบ รากหญ้าคา รากมือช้างรากมะละกอสาย หัวหวาย รากไซย้อน เถาผากมะม่วงน้อย หัวหญ้าหวาย และหญ้าแห้วหมู

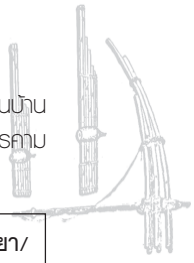

ตำรับยา/กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ข้อพึงระวัง**
		กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา – นำสมุนไพรตัวยาทั้งหมดตากให้แห้งมัดรวมเข้าด้วยกันแล้วเก็บไว้เพื่อรอการนำไปต้มกินน้ำ ต้มหรือฝนกินน้ำติดต่อกันประมาณ 7 วัน ๆละ 2 เวลา เช้าเย็น
18. อาการกินผิดสำแดง	นายเภา พรคลัง	การสังเกตและวินิจฉัยอาการ – คนไข้มีอาการเจ็บท้อง ปวดหัว ตามัว ขากรรไกแข็ง และหลังกินยาเข้าไปจะอาเจียน ตัวยา – ใช้ลำต้นเกล็ดหลิ่น แก่นหรือลำต้นค้อแลน รากแห้งกว้าง รากหรือลำต้นส้มกบ และรากเอ็นอ้า กรรมวิธีการเตรียมและปรุงยา – นำสมุนไพรทั้งหมดมาตากให้แห้งแล้วมัดเข้าด้วยกันต้มหรือฝนกินน้ำ ระยะเวลาในการใช้ – ต้มหรือฝนกินน้ำติดต่อกันประมาณ 7 วัน ๆ ละ 2 เวลา ข้อห้ามสำหรับคนไข้ – ห้ามกินอาหารประเภทสัตว์ป่า
19. อาการคันคาย (แก้แพ้)	นายแพง ปาจุติ	วิธีการวินิจฉัยอาการ – สังเกตอาการด้วยการดูลักษณะอาการเจ็บป่วย สมุนไพรที่ใช้ในการรักษา – ยาสูตรนี้เรียกว่า ยาแก้แพ้ ประกอบด้วย ผักหวานบ้าน ก้านตรง ทับทิม

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**การวินิจฉัย/วิธีการรักษา/ตัวยา/ ข้อพึงระวัง**
		ดอกชัน มะลิ นมราษี บ่าชาด จันแดง กรรมวิธีการเตรียมยา – ฝนกินและทา โดยกินยาและทายาวันละ 3 ครั้ง ประมาณ 3 วัน ข้อห้ามสำหรับคนป่วย – ห้ามกินของแสลง เช่น กินเปรี้ยว กินหวาน
20. อาการปวดตามร่างกาย	นายสม อัปมโต	การสังเกตและวินิจฉัยอาการ – สอบถามอาการจากคนไข้แล้วทำการรักษาไปตามขั้นตอนโดยไม่มีสมุนไพรประกอบ ขั้นตอนและวิธีรักษา – ท่องคาถาปลุกเสก แล้วเผาจอบให้แดง ๆ ใช้เท้าเหยียบตอนไฟร้อน ๆ แล้วเหยียบลงตรงที่บริเวณปวดตามร่างกาย

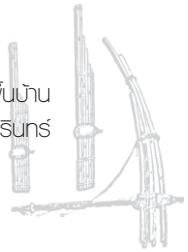

4.3 ตำรับยา / กลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
1. กระดูก	นายเทือก เจนขนบ	วิธีการรักษา – เป่าด้วยคาถา ทาน้ำมัน เข้าเฝือก วิธีการทำน้ำมัน – ใช้ไข่ไก่ต้ม ประมาณ 10 ฟอง พอสุกก็นำไข่แดงมาสุมไฟโดยใส่กับเสียมพอให้น้ำมันจากไข่ไหลลงสู่ภาชนะแล้วนำมาทา พร้อมกับการรักษาด้วยวิธีการเป่าและเข้าเฝือก ข้อห้าม – การทำน้ำมันทาแต่พอดี เมื่อรักษาคนใดคนหนึ่งหายแล้วให้เทน้ำมันทิ้งเพื่อไม่ให้มีใครเป็นอีก (เป็นเคล็ด)
2. กระดูกหัก	นายเทียม เพชรงาม	กระดูกหัก การรักษาเรียกว่า การจอดกระดูก วิธีการรักษา – (1) ใส่เฝือกไม้ไผ่ โดยเหลาไม้ไผ่เป็นซี่ขนาดหัวแม่มือ มีความยาวประมาณ 1 ฟุต ถ้าหัก

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา
		บริเวณหน้าแข้ง ท่อนแขนหรือ บริเวณปลีน่อง ถ้าหักบริเวณมือ ก็จะเป็นซี่เล็กลงมาอีกและความ ยาวตามความเหมาะสม แล้วนำ ไม้ไผ่ซี่มามัดด้วยเชือกหัวท้ายเรียง ขวางตามเชือกโดยห่างประมาณ 1 ซม. จนดูว่าจะสามารถพันรอบ บริเวณที่หัก ใช้คาถาในการเป่า – โดยการเป่า นั้นหมอก็จะต้องเคี้ยวหมาก แต่ เวลาเป่าห้ามให้น้ำหมากกระเด็น แตกฝอยออกมา ให้ออกมาแต่ลม เย็น ๆ การเป่านั้นจะเป็นการเป่าไล่ ลง เช่น หักบริเวณแขนจะต้องเป่า ไล่ลงจาก ท่อนแขนไปที่ปลายนิ้ว จนสุด ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง ใช้น้ำมันทา – การทาน้ำมัน เช่นเดียวกับการเป่า คือต้องทาไล่ ลงโดยใช้ขนไก่จุ่มกับน้ำมันแล้วทา ส่วนประกอบของน้ำมัน คือ น้ำมันงา หัวดอกกระเจียวป่า หัวเปราะหอม และน้ำปูนใส โดยนำหัวดอกกระเจียวป่า เปราะหอม และน้ำปูนใสมาดองไว้ กับน้ำมันงาแล้วเสกคาถาลงไป กำกับ 3 ครั้งและที่สำคัญและที่ สำคัญห้ามทำน้ำมันเป็นจำนวน มาก เมื่อรักษาหายแล้วห้ามเก็บ

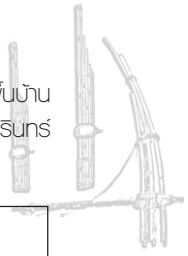

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		น้ำมันไว้ให้เททิ้งเนื่องจากจะทำให้มีคนประสบอุบัติเหตุแขนขาหักมาเรื่อย ๆ จึงต้องทำแต่พอใช้เป็นราย ๆ ไปถ้าเหลือให้เททิ้ง ยาประคบ ส่วนประกอบ – คือ ยอดสบู่ดำ ยอดหม่อน และหัวหญ้าแห้วหมู การเตรียมยาโดยทุบหัวหญ้าแห้วหมูพอแตก แล้วนำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิดมาห่อด้วยผ้าขาว แล้วนำมาต้ม โดยใส่น้ำพอท่วมยาพอน้ำเดือดก็นำลูกประคบมาประคบบริเวณที่ปวดบวม การประคบก็เช่นกันต้องประคบไล่ลง เพื่อช่วยลดอาการปวดบวม
	นายผอย ประสานสุข	วิธีการรักษา – พิธีไหว้ครูโดยมีกรวย 5 ธูป 2 ดอก เทียน 2 เล่ม พร้อมเงิน 2 บาท ใส่พาน นิมนต์ครูให้ทำการรักษา ขั้นตอนการรักษาดังนี้ 1. ใส่เฝือกไม้ไผ่ โดยเหลาไม้ไผ่เป็นซี่ขนาดหัวแม่มือ มีความยาวประมาณ 1 ฟุต หากหักบริเวณหน้าแข้งท่อนแขนหรือบริเวณปลีน่อง ถ้าหักบริเวณมือ ก็จะเหลาเป็นซี่เล็กลงมาอีกและความยาวตามความเหมาะสม แล้วนำไม้ไผ่ซี่มามัดด้วยเชือกหัวท้าย เรียงขวางตามเชือกโดยห่างประมาณ

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		1 ชม.ดูว่าจะสามารถพันรอบบริเวณที่หักได้ ตอนที่มัดด้วยเชือกนั้นจะมีการบริกรรมคาถา 2. คาถาที่ใช้ในการเป่า โดยการเป่านั้นหมอพื้นบ้านเคี้ยวหมากก็ได้ ส่วนพ่อผอยไม่กินหมาก การเป่านั้นจะเป็นการเป่าไล่ลง เช่น หักบริเวณหน้าแข้ง จะต้องเป่าจากใต้หัวเข่าไล่ลงไปจนสุดปลายเท้า ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง ยาทารักษา – ใช้น้ำมันงา ยาประคบ – ใช้ต้นกระดูกงู ตำพอแหลกห่อด้วยผ้า พอจะใช้ให้นำไปจุ่มกับน้ำร้อนแล้วนำมาประคบ การวินิจฉัย – ใช้วิธีการสัมผัสดูลักษณะการหัก หากทราบลักษณะหักอาจจะจับหรือดึงบ่อย ๆให้กระดูกเข้าที่
4. แก้ตาลซางในเด็ก	นางอุ๊ หมายชนะ	ตัวยาใช้ – สบู่ดำ ใช้ยางสบู่ดำกวาดในปากเด็ก
5. แก้ผิดสำแดง	นายเทือก เจนขนบ	อาการ – ไอเรื้อรัง ผอมแห้ง แรงน้อย กินข้าวไม่ได้ วิธีรักษา – ใช้ยาต้มดื่ม ต้มกิน เช้า – เย็น หรือกินต่างน้ำ ส่วนประกอบของยา รากเอ็นอ้า รากเล็บเหยี่ยว รากอังกรวง (เขมร) คล้ายเล็บเหยี่ยวแต่ต้นใหญ่กว่า

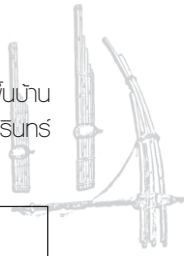

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		รากต้นกาสามปีก/เกล็ดปลาช่อน ทั้งตัวผู้และตัวเมีย รากตระนมติง กูย (ภาษาเขมร) รากพลูสบาท หัวตระเส็จ กำโพนตึก (ภาษาเขมร)
6. แก้ผิดสำแดง	นายเบย งามงอน	ตำรับที่ 1 ประกอบด้วยตัวยา คือ ตะเกา (โกส้ม) และละโล๊ะ (ภาษาเขมร) นำตัวยาทั้ง ๒ ชนิด ในปริมาณเท่า ๆ กันมาต้มกินต่างน้ำ
7. แก้อาการ เด็กร้องไห้ไม่หยุด	นายเบย งามงอน	วิธีการรักษาโดยการเป่าและใช้ยาสมุนไพร ตัวยารักษา คือ กร็วง (ภาษาเขมร) และเล็บเหยี่ยว นำสมุนไพรทั้ง 2 ชนิดมาเคี้ยวแล้วบริกรรมคาถา แล้วพ่นสมุนไพรเป่าไปที่เด็กตั้งหัวจนสุดปลายเท้า ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง เพื่อเป็นการป้องกันภูติผีที่จะมาหยอกเล่นกับเด็กหรือคาถายาอื่นที่จะเหยียบข่มทำให้ไม่สบายได้
8. อาการเด็กนอนผวา หรือเด็กร้องไห้บ่อย ๆ	นายเที่ยง เหมือนประสาน	วิธีการรักษาใช้มนต์คาถา – และตำรับยา เคี้ยวไพลกับหมากแห้งท่องคาถาเป่าบริเวณหัวเด็ก
9. งูกัด	นายดำรัส จุฑาจันทร์	การรักษาจะใช้มนต์คาถา – โดยการเคี้ยวหมาก พลู ยาเส้น เป่า ติดต่อกัน 2-3 ครั้ง เมื่อถูกกัดจะต้องรีบทำการรักษาให้เร็วที่สุด

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		เพราะถ้าช้าก็อาจรักษาไม่หาย ที่ผ่านมาก็สามารถรักษาคนที่ถูกงูพิษกัดประสบความสำเร็จทุกราย
10. ตานซางในเด็ก	นายเที่ยง เหมือนประสาน	กาฝากต้นหม่อน ตัดมาฝนกับน้ำซาวข้าวใช้กินหรือทา
11. ถูกคุณไสย	นายเทือก เจนขนบ	วิธีการรักษา – เป่าโดยใช้เวทย์มนต์คาถา ยาฝนและยาต้ม (มิได้บอกคาถาและตัวยารักษา)
12. ปวดเฉพาะที่	นายเทือก เจนขนบ	ส่วนประกอบ – คือ ขี้ควายเผือก ผักเสี้ยนผี ผักเสี้ยนบ้าน ชุมเห็ดไทย และคราม ใช้ยาพอก – นำมาตำแล้วผสมกับเหล้าขาว นำมาพอกตรงที่ปวดแล้วหุ้มด้วยพลาสติกแล้วทับด้วยผ้าอีกชั้นหนึ่ง
13. ผิดสำแดง	นายเบย งามงอน	ตำรับที่ 2 ประกอบด้วยตัวยา คือ กะเรียรสวา (ภาษาเขมร) มะนายแดล (ภาษาเขมร) ตะเส็จทม (ภาษาเขมร) กระเทียม และพริกไทย นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิดข้างมาในปริมาณเท่า ๆ กันต้ม ปรุงรสด้วยกระเทียม พริกไทย กินต่างน้ำ
14. แผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก	นายเที่ยง เหมือนประสาน	ตัวยา – ประกอบด้วย ต้นกล้วย และใบตำลึงตำผสมรวมกันแล้วทา
15. ฝีที่ยังไม่แตก	นายเที่ยง	ยอดเถาคันแดง เหมือนประสาน (ตระเด็ด ภาษาเขมร) นำมาตำแล้วพอกบริเวณที่เป็นเพื่อให้ฝีแตก

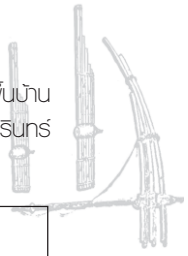

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		อาหารที่ห้ามรับประทานในขณะที่เป็นฝี มดแดง ไก่ เนื้อวัว เนื้อควาย
16. พอกฝีตอนแตก	นายเที่ยง เหมือนประสาน	ยอดจบก ดินจอมปลวก น้ำปัสสาวะ นำมาตำผสมรวมกัน แล้วทาบริเวณที่เป็น
17. มะเร็ง (เต้านม)	นายเทือก เจนขนบ	ใช้วิธีการเป่าและยาปิดแผล 1). ยาพอก ส่วนประกอบ คือ หัวต้นปรุง ลูกสะบ้า ลูกแสลง (เขมร) ลูกละมุง (เขมร) ลูกลำโพง ค้างคาวแดง (ตัวเล็กๆ) คางคกแดง (ตัวเล็กๆ) - นำตัวยาทั้งหมดมารสุมไฟผสมนั้นมันหมูและปิดปากแผล ก่อนนำยาปิดปากแผล ให้นำเนื้อหมูสับมาปิดแผลเพื่อล่อตัวพิษที่อยู่ในแผลมากินและก็โดนยาที่ปิดแผลนั้นพิษก็จะตาย เสื่อมในที่สุด - พิษขึ้นตามตัว (พิษบายกะตัง) คล้ายโรคเรื้อน
	นายเทือก เจนขนบ	2) ยาฝนกิน ส่วนประกอบ คือ จันทร์แดง จันทร์เหลือง จันทร์ขาว ลูกแสลง ลูกละมุง ปรุง และกฤษณา - นำส่วนประกอบของยาทั้งหมดมาฝนแล้วให้คนไข้ดื่ม
	นายเทือก เจนขนบ	3). ยาฝนทา ส่วนประกอบ คือ เปลือกมะค่าแต้ เปลือกตับเต่าต้น

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		เปลือกกะตังใบ หัวเอื้องหมายนา และต้นหมีเหม็น - นำมาฝนกับน้ำข้าวแล้วนำมาทาที่แผลตามตัว
18. แมลงสัตว์กัดต่อย	นายจำรัส จุฑาจันทร์	การรักษาจะใช้มนต์คาถา - โดยการเคี้ยวหมาก พลู ยาเส้น เป่า ติดต่อกัน 2-3 ครั้ง
19. ยาแก้ตกเลือด	นายวาสน์ มานุจำ	- ต้นระเวียง (หนามแท่ง) ต้นยอป่า และต้น/รากเล็บเหยี่ยว - ต้มดื่มโดยใส่กระเทียม พริกไทย เพื่อเป็นการปรุงรส ควรต้มน้ำให้เดือดก่อน จึงใส่สมุนไพรทั้ง 3 ชนิดลงไปในปริมาณเท่า ๆ กัน
20. ยาแก้ตกเลือด (รกค้าง)	นายวาสน์ มานุจำ	- สะมอกละเวียย (เปลือกตับเต่าต้น) มัดด้วยด้ายดำสามเปลาะต้มดื่มเพียง 1 ถ้วย
21. ยาแก้ยาหรือคาถาของผู้อื่นเหยียบข่ม	นายเบย งามงอน	ตัวยา - คือ ไผ่บ้าน ไผ่ป่า และหัวยาจีน - ขูดเปลือกต้นไผ่ทั้ง 2 ชนิด นำมาเคี้ยวผสมกับหัวยาจีนแล้วพ่นสมุนไพรเป่าไปที่หัวเด็กไล่ไปจนสุดปลายเท้า
22. ยาต้มหลังคลอด	นางอุ๊ หมายชนะ	การดูแลหลังคลอด 1. นวดท้องหรือโกยท้องทุกวันเพื่อช่วยขับน้ำคาวปลาและช่วยให้มดลูกเข้าอู่เร็ว 2. หากมีเลือดค้างให้ใช้มือทั้งสองข้างกดบริเวณท้องน้อยแล้วขยับขึ้น

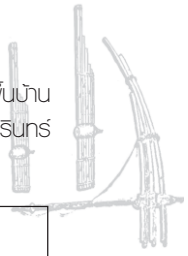

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		ลงลักษณะคล้ายการเขย่า ก็จะทำให้เลือดที่ออกมา ต้องกินยาต้มต่างน้ำ ในระยะที่อยู่ไฟตลอดจนประมาณ 1 ปีจะต้องกินน้ำอุ่นตลอด อยู่ไฟตั้งแต่ 15 วันเป็นอย่างน้อยหรือจนกระทั่ง 3 เดือน ตำรับที่ 1 ตัวยาไพลสด และเกลือแกง โดยนำหัวไพลมาล้างทำความสะอาด แล้วทุบพอแตก ใส่เกลือแกง ใส่น้ำท่วมยา ต้มให้ดื่มทันทีที่คลอดเสร็จ ตำรับที่ 2 ตัวยาใช้ส้มโกย นำมาล้างน้ำให้สะอาด ใส่น้ำท่วมยาต้มให้ดื่มหลังคลอด และระหว่างอยู่ไฟ
23. ยาถอนพิษเบื่อเมา/ ผิดสำแดง/แก้ท้องเสีย/ แก้อาการเมาเหล้า	นายวาสน์ มานุจำ	ใบข่อยต้มใส่น้ำตาลอ้อย กินต่างน้ำ
24. ยาระบาย	นายเทียม เพชรงาม	มีส่วนประกอบของยา คือ ต้นมะตูม ต้นปีบ และต้นมืด โดยนำตัวยาทั้ง 3 ชนิดมาในปริมาณเท่ากัน โดยใช้น้ำ 10 ส่วน ต่อ 1 ส่วน จะช่วยให้ระบบขับถ่ายดีและยังช่วยบำรุงเลือดดีด้วย ข้อห้ามและข้อปฏิบัติของหมอ ห้ามลอดราวตากผ้า แต่หากบังเอิญไปลอดเข้าห้ามหันมาทักว่าตนเองลอดราวตากผ้าให้ปล่อยเลยตามเลย ถ้ามิฉะนั้นจะทำให้ผิดครู (เคล็ด)

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
25. ยาอยู่ไฟหลังคลอด : ยาบำรุงโลหิต (ยาเลือด)	นายเทียม เพชรงาม	มีส่วนประกอบ คือ ต้นตะขบป่า ต้นเล็บแมว ต้นตับเต่าต้น ต้นมะพลับดง ต้นเหมือดขน กระเทียม และพริกไทย นำสมุนไพรทั้ง 7 ชนิดมาต้มรวมกัน อย่างละเท่า ๆ กัน ส่วนกระเทียมกับพริกไทยใส่พอประมาณเพื่อเป็นการแต่งรส แล้วกินต่างน้ำ จะช่วยบำรุงน้ำนม ให้มดลูกเข้าอู่ เลือดลมเดินดี
26. ยาอยู่ไฟหลังคลอด/ มะเร็งมดลูก	นายวาสน์ มานุจำ	กะลาโบว (นมสาว) จะเรก (ทิ้งท่อน) จรูย (กรวยป่า) กระเทียม และพริกไทย ต้มดื่มกินต่างน้ำ ข้อปฏิบัติ – ห้ามกินเนื้อวัว เนื้อควาย เนื้อไก่ ห้ามกินเนื้อปลาที่ไม่มีเกล็ดเช่น ปลาไหล ปลาดุก
27. รักษาตาลซางในเด็ก	นายจำรัส จุฑาจันทร์	วิธีการรักษาโดยการเป่าและใช้ยาสมุนไพร ตัวยารักษาตาลซางในเด็ก คือ จันทร์แดง จันทร์หอม จันทร์ขาว และเปลือกหอย นำสมุนไพรทั้ง 4 ชนิดมาฝนให้เด็กกิน
28. รักษาปีฮเพลิง (พิษไฟ) น้ำร้อนลวก	นายวาสน์ มานุจำ	วิธีการรักษาโดยการเป่าและใช้มนต์คาถา
29. รักษาปีฮและฝี (ภาษาเขมร)	นายเบย งามงอน	ตัวยาประกอบด้วย ปูสด และใบลำโพง (ทะเลียะ)

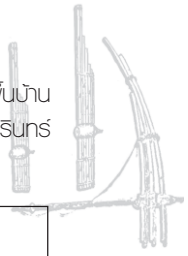

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		นำทั้ง 2 ชนิดมาตำรวมกันแล้วนำมาทาโดยรอบบริเวณที่เป็น เพื่อเป็นการระเงิ็บแมปีฮ (ระงับแม่พิษ) อาหารที่ห้ามรับประทานในขณะที่เป็นโรคนี้ คือ ปลาไม่มีเกล็ด เช่น ปลาดุก ปลาไหล เป็นต้น ไก่ ปลาร้า ปลาจ่อม หน่อไม้
30. รักษาแผลติดเชื้ออักเสบ / ดับพิษสนิมรา	นายวาสน์ มานุจำ	วิธีการรักษาโดยการเป่าและใช้มนต์คาถา
31. รักษาแผลน้ำร้อนลวก	นายวาสน์ มานุจำ	วิธีการรักษาโดยการเป่าและใช้มนต์คาถา
32. รักษาแผลไฟไหม้	นายวาสน์ มานุจำ	วิธีการรักษาโดยการเป่าและใช้มนต์คาถา
33. รักษาพิษงู	นายเบย งามงอน	วิธีการรักษาโดยการท่องมนต์
34. รักษาพิษต่าง ๆ	นายวาสน์ มานุจำ	วิธีการรักษาโดยการเป่าและใช้มนต์คาถา
35. รักษาโรคเริม	นายเบย งามงอน	ตัวยาประกอบด้วย - ใบสะเดา ผลกระโดนสุก และละเลียย (ภาษาเขมร) นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิดมาทำให้ไหม้แล้วบดให้ละเอียดผสมกับน้ำซาวข้าวทาบริเวณที่เป็นยิ่งทาได้บ่อยครั้งยิ่งดี
36. รักษาโรคเรียะ (ภาษาเขมร)	นายเบย งามงอน	อาการของโรค - มีเลือดออกจากปาก หู จมูกและทวารหนัก ตัวยาประกอบด้วย - ต้นเรียะทม

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		(ภาษาเขมร) ต้นจะก๊วตะมาด (ภาษาเขมร) ต้นไทรใช้รากแขนง รากต้นพลูสะบาท นำสมุนไพรทั้ง 4 ชนิดมาใน ปริมาณเท่ากันต้มกินต่างน้ำ อาหารที่ห้ามรับประทานในขณะที่ เป็นโรคนี้ คือปลาไหล และเหล้า
37. รักษาไหล่หลุด	นางคำพวน พูนสกุล	สมุนไพรที่ใช้ประคบรักษา ใช้ ขิงสด ผสมเหล้าขาว โดยตำขิงพอ แหลกผสมเหล้าขาว ห่อด้วยผ้าขาว บาง ใช้ประคบบริเวณที่มีอาการ ปวด บวม อักเสบ การนวดรักษาไหล่หลุด 1. คลึงบริเวณหัวไหล่และสะบักให้ อ่อน 2. เหยียดแขนให้สุดและตรง 3. กดตรงร่องแขนกับสะบัก ผลัก เข้าที่เดิม โดยให้อีกคนช่วยจับแขน ผลักเข้า
38. โรคกระดูกทับเส้น	นางคำพวน พูนสกุล	- สมุนไพรที่ใช้ประคบรักษา ใช้ ขิงสด ผสมเหล้าขาว โดยตำขิงพอ แหลกผสมเหล้าขาว ห่อด้วยผ้าขาว บาง ใช้ประคบบริเวณที่มีอาการ ปวด บวม อักเสบ วิธีการนวดรักษาโรคกระดูกทับเส้น 1. ตรวจชีพจรโดยการใช้โดย การใช้อุ้งมือกดลงตรงกลางท้อง / ตรวจท้อง

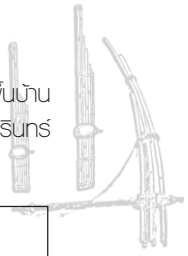

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา
		2. รีดท้อง / คลึงเส้นให้อ่อน และให้พองขึ้นเพื่อหาเส้นเอว ตรงกลางท้องใกล้เส้นสะดือทั้งสองข้าง 3. นวด / คลึง ตรงเส้นเอว (ข้อ 2) ให้เส้นอ่อน 4. กดลงตรงกลางหัวตะคากทั้ง 2 ข้าง 5. นวดตรงแนวเส้นขา ตั้งแต่ขาลงจนถึงปลายเท้า เน้นตรงข้อพับ คลึงบริเวณน่อง แล้วนวดเลียบกระดูกขาด้านในตามแนวเส้น (นวดตรงข้อพับให้ชันเข่า) 6. กดตรงบริเวณหลังเท้าตามร่องนิ้ว 7. ท่านอนหงาย นวดตามแนวแขนด้านใน ด้านนอก ตรงกลางรักแร้ ใช้ตรงข้อนิ้วมือกด 8. ดัดปลายนิ้วขึ้น ลง 9. ให้คนไข้นอนตะแคง กดจุดระหว่างต้นแขนกับสะบัก ลงที่หน้าอก แขนด้านนอก แขนด้านใน 10. พลิกตะแคงอีกด้านหนึ่ง นวดเหมือนอีกข้าง 11. ท่านั่ง นั่งขัดสมาธินวดตามแนวกล้ามเนื้อต้นคอ 12. กดลงตรงร่องไหปลาร้า มีสัญญาณแล่นไปที่สะบัก ลงที่หน้าอก แขนด้านนอก แขนด้านใน

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา
		13. ปวดต้นคอ เส้นกระดูกที่ 1, 2 14. คลึงตรงแนวกล้ามเนื้อบ่า กล้ามเนื้อกระดูกสันหลังให้อ่อน 15. นวดเส้นตรงกลางสะบักกับต้นแขน
39. ลมบ้าหมู	นายเทือก เจนขนบ	วิธีการรักษา – กินยาต้ม ใส่ด้ายสายสิญจน์ปลุกเสก ส่วนประกอบของยา – รากต้นทับทิม เครือย่านาง รากกะดังใบ (บายกะตัง) รากตับเต่าต้น (ละเลือย) – ต้มดื่มเช้า – เย็น หรือต่างน้ำ หมายเหตุ เมื่อใส่สายสิญจน์และกินยาต้มแล้วจะมีอาการหนักขึ้นประมาณ 1 ครั้งแล้วก็จะเริ่มหายไปในที่สุด
40. อัมพฤกษ์/อัมพาต	นายเทือก เจนขนบ	มีอาการชาปากเบี้ยว เคลื่อนไหวไม่ได้หรือลำบาก 1). ยาแก้อัมพฤกษ์ ส่วนประกอบคือ กระเทียม พริกไทย พริกแห้ง ข่า ไพล ใบน้อยหน่า และใบสะเดา – ใช้ทา โดยนำตัวยาทั้งหมดมาตำให้ละเอียด ผสมกับเหล้าข้าวแล้วทาบ่อยๆ จนสามารถกระดิกนิ้วเท้าได้ก็ให้หัดเดินโดยทำราวให้จับเดิน 2). ยาแก้อัมพฤกษ์ ส่วนประกอบ

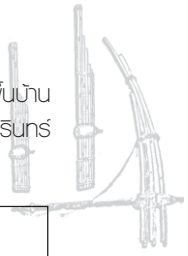

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ/วิธีการรักษา/ ส่วนประกอบตัวยา**
		คือ ฝาง กระเทียม พริกไทย และแก่นขนุน - เป็นยาต้ม ต้มกิน เช้า-เย็น หรือกินต่างน้ำ
41. อาการบวมทั้งตัว	นายเที่ยง เหมือนประสาน	ใช้ตัวยาเวือรเดาะทม (ภาษาเขมร) เวือรอุจุม (ภาษาเขมร) เปลือกกระถินพิมาน - นำมาต้มรวมกันแล้วใช้อาบทุกวัน
42. อาการฝี	นายเที่ยง เหมือนประสาน	ท่องคาถาเป่าบริเวณที่เป็น โดยใช้ปูนกินหมากวนรอบ ๆ บริเวณฝีโดยวนออก กรณีที่ฝีอักเสบเกิดอาการปวดมาก ก็จะมีคาถาเป่าฝีให้แตกก่อน
43. อาการโรคตาแดง	นายเที่ยง เหมือนประสาน	วิธีการรักษาใช้มนต์คาถาและตำรับยา - เคี้ยวหมากพลูแล้วท่องคาถา เป่า โดยในขณะเป่าให้เอาผ้ามาคลุมตาแล้วค่อยเป่า ให้เป่าเช้าเย็นจนกว่าจะหาย

4.4 ตำรับยา / กลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุดรธานี

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
1. กระเพาะ ลำไส้	นางสมัย ขันทองคำ	อาการโรค – ถ่ายยาก 23 วัน ไม่ถ่ายท้องตึงแน่น ตัวยา – ดูกใส ดูกใหญ่ ตาไก้ ตากวงขาว/แดง พลูช้าง ตานกกด ฟาง พาด วิธีใช้ – นำยามาต้มอาบ ข้อห้าม – ห้ามกินของดอง
2. กระเพาะอาหาร	นายสะลี ประวรรณจะ	อาการโรค – ท้องอืด จุกเสียด กินก็เจ็บ ไม่กินก็เจ็บ ตัวยา – ส้มลม ถูกอึ่ง บะกา ตากวง อีตู่ไท วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
	นายหนูใจ คอบุตร	อาการโรค – แน่นจุกขึ้นลิ้นปี่ ไม่อยากกินข้าว แสบคอ ตัวยา – กระเพา ไชเคน ตาไก้ ตากวง เป้าแคบทอง ประดง แดง ฝาง

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		วิธีใช้ - นำยามาต้มกิน ข้อห้าม - ห้ามกินของดอง
	นายบิน บุญศรี	อาการโรค - เจ็บท้อง ลมดันท้อง แน่นท้อง เดินไม่ได้ ตัวยา - ก้างปลา มันปลา ตาปลา วังชัน ตากวง วิธีใช้ - นำยามาต้มกิน ข้อห้าม - ห้ามกินส้มปลา ไก่ ส้มผัก
	นายจันที วรรณวงษ	อาการโรค - ท้องอืด จุกเสียด แน่นท้อง ตัวยา - กาฝากกระคนน้ำ แฮดต่อแดง วิธีใช้ - นำยามาต้มกิน ข้อห้าม - ห้ามกินผักดอง
	นายเฮือง รจนา	อาการโรค - เจ็บจุก เสียดท้อง แน่นท้อง ท้องเต้น ตัวยา - แก่นกางปลา เครือนาค เครือตาปลา แก่นว่านชัน แก่นมันปลา วิธีใช้ - นำยามาต้มกิน
3. กษัยเส้น	นายมานะ พิมพ์วงศ์	อาการโรค - ปวดหลัง ปวดเอว เส้นท้องตึงเป็นเถาดาน ท้องผูก เยี่ยวเหลือง ตัวยา - รกฟ้า ตาไก้ ตากวง วิธีใช้ - นำยามาต้มกิน ข้อห้าม - ห้ามกินเหล้า

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
4. กินผิด	นายบุญเกิด ทุยโทชัย	อาการโรค – วิงเวียน หน้ามืด ตาลาย กินอาหารไม่ได้ ตัวยา – พวงพีขาว วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามใช้ในหญิงมีครรภ์ และหญิงมีรอบเดือน
5. ขี้กระยือ	นายบิน บุญศรี	อาการโรค – ไอ หอบ หายใจไม่ปกติ มีเสมหะ ตัวยา – ต้นดอกรัก หลากั้ง วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
6. ขี้หมากเหลือง	นายหนูใจ คอบุตร	อาการโรค – ร่างกายผอม เหลือง หอม เหนื่อย ตัวยา – ท่อมเลือด มุ่ยเลือด ประดงแดง ย่านางแดง ฝาง ตาโก้ ตากวง ปีกปีแดง ขิงไคต้น ยาห้อ ค้องกระแต วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
7. ไข้หวัด	นายมานะ พิมพ์วงศ์	อาการโรค – ปวดหัว ตัวร้อน มีน้ำมูกไหล ปวดตามร่างกาย ร้อนใน กระหายน้ำ ตัวยา – แฝกหอม ข่า ขันหมอน หญ้านางขาว เฒ่ายายม้อม วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน เป็นตำรับยาแก้ไข้
8. งูกัด	นายมี คำผุยกา	อาการโรค – บริเวณที่ถูกงูกัด จะปวด บวม เปื่อย รู้สึกง่วงซึม ตัวยา – ต้นสมัด กบทา เปลือกหนามแท้ง

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		วิธีใช้ – นำยามาฝนกินและทา เพื่อถอนพิษงู
9. เจ็บท้อง	นายประกอบ โทนา	อาการโรค – เจ็บท้อง แน่นท้อง บิด หมุน ตัวยา – หว่านใบ วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
10. ดีซ่าน	นายประกอบ โทนา	อาการโรค ตาหลือง เคาะตาม ท้องจะดังปึงๆ ตัวยา ไข่เน่า ขมิ้นเครือ ฝาง วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามกินเหล้า
11. ตาแดง	นายมานะ พิมพ์วงศ์	อาการโรค – ตาแดง เจ็บตา ระคายเคืองตา น้ำตาไหล ตัวยา – แก้วมือไว ใช้ยอดสด ข้อห้าม – ห้ามกินเหล้า
12. ตาแดง ตาซ่อน	นายไมตรี ทานะเวช	อาการโรค – ตาแดง เคืองตา ตัวยา – ฝ้ายเฮื้อฝ้ายน้อย ฝ้ายดำ วิธีใช้ – นำรากไม้มาแขวนคอและผูกแขน
13. ตายครึ่งท่อน ตายเฟี่ยง ตายฝ่าย ตายทั้งตัว (ยาโค่ย)	นายดี โคตรงาม	อาการโรค – ส่วนที่เป็นจะขยับไม่ได้ ไม่มีแรง ตัวยา – ต้นจำปาดอกขาวใจเหลือง วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามใช้ในหญิงมีครรภ์ ห้ามกินไก่พันธุ์หรือน้ำมันพืชทุกชนิด
14. ตาเหลือง	นายดี โคตรงาม	อาการโรค – ตาเหลือง ตัวเหลือง เยี่ยวเหลือง อ่อนเพลีย เบื่ออาหาร

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		ตัวยา – จำปาขาว หมากนัด วิธีใช้ – นำยามาต้มกินวันละ 3 ครั้ง ข้อห้าม – ห้ามใช้ในหญิงมีครรภ์ ห้ามดื่มสุรา สูบบุหรี่ และห้ามกินอาหารที่มีไขมันมากๆ
15. ท้องถ่าย/ ท้องร่วง	นายสมัย เผอิญอ่อน	อาการโรค – ทั้งถ่าย ทั้งอาเจียน เจ็บท้อง ตัวยา – ทับทิม วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
16. ท้องถ่าย/ ท้องร่วง	นายมานะ พิมพ์วงศ์	อาการโรค – ปวดท้อง ถ่ายบ่อย ถ่ายเหลว ตัวยา – มะขามป้อม วิธีใช้ – นำยามาฝนกิน
17. ท้องผูก	นายคูณ มูลสาร	อาการโรค – ท้องผูก จุกแน่น เจ็บเสียด ตัวยา – ตาโก้ ตากวง ชะมด วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน เป็นยาระบาย ข้อห้าม – ห้ามใช้ในคนเป็นไข้ ห้ามกินเหล้า
18. ทำมะลา	นายบิน บุญศรี	อาการโรค – ไข้ขึ้น หายใจลำบาก ตัวยา – เครือคางเลื่อย วิธีใช้ – นำยามาฝนกิน ทา
	นายอำนวย พลลาภ	อาการโรค – เจ็บคอ กลืนน้ำลายลงคอยาก น้ำลายเหนียว รักษาไม่ทันก็เสียชีวิต ตัวยา – พิลา ตัวอีขาวน้อย

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		ผากมะนาวน้อย วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
19. ทำมะลาภาคเส้น	นายแสวง เนียมจันทร์หอม	อาการโรค – แขนขาเป็นง่อย บวมบริเวณแขนขา ตัวยา – เอ็นอ้าขาว เครือตาปาเปียกแดง วิธีใช้ – เป็นยาตั้ง โดยการนำยามาห่อในผ้าแล้วนำไปนึ่ง ประคบบริเวณที่ปวด ข้อห้าม – ห้ามกินปลาไหล หน่อไม้ กุ้ง ปลาซิว
20. ธาตุพิการ	นายผอง ผูกจิตต์	อาการโรค – วิงเวียน หน้ามืด คล้ายจะเป็นลม อาเจียน อาหารย่อยไม่ดีนักอาการท้องอืด แน่นตีนเย็นมือเย็น ปวดท้อง จุดเสียดแน่นหน้าอก หากเป็นสตรีประจำเดือนจะมาไม่ปกติ ตัวยา – เจดมูลเพลิงแดง ชะพลูขิง โป๊ยกั๊ก ข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นใต้ ผลจันทร์ ดอกจันทร์ ดีปลี พริกไทย ชะเอม กานพลู วิธีใช้ – นำยามาบดเป็นผงละลายน้ำร้อน หรือผสมเหล้ากิน
21. นิ่ว	นายอำนวย พลลาภ	อาการโรค – เยี่ยวขุ่น เหลืองแดง ตัวยา – กระแตนังตอ ใช้รากแห้ง วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
–นิ่วในกระเพาะปัสสาวะ	นายไมตรี ทานะเวช	อาการโรค – เยี่ยวขัด แสบลำกล้อง เจ็บท้องน้อย เยี่ยวบ่อยแต่

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		ออกน้อย ตัวยา – พิลา บักเอิก มะนาวน้อย วิธีใช้ – นำยามาฝนใส่เหล้าเป็นยาดองเหล้า กินทีละเป็ก
–นิ่วในไต	นายสะลี ประวรรณจะ	อาการโรค – เจ็บท้องน้อย เยี่ยวเหลืองแดง ตัวยา – ต้นค้องกระแต ต้นก่อม ก้อยรอดขอน กระดองหีหัก ต้นตะค่อมเตี้ย ต้นอ้อยโคก ยาหัวใหญ่เครือขมิ้น วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
–นิ่วในไต หรือกระเพาะปัสสาวะ	นายมี คำผุยกา	อาการโรค – ปวดบริเวณท้องน้อย ตัวยา – ขี้เหล็กสาน ต้นขัยมอนตัวผู้ หญ้าคา หญ้าแห้วหมู หญ้าคมปาว เกศ วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามกินเหล้า
	นายมี สินตะพัตร	อาการโรค – เจ็บท้องน้อย เยี่ยวขัด เวลาเยี่ยวเจ็บมาก ตัวยา – ตัวบึ้ง เหล้า วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
	นายดี โคตรงาม	อาการโรค – เยี่ยวขัด เยี่ยวเหลือง เจ็บท้องน้อย ตัวยา – หญ้าคา หัวหมากนัด ต้นแฮดกวาง ฝ้าย หญ้าแห้วหมู ต้นหนามแทงเตีย วิธีใช้ – นำยามาต้มกินผสมกับสารส้มขนาดเท่าเม็ดมะขาม

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		ข้อห้าม – ห้ามใช้ในคนที่เป็นความดันสูง
22. เบาหวาน	นายหนูใจ คอบุตร	อาการโรค – เหนื่อย ตัวยา – ตาไก้ ตากวง ตะปา ตะกบ ขี้หนู ขี้เห็น ขี้เหล็ก เครือขี้กา ขี้เอ้น ยาหัว หัวค้อนกระแต วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามกินของดอง หน่อไม้ เนื้อสด
23. ประดงร้อยแปด	นายแสวง เนียมจันทร์หอม	อาการโรค – บวม ปวดแสบปวดร้อน มึนชา ถ้าเป็นหนัก ๆจะตายเฟื่องตายฝ่าย ตัวยา – ต้นประดงเหลือง ต้นดูกหิน ต้นดูกใหญ่ ต้นตาไก้ ต้นตากวง ต้นดูกคน วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามกินปลาไหล ปลากั้ง ปลาซิว กุ้ง เนื้อสัตว์ต่าง ๆ
24. ปวดตามข้อ	นายหนูใจ คอบุตร	อาการโรค – ปวดขา ปวดเอว ปวดตามข้อตามกล้ามเนื้อ ตัวยา – สะมัดใหญ่ สะมัดน้อย มุยดอน มุยแดง คัดเค้า ยาหัว หัวค้อนกระตา ตาไก้ ตากวง วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน เป็นตำรับยาแก้ปวด ข้อห้าม – ห้ามกินของดอง

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
25. ปวดท้อง (ตำรับว่าน ผอง ประสิทธิ์)	นายผอง ผูกจิตต์	อาการโรค – อยู่ดี ๆมีอาการเจ็บเล็กน้อย ต่อมารุนแรงขึ้น เมื่อคลำที่หน้าท้องจะแข็งตึงที่ช่องท้องเมื่อใช้มือเคาะจะได้ยินเสียงดังติ่ง ๆ ถ้าใช้เครื่องหูฟังที่หน้าท้องจะได้ยินเสียงดังจ๊อกแจ๊กติดต่อกัน บางรายจะได้ยินเหมือนเสียงหม้อน้ำเดือด ไม่ขาดระยะ ส่วนมากเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น รับประทานอาหารผิด ๆ อาหารที่บูดเน่า ผลไม้บางชนิด อาหารสุก ๆดิบ ๆ ตัวยา – ว่านรักษา ใช้เหง้า วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน หรือฝนกิน ข้อห้าม – ห้ามกินอาหารสุก ๆดิบ ๆ และอาหารที่ย่อยยาก
26. ผ้ำ	นายพันธ์ อนันตภูมิ	อาการโรค – ปวดทุกวัน มีผื่นคันคันตามมือ ตามเท้า เกิดพองในตัว ตัวยา – ปานชัง บ้าตมบ้าน วิธีใช้ – นำมาฝนกินหรือทา ข้อห้าม – ห้ามกินปลาซิว กุ้ง หมู
27. ผิดกำ	นายเฮือง รจนา	อาการโรค – ปวดหัว วิงเวียน หน้ามืดตาลาย น้ำนมมาไม่เป็นปกติ ตัวยา – ใช้รากของเข็มขาว เข็มแดง ชะมัดน้อย ชะมัดใหญ่ พงพีขาว เครือไทสง ส่องฟ้า วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
28. ฝี	นายมี คำผุยกา	อาการโรค – ปวด บวมเห็นได้ชัดเจน ตัวยา – ผักแว่นโคก หญ้านาง เครือหมาน้อย ต้นป่าน วิธีใช้ – นำยามาหย่อง(ขยี้)ให้ละเอียดใส่น้ำเล็กน้อย แล้วทาบริเวณฝีและใช้ตาถาเป่าร่วมด้วย ข้อห้าม – ห้ามกินไก่และไข่
29. ฝีในท้องมีวัตถุกาเม	นายพันธ์ อนันตภูมิ	อาการโรค – ปวดท้องมาก ปวดทุกวัน ตัวยา – ส้มป่อย หมาก พร้าว วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ฝนกิน ข้อห้าม – ห้ามกินข้าวต้มมัด ฟักทอง บักน้ำ บักโต่น หน่อไม้ ผักดอง ไข่ ไก่ หมู
30. ฝีลมในลำไส้	นายคูณ มูลสาร	อาการโรค – ท้องแข็งเป็นดาน จุกเสียด เจ็บแน่นท้อง ตัวยา – รากเกด ขี้เหล็กใหญ่ ขิงไคต้น แห้วหมู ฝ้าย ฟาง ส้มลม วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน เป็นตำรับแก้ฝีลม ข้อห้าม – ห้ามใช้ในเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี ห้ามกินผักดองและอาหารรสจัด
31. พยาธิ	นายหนูใจ คอบุตร	อาการโรค – ท้องไหล แน่น คันทวาร ตัวยา – มะเกลือ ต้นหาด หมากคุณสุข เห็ดลาย วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
32. มดลูก	นายหนูใจ คอบุตร	อาการโรค – ปวดท้องน้อยลงไปถึงทวาร ปวดซ่องท้อง มีหมาดขาว ตัวยา – หัวว่านหัวใหญ่ แก้วอ้น หญ้ามุงกระตา ฝาง ยาหัวต้นหำอาว วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามกินส้มตำ ของดอง
33. มะเร็งเม็ดเลือด	นายหนูใจ คอบุตร	อาการโรค – ปวด เมื่อย เหลือง ตัวยา – เข สีดาแดง ผักหนาม ไม้อัก มุยดอน มุยดำ มุยขาว สองฟ้าหว่านใบสีม่วง วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามกินข้าวเหนียว ของมันๆ ของดอง เนื้อวัว ไก่
34. เมาเบื่อ	นายสมัย เผอิญอ่อน	อาการโรค – อาเจียนไม่หยุด เพลีย วิงเวียน ตัวยา – หญ้านางแดง ใช้รากหรือเครือ วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน 3 ชิ้น ฝน 1 ชิ้น
35. แม่ลูกอ่อนกินผิด	นายพันธ์ อนันตภูมิ	อาการโรค – วิงเวียน อาเจียน ตัวยา – ตีนตังต้น ตีนตังเครือ ดูกอึงคำ วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
36. ริดสีดวงดัง	นายไมตรี ทานะเวช	อาการโรค – เป็นตุ่มในดัง ดังเหม็น ตัวยา – เพ็กกลางดอ คัดเค้า วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามกินปลาไหล กุ้ง

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		ปลาซิว
	นายมานะ พิมพ์วงศ์	อาการโรค – ปวดดัง ปวดหัว หายใจขัด ดังเหม็น หายใจมีกลิ่นเหม็น ถ้าเป็นมาก ๆดังจะเปื่อย ดังยุบหาย ตัวยา – ต้นหางนกกระหลิ่ง ต้นเกราะไก่ บีมา บัวหลวง ผีหยิก วิธีใช้ – นำยามาขูดให้เป็นฝอย แล้วพันเป็นยาสูบ ข้อห้าม – ห้ามกินเหล้า ไก่ หอย กุ้ง ปลาไหล
37. ริดสีดวงทวาร	นายมี สินตะพัตร	อาการโรค – มีเลือดไหลซึมออกมาทางทวาร มีอาการปวดบริเวณทวาร ตัวยา – เครือโก่ย วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
	นายไมตรี ทานะเวช	อาการโรค – ปวดทวาร เมื่ออุจจาระจะมีเลือดออก ตัวยา – เครือเขาแกบ วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
38. ริดสีดวงลำไส้	นายหนูใจ คอบุตร	อาการโรค – คันทวาร ปวด เนื้อบริเวณทวารมีลักษณะนูนออกมาเห็นได้ชัด ตัวยา – หมากเขียบ หมากแข็ง ลำไย เครือจันตาด ขมิ้นขาว ขี้เหล็กสาร วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ทา

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
39. ลำไส้	นายไมตรี ทานะเวช	อาการโรค – เจ็บจุกเสียด แน่นท้อง เจ็บบิด ตัวยา – ต้นลิงจับวาง แก่นเกลือ สะแกดำ วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน เป็นยาลำไส้
40. เลือดกำเดาไหล	นายอำนวย พลลาภ	อาการโรค – มีไข้ ปวดหัว เลือดไหลออกมาทางจมูก ตัวยา – รากต้นพญาดำ ลำต้นแฮดด่อน รากต้นหลักดำ วิธีใช้ – นำยามาฝนทา
41. เลือดมาไม่ปกติ	นางสมัย ขันทองคำ	อาการโรค – เจ็บท้อง เลือดมาไม่ตรงเวลา ตัวยา – นม ช้างน่าว โนโคก นมวัว วิธีใช้ – เป็นตำรับยาเลือด โดยนำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามใช้ในหญิงมีครรภ์ ห้ามกินส้มตำ
42. เลือดออกตามไรฟัน	นายมี สินตะพัตร	อาการโรค – มีเลือดออกตามไรฟัน ร่างกายผอมซูบ ตัวเหลือง ตัวยา – ต้นแกนเทา วิธีใช้ – นำใบมาขูดเอาเปลือกใบไปแปะตามไรฟัน
	นายอำนวย พลลาภ	อาการโรค – มีเลือดออกตามไรฟัน คันที่เหงือก ตัวยา – รากพญาช้างดำ ลำต้นแฮดด่อน รากต้นหลักดำ

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการโรค / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		วิธีใช้ – นำยามาฝน
43. สะเออะ	นายอำนวย พลลาภ	อาการโรค – ลมแน่นหน้าอก สะเออะไม่หยุด ตัวยา – มะเอิก ไม้แป้นลมเฮือบ อีขาลน้อย วิธีใช้ – นำยามาฝนกิน
44. หนองใน/กามโรค	นายสมัย เผอิญอ่อน	อาการโรค – อวัยวะเพศบวม ปวดแสบ เป็นหนองทั้งภายในและภายนอก ตัวยา – ฝากเย็นทั้งต้น วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน
45. หมุ่นหม่าน	นายผอง ผูกจิตต์	อาการโรค – เป็นเม็ดตุ่มผื่นคัน เหมือนถูกมดกัด เกิดขึ้นกับทุกส่วนของร่างกาย ตัวยา – ว่านชักมดลูก เสลดพังพอน เหงือกปลาหมอ วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ต้มอาบ ข้อห้าม – ห้ามให้น้ำเกลือ ห้ามกินแมลงมีปีกทุกชนิด
46. หืดหอบ	นายหนูใจ คอบุตร	อาการโรค – แน่นหน้าอก หายใจไม่ถนัด ตัวยา – ต้นปกคาย ลิ้นไม้ ฟ้าละงับ วิธีใช้ – นำยามาต้มกิน ข้อห้าม – ห้ามกินหน่อหวายปลาสด

4.5 ตำรับยา / กลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน อ.กุสุมาลย์ และ อ.เมือง จ.สกลนคร

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
1. กระเพาะอาหาร	นางจันลี เปลี่ยนเอก	ตัวยา – เพชรสังฆาต วิธีใช้ – นำเอากล้วยสุก มาสับขนาดประมาณนิ้วมือ ยัดเพชรสังฆาตเข้าไปในกล้วยสุก รับประทาน หรือจะผสมกับน้ำผึ้ง
	นายแพง นาคะอินทร์	อาการ – กระทืบโรง กวางหีแฉะ กฤษณากลั่น ผู้เฒ่าล้มลุก (เสี้ยวดาน) ย่านางแดง ประดงเข้าข้อ สามสิบสองประดง วิธีใช้ – นำเอายาอย่างละเท่ากันมาต้มพอสุก กินแทนน้ำ
	นายแมน ยงคำสิทธิ์	ตัวยา – กฤษณา ตะไคร้ต้น ตองหางกวาง ขมิ้นเครือ วิธีใช้ – เอาทั้งหมด (ตัวยาเสมอภาค) ต้มน้ำดื่มแทนน้ำ (ทิ้งให้เย็น)

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
2. กระเพาะอาหาร ท้องอืด	นายวิถี เสนาะเสียง	ตัวยา – หัวกุ่ยฉ่าย รากหญ้าคา หัวแห้วหมู วิธีใช้ – ใช้สด ปั่นให้แตก กรองเอาแต่น้ำ ผสมเหล้าเล็กน้อยหรือเท่ากัน กินครั้งละ 2 ก้ง
3. กินผิด	นายทรงพล เดชพันธ์	ตัวยา – รากมะเขือพวง วิธีใช้ – ตัดต้นทิ้ง ขุดเอารากฝนน้ำดื่ม
4. แก้เบื่อยาสั่ง	นายโส ผาจันยอ	ตัวยา – รากคราม่นา (หญ้าเลือดปลาไหล) รากคราม่นาฟันเม่น หรือ เขี้ยวพยูน หรือ ชายผ้าสีดา (เนื้อไม้) วิธีใช้ – นำยามาต้มเอาน้ำกิน
5. แก้ยาสั้ง	นายทรงพล เดชพันธ์	ตัวยา – หนอนหน่ายใช้ถอนพิษยาสั่ง
6. แก้รินบ่เอื้อน	พระพร พรหมหากุล	ตัวยา – ไม้ตาไก้ขาว (กำแพงเจ็ดชั้น) 1 ส่วน รากนางสาวน้อย 1 ส่วน วิธีใช้ – เติมน้ำพอท่วมยา ต้มเดือดประมาณ 10 นาที แล้วยกลงนำเอามาดื่มแทนน้ำหรือกินเช้าเย็น หมายเหตุ : การเก็บยาห้ามให้เงาของตนเองทับตัวยา ส่วนเวลาต้มทำตาแหลวหน้างัว 3 อัน แล้วนำไปปักปากหม้อ (ตาแหลวเป็นการแก้เคล็ดในการปราบพระยาธร ในความเชื่อ พระยาธรคือ ตัวมาร) วิธีปิดปากหม้อเอาใบตองกล้วยมา

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		ปิดปากหม้อให้มิดแล้วเอาก้านใบตองมามัดปิดปากหม้อ แล้วเอาตาแหลวที่เตรียมไว้ปักลงตรงบริเวณคอหม้อ ทั้ง 3 ด้าน เอาก้านตองมัดไว้ พร้อมกล่าวว่า “ถ้าพระยาธรรมาให้แท่งตาพระยาธรเด้อ” และยกหม้อขึ้นต้มให้เอาฟืนเข้าอย่างเดียว ห้ามถอนฟืนออก และห้ามเอาอาหารไปปรุงข้างหมอยาต้ม หรือ ต่อบุหรี่ จนกว่าจะยกหม้อลงเป็นอันเสร็จพิธี
7. ไข้	นายแพง นาคะอินทร์	ตัวยา – รากต้นเขยตาย (สีชมชื่น) วิธีใช้ – ใช้รากต้นเขยตาย ฝนเอาน้ำกิน
8. ไข้ทับระดู	นายนิน ทะนุบำรุง	ตัวยา – หัวจุดมะพร้าว 3 จุก วิธีใช้ – นำเอาหัวมะพร้าว 3 จุก มาต้มเติมน้ำ 3 แก้ว เคี่ยวให้เหลือ 1 แก้ว ดื่มก่อนอาหารครั้งเดียว จนกระทั่งหายจากโรค
9. ไข้หมากไม้	นายพรมมา จันทะแสน	ตัวยา – จันทร์แดง จันทร์หอม จันทร์ขาว หมอน้อย รากผักหวานบ้าน รากย่านาง รากผักก้านตงหนาวเดือนห้า ต้นรังร้อน นมผา ลิ้นทะเล (กระดองปลาหมึก) หยั่งสมุทร (ปะการัง) วิธีใช้ – นำเอายามาฝนน้ำกิน ถ้าอาการไข้ออกตุ่มตามตัวด้วยให้

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		เอายาฝน เพิ่มอีกมี แฮนคางคกคกแดง แฮนปลาดุก พญามีฤทธิ์ แฮนค้อคำ ม้ากระทืบโรง แฮนปลากั้ง ข้อห้าม - ห้ามฝนรางจืดลงในยา ชุดนี้ ทำให้ยาเสื่อม
10. ความดันโลหิตสูง	นายทรงพล เดชพันธ์	ตัวยา - น้ำข้าวหุง/น้ำเช็ดข้าว 1 แก้ว ถั่วลิสงคั่ว 1 ช้อนบดละเอียด วิธีใช้ - กินตอนเช้า-เย็น 1) จันทร์ - ศุกร์ 2)จันทร์ - พุธ
11. งูสวัด	นายทรงพล เดชพันธ์	อาการโรค - งูสวัด-เป็นแถบ ขอบแผลสีแดง ปวดแสบปวดร้อน ร่องแก้วคล้ายงูสวัดแต่เป็นทั้งตัว เริม-ริมแห้ง ตัวยา - รากหม่อนแก้ว (หม่อนพื้นเมือง) ใบขนาดเล็ก ผักหวานบ้าน วิธีใช้ - ฝนใส่น้ำหม่าข้าว (ใช้น้ำใส) ทาแผล
	นายพรมมา จันทะแสน	วิธีใช้ - แต่งขัน 5 ตั้งคายเป่าด้วย อาคม ก่อนเป่าให้เคี้ยวหมาก แล้ว ยกขัน 5 ขึ้นมา กล่าว นะโม 3 จบ ว่าคาถา ปุริกะ ปุรินะ ปู ริปูปู 3 จบ ข้อห้าม - ให้กินปลาที่มีหางสีขาว อย่างเดียว อาหารประเภทอื่นห้าม รับประทานจนกว่าจะหาย

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
	นายแมน ยงคำสิทธิ์	ตัวยา – รากส้มโก่ย วิธีใช้ – นำเอารากฝน ทา-กิน หมายเหตุ : ต้มทาช่วงที่ตุ่มสุก
14. งูสวัด / ไฟลามทุ่ง	นายแพง นาคะอินทร์	ตัวยา – ผักไหมเขียว (สังวาลย์พระอินทร์) วิธีใช้ – นำผักไหมเขียวมาล้างให้สะอาด 1 กำมือ ตำพอเป็นน้ำเปียกทาบริเวณที่แผล
15. งูสวัด/งูกัด	นางจันลี เปลี่ยนเอก	ตัวยา – เสลดพังพอนตัวผู้/ตัวเมีย วิธีใช้ – นำเอาเสลดพังพอนตัวผู้-ตัวเมีย ตำให้ละเอียดผสมน้ำซาวข้าว พอกบริเวณที่เป็นงูสวัด นำเอาเสลดพังพอนตัวผู้-ตัวเมีย นำมาตำพอกบริเวณที่ถูกกัด ตำเอาน้ำกินแก้พิษ (กรณีงูกัด)
16. ตกขาว	นายพรมมา จันทะแสน	ตัวยา – ว่านชักมดลูก วิธีใช้ – นำเอาว่านชักมดลูก ผานเป็น 5 ผาน มาท่องแล้วท่องนะโม 3 จบ พร้อมเขียนคำว่า นะโมพุทธายะ ลงในว่านที่ฝานไว้ ฝานละ 1 คำฝานที่ 1 นะ ฝานที่ 2 โม ฝานที่ 3 พุทธ ฝานที่ 4 ธา ฝานที่ 5 ยะ แล้วปลุกด้วยคำกล่าวดีๆ ต้มเอาน้ำกิน
	นายโส ผาจันยอ	อาการ – มีอาการหน้าซีด ผอมแห้ง คัน มีฟอง หรือแป้งเปียก ตัวยา – แก่นต้นส้านใหญ่ รากหญ้างูพันแดง-ขาว

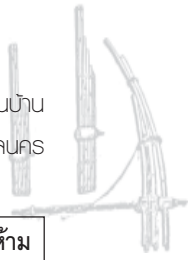

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม
		วิธีใช้ – นำเอามาต้มกินแทนน้ำ ข้อห้าม – ห้ามกินปลาร้า ห้ามกินส้มตำ ของหมักดอง
18. ตกขาว สูตร 1	พระพร พรหมหากุล	ตัวยา – สูตร 1 รากโลดทะนงขาว (นางแช่งขาว) 1 ส่วน แก่นต้นชิงชี่ 1 ส่วน วิธีใช้ – ต้มเอาน้ำกิน ต้มเอาน้ำกิน หลักการต้มเหมือนกันกับยาแก้ริมบ่เอื้อน ข้อห้าม – ห้ามกินผักชีฝรั่ง (หอมเป) ต้นหอม ปราร้า มะละกอ ตัวยาสูตร 2 – เครืออำไอ่ (ก้างปลาเถา) วิธีใช้ – เติมน้ำพอท่วมยา ต้มเอาน้ำกิน –ตัวยาตัดราก ต้นมะขาม 7 ต้น กล้ามะขาม วิธีใช้ – ต้มกิน หมายเหตุ : การกินยา เมื่อกินยาหมดหรือหายแล้วให้เอากากยาไปทิ้งในป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ แล้ววางไว้บริเวณโคนต้นไม้ พร้อมกล่าวพระแม่ธรณี เจ้าที่ที่อยู่ต้นไม้ ว่าได้เอายาดีมาคืนแล้วให้ลูกช้างอยู่เย็นมีสุขต่อไป “ก่อนที่จะเอายาไปคืนให้เอาทุกมัดที่ต้ม มามัดรวมกันให้หมดแล้วค่อยนำเอาไปทิ้ง” สาเหตุ : โรครินบ่เอื้อน (ประจำ

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		เดือนไหลไม่หยุด) โรคตกขาว เกิดจากไข่ตกนอกมดลูกแล้วมีเชื้อโรคไปกินไข่ที่ตกค้างอยู่ในมดลูก ทำให้ตกเลือดหรือตกขาว สามารถลุกลามเป็นมะเร็งได้
19. ตับ	นายโส ผาจันยอ	อาการ – มีอาการตัวเหลือง ตาเหลือง เล็บเหลือง มีไข้ ปัสสาวะเหลืองเป็นฟอง ปวดท้องข้างขวาปัสสาวะไม่สะดวก ท้องอืด ผอมแห้ง ตัวยา – แก่นตะโกนา ขมิ้นต้น ก้านใบเพกาที่หล่นแล้ว (ก้านหมากลิ้นหมา) เอื้องหมายนา (เหง้า) แก่น ก้านเหลือง รากเขียว ยาหัวข้าวเย็นเหนือ วิธีใช้ – นำเอาตัวยาทั้งหมดมาต้มน้ำที่เดือดหรือ สังเกตน้ำที่ยาออกก็เอาน้ำต้มยากินแทนน้ำ ข้อห้าม ห้ามกินปลาร้า เนื้อของหมักดอง ห้ามมีเพศสัมพันธ์
20. ตับอักเสบ	นายทรงพล เดชพันธ์	ตัวยา – เครือเขาคอน (เครือประสงช้าง) ปั่นใส่น้ำผึ้ง ผสม ประดงเลือดกำลังเสือโคร่งนม ตำเลีย (ดอกต้าง) ใช้ใบและเถาช้างหอม การปรุงยา – ใช้ตามกำลังยา การเก็บยา – จะเก็บไม่ทับเงาไม้ อย่าให้เราเงาไม้ทับ ห้ามข้ามยา

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		คาถาปรุงยา “ลูก ๆ เจ้ารากยา เจ้าพระยาธาตุไม้ พวกข้าขุดได้ กินได้ ฟันได้ สีไปต้ม ไปแช่ ไปหมัก ไปฝน ไปดอง กินแล้วมีเหงื่อมีแฮง แข็งแรงดั่งพระยาช้างสาร หายโรค หายภัย แก้โรคในกระเพาะ ลำไส้ แก้ฝีแก้หนองโรคหมู่นี้หายเกลี้ยงบ่ยัง โอมสะหมติดยาดีวิเศษ” เคาะ 3 ที แล้วตัด หากเป็นยารากก็รูดใบ คาถาปลูกยา ลูก ๆเจ้ารากยา กูสิปลูกให้ลุกก็ลุกกูสิปลุกให้ตื่นก็คืน กูสิปลุกให้มาก็มาไม่ขอนฟอน กูชิตีหัวพระยาหอนให้มาก็มา โอมสะโหมติดยาดีแม่นยาต้นนี้ ไปซอยรักษาคนไข้มาเย้อ (เคาะ 3 ที ฟันเอา)
21. ตับอักเสบ แก้ไข้ แก้กินผิด	นายแมน ยงคำสิทธิ์	ตัวยา – แผ่นดินไหว (ระย่อม) รากผ่าสาม (กรวยป่า) รากส่องฟ้า แก่นตูมกา รากผักหวานบ้าน รากผักก้านตง ยาหัวกฤษณา วิธีใช้ – นำยาทั้งหมดฝนผสมกันกับน้ำ ดื่มแทนน้ำ
22. ไตอักเสบ	นายโส ผาจันยอ	อาการ – มีอาการปัสสาวะขัด มีสีขุ่น ตัวยา – กาฝากหมากทัน เครืองูเขียว วิธีใช้ – นำยามาต้ม ใส่น้ำพอท่วมยา แล้วกินแทนน้ำ

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		ข้อห้าม – ห้ามกินกุ้ง ซิว หน่อไม้ ห้ามร่วมเพศ
23. ท้องลาย	นายวิถี เสนาะเสียง	ตัวยา – หัวทูน ข้าวตอกแตก วิธีใช้ – ต้มหัวทูนและข้าวตอกแตกกับน้ำมันงา ตำทาหน้าท้อง
24. ท้องอืดท้องเฟ้อ	นายแมน ยงคำสิทธิ์	ตัวยา – เนื้อไม้จำปาพื้นบ้าน (ลีลาวดี) พอประมาณ ชุมเห็ดเทศ (ใบอ่อน) 5 ใบ วิธีใช้ – นำเอาทั้งหมดต้มกิน ประมาณ ครึ่งแก้ว หากดื่มมากจะช่วยระบายท้อง
25. นิ่วปูนในไต (ยาฝน)	(พระครูสุภาจารพิมล)	ตัวยา – หางปลากระเบน เขาเลียงผา เขากวางชี เขากวางโตน งาช้าง เขาควายเผือก หนามเม่น กระดูกบ่างใหญ่ กระดูกลิงลม กระดองเต่าเกล็ดลิ่ม (นิ่ม) เดือยไก่ป่า เขี้ยวหมูป่า วิธีใช้ – นำเอายาทั้งหมดมาฝนในน้ำสะอาดโดยแบ่งสัดส่วนดังนี้ 1000 ซีซี แบ่งส่วน ฝนน้ำยาด้วยน้ำฝน 1 ส่วน น้ำมะนาว 2 ส่วน แล้วนำเอาส่วนผสมทั้ง 3 ส่วนมารวมในขวดเดียวกัน ใช้กินแทนน้ำทุก 4 ชั่วโมง แล้วดื่มน้ำตามมาก ๆ ในการรักษาโรคนิ่วหินปูนในไต ก่อนรักษาโรคนิ่วด้วยยาตำรับนี้ หลังกินยาตำรับนี้มีข้อปฏิบัติในเบื้องต้นดังนี้ให้มีฟิล์ม

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม
		เอกซเรย์ที่มองเห็นภาพก่อนนิ่วไว้ 1 ชุดเพื่อให้แน่ใจว่ามีนิ่วขนาดไหน และใช้คำนวณยา โดยเม็ดเท่าถั่วเขียวใช้ยา 2 ขวดกลมกินยาให้ครบตามกำหนดไว้เก็บน้ำปัสสาวะไว้ในขวดที่สามารถมองเห็นน้ำข้างในได้ น้ำปัสสาวะเก็บไว้จนกินยาหมด แล้วสังเกตว่าน้ำปัสสาวะเป็นอย่างไร มีตะกอนหรือเปล่าให้กลับไปเอกซเรย์อีกครั้ง เพื่อดูก้อนนิ่วว่าลดขนาดลงหรือมีขนาดเท่าเดิมหรือไม่ หรือว่ายังเหมือนเดิมแล้วนำผลเอกซเรย์กลับมาวิเคราะห์อีกครั้งหลังจากวิเคราะห์ดูผลการรักษาเบื้องต้นแล้วก็จัดยาตามอาการอีกครั้ง ในการรักษาแบบต่อเนื่องส่วนผสมของยาจะปรับตามอาการทุกครั้ง หมายเหตุ : ยารักษานิ่วตำรับนี้สามารถรักษาไวรัสกินเยื่อกระดูกได้
26. บำรุงกำลัง	นายวิถี เสนาะเสียง	ตัวยา – ชิ่นบ่ฮี เฒ่าล้มลุก โด่ไม่รู้ล้ม ไฟเดือนห้าแดง หัวบัวสันโดษ (บัวโคก) มะตูมนิ่ม กวางตูดแฉะ ม้ากระทืบโรง โสมแดง วิธีใช้ – ตากแห้งบดเป็นผงโดยน้ำอ้อย+นมสด+น้ำตาลกรวด น้ำผึ้ง ต้มเดือดผสมกับยาผงปั้นเป็นลูกกลอน

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
27. บำรุงดวงตา	นายนิน ทะนุบำรุง	ตัวยา – ผักบุ้งนาตามธรรมชาติ วิธีใช้ – นำเอาผักบุ้งที่ห่อด้วยผ้าขาวบาง เอาจุกมาเปิดตาไว้ (เอาทั้งห่อ ประมาณพอปิดรอบดวงตา) แล้วนำเอาน้ำผักบุ้งมาหยอดรอบ ๆ ดวงตาห้ามให้น้ำไหลเข้าตาเอาผ้าห่อผักบุ้งปิดไว้ จนกว่าจะรู้สึกร้อน แล้วค่อยเอาออกทำทุกสัปดาห์ หมายเหตุ : ผักบุ้ง ควรเก็บในตอนเช้าแดดยังไม่ออก ห้ามให้ถูกแสงแดดเด็ดขาด
28. เบาหวาน (สูตร 1)	นายอาน อุทโท	ตัวยา – แก่นต้นกระเบา1 ส่วน แก่นต้นผักหวาน1 ส่วน วิธีใช้ – นำเอายามาต้มเทน้ำพอท่วมยาให้เดือดประมาณ 10 นาที กินเช้า เที่ยง เย็น หรือกินแทนน้ำ
29. เบาหวาน (สูตร 2)	นายอาน อุทโท	ตัวยา – แก่นต้นไข่เน่า 1 ส่วน โคคลาน 1 ส่วน วิธีใช้ – นำเอายามาต้มเอาน้ำกิน
30. เบาหวาน ตามองไม่เห็น – น้ำตาลขึ้นมาก – แผลเบาหวานเปื่อย	นายทรงพล เดชพันธ์	ตัวยา – ต้นและดอกข้าวโพด ข้าวเหนียว รากหนอนตายหยาก ต้นขี้หนอ (ทั้งต้น) หรือ หนอนหน่าย อ้อยสามสวน ประดงเลือด หรือ ใช้ม่วยเลือด (แทนได้) วิธีใช้ – ต้มน้ำดื่ม
32. ประสานกระดูก	นายเทือง วงศ์ทะนา	วิธีใช้ – เสกน้ำมนต์ การตั้งขัน 5 ตั้งนะโม (3 จบ) อมซีนขาดสิมาต่ออมข้อขาดสิมาผูกอมกระดูกหักสิ

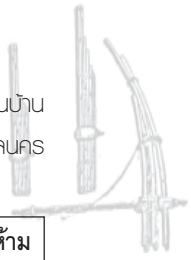

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		มาติด อมสะหมดติด (3 จบ) จัตตาโร ปัตเต ยะถา เอโถ ตะถา อะธิฏฐาหิ (3 จบ)พุธธัง ปิดเต ธัมมัง ปิดต่อ สังฆัง ล่อติดติด มิ มิตติดติดโอมลาลา จดจด ดูกหัก ดูกต่อ ข้อหักข้อมาตำเอ็นจะมา ด้วยดูก กูสัจรูป ขอให้ติดกันสวาหะ สวาโหมคาถานี้ให้ท่านเสกน้ำมันงา หรือน้ำมันเลียงผา เสกน้ำมนต์ (เสกกับเหล้าขาว) อม จอดมหาจอด เอ็นขาดน้ำจอด เส้น ขาดน้ำจอดหนังขาหนังจอดชื้นขาด น้ำจอด ดูกขาดน้ำจอด อมสะ หมติด (3 จบ)อมขะลุกขะลุก กูสิ ปุกน้ำท่า ให้เป็นน้ำมันดีพิเศษ สิทธิเดช อมชื่นชื่น กูสิเอาชื้นมาตั้ง กูสิเอาหนังมาต่อ อมสิหมติด การตั้งขัน 5 เงินจำนวน 12 บาท ดอกไม้สีขาว จำนวน 5 คู่ เทียน จำนวน 5 คู่ เหล้าขาว จำนวน1 ขวดไข่ไก่บ้าน จำนวน 1 ฟอง ผ้าถุง จำนวน 1 ผืนผ้าขาวม้า จำนวน 1 ผืนคาถา
33. ปวดหลัง ปวดเอว	นายนิน ทะนุบำรุง	ตัวยา – เถาวัลย์เปรียง (เครือตาปลา) ปีกบ่าง (กระแตไต่ไม้) วิธีใช้ – นำเอายาทั้ง 2 อย่างมา ต้มน้ำ 3 ส่วน เคี่ยวเอา 1 ส่วนกิน

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		ครั้งละ ๑ แก้ว
	นายนิน ทะนุบำรุง	ตัวยา – บัวบก ๑ ส่วน ชะเอมเทศ ๑ ส่วน น้ำผึ้ง วิธีใช้ – นำเอาบัวบก ชะเอมเทศ มาล้างให้สะอาดหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ตากให้แห้ง แล้วบดเป็นผง (บดแยกส่วน) แล้วนำเอาผงบัวบก ๑ ส่วน ผงชะเอมเทศ ๑ ส่วน มาผสมกันแล้วเติมน้ำผึ้งลงไปทีละน้อยคลุกให้เข้ากันให้เหนียวให้ปั้นได้หลังจากนั้นปั้นเป็นลูกกลอนเท่าเม็ดพุทรา เก็บไว้ในกระปุกที่มีฝาปิดมิดชิด
	นายอาน อุทโท	ตัวยา – เถาวัลย์เปรียง ๑ ส่วน เครือเขามวก ๑ ส่วน ม่วยเลือด ๑ ส่วน เครืองูเห่า๑ ส่วน วิธีใช้ – นำเอายามาต้มกิน เช้า เย็น
36. ปวดหัวเข่า	นายนิน ทะนุบำรุง	ตัวยา – น้ำสะอาด วิธีใช้ – นำเอาน้ำมาล้างหัวเข่าตอนเช้าก่อนอาบน้ำข้างละ ๑ ขัน โดยเอาน้ำล้างตั้งแต่หัวเข่าจนถึงปลายเท้า ทำให้ครบ ๗ วันหรือผักเสี้ยนผีกะทิจากมะพร้าวห้าวตำคั้นเอาแต่น้ำ ทาหัวเข่า เช้า–เที่ยง–เย็น ทุกวัน
37. ปวดเอว ปวดเส้น ปวดหลัง ปวดข้อ	นายวิถี เสนาะเสียง	ตัวยา – ไม้เท้าสะเอว (ลักษณะหนามจะเท้าสะเอว) กระแตไต่ไม้

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม
		(ชนิดใบใหญ่) หัวหญ้าแห้วหมู หัวกุ่ยฉ่าย วิธีใช้ – ใช้เสมอภาคต้มกินไปเรื่อย
38. ปากเปื่อย เป็นแผลในปาก	นายแพง นาคะอินทร์	ตัวยา – สีเสียด หมากอีแปะ วิธีใช้ – ใช้สีเสียด 7 ชิ้น หรือหมากอีแปะ 7 ชิ้น ใส่ในอุ้งมือแล้วเคี้ยวข้างใดข้างหนึ่งห้ามเปลี่ยนข้างพอประมาณ แล้วบริกรรมคาถา 3 จบ คาถามีคำว่า ไชยันโต โตยันไช ไชยันโต ปะริยันตัง เป่าไล่ไป ข้างเดียว ห้ามเป่ากลับ เป่าเช้า เย็น ตั้งคายด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ข้อห้าม – ห้ามเปลี่ยนข้างที่ถือ
39. ผิวหนัง (ยาทาภายนอก)	พระครูสุนทรสันติคุณ	ตัวยา – เนื้อในลูกสะบ้า 1 ส่วน มะเขือบ้าทั้ง 5 1 ส่วน กำมะถัน 1 ส่วน หนังคางคก 1 ส่วน ขมิ้นชัน 1 ส่วน น้ำมันกระเบา หรือ น้ำมันมะพร้าว วิธีใช้ – นำเอาลูกสะบ้าคั่วให้กรอบ (ก่อนคั่วทุบให้แตกก่อน) เอามะเขือบ้ามาสับคั่วให้กรอบ เอาหนังคางคกมาเผาให้เป็นถ่าน ขมิ้นชันฝานบางๆ แล้วนำไปทอดในน้ำมันกระเบา นำเอาตัวยาทั้งหมดมาบดให้ละเอียดแล้วนำไปคลุกผสมกับน้ำมันตั้งไฟอ่อนๆ พอให้ยาเป็นเนื้อเดียวกันแล้วนำไปเก็บไว้ในขวดโหล ใช้ทากลาก

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		เกลื้อน โรคผิวหนังทุกชนิด หมายเหตุ : ห้ามนำภาชนะที่ใช้ปรุงยานำกลับไปใช้อีก อาจมีอันตรายถึงชีวิตได้หลังการใช้ยาเสร็จในแต่ละครั้งต้องทำบุญตักบาตรให้เจ้ากรรมนายเวร
40. ฝีตับ ตับอักเสบ	นายพรมมา จันทะแสน	อาการโรค – เจ็บบริเวณตับหรือที่หมอเรียกว่า ตับอักเสบ และฝีมีหลายชนิดเช่น ฝีปะอาก ฝีหัวคว่ำ ฝีหัวเอี่ยน ฝีหัวดำ ฝีหัวเสี้ยน ฝีปลาค้อ ฝีหัวขาว แต่ละชนิดลักษณะอาการต่างกัน ตัวยา – รากปลาไหลเผือก รากประสงแดง รากต้นตับเต่า วิธีใช้ – ฝนกับน้ำซาวข้าวกินแทนน้ำ หรือบริเวณที่เจ็บ หมายเหตุ : อาการฝีตับมีอาการเจ็บบริเวณตับหรือที่หมอเรียกว่าตับอักเสบ และฝีมีหลายชนิดเช่น ฝีปะอาก ฝีหัวคว่ำ ฝีหัวเอี่ยน ฝีหัวดำ ฝีหัวเสี่ยน ฝีปลาค้อ ฝีหัวขาว แต่ละชนิดลักษณะอาการจะต่างกัน
41. ฝีปวด	นายพรมมา จันทะแสน	วิธีใช้ – เป่าคาถาอวยเพ็ด เป่าโดยให้ลมปากไปทางเดียว คือเป่าลงเบื้องล่าง *“โอมพิษมหาพิษ กูชิเป่าพิษร้อนให้เย็นปานทราย กูชิเป่าพิษไอให้เย็นปานน้ำ กูจะเป่าพิษ*

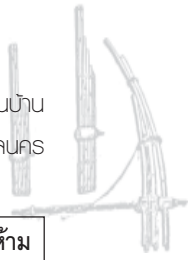

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม
		ผ่ำและพิษฝี เป่าข้างหลังให้เย็นแสนวา เป่าข้างหน้าให้เย็นแสนโยช โอมสะวาหายะ"
42. พกซ้ำ ดำเขียว	นางจันลี เปลี่ยนเอก	ตัวยา - พลับพลึง เสลดพังพอนผู้ เมีย วิธีใช้ - ตำแล้วเอาใบพลับพลึงห่อเอาอังไฟพอให้น้ำออกแล้วเอามาประคบ
43. พยาธิตัวจี๊ด	นายทรงพล เดชพันธ์	ตัวยา - รากหนอนตายหยาก รากชะอม วิธีใช้ - ต้มน้ำดื่ม 7 - 14 วัน (2 มัด) จะคันแล้วเป็นสะเก็ดแห้งเป็นขุยและหลุดออกมา
44. พิษผิดสำแดง	นายพรมมา จันทะแสน	ตัวยา - เครือเขามวก เก้านางนี ย่านางแดง สุรามีฤทธิ์ ปลาไหลเผือก วิธีใช้ - นำยามาฝนกิน แก้กินผิดอันเนื่องมาจากพิษไข้ พิษจากอุบัติเหตุ ตกต้นไม้ ควายชน "ถ้าเป็นงูสวัดเอาเครือเขามวกฝนทาได้" หมายเหตุ : เครือเขามวกต้องเก็บยาตามวัน เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ พร้อมกับการปลุกเสก ในการปลุกเสกต้องตั้งคายมีเงิน 1 บาท ขัน 5 การปลุกยา ต้องปลุกในต้น ก่อนจะออกจากบ้านไปเก็บยาให้กล่าวคำว่า "โอมทิพย์พญาธร ขี่ม้าพอนหัวขาวก้อกฟอก ๆ ม้อนกูจะตอก

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		หัวทิพญาธร" ให้ท่องไปถึงต้นไม้ แล้ววางขัน 5 ตามทิศที่กำหนด พร้อมกล่าวบอกพระแม่ธรณี (กล่าวคำที่เป็นศิริมงคล) เมื่อบอกพระแม่ธรณีเสร็จแล้วก็ปลุกยา คำกล่าวปลุกยา "โอมขะลุก ๆ กูจะปลุกพญายาให้ลุกก็ลุก กูสิปลุกพญายาให้ตื่นก็ตื่น พญายาไปทางอื่นก็ให้มา โอมสะหุม" แล้วก็เก็บยา พอเก็บยามาแล้วก็ทำความสะอาดเรียบร้อยแล้วเก็บไว้ใช้
45. พิษแมลงสัตว์กัดต่อย	นางจันลี เปลี่ยนเอก	ตัวยา – เพชรสังฆาต วิธีใช้ – ตำปิดบริเวณแผลที่ถูกต่อย
46. ไฟลามทุ่ง	นายพรมมา จันทะแสน	วิธีใช้ – เอาขั้วหัวของผลมะพร้าวอ่อนดำผสมกับตะไคร่น้ำ (ตะไคร่น้ำที่เกาะในโอ่งน้ำ) ให้ละเอียดแล้วนำมาแปะบริเวณที่เป็น
47. ไฟไหม้น้ำร้อนลวก	นายแพง นาคะอินทร์	ตัวยา – เกลือ วิธีใช้ – นำเอาเกลือมาอมแล้วท่องคาถา ว่า อิติปิโสภะคะวา โอม พระพุทธภาวะนา มหาโมกขลา โอมกูจะปราบแสงน้ำและแสงไฟ กูจะปราบแสงไฟให้หมดกะหมด กูจะตุ๊ดให้แสงไฟให้ตาย แสงไฟกะตาย กูจะบายแสงไฟให้มอด แสงไฟหมดกะมอด โอมสะหาพะเพิก เป่าทั้งเกลือและน้ำลาย 3 – 5 ครั้ง (ให้เป่าลง)

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม
48. มดลูกอักเสบ/มดลูกหย่อน/แก้ไข่ผะอุ	นายทรงพล เดชพันธ์	ตัวยา – จุกสับปะรด รากเตยหอม รากมะเฟืองเปรี้ยว ข้าวจ้าวแดง 1 กำ (ข้าวเปลือก) ห่อผ้าขาว หญ้าดอกขาว (ทั้งต้น) บ้านไม่รู้โรยป่า อ้อยดำชนิดใบมีสีดำ ยาหัว (หากใส่ปริมาณมาก จะทำให้ปวดหัว) รากส้มเสี้ยวเตี้ย ดอกแดง (ส้มเสี้ยวดำ) รากปอขี้ไก่ (หมากยาง) หญ้างวงช้าง (ทั้งต้น) ว่านชักมดลูก ฝานตากแห้ง วิธีใช้ – นำมาต้มน้ำดื่ม มีกลิ่นหอม ทุกอย่างตากแห้งต้มน้ำดื่ม
49. มะเร็ง	นายวิถี เสนาะเสียง	อาการ – อาการเป็นหนองไหล เป็นรูมีน้ำเหลืองไหล ได้เคยรักษาแล้ว 6 คน เป็นหญิง 2 คน รักษา 45 วัน เป็นแผลฝีและกลายเป็นมะเร็ง (ฝีหัวเอี่ยน / ฝีแปวเอี่ยน) ตำรับยาโรยแผล – รากหางปลาไหลเผือก (ใบเล็ก) รากโลดทะนงแดง (นางแซ่งดอกแดง) เป็นยาร้อนใช้เฉพาะแผลฝีหนอง เท่านั้น วิธีใช้ – บดเป็นผงโรยแผลตอนกลางวัน (ห้ามกิน) ตำรับยากิน – รากผักกาดนกเขา (ผักฮอนแฮน)/เกล็ดปลาช่อน รากช้าเลือด (ช้างแดง, ผักคะย้า) วิธีใช้ – โดยนำรากตัดเป็นท่อนเคี้ยวกินสด หรือบดละเอียด บรรจุ

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		แคปซูลครั้งละ 2 แคปซูล กิน 3 เวลาหลังอาหาร ตำรับยาดูดหนอง – ข้าวเหนียวสุก เผาไฟเป็นถ่าน และกระดาษลัง (แช่น้ำให้อ่อน) ใบมะระขี้นก ใบผักฮอนแฮน ใบมะเกลือ ใบสะเดา ใบลำโพง กำมะถัน ดินประสิว สารส้ม จุนสี วิธีใช้ – ใช้อัตราเท่า ๆ กันตำและบดให้ละเอียดปิดบาดแผล ดูดหนองตอนกลางคืนใช้ผ้าปิดทับแผลจะค่อย ๆ ตื้นขึ้นมา ล้างแผลด้วยเปลือกไม้รสฝาดต้ม ข้อห้าม – ของดอง เปรี้ยว เค็ม ของทะเล ปลาส้ม ปลาร้า
50. มะเร็งเต้านม	นายแมน ยงคำสิทธิ์	ตัวยา – รากดอกบานค่ำสีขาว วิธีใช้ – นำเอารากดอกบานค่ำสีขาวฝนทาเต้านม
51. มะเร็งทุกชนิด	นายวิถี เสนาะเสียง	ตัวยา – จุกสับปะรด ตัดเอาแต่แกน บัวบก (ทั้งต้น) ปูนา (ต้องการใช้น้ำลายปู วิธีใช้ – นำมาแช่ในน้ำสุก กินน้ำ
52. มะเร็งมดลูก (ที่มีอาการเจ็บ)	นายแมน ยงคำสิทธิ์	ตัวยา – รากฝ้าย หญ้าแห้วหมู เครือตองหางกวาง เทพทาโร ผักเสี้ยนผี วิธีใช้ – นำเอาตัวยาในอัตราส่วนที่เท่ากัน นำมาต้มเอาน้ำกิน ประมาณ 2 ถ้วยต่อครั้ง

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม
53. มะเร็งมดลูก ลำไส้	นางจันลี เปลี่ยนเอก	ตัวยา – กลีบลูกสำโรง วิธีใช้ – นำมาต้มกินแทนน้ำ
54. มุตกิต มุตฆาต	นายแมน ยงคำสิทธิ์	ตัวยา – ต้นเขาไก้ (ช้างงาเดียว / ช้างงาเอก) ต้นกรวยป่า (ต้นเล็ก) วิธีใช้ – ใช้ฝนหรือต้มเอาน้ำกิน 3 วัน หมายเหตุ : ปัสสาวะขาว แสดงว่าอาการดีขึ้น
55. ยาต้มอยู่ไฟสำหรับแม่ลูกอ่อน	นายพรมมา จันทะแสน	ตัวยา – ตะโกป่า (หมากเกลือกา) ไม้แดง รากสุรามีฤทธิ์ ย่านางแดง วิธีใช้ – ต้มเอาน้ำกิน ขณะอยู่ไฟ หมายเหตุ : ป้องกันแม่ลูกอ่อนกินผิด ให้เอารากสับปะรด รากสุรามีฤทธิ์ รากพญามีฤทธิ์ ต้มให้กินตอนอยู่กำ
56. ยาบำรุงกำลังสูตร 1	นายทรงพล เดชพันธ์	ตัวยาเลือดแรดขาว ใส่มากจะทำให้ง่วงนอน
57. ยาบำรุงกำลังสูตร 2	นายทรงพล เดชพันธ์	ตัวยา – รากมะหวดค่า (ใบไม่มีขน)
58. ยาบำรุงธาตุ 4 (แก้อ่อนเพลีย)	นายอาน อุทโท	ตัวยา – แก่นลิ้นฟ้า1 ส่วน แก่นพุทรา 1 ส่วน เครือตังบี้ 1 ส่วนกระตังบาย 1 ส่วนแดง วิธีใช้ – นำเอายาทั้งหมดมาต้มเอาน้ำกิน เช้า เย็น
59. ยาอายุยืน	นายนิน ทะนุบำรุง	ตัวยา – มะตูมสุกเอาแต่เนื้อ 5 ลูก กล้วยน้ำหว้าสุกงอมเอาแต่เนื้อ 1 หวี พริกไทยร่อนหนัก 4 บาท วิธีใช้ – นำกล้วยสุกตำให้แหลก ใส่มะตูม เติมพริกไทยร่อน

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		(บดละเอียดแล้ว) ตำให้เป็นเนื้อเดียวกัน ทาบนใบตองอ่อน โดยทำให้เป็นแผ่นแบน ๆ ตากให้แห้ง สนิทเก็บไว้ในขวดโหลประมาณครึ่งโหล แล้วเติมน้ำผึ้งพอท่วมยา นำมาหมักข้าวเปลือก 15 วัน นำยาที่หมักไว้มากินครั้งละ 1 ช้อนกาแฟก่อนนอนเป็นประจำทุกวัน หมายเหตุ : ก่อนนำยาไปหมักในข้าวเปลือกให้แต่งขัน 5 วางไว้บนขวดโหลบอกกล่าวเล่าความในสิ่งดี ๆ
60. ยาอายุยืน 6000 ปี	นายนิน ทะนุบำรุง	ตัวยา – ดอกบุนนาคแห้ง 30 บาท สมอไทย ขิงแห้ง สมอพิเภท มะขามป้อม ดีปรี ลูกเร่ว ราชดัด (บีคน) กานพลู วิธีใช้ – นำยาตากแห้งบดเป็นผงละเอียด ผสมน้ำผึ้งเดือน 5 ปั้นเป็นลูกกลอน ขนาดเท่าหัวแม่มือ กินก่อนอาหาร เช้า – เย็น ครั้งละ 1 เม็ดวันละ 2 เวลา หากกินได้ 3 เดือนโรคหายประมาณ 30 โรค หากกินได้ 96 โรค กินได้ 10 เดือน เนื้อหนังจะกลายเป็นเด็ก หากกินได้ 12 เดือน อายุยืน 3000 ปี หากกินได้ 2 ปีติดต่อกัน อายุได้ 6000 ปี
61. ยาอายุวัฒนะ	นางจันลี เปลี่ยนเอก	ตัวยา – บอระเพ็ดสด วิธีใช้ – สับท่อนสด ๆ กินได้เลย

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม
		หรือ ปั้นเป็นลูกกลอน กรณีเป็นเบาหวานห้ามผสมน้ำผึ้ง ข้อห้าม - อาหารที่มีเมือก ไก่ เป็ด ปลาร้า ปลาจ่อม กุ้ง ผักทุกชนิดต้องทำให้สุกก่อน อาหารหมักดอง สุรา อาหารที่มีรสมันจากพืช มัน สัตว์ วิธีเก็บยา : ให้เก็บวันอังคาร การนวดน้ำค้าง ช่วยให้เส้นคลายตัวเร็วขึ้น ถ้าไม่มีน้ำค้างก็ออกเดินผ่านน้ำค้างในสนามหญ้า
62. ยาอายุวัฒนะ	นายโส ผาจันยอ	ตัวยา - ขมิ้น น้ำผึ้ง บอระเพ็ด หัวแห้วหมู เขยตาย รากย่านางแดง วิธีใช้ - นำเอาตัวยาไปตากแดดจนแห้งแล้วนำมาบดเป็นผง ผสมน้ำหนักเท่ากันปั้นเป็นลูกกลอน
63. ริดสีดวง (กลีบมะเฟือง /เดือยไก่)	นางจันลี เปลี่ยนเอก	ตัวยา - บอระเพ็ด เพชรสังฆาต เขยตาย (พญารากเดียว) ขมิ้นอ้อย วิธีใช้ - ใส่ในอัตราส่วนที่เท่ากัน นำเอามาต้มเอาน้ำกิน กรณีเป็นแผลที่ทวารให้เอาพญารากเดียวฝนทาที่แผล (ฝนด้วยน้ำสุรา) ข้อห้าม - กุ้ง ปลาชิว ปลาไหล กบ อาหารทะเล ไก่ สุรา อาหารหมักดองทุกชนิด
64. ริดสีดวงทวาร ก) ชนิดมีหัวออกมา	นายวิถี เสนาะเสียง	ตัวยารักษาชนิด ก) หอยโข่ง พิมเสน, เหล้าขาว ยาฉุน

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
ภายนอก ข) ชนิด ฝีเน่าเปื่อย พุพอง น้ำเหลืองเสีย (ชนิดกิน)		วิธีใช้ – ใช้หอยโข่งเป็น โรยพิมเสมที่ปากหอย จะมีน้ำลายออกมา ใช้สำลีเช็ดผสมยาฉุน ตำให้ละเอียด ใช้ทาหัวริดสีดวง ตัวยารักษาชนิด ข) เทียนทั้ง 5 (เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก เทียนเยาวพาณี) โกฐสอ โกฐกักกรา โกฐจุฬาลัมพา โกฐก้านพร้าว โกฐพุงปลา ลูกจันเทศ (ดอกจัน) พริกไทยขาว ขิงแห้ง (ว่าน) ดีปลี สะค้าน มดยอบ สนเทศ สมุนละแว้ง (เปลือก) อบเชย ชาดก้อน (1 เฟื้อง) ดอกจัน วิธีใช้ – สะตุชาดด้วยน้ำมะกรูด โดยใส่น้ำมะกรูดพอท่วม สะตุ 3 ครั้ง ตั้งไฟเคี่ยวจนแห้ง แล้วเติมน้ำมะกรูดแล้วเคี่ยวต่อไปอีก 3 ครั้ง บดปั้นเป็นลูกกลอนขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย กินครั้ง 3 เม็ด วันละ 2 เวลา หลังอาหารเช้าเย็น
66. ริดสีดวงทวารอย่างหนัก	พระครูสุนทรสันติคุณ	ตัวยา – รากกระดังบาย (ต้างไก่) 1 กำมือ รากช้าเลือด (ผักกาดย่า) 1 กำมือ วิธีใช้ – นำเอายามาต้มเติมน้ำ 3 แก้ว ต้มให้เหลือ 1 แก้ว ยกมากินตอนอุ่น ๆ เมื่อกินแล้วมีอาการถ่ายมาก ให้อาบน้ำ กินนม กินข้าว

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม
		อาการจะหยุด เมื่อถ่ายเป็นปกติ แล้วให้ต้มยาพอสุกไม่ให้เคี้ยวใช้กินแทนน้ำก็ได้ ข้อห้าม - ปรารำดิบ สุรา อาหารประเภทหมกใบตอง อาหารดิบ หมายเหตุ : อาการของโรคริดสีดวงทวารเริ่มจากถ่ายเป็นเลือดบ่อยเข้าก็พัฒนามาเป็นเดื่อยไก่ที่เรียกกันว่า บานทะโรค
67. โรคเบาหวาน	พระครูสุนทรสันติคุณ	ตัวยา - เห็ดไม้แดง 1 ส่วน หัวค้อนกระแต (ข้าวเย็นใต้) 1 ส่วน กาฝากต้น 1 ส่วน กระโน 1 ส่วน ก้อมก้อยลอดขอน 1 ส่วน วิธีใช้ - ต้มเอาน้ำดื่ม การต้มเคี่ยวนิดหน่อยไม่จำกัดเวลากิน
68. โรคเบื่อทุกชนิด	นายโส ผาจันยอ	อาการ - มีอาการน้ำลายไหล อาเจียน ถ่ายอุจจาระ ตัวยา รากต้นรางจืด วิธีใช้ - นำเอารากรางจืดมาฝนกินแล้วจะอาเจียนออกมา
69. ว่านอสรพิษ (ว่านปราบอสรพิษ)	หลวงพ่ออวด (พระครูสุภาจารพิมล)	วิธีใช้ - 1. ต้องเก็บว่านอสรพิษในวันอังคาร วันเสาร์ ก่อนเก็บทุกครั้งต้องมีการบอกกล่าวพระแม่ธรณี การบอกกล่าวต้องพูดแต่คำที่ดี ๆ เพื่อให้เป็นสิริมงคล 2. นำเอาว่านอสรพิษมาหมักไว้เหล้า 80 ดีกรี นาน 3 วันเป็น

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
		อย่างน้อยแล้วเก็บไว้ใช้ได้เลย 3. การใช้ว่านอสรพิษ ถ้าแมงมุมกัดถูกกัดด้านซ้ายให้เอาเข็มฉีดยาแทงง่ามมือ เอาว่านอสรพิษปิดแล้วแทงง่ามเท้าด้านเดียวกัน จุดที่ 3 กลางกระหม่อมในกรณีงูกัดให้เอาพิษออกอย่างเดียว หมายเหตุ : การเอาพิษออกให้เอาหัวใจเป็นศูนย์กลาง (ไม่ให้พิษออกข้ามหัวใจ) หากถูกกัดข้างล่างเอาออกเท้า ข้างบนให้เอาออกมือ แต่ก่อนจะเอาพิษออกให้สักตรงกันข้ามกับจุดที่เอาออก และกระหม่อมจุดสุดท้ายแล้วค่อยตรงจุดที่จะเอาพิษออก เมื่อเลือดไหลออกจนหยุดแล้วปิดยาบริเวณที่แทง ข้อห้าม / ข้อปฏิบัติ ห้ามคาดคะเนเอาเอง ต้องรู้จริง และคนต้องรักษาตัวเอง อย่ารักษาโรค
70. อัมพฤกษ์ อัมพาต	นางจันลี เปลี่ยนเอก	ตัวยา – ใบหนาด ใบพลับพลึง ใบและต้นเขยตาย (พญารากเดียว) ตะไคร้หอม โกฐจุฬาลำพา การบูรต้น เสลดพังพอนผู้ เมีย ขิง ใบมะกรูด ใบมะขาม ใบเอ็นอ่อน ไพล วิธีใช้ – ใส่ในอัตราส่วนที่เท่ากัน โขลกให้ละเอียดห่อด้วยผ้านำไปนึ่ง

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
	นางจันลี เปลี่ยนเอก	อังฝ่าเท้าไล้ไปตามฝ่าเท้า (จุดนวด) อาการ – ตัวยา – ฝาง หัวข้าวเย็นเหนือ (ยาหัวใหญ่) กำลังเสือโคร่ง แก่นพญารากเดียว เครือเขาแกลบ (รางแดง) ตาไก้ (กำแพงเจ็ดชั้น) ตากวาง (กำแพงเก้าชั้น) นมสาว แก่นจำปา วิธีใช้ – ต้มน้ำเดือด ดื่ม
	นายทรงพล เดชพันธ์	อาการโรค – ตัวแข็งทั้งตัว เมื่อกินยาแล้วจะมีอาการปวด ทำให้เลือดหมุนเวียนดี แต่ใช้กับผู้ป่วยที่เป็นมาแล้วไม่เกิน 6 เดือน ตัวยา – รากกระจ้อนเน่า (มุ่งกระต่าย) เป็นไม้เครือ 1 ส่วน ต้นกระเบา 2 ส่วน เม่าขี้ตา ควาย (ต้น) 2 ส่วน หญ้าหาง หมาจิ้งจอก (สูตรนายวิถีเพิ่มเติม) วิธีใช้ – ต้มน้ำกิน
	นางมุ่ง พลอยเพชร	ตัวยา – หัวข่าแก่ ตะไคร้แกง ใบมะกรูด ผักบุ้งทะเล ใบมะขาม ใบขี้เหล็ก ขิงบ้าน กระชาย หัวไพล กระเพรา พิมเสนหนัก 10 บาท กานพลู 5 บาท น้ำมันมะพร้าว 1 ปี๊บ วิธีใช้ – การรักษาแม่มุ่งจะรักษาอยู่ที่บ้านเป็นหลักจะมีเป็นบางครั้งที่ออกไปรักษาข้างนอก การรักษา

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม
		ผู้ป่วยจะเอาดอกไม้เทียนคู่มาหาแล้วให้แม่มุ่งรักษาอาการให้พอเป่าได้ 3 วัน อาการดีขึ้นมากก็ให้ผู้แต่งคาย ค่าคายมี เงิน 6 บาท ผ้าขาว 1 ผืน ขัน 5 หลังจากตั้งคายแล้วก็รักษาต่อไม่เกิน 7 วัน ในระหว่างการรักษาบางกรณีก็ทาน้ำมันด้วยและขลำอาหาร เช่น เนื้อ นม ไข่ ของหมักดอง อาหารทะเล น้ำตาล การเป่าอย่างน้อยวันละ 3 ครั้ง “การเป่าให้ดีที่สุดคือตอนกลางคืน” เป็นช่วงที่มีสมาธิมากในการรักษา การรักษาผู้ป่วยเมื่อผู้ป่วยหายแล้วจะรู้โดย ตัวแม่มุ่งเองจะมีความรู้สึกว่าพิษมันตีกลับขึ้นมาหาตัวเองช่วงที่เป่า พอรักษาหายแล้วก็ปลดคาย เงินค่ารักษาก็ขึ้นอยู่กับผู้ป่วยจะให้หรือตามข้อตกลงหรือตามเงื่อนไขของโรคตามที่ครูบากำหนดมา ส่วนการมารักษากับแม่มุ่งบางคนบ้านอยู่ไกลก็มาพักที่บ้านแม่มุ่งได้จนมีบางคนรักษาหายแล้วก็ยังแวะเวียนมาหาแม่มุ่งอยู่เสมอ การถ่ายทอดแม่มุ่งได้ลูกศิษย์อยู่ 1 คน ซึ่งเป็นหลานของแม่มุ่ง ในการถ่ายทอดให้หลานแม่มุ่งหวังไว้ว่าเพื่อจะได้กลับมาดูแลตัวเองในยามเจ็บป่วย

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**อาการ / ตัวยา / วิธีใช้ / ข้อห้าม**
	นายพรมมา จันทะแสน	ตัวยา – ต้นตูมกาแดง เขากวางโดน เขากวางซี ขี้นกอินทรีย์ นมผา หนาวเดือนห้า รังร้อน รากผักก้านตง จวงดำ (กฤษณาต้น) ลิ้นทะเล (กระดองปลาหมึก) หยั่งสมุทร (ปะการัง) วิธีใช้ – นำเอายามาฝนกับน้ำที่แช่เงินราง แล้วเอาน้ำยาฝนทาปาก เอาเงินรางมาเช็ดปากให้กลับเข้าด้านหน้า หมายเหตุ : ถ้าแช่ในน้ำเลือดปลาไหลจะดีกว่าแช่ในน้ำเปล่า และในการรักษาต้องตั้งคายทุกครั้ง

4.6 ตำรับยา / กลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน จังหวัดอุบลราชธานี

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/วิธีใช้/สรรพคุณ**
1. ยาฝน	หลวงปู่ประสงค์ สุมโน	ตัวยา – ประกอบด้วย เขี้ยวเสือ งาช้าง เขี้ยวจระเข้ เขี้ยวหมู เขาเลียงผา เขาควาย นอแรด กระดูกกาดำ เล็บไก่ดำ หนังแรด กระดองปลาหมึก วิธีใช้ – ใช้ฝนกับหินของหมอพื้นบ้าน ประมาณ 20 นาที และนำผงที่ได้ผสมกับน้ำสะอาดดื่ม สรรพคุณ – ดึงพิษต่างๆ ให้เข้ามาอยู่ในลำไส้ เพื่อจะได้ขับถอน ถ่ายและระบายพิษ ดังนี้คือ แก้พิษร้อนถอนพิษไข้ ถอนพิษ และผิดสำแดง ดับพิษในกระดูก แก้เส้นเอ็นพิการ แก้บวมภายใน
2. ยาลูกกลอนขับถอนพิษ ถ่ายระบายและฆ่าพยาธิ	หลวงปู่ประสงค์ สุมโน	ตัวยา – รากส้มลม รากไพรสง รากเงี่ยงปลาดุก แก่นขี้เหล็กใหญ่ แก่นตาไก้ แก่นตากวาง แก่นยูง

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	ตัวยา/วิธีใช้/สรรพคุณ
		เครือตั้งตุ่น ต้นดูกใส แก่นตองมอง แก่นบักคาง แก่นกำลังเสือโคร่ง ประดงทำทาน ประดงเหลื่อม ประดงจงอาง ประดงเหลือง ประดงขาว ประดงควาย ประดงเนื้อกำลังเสือโคร่ง กำลังเสือเหลือง ตูมกาขาว ตูมกาแดงตูมกาเครือ ต้นแมงลัก แก่นฝางแดง แก่นจันทร์เหลือง แก่นจันทน์ขาว แก่นจันทน์แดง เปลือกพะยอม เปลือกแคน เปลือกพะเนียงหัด ไรปลากะเบนเขาเลียงผา ดูกปากจระเข้
3. ยาประคบ	หลวงปู่ประสงค์ สุมโน	ตัวยา - เปลือกหัวแผ่นดินเย็น เปลือกหัวว่านเปาะปลา เปลือกหัวว่านหอม เปลือกว่านน้ำ วิธีใช้ - โขลกให้ละเอียดใช้ผ้าห่อประคบบริเวณที่เป็น
4. ยาสมุนไพร โรคอัมพาต อัมพฤกษ์ที่ 1	หลวงปู่ประสงค์ สุมโน	ตัวยา - 1). รากส้มลม รากไพรสง รากเงี่ยงปลาดุก ต้นดูกไส แก่นตาไก้ แก่นตากวาง แก่นยูง เครือตั้งตุ่น แก่นขี้เหล็กใหญ่ 2). แก่นยูง แก่นตองมอง แก่นบักคาง แก่นกำลังเสือโคร่ง ประดงทำทาน ประดงเหลื่อม ประดงจงอาง ประดงเหลือง ประดงขาว ประดงควาย ประดงเนื้อ วิธีใช้ - ต้มยาในข้อ 1

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/วิธีใช้/สรรพคุณ**
		รับประทานเพื่อขับลม ขับถ่ายพิษออก ต้มตัวยาในข้อ 2 รับประทานต่อ ข้อควรระวังในการใช้ – ห้ามรับประทาน กุ้ง หอย ปลาไหล อึ่ง เป็ดเทศ และไก่
5. ยาสมุนไพรโรคอัมพาตอัมพฤกษ์ที่ 2	หลวงปู่ประสงค์ สุมโน	ตัวยา – 1. รากส้มลม รากไพรสง รากเงี่ยงปลาดุก แก่นขี้เหล็กใหญ่ แก่นตาไก้ แก่นตากวาง ก่นยูง เครือตั้งตุ่น ต้นดูกใส 2. กำลังเสือโคร่ง กำลังเสือเหลือง ตูมกาขาว ตูมกาแดง ตูมกาเครือ แก่นยูง เครือตั้งตุ่น ต้นแมงลัก วิธีใช้ – ต้มยาในข้อ 1 รับประทานเพื่อขับลม ขับถ่ายพิษออก ต้มตัวยาในข้อ 2 รับประทานต่อ ข้อควรระวังในการใช้ – ห้ามรับประทาน กุ้ง หอย ปลาไหล อึ่ง เป็ดเทศ และไก่
6. ยาสมุนไพรโรคอัมพาตอัมพฤกษ์ที่ 3	หลวงปู่ประสงค์ สุมโน	ตัวยา – 1. รากส้มลม รากไพรสง รากเงี่ยงปลาดุก แก่นขี้เหล็กใหญ่ แก่นตาไก้ แก่นตากวาง แก่นยูง เครือตั้งตุ่น ต้นดูกใส 2. แก่นฝางแดง แก่นจันทน์เหลือง แก่นจันทน์ขาว แก่นจันทน์แดง เปลือกพะยอม เปลือกแคน เปลือกพะเนียงหัด ไรปลากะเบน เขาเลียงผา ดูกปากจระเข้

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/วิธีใช้/สรรพคุณ**
		วิธีใช้ – ต้มยาในข้อ 1 รับประทานเพื่อขับลม ขับถ่ายพิษออก ต้มตัวยาในข้อ 2 รับประทานต่อ ข้อควรระวังในการใช้ – ห้ามรับประทาน กุ้ง หอย ปลาไหล อึ่ง เป็ดเทศ และไก่
7. โรคประดงเหลือง	นายบุญเฮง ราชรักษา	ตัวยา – เครือไส้ไก่ พญาค้ำเอว 3 พันตึง วิธีใช้ – น้ำแรกให้ต้มกินครึ่งเดียว พอน้ำหมดไม่ให้แช่ยาให้นำมาผึ่งแล้วค่อยต้มใหม่
8. โรคกระเพาะและลำไส้	นายประเสริฐ ภูมิสิงห์	ตัวยา – รากกอกขี้หมู, แกนตากวาง วิธีใช้ – ต้มกิน 2-3 มัดก็ได้ผลไม่เกิน 1 เดือนอาการก็ดีขึ้น ข้อห้าม ห้ามกินเนื้อทุกชนิด น้ำอัดลม
9. โรคผิวหนัง	นายประเสริฐ ภูมิสิงห์	ตัวยา – แกนกระเบาใช้รักษา
10. บำรุงเลือด	นายประเสริฐ ภูมิสิงห์	ตัวยา – เหงือกปลาหมอใช้บำรุงเลือด / รากกอกขี้หมู รากแกนตากวาง วิธีใช้ – ต้มกิน 2-3 มัดก็ได้ผลไม่เกิน 1 เดือนอาการก็ดีขึ้น
11. โรคเส้น เอ็น และชา	นายคาร หวังผล	ตัวยา – รากกระถินน้อย รากต้นเล็บแมว แก่นกระถินใหญ่ วิธีการใช้ – นำมาอย่างละเท่าๆ กันต้มกับน้ำ 3 ส่วน เคี่ยวจนเหลือ

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/วิธีใช้/สรรพคุณ**
		น้ำ 1 ส่วน แล้วรับประทานก่อนอาหาร (น้ำมันเหยียบเหล็กไฟประกอบด้วยสมุนไพรกว่า 37 ชนิด ไม่ระบุ แต่ตัวหลักใช้น้ำมันมะพร้าว และผสมกับสมุนไพร 37 ชนิดที่ตำรวมกัน)
12. โรคล่อยและอ่อนเพลีย	นายคาร หวังผล	ตัวยา – เครือเอ็นอ่อน กำลังเสือโคร่ง ม้ากระทืบโรง เดื่อหอม เดื่อเครือ แฮงช้างสาร 3 พันรู วิธีใช้ – ต้มกิน 2-3 มัดก็ได้ผล ไม่เกิน 1 เดือนอาการก็ดีขึ้น
13. โรคอัมพาต	นายปี วงศ์สุนา	ยาต้ม – ขนานที่ 1 – ตะไก้ หมากกวาง ประดงแดง ประดงขาว ประดงเหลือง ตองหมอง หม่วยเลือด ตั้งตุ่น เคลือคังควย มุ่ยแดง มุ่ยขาว
	นายเต็ม ทนยิ่ง	ยาต้ม – ขนานที่ 2 – ประดงแดง ประดงขาว ประดงเหลือง ประดงจงอาง ประดงขอ ประดงงอ กระดูกใส กระดูกข้าว มุยแดง มุยข้าว ต้นนางใย ต้นเกลือกาคลือตั้งตุ่น ยุ่งใย ตาปลาโคก ม่วยเลือด ม่วยแดง ม่วยขาว ต้นโกทา ต้นตาไก้ ต้นตากวาง ต้นพญาค้ำเอว หนาวเดือนห้า ฮังอ้อน เกียงปืน ก้างปลาแดง ขี้เหล็กใหญ่ ขี้เหล็กสาน ถ่อมเลือดต้น 30 ประดง

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/วิธีใช้/สรรพคุณ**
		ต้นเลือดนก หางนกกี่ เหมือดตา นกกรด
	นายประสงค์ ชุมพล	ตัวยาต้ม – เปลือกหัวแผ่นดินเย็น หัวว่านเปาะปลา หัวว่านหอม เปลือกว่านน้ำ
	นายบุญเฮง ลาดรักษา	ตัวยาต้ม – รากเขื่องใหญ่ รากแกนา เครือไส้ไก่ เปลือกปะดงแดง
	นายปี วงศ์สุนา	ตัวยาฝน – ประกอบด้วยตัวยา เล็บเวียงผา ต้นไก่ป่า ย่านางแดง ประดงแดง ไรปลา ผะเนียงอัด เปลือกตะเคียนเปลือกพะยอม และฝางแดง วิธีทำและขนาดรับประทาน ทั้งกินทั้งทา ข้อขะลำ ห้ามรับประทานกุ้ง หอย ถ้าเป็นตกขาวห้ามกินอาหารทะเลทุกชนิด, กุ้ง, หอย, ปลาซิว ถ้าเป็นโรคกระเพาะ ห้ามกินเนื้อทุกชนิด,น้ำอัดลม โรคปวดข้อ ห้ามกินไก่, หน่อไม้
.	นายเต็ม ทนยิ่ง	ตัวยาประคบ – ประกอบด้วย เปลือกกะยอม เปลือกแคนเปลือกแดง เปลือกหนามค่อม อีหุ่มบ้าน อีหุ่มป่า หัวดอกกระเจียว (ขาวและแดง) ว่านดอกตูบมูบ ว่านชนต้นห่านบ่อหัก ต้นเม่าคน
19. ยาล้อมลูก หรือประโลมลูก	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – กินยาบำรุงครรภ์ หรือยาล้อมลูก เป็นการประโลมลูก

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/วิธีใช้/สรรพคุณ**
		ให้เด็กแข็งแรง ซึ่งมีตัวยาดังนี้ ราก ทึง ดำดิบ เงินโบราณ เครือวงสุ่ม น้ำมะพร้าวอ่อน วิธีใช้ – ฝนยาแต่ละตัวผสมน้ำมะพร้าวอ่อนดื่มกิน ข้อขะลำ ถ้าทำตามข้อห้ามได้จะทำให้คลอดลูกง่าย ห้ามกินมะเขือขื่น ห้ามนั่งไถนั่งคราด ห้ามนั่งขวางประตูและบันได ห้ามกินดอกกล้วย (หัวปลี) ห้ามนั่งหย่อนขา ห้ามกินกล้วยตานี ห้ามเดินกิน กินข้าวเสร็จแล้วล้างถ้วยล้างจาน กวาดบ้านกวดเรือน เวลากินข้าวให้รีบกินรีบเสร็จ ควายตายทั้งกลมไม่ให้กิน ห้ามสระผม ผลัดท้องช่วงบ่าย ให้อาบน้ำก่อนพระอาทิตย์ตกดิน
	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – ใช้ใบหนาด และใบมะขามต้มน้ำอาบจะช่วยแม่ลูกอ่อนผ่อนคลายไม่วิงเวียนศีรษะ
21. อยู่ไฟแล้วผิดกรรม	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – หว่านใบแหล่ แกนตูม กาเครือ ต้มกิน รากชอม รากผีผ่วนหว่าน – รากพญายา ฝนใส่น้ำกิน
22. โรคของแม่เด็ก รักษามดลูก	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – เดื่อหอม เดื่อเครือ (ใช้เครือ) ตานกกด นมสาว – ต้นหม้อ– ช้างน้าว (ใช้แกน) เดื่อดิน (ใช้ราก)

ตำรับยา / กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/วิธีใช้/สรรพคุณ**
		วิธีใช้ – ต้มกินแทนน้ำ
23. แม่เด็กไม่สบายเนื้อสบายตัวเหมือนจะเป็นไข้	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – ฝนกระเบา ใช้แกนต้มกิน
24. แม่เด็กไม่ถ่ายกรรม	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – ต้นตาไก้ ต้มกิน
25. แม่เด็กไม่มีน้ำนม	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – เต้าแล้ง เดื่อดิน เดื่อเครือ เดื่อหอม (ใช้ราก) ต้นหม้อตานก กด ช้างน้ำ (ใช้แกน) วิธีใช้ – ต้มกิน
26. แม่เด็กไอ	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – แผ่นดินเย็น ฟ้าระงับ – ขี่ไฟนกคุ้ม (ใช้ราก) วิธีใช้ – แช่น้ำดื่มกิน
27. โรคเด็กท้องอืด	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – ต้นมอญห้าง ต้มกิน (สำหรับแม่เด็ก) – ขี้ยาสูบผสมกับน้ำนมทารอบ ๆ บริเวณสะดือเด็ก – รากขังขี่ฝนทางบริเวณรอบ ๆ สะดือเด็ก
28. โรคเด็กเป็นทราง	นางเจริญ กองสุข	ตัวยา – ไฮเกลี้ยง ใช้ราก แกน ใบ เปลือก ผล – หินแห่ขาว หินแห่แดง แช่ให้เด็กอาบ
29. โรคทรางแมวเป้า	นางเจริญ กองสุข	– ตัวยา – กกซ่าน ใช้ใบ ราก แกน เปลือก ผล – หญ้ามุ้งกระต่าย ซิ่นบ่หี่แช่ให้เด็กอาบ

4.7 ตำรับยา / กลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
1. กระเพาะอาหาร	นายศรีสมร โพธิสม	ตัวยา – กำแพง 7 ชั้น ไม้ลุมน้อย ไม้ขี้โพน สรรพคุณ – แก้โรคกระเพาะ วิธีใช้ – ต้มยาสมุนไพรกับน้ำ 1 ขันครึ่ง ต้มประมาณ 30–40 นาที รับประทาน 1 ถ้วย กาไก่ หลังอาหารเช้า กลางวัน เย็น อาหารแสลง ของดอง เหล้า อาหารรสเค็มจัด รสเผ็ดจัด ผู้ป่วยที่เป็นโรคหัวใจห้ามรับประทาน
	นายวราวุฒิ บุญแสน	ตัวยา – กฤษณา กระว่าน ย่านางแดง เปลือกต้นพุซา โกฏเขมา โกฏสอ ฝางแดง สรรพคุณ – แก้หิดปวด อิ่มก็ปวด ปวดท้อง จุกเสียด แน่นท้อง วิธีใช้ – ต้มกับน้ำหรือบดเป็นผงปั้นเป็นลูกกลอน รับประทานเช้า เย็นก่อนอาหาร อาหารแสลง อาหารประเภทเนื้อ เหล้า

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
2. ไข้	ยายน่อม ศรีมุล	ตัวยา - มวยเลือด ประดงต่างๆ กาฝากต้นจานเครือ หอยเกล็ด หอยเลื้อย หอยทะเล หินดำ หินแดง กระดูกสัตว์ เขาสัตว์ เขี้ยวหมูตัน เขี้ยวจระเข้ หมากเครือ หมากเขี้ยว สรรพคุณ - แก้อาการไข้ วิธีใช้ - จะเริ่มต้นด้วยการที่ผู้ป่วยหรือญาตินำดอกไม้เทียนคู่มาหาที่บ้านแล้วเล่าอาการที่เป็นอยู่ให้ฟัง และคุณยายก็จะสอบถามอาการเพิ่มเติม ในกรณีที่ไม่มีผู้ป่วยมาด้วยก็จะฝนยาให้ไปกินที่บ้าน ถ้ายาหมดญาติก็จะมาเอายาไปกินต่อ พร้อมกันนั้นคุณยายก็จะถามอาการเพื่อเป็นการติดตามผลการรักษาด้วย กรณีที่มีผู้ป่วยมาด้วย
3. ไข้ตัวร้อน ร้อนใน	นายแถม กุตระแสง	ตัวยา - นาหอย (หอยทะเลเก้าอย่าง) ทินจมน้ำ นมยา (หองอกอยู่ตามหน้าฝาที่มีน้ำไหลผ่าน) แฮนปลาก้าง หนาวเดือนห้า วิธีใช้ - ฝนรวมกับน้ำสะอาดรับประทานแทนน้ำจนกว่าจะหาย 1-2 วัน ข้อห้าม - ห้ามอาบน้ำเย็น งดอาหารแสลง กบ เนื้อสัตว์ใหญ่ต่างๆ ผักที่เป็นเครือ
4. ไข้มือเย็น เท้าเย็น	นายแถม กุตระแสง	ตัวยา - สะค้าน ตากวาง ตาใกล้

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
		ตานกกด (ต้นไม้) พญามือเหล็ก กุมทานนานซุง จันแดง จันขาว วิธีใช้ - ฝนรวมกับน้ำสะอาด รับประทานแทนน้ำ
5. ไข้ร้อนใน	พระอาจารย์มหาสำราญ กตสาโร	ตัวยา - จันแดง จันหอม หนาวเดือนห้า รากหมามุ่ย สรรพคุณ- แก้ไข้ร้อนใน วิธีใช้ - ฝนกับน้ำดื่มแทนน้ำ
6. ไข้ฮ้อดโขบ	นายแถม กุตระแสง	ตัวยา - พริกไทย เหงือกปลาหมอการบูร วิธีใช้ - ต้มกับน้ำ 2 ส่วน ให้เหลือ 1 ส่วนกินแทนน้ำ ให้ยาสมุนไพรไปรักษาที่บ้าน ถ้าอาการดีขึ้นให้มารับยาไปรับประทานต่อ 2-3 วัน ในการเก็บยาคาถาปลุกยาด้วย กรณีฝนยาเสร็จแล้วก่อนให้คนไข้รับประทานมีคาถาปลุกยาก่อน ยังไม่มีการสืบทอด
7. คางทูม	นางน่อม ศรีมุล	ตัวยา - ปูนแดง สรรพคุณ - แก้อาการบวมตามร่างกาย วิธีใช้ - แต้มปูนแดงหรือปูนขาว รอบ ๆ บริเวณที่บวมไว้ แต้มปูนแดง หรือปูนขาวรอบ ๆบริเวณที่บวมไว้ แล้วท่องคาถาว่า “สะธัส พุทธ สัม มา สัมโต หะระอะโต วะ คะ ภะ สะคะวะตัสโมนะ” ท่องเสร็จแล้วก็พูดว่า “ผู้เฒ่าเป่าปูน

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
		แดง ผู้แฮงเป่าปูนเปลือย ความกูเข็ดปานฆ้อน ความกูฮ้นปานท่อนทองแดง โอม กะแต่บ โอมกะแต้บแจบตะมับ" พูดเสร็จแล้วเป่า 3 ครั้ง เป่ารักษาอาการปวด ผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บปวดทั่วร่างกาย เมื่อรักษาโดยวิธีการทางแผนปัจจุบันแล้วยังไม่หาย ชาวบ้านเชื่อว่าเกิดจากสาเหตุที่มาจากการกระทำของผีต่าง ๆ ซึ่งไม่รู้ว่าเป็นผีอะไร จะลองเป่าดูถ้าเป็นการกระทำของผีอาการเจ็บปวดก็จะหาย ดังนั้นการรักษาก็จะหาหมอพื้นบ้านที่เคยมีประสบการณ์ในการรักษา และมีคาถาเป่าผีด้วย อาการดังกล่าวจึงจะหายคาถาเป่า *"โอม ผีอยู่หน้าผีอยู่ฟ้าฮ้องบน กูเยอะจากหมูนอกกูเยอะทะเลาะออกไป โอมพะแฮงเต็งโหผีทั้งค่าย โอมสะฮับแหละเป่าเพรี้ยง!"* พูดเสร็จแล้วเป่า 3 ครั้ง
8. คางทูม	น.ส.คำมน แสนสินธุ์	ตัวยา – คนไข้จะนำดอกไม้ธูปเทียน 1 คู่มาไหว้พร้อมเงินค่าคายหมอจะถามอาการ ตรวจดู จับหรือสัมผัสดูบริเวณที่เป็น รักษาให้โดยนำปูนขาวมาแต้มบริเวณที่บวมใช้นิ้วชี้แต้มที่บวม วน 2 รอบ ท่องคาถา 3 ครั้ง แล้วเป่าบริเวณที่แต้มปูน

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
		ขาว เป่าอีก 9 ครั้ง โดยเป่าลงล่างอย่างเดียว สรรพคุณ – รักษาโรคคางทูม วิธีใช้ – คาถาเป่า
9. งูกัด	นายเสวย ขยอมดอก	ตัวยา – ไม้ดอกหยอน คาถาเป่า สรรพคุณ – แก้พิษงู วิธีใช้ – เป่าเช้า เย็น ข้อห้าม ห้ามรับประทานผักเครือ กบ งู หนู เขียดนา
10. งูสวัด	นายวราวุฒิ บุญแสน	ตัวยา – หมาก พลู แก่คูณ สีเสียดปูนแดง สรรพคุณ – แก้โรคงูสวัด วิธีใช้ – เคี้ยวสมุนไพรให้ละเอียด บ้วนน้ำหมากทิ้ง 3 น้ำ แล้วเป่าลงใส่บริเวณที่มีอาการ พร้อมท่องคาถาร่วมด้วย เป่าเช้า–เย็นทุกวัน จนกว่าจะหาย อาหารแสลง ไก่ ปลาหลด
11. จอดกระดูก	นายนาด ศรีหาตา	ตัวยา – 1 คู่ ดอกไม้ขาว 1 คู่ เทียน 1 คู่ เงิน 20 บาท ขันธ์ 5 สรรพคุณ – แก้กระดูกผิดรูป วิธีใช้ – ก่อนทำการรักษาจะมองดูเทียนก่อนว่าจะรักษากี่วันหาย มองเทียน เป่า คาถา ทำน้ำมันงา ห้ามรับประทานเนื้อมังสัง 10
12. ตกเลือด	นายสุภาพ ทิพย์เส็ง	ตัวยา – เทียนฤาษี 1 กำมือ สะบัดใหญ่ 1 กำมือ โสนน้ำ 1 กำมือ ต้นส้มกบ 1 กำมือ ต้นชี 1 กำมือ

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
		สรรพคุณ – ขับเลือดร้าย ทำลายเลือดเสีย ฟอกเลือด รักษาประมาณ 15 วัน หาย ถ้าดูแล้วรักษาไม่ได้ก็จะแนะนำให้ไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล วิธีใช้ – ถ้ามีอาการให้นำมาต้มใส่ปี๊ป แล้วนำผู้ป่วยเข้ากระโจม 30 นาที หลังจากนั้นให้นำยามาฝนรับประทานจนกว่าจะหายปกติ ข้อห้าม – รับประทานอาหารที่มีรสมัน
13. ตับ	นายศรีสมร โพธิสม	ตัวยา – แบ่งเป็น 2 ประเภท แบบต้มและไม่ต้ม แบบต้ม จะเป็นรากไม้ จะเป็นยางไม้ พญาใบเขียว ต้นขมิ้น ต้นไข่เน่า ลุมน้อย แบบไม่ต้ม ประเภท ยางไม้ยาง ไข่ไก่ดิบ) สรรพคุณ – แก้โรคตับ วิธีใช้ – ประเภทต้ม รับประทานครั้งแรก 1 มัด ต้มกับน้ำ 1 ขัน ต้มนานประมาณ 30 นาที รับประทานครั้งละ 1 ถ้วย กาไก่ 3 ครั้งหลังอาหาร ประเภทไม่ต้ม รับประทานวันละ 2 ครั้ง เช้า – เย็น หลังอาหาร รับประทานยาติดต่อกัน 1 เดือน
14. ตุ่มเปื่อยพองตามตัว	นางหนูรอด กว้างสวาสดิ์	ตัวยา – หมาก พลู ปูนแดง แก่นคูณ ดินปลวก

ตำรับยา/กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
		สรรพคุณ – ตุ่มเปื่อย พองตามตัว เจ็บคอ วิธีใช้ – เคี้ยวหมากแดง ท่องคาถา เป่าใส่บริเวณที่มีอาการ เป่าทุกวัน เช้า–เย็น ทา ด้วยดินปลวก อาหาร แสลง อาหารเปรี้ยว อาหารหวาน ข้าวแดง แกงร้อน กินได้เฉพาะปลาช่อน กบเท่านั้น
15. ไต	นายสุภาพ ทิพย์เส็ง	ตัวยา – หญ้าหางกระรอก 1 กำมือ แก่นต้นสับปะรด 1 กำมือ หัวเอื้อง 1 กำมือ เถาว์นางนวล 1 กำมือ หัวหญ้าแฝก 1 กำมือ สรรพคุณ – แก้ปวดเอว ปัสสาวะไม่สะดวก ปวดหลัง ปวดแสบจะหายหลังจากรับประทาน 1 หม้อ วิธีใช้ – ต้มกับน้ำ 2 ส่วนเหลือ 1 ส่วน ต้มให้สุกประมาณ 30 นาที (ถ้าต้มยาไม่สุกจะมีอาการคันคอ) รับประทานแทนน้ำ ข้อห้ามห้ามรับประทานอาหารรสฝาด
16. นิ่ว	พระอาจารย์มหาสำราญ กตสาโร	ตัวยา – เดือยไก่ป่า งาช้าง ไส้ปลาฝาน้ำจืด เขากวางซี กระดูกบ่างรั่ว หอยหิน สรรพคุณ – ยาสลายนิ่ว วิธีใช้ – ฝนผสมกับมะนาว รับประทานแทนน้ำรับประทาน 1 วัน ทำให้นิ่วหลุดออกมาเป็นยาสลายนิ่ว

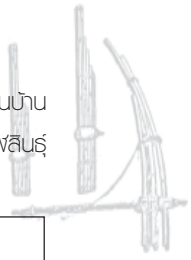

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
นิ่ว	นายวราวุฒิ บุญแสน	ตัวยา – หญ้านวดแมว ชาค่อย เทียนทั้ง 5 ฝางแดง พญาช้างดำ รากหญ้าคา หญ้างวงช้าง สรรพคุณ – แก้ปัสสาวะปวดขัด วิธีใช้ – ต้มดื่มรับประทานเช้า–เย็น ข้อห้าม – ห้ามใช้ในผู้ที่โรคประจำตัว โรคหัวใจ ยาที่ใช้หญ้าหนวดแมวต้มดื่ม 7 วัน พัก 2 วัน การติดตามคนไข้ ติดตามกับญาติตัวคนไข้มาบอกเอง
17. บาดทะยัก ชนิดเฉียบพลัน และชนิดเรื้อรัง	นายสุภาพ ทิพย์เส็ง	ตัวยา – ไม้ส้มกา ไม้ซี สรรพคุณ – แก้อาการบวมร้อน วิธีใช้ – ใช้คาถาเป่า ฝนยาสมุนไพร
18. ปวดตามร่างกาย	พระอาจารย์ มหาสำราญ กตสาโร	ตัวยา – เการ์สะค้าน เปลือกตะไคร้ต้น รากต้นไมงน้อย ต้นกันครก ประดงแดง กำลังเสือโคร่ง ฝางแดง กาฝากไม้บก กาฝากไม้รัง ประดงเหลือง สรรพคุณ – แก้อาการปวดตามร่างกาย แก้ประดงต่างๆ วิธีใช้ – ฝนกับน้ำดื่มแทนน้ำ
19. ปวดหู	ยายน่อม ศรีมุล	ตัวยา – เปลือกต้นมะ สรรพคุณ – แก้อาการปวดหู วิธีใช้ – ใช้เปลือกต้นมะฝนกับหินให้พอขุ่นๆ แล้วเอาสำลีชุบยาสมุนไพรใส่หูข้างที่เจ็บ
20. มดลูก	นายวรวุฒิ บุญแสน	ตัวยา – เทียนทั้ง 5 โกฏ ว่านชักมดลูก ว่านมหาเมฆ ฝาง

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้
		แดง ย่านางแดง ยาหัว พญาช้าง ดำ ม้ากระทืบโรง ม่ายเลือด กำแพงเจ็ดชั้น สรรพคุณ - แก้คันช่องคลอด ตกขาวมีกลิ่นเหม็น สีผิดซีดเหลือง วิธีใช้ - ต้มรวมกับน้ำ น้ำท่วมยา ต้มประมาณ 30-45 นาที รับประทานครั้งละ 1 ถ้วยกาไก่ อาหารแสลง มะละกอ ปลาร้า ไก่ หมู อาหารทะเล
21. ยาบำรุงน้ำนม	นายเชย สุวรรณกูฏ	ตัวยา - แก่นไม้แดง แก่นมะหาด แก่นขี้เหล็ก ยาหัว ไม้จิก มวยเลือด อีเฒ่าล้มลุก ตีนชิ่นมิหี่ ไม้แสน เมือง วิธีใช้ - ทำเป็นเม็ดหรือเป็นมัดต้ม กิน เนื่องจากลุงเชยไม่ได้ใช้คาถา ในการรักษา ใช้แต่สมุนไพรเท่านั้น กระบวนการรักษาจึงแตกต่างจาก หมอพื้นบ้านทั่วๆไป คือ ไม่มี การนำดอกไม้และเทียนคู่มาไหว้ บอกกล่าวหมอ
22. รักษาอยู่กรรม หญิงหลังคลอด	นายบัวลา ชิณโสม	ตัวยา - เห็ดแดง เห็ดพิมาน ฮากไม้ มีหลักๆ คือ ก้ามปู หูกวาง ก้อมเลือด หอยต่างๆ หินต่างๆ สรรพคุณ - เป็นยาเย็น อยู่กรรม หญิงหลังคลอด วิธีใช้ - ใช้สมุนไพรเป่า คาถาเป่า

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	เจ้าของตำรับ	ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้
23. ริดสีดวงทวาร	นายนา ปรุงเรณู	ตัวยา - ไม้โพธิ์ศรี ไม้ตะคอง รากหญ้าคา ว่านริดสีดวงทวาร คาถาปุกยา สรรพคุณ - แก้อาการถ่ายลำบาก ถ่ายเป็นเลือด คัน มีติ่งเนื้อ วิธีใช้ - ต้มกับน้ำยาพอกออกสี รับประทานแทนน้ำ รับประทานยา 1-5 ชุด แล้วแต่อาการ กรณีอาการริดสีดวงมีติ่งเนื้อออกมากจะไม่รับรักษา อาหารแสลง ปลาไหล ปลาหลด กุ้ง ไก่งวง
	นายวรวุฒิ บุญแสน	ตัวยา - ว่านทรยศ โกฏหัวบัว โกฏสอ โกฏน้ำเต้า ฝางแดง ราก ปลาไหลเผือก กำแพงเจ็ดชั้น เพชรสังฆาต ไม้กระดูก สรรพคุณ - แก้อาการถ่ายลำบาก ถ่ายเป็นเลือด วิธีใช้ - ต้มกับน้ำหรือบดเป็นผง ปั้นเป็นลูกกลอน รับประทานเช้าเย็นก่อนอาหาร อาหารแสลง เหล้า อาหารดิบ ก้อย กุ้ง ก้อยปลา ปลาไหล
24. โรคพยาธิ	นายเชย สุวรรณกูฏ	ตัวยา - แก่นมะหาด หญ้าวัวเสีย ไม้ตานกกด สรรพคุณ - แก้พยาธิ วิธีใช้ - สับต้มรวมกันโดยใช้น้ำ 2 ถัง เคี่ยวให้เหลือน้ำ 1 ถัง เสร็จแล้วกรองใส่ไหทิ้งไว้ 3 วัน

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
		ให้ตะกอนของสมุนไพรตกตะกอน นอนก้น เทน้ำใสออก เอาตะกอนใส่ผ้าขาวห่อไว้พอสะเด็ดน้ำเอามาใส่พิมพ์อัดเม็ด ตากแดดให้แห้ง แล้วสามารถนำไปใช้ได้
25. โรควัว ควาย เจ็บตา ตาหล่อ น้ำตาไหล	นางแก้ว หาศิริ	ตัวยา – ยอดไม้สาด สรรพคุณ – แก้อาการวัวควายเจ็บตา ตาหล่อ น้ำตาไหล วิธีใช้ – นำยอดไม้สาดห่อผ้าขาว มัดด้วยฝ้ายขาว นำไปมัดข้างตาของวัว ควายที่มีอาการ มัดแล้วเวลาเดินออกจากคอกห้ามหันหลังกลับเด็ดขาด
26. หมอเป่าคาถาแก้เด็กร้องไห้	นางฝาง นิลปะกะ	วิธีใช้ – ผู้ป่วยนำดอกไม้เทียนคู่มาหาหมอหมอสังเกตและถามอาการจากพ่อแม่ให้การรักษาโดยการท่องคาถาแล้วเป่า 1 ครั้ง ผูกข้อมือ ด้วยฝ้ายข้าว 7 เส้นคำพูดผูกข้อมือเด็กร้องไห้ *“ฮ้าวกวาดหนี ๆ ดีกวาดเข้า ๆ มื้อนี้เป็นมื้อสรรค์วันดี วันเศรษฐีมุตโชค แถนหลวงผู้รอเว้า แถนเฒ่าผู้รอคน ลูกฮักยังล่ะเฮ้อกินแฮง ลูกแพงยังล่ะเฮ้อกินค้า ข้าวต้มได้พาหาม ข้าวหลามได้พอหาบ เฮ้อสูมาตะภูซุมซา ผาเคี้ยวเอื้องเมิงฟ้าซู้เดือนดาว เฮ้อดีเสียให้ลิลอนหอนลิลิ้ว เฮ้อดีเสียแต่มื้อนี้ละ”* พูดจบท่อง

ตำรับยา/ กลุ่มอาการโรค	**เจ้าของตำรับ**	**ตัวยา/สรรพคุณ/วิธีใช้**
		คาถาว่า “พุทโธเผือก ธัมโมเผือก สังโฆเผือก (เพรี้ยงเป่า ๑ ครั้ง)”
27. อาการเด็กเป็นคางรั่ว (วิชาตาบคาง)	นางแก้ว หาศิริ	สรรพคุณ – แก้อาการเด็กกินข้าวไม่ได้ ถ้ากินได้ก็ไม่อ้วน ร้องงอแง วิธีใช้ – ให้แม่อุ้มเด็กหันหน้าไปทางทิศใต้ ใช้คาถาเป่า คำพูด – “อมคะลุก คะลุก มิเฮ้อคางกูบาง มิเฮ้อคางกูฮั้ว แล้วเป่าใส่คอเด็ก เป่าเฮ้อไปฮั่วแต่ภูหน่วย หนา ฝา หน่วยใหญ่ โอมเป่า ๓ ครั้ง”
28. ไอ	พระอาจารย์มหาสำราญ กตสาโร	ตัวยา – รากหมามุ่ย รากมะแว้งรากมะเขือคืน สรรพคุณ – แก้ไอ วิธีใช้ – ฝนกับน้ำดื่ม

ภาคผนวก 5

กลุ่มอาการโรค สาเหตุ / อาการและการวินิจฉัย / โรคของหมอพื้นบ้าน

ผลการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของชาวญ้อและชาวผู้ไท ตำบลเหล่าโพนค้อ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร พบข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของกลุ่มอาการโรคของหมอพื้นบ้าน ดังนี้

สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้าน

กลุ่มอาการโรค	**สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย**
1. ช่วยคลอดลูกง่าย	ในช่วงที่มีการเจ็บท้องคลอด เพื่อเป็นการออกลูกง่าย
2. หลังคลอด อยู่กรรม อยู่คำ	หากแม่ลูกอ่อนไม่มีน้ำนมให้บุตรนั้น หมอพื้นบ้านบอกว่าขึ้นอยู่กับ เลือดลม และกรรมพันธุ์ของคนป่วย และถ้ามีอาการ วิงเวียน หน้ามืด ตาลาย ได้อาเจียน ถือว่าอยู่ในขั้นอันตรายน่ากลัวมาก ถ้าคนป่วยมีอาการหน้ามืดมาก ๆ อาจทำให้เสียชีวิตได้ อาการในบางรายบางคนที่กินของคะลำ ของผิดนั้นอาจมีทั้งเลือดออกและเลือดไม่ออก ในกรณีเลือดออกจะร้ายแรงกว่า และการเกิดอาการดังกล่าวได้นั้นขึ้นอยู่กับธาตุของคนป่วยด้วย **ประโยชน์ของการกินยาอยู่กรรมและยาน้ำนม**

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
	– ยาอยู่กรรม ช่วยบำรุงร่างกายหลังคลอด แก้อาการกินอาหารผิดในหญิงหลังคลอด ซึ่งทำให้ไม่มีน้ำนม ให้กลับมามีน้ำนม และชักมดลูกให้กลับเป็นปกติ – ยาน้ำนม เมื่อได้กินยาเรียกน้ำนม จะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน เลือดลมก็จะดีขึ้น และจะส่งผลให้ร่างกายผลิตน้ำนมได้เป็นปกติ ส่วนการกินน้ำร้อน (ร้อนพอประมาณ) และการอาบน้ำต้มยา นั้นเป็นการเรียกน้ำนมในหญิงหลังคลอดซึ่งทำกันมาตั้งแต่อดีต (ปัจจุบันพบได้น้อยลง กรณีคนที่กินน้ำร้อนไม่ได้นั้นจะมีโอกาสในการกินของผิดสูงกว่าคนที่สามารถกินน้ำร้อนได้)
3. ริดสีดวงจมูก	อาการของคนที่เป็นริดสีดวงจมูกนั้นจะมีอาการหายใจไม่สะดวก เจ็บ คัน คล้ายจะเป็นหวัด ในช่องจมูกเหมือนมีเสลดมาติดอยู่ที่จมูก หรือลำคอ
4. ริดสีดวงทวาร (ดากออก)	อาการของคนป่วยที่เป็นริดสีดวงทวาร จะปรากฏมีก้อนเนื้อยื่นออกมาบริเวณทวารหรือช่องคลอด ชาวบ้านเรียกอาการดังกล่าวว่า “ดากออก” โดยก้อนหรือติ่งเนื้อนั้น จะยื่นออกมาประมาณหนึ่งนิ้วและยาวออกมาเรื่อย ๆ คล้ายก้นของไก่พันธุ์ไข่ เวลานั่ง หรือเดินลำบาก เพราะจะเจ็บตรงบริเวณที่เป็นริดสีดวงทวารมาก เวลาถ่ายอุจจาระจะมีอาการเจ็บปวดมาก ถ่ายยาก ถ่ายไม่สะดวก ถ้าเป็นนาน ๆ บางทีอาจมีเลือดออกหลังถ่ายอุจจาระได้
5. เหน็บชา	**สาเหตุที่เกิด** – นั่งเป็นเวลานาน – ขาดอาหาร หรือพฤติกรรมการกินอาหารไม่ถูกต้อง – นอนมาก ไม่ออกกำลังกาย – อาการ เกิดอาการมึนชา และปวด ตามบริเวณแขน ขา ปลายนิ้วมือ นิ้วเท้า หรือลำตัว ในบางครั้งอาจทำให้เกิดอาการหน้ามืดได้ เหน็บชานี้อาการจะเกิดเป็นช่วง ๆ ถ้าเป็นนาน ๆ อาจส่งผลทำให้ อ่อนเพลีย เดินเหินไม่ถนัด แข้งขา

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
	ลีบ ไม่มีความรู้สึกที่ในบริเวณที่เป็น เช่น ปลายนิ้ว แขน ขา เป็นต้น
6. เป่าเด็กร้องไห้	สาเหตุที่เกิด – 1. อาจเกิดมาจากอาการกำเลิดของเด็ก 2. อาจเกิดมาจากการที่เด็กเห็นผี หรือที่ชาวบ้านเล่าว่า เป็นพ่อแม่แต่ครั้งอดีตมาหาเด็กจึงทำให้ร้องไห้ – อาการของเด็กที่ป่วยจะมีอาการร้องไห้ไม่หยุด นอนอยู่ก็ยังร้อง ไม่ยอมกินนมกินอาหาร เด็กร้องไห้ไม่หยุด โดยเด็กนั้นเห็นบางสิ่งคล้ายโง้นฝ้าย (ลักษณะคล้ายควันสีขาว) หรือดำมืดทะมึนส่งผลให้เด็กกลัวทั้งร้องไห้ทั้งพูด บางครั้งมีอาการไข้ร่วมด้วย
7. ตาแดง	สาเหตุที่เกิด – 1. เกิดจากการโดนน้ำที่สกปรก หรือการเล่นน้ำ 2. ฝุ่นเข้าตา – อาการของผู้ที่เป็นตาแดง จะปรากฏ อาการเจ็บ คัน และบริเวณตาขาวจะมีสีแดง หลังจากที่ตื่นนอนในตอนเช้าพร้อมกับมีขี้ตาร่วมด้วย
8. รวงแก้ว ลงแก้ว ล่องแก้ว	รวงแก้ว ลงแก้ว หรือล่องแก้วนั้นสามารถเป็นได้ทุกส่วนของร่างกาย โดยอาการของผู้ป่วยที่เป็นอาการเริ่มแรกจากเป็นตุ่มขนาดเล็กสีแดง ๆ เท่าตุ่มมดแดงกัด จากนั้นจะมีตุ่มเล็ก ๆ ขึ้นล้อมรอบเป็นวง มีอาการคันร่วมกับอาการเจ็บ เมื่อเป็นนาน ๆ จะเปื่อยเป็นแผล ลักษณะแผลชื้นเป็นสีแดง น้ำเหลืองไหลออกมาทำให้มีแผลแฉะและมีกลิ่นคาว (คาวน้อยกว่ากะโตด) ถ้าอาการแบบที่เป็นแล้วสามารถเคลื่อนที่ไปยังบริเวณอื่นได้นั้นเรียกว่า ล่องแก้วเต้น
9. กะโตด จอมลอจู๊ด	มีความเชื่อว่า เชื้อกะโตดนี้เดิมทีเป็นฤาษี ที่ปฏิบัติตัวไม่ดีในครั้งก่อนพุทธกาลเมื่อถึงสมัยพุทธกาลฤาษีเหล่านั้นก็แพ้พุทธานุภาพเลยไปอาศัยอยู่ที่รังปลวกกลายเป็นผีกะโตด และคอยทำร้ายผู้คนที่เข้าใกล้หรือสัมผัส โดยคนที่ผีกะโตด

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
	สามารถทำร้ายได้นั้นจะเป็นคนธาตุเย็น ส่วนคนที่ธาตุร้อนผีกะโตดไม่สามารถทำอันตรายได้ ส่วน **"จู๊ด หรือ จูด"** นั้น เป็นคำที่ใช้เรียกอาการป่วยที่เกิดขึ้นกับคนที่สัมผัสหรือเข้าใกล้จอมปลวก บางคนจึงเรียกรวม ๆ กันว่า จอมลอจู๊ด หรือผีกะโตดจู๊ด ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการนำไฟมาจู๊ด (เผา) นั้นเอง สาเหตุที่เกิด – สาเหตุของการเกิดกะโตด (จอมลอจู๊ด) นั้นเกิดมาจากผู้ป่วยเข้าใกล้หรือสัมผัสกับรังปลวก (จอมลอ จอมปลวก) ซึ่งมีผีกะโตด (ผีจอมลอ) อาศัยอยู่ ทำให้ผู้ที่สัมผัสหรือเข้าใกล้ และเป็นคนธาตุเย็นเกิดเป็นกะโตดได้ จอมปลวกที่มีเชื้อกะโตดอยู่จะมีลักษณะชุ่มอยู่เสมอ (ยังมีปลวกสร้างรังอยู่) อาการของกะโตดนั้น จะเริ่มจากผู้ป่วยมีตุ่มลักษณะเป็นตุ่มขนาดใหญ่ใส ๆ ร่วมกับมีอาการคัน ถ้าเกามากจะทำให้เปื่อย เมื่อเปื่อยจะมีกลิ่นคาว และทำให้กระจายไปยังส่วนอื่น บางรายอาจมีการเปื่อยเป็นบริเวณกว้าง กะโตดนั้นสามารถเกิดได้ทุกส่วนของร่างกาย และกะโตดจะทำให้คนที่เป็นนั้นมีอาการคันมากโดยเฉพาะเวลาเช้าตรู่ 05.00–06.00 น. และเวลา 16.00–18.00 น. ซึ่งเชื่อว่าเป็นเวลาที่ปลวกทำงาน นอกจากนี้หากผู้ป่วยเอาไม้เกาหรือขีดลากออกจากบริเวณที่เป็นกะโตด ไปถึงบริเวณไหนกะโตดก็จะลามตามรอยขีดนั้นไปด้วย
10. งูสวัด	อาการของผู้ป่วยที่เป็นงูสวัด จะเริ่มจากปรากฏเป็นตุ่มยาวลามพาดตามขวาง ส่วนมากจะพบเวียนรอบตามลำตัว เชื่อว่าถ้าเป็นงูสวัดแล้วเป็นลามพาดข้ามกระดูกสันหลังส่วนมากผู้ป่วยจะเสียชีวิต

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
11. กระดูกหัก จอดกระดูก	-สาเหตุของอาการกระดูกหักนั้นเกิดจากอุบัติเหตุเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเกิดจากรถล้ม ตกต้นไม้ ควายชน เป็นต้น - อาการของผู้ป่วยส่วนมากจะพบว่ามีอาการ กระดูกส่วนใดส่วนหนึ่งหัก หรือแตก อาจมีหรือไม่มีแผลร่วมด้วย แล้วแต่กรณี
12. ผ้ำ	สาเหตุที่เกิด - ผ้ำนั้นเป็นแผลที่เกิดจากการอักเสบอีกครั้งหลังจากที่แผลเดิมหายแล้ว สาเหตุของแผลเดิม เช่น น้ำค้น หอยค้น หรือโดนหนามปัก เป็นต้น อาการของโรค - บริเวณที่เกิดผ้ำนั้นจะมีอาการบวมแดง มีหนอง รู้สึกเจ็บปวดร้อน ซึ่งระดับอาการนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของบาดแผล
13. น้ำกัดเท้า (หอ)	สาเหตุที่เกิด - เกิดจากการแช่อยู่ในน้ำค้น หรือมีหอยค้นอาศัยอยู่นาน อาการของผู้ที่เป็นหอ จะเป็นตุ่มผื่นแดง มีอาการค้น เจ็บแสบ ตามมือและเท้าที่สัมผัสกับน้ำค้นหรือหอยค้นนั้น บางคนมีอาการเปื่อยร่วมด้วย
14. เสียเพ็ด	สาเหตุที่เกิด ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก หรืออื่นๆ ที่ทำให้เกิดอาการร้อนที่ผิวหนัง อาการของผู้ป่วย - จะมีอาการเจ็บร้อน ปวดแสบปวดร้อนที่ผิวหนัง บริเวณที่ถูกไฟ หรือน้ำร้อนลวก โดยในบางรายอาจมีอาการผิวหนังพุพองร่วมด้วย
15. ปวดเมื่อย	ปวดเมื่อยตามร่างกาย
16. ไข้ หรือ ไข้หวัดใหญ่	สาเหตุที่เกิด - การติดเชื้อหวัด พักผ่อนไม่เพียงพอ อาการ - ตัวร้อน อ่อนเพลีย มีไข้ร่วมด้วย
17. ฝีปลาค้อ	อาการ - ผิวหนังของผู้ป่วยนั้นมีลักษณะคล้ายเอาไม้มาสอดหรือดุนไว้ ซึ่งถ้าเป็นตามแนวขวางของร่างกายสามารถรักษาให้หายง่าย แต่ถ้าเป็นตามแนวตั้งรักษาหายยากและอันตราย ถ้าเป็นลายขวางจะรู้สึกขัดและเจ็บ ทำให้ผู้ที่เป็นทำงานไม่สะดวก

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
18. ฝีหำบ่าง	อาการ – เป็นฝีที่มีหัวสุก เป็นตุ่มแฝดคล้ายหำบ่าง (อัณฑะกระรอกบิน) ชอบเกิดอยู่ที่รักแร้
19. ฝีตาเขิง	อาการ – เป็นฝีที่มีขนาดของหัวเล็ก เกิดเป็นกลุ่มสีแดงคล้ายสิว พบเกิดได้ทุกที่
20. ฝีแปวเย็น	อาการ – เป็นฝีที่เมื่อหายจากที่หนึ่งแล้วเป็นอีกที่หนึ่งต่อหายยาก
21. ฝีเต่าเลี่ยน	อาการ – ฝีชนิดนี้จะพบอยู่ระหว่างช่องท้อง มีขนาดใหญ่ บางที่ชาวบ้านเรียกว่าโรคตับ
22. ฝีธรรมดา	อาการ – ฝีชนิดนี้จะพบว่าเกิดที่บริเวณท้อง เป็นช่วงๆ จะพบว่าจะเป็นรู และมีน้ำเหลืองไหลออกมาจากรูนั้น ฝีชนิดนี้ไม่ค่อยเจ็บเท่ากับฝีประเภทอื่นเพราะมีการระบายน้ำเหลืองอยู่ตลอดที่แผลนั้นเอง
23. ปากเปื่อย ปากหีไก่ เป็นกาง	สาเหตุที่เกิด – 1. กินอาหารที่ติดเชื้อ 2. พฤติกรรมการกินอาหาร อาการ – ลักษณะอาการที่พบจะมีดังนี้คือ ริมฝีปากเปื่อย แผลสีขาว ลิ้นมีสีขาว เป็นฝื่นแดง ลิ้นแตกเป็นหลุมลึก บางคนเป็นนานๆ ยิ่งแตกลึก มีอาการเจ็บ ทำให้กินข้าวลำบาก ส่งผลให้น้ำหนักลด ภูมิต้านกินต่ำ และอาจจะมีการอักเสบลงไปในลำคอ ซึ่งอาจกลายเป็นมะเร็งได้ถ้าไม่รักษาหรือรักษาไม่ถูกวิธี
24. ตกขาว	สาเหตุที่เกิด – เกิดจากเลือดลม หรือการเป็นประจำเดือนในผู้หญิงนั้นที่ไม่ปกติ หรือขาดสมดุล อาการ – คล้ายประจำเดือนของผู้หญิง แต่เป็นสีขาวคล้ายกับน้ำมูกไหลย้อยออกมา มีกลิ่นเหม็นคาว บางรายพบว่าน้ำสีขาวนี้ไหลออกทุกวัน พอย้อยมาถูกตรงไหนจะเกิดตุ่มคันขึ้นที่นั้น บางคนที่เป็นมานาน หรืออาการหนักๆ ผ้าชิ่น (ผ้าถุง) จะเปียกชุ่มอยู่ตลอดเวลา ถ้ารักษาไม่ทันเวลาสามารถทำให้เสียชีวิตได้

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
25. ตกเลือด	อาการ - หลังคลอดบุตรเลือดไม่หยุดไหล
26. กระเพาะ	สาเหตุ - ของการเกิดโรคกระเพาะนั้นอาจเกิดจากการกินอาหารไม่ตรงเวลา กินอาหารรสจัด เครียด นอนดึก พักผ่อนน้อย เป็นต้น อาการ - อาการของคนที่เป็นโรคกระเพาะนั้นจะมีอาการปวดท้องภายหลังกินข้าว คือ มีอาการปวดตีขึ้น มวนท้อง คลื่นไส้อยากอาเจียน เจ็บแน่นจุกขึ้นไปบริเวณลิ้นปี่ อึดอัดในท้อง หายใจไม่สะดวก ในบางรายถ้ามีอาการหนัก ๆ จะแสบหมากโหกด้วย (เรอเปรี้ยว) อาการปวดท้องจะเกิดขึ้นทั้งตอนที่อิ่มและหิว บางรายเจ็บและมีอาการแน่นขึ้นมาหน้าอก
27. คางทูม	อาการ - ผู้ป่วยจะมีลักษณะอาการขากรรไกรที่แก้มชิดกับหูด้านล่างบวมแดง ปวดขัด ๆ เล็กน้อย กินข้าวยาก ข้างในปากเป็นแผล ถ้าเป็นหนักอาจบวมจนแตก (ในรายที่แตกถ้ารักษาไม่ดี หรือถูกวิธีอาจทำให้เกิดเป็นมะเร็งได้)
28. ปะดง 108	ปะดงนั้นมีหลายประเภท และอาการของโรคนั้นก็แตกต่างกันด้วย ได้แก่ ปะดงคัน (ปะดงมดริ้น) ปะดงข้อ ปะดงเอ็น ปะดงคันคาก (คางคก) และปะดงไฟ
29. ปะดงคัน (ปะดงมดริ้น)	อาการ - เป็นตุ่มเล็ก ๆ คันถ้าเราเกามันจะลามไปทั่วตัว ย้ายไปทุกที่ ๆ เราเกา หลังเกิดพุพองแข็งขึ้น บางคนเรียกว่าเป็นพยาธิตัวจี๊ด
30. ปะดงข้อ	อาการ - อาการปวดขัด ร้อนที่ข้อเข่า ข้อแขน ฯลฯ เป็นในช่วงหน้าหนาวมากที่สุด
31. ปะดงเอ็น	อาการ - จะเจ็บตามเส้นเอ็นต่าง ๆ ของร่างกาย
32. ปะดงคันคาก (คางคก)	อาการ - ปะดงคันคากนั้นพบว่าจะเป็นตุ่ม ทั้งตัวทั้งแขน ขา ลำตัว หน้า ร่างกายจะมีอาการบวมจากพิษปะดง พร้อมกับมีอาการไข้ ตัวร้อน

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
33. ปะดงไฟ	อาการ – ปะดงไฟนั้นคนป่วยจะร้อนไปทั้งตัว และเส้นเอ็นจะหดเกร็งปวดเข้าแขนขาจะพับงอถ้าเป็นนาน ๆ ผิวหนังจะเปื่อย
34. รินบ่เอื้อน	อาการ – รินบ่เอื้อนนั้นจะมีอาการประจำเดือนซึมกะปริบ–กะปรอยออกอยู่เรื่อย ๆ ไม่หยุด ร่างกายผอมโซ ผิวตัวมีสีเหลือง ไม่ค่อยมีเรี่ยวแรง เป็นมากอาจถึงตายได้
35. ดีซ่าน ตาเหลือง	อาการ – คนที่เป็นดีซ่านนั้นจะเริ่มจากตาเหลือง ต่อมาก็จะเล็บเหลือง ตัวเหลือง ปัสสาวะก็มีสีเหลือง มีอาการแน่นท้องคล้ายจะเรอก็ไม่เรอออกมา มีอาการเบื่ออาหาร ทำให้ร่างกายอ่อนเพลีย เป็นนาน ๆ จะส่งผลให้เป็นโรคตับได้
36. แก้สาระพิษ	เป็นการแก้พิษ ได้แก่ แก้พิษงู
37. แก้พิษงู	สาเหตุที่เกิด – โดนงูกัด อาการ – ผู้ป่วยที่โดนงูพิษกัดจะมีอาการเจ็บปวด บริเวณที่โดนกัดจะปรากฏรอยเขี้ยวอยู่ 2 รู เป็นสีแดงและมีเลือดไหลซึมออกมา
38. แก้พิษที่เกิดจากแมลงสัตว์กัดต่อย	สาเหตุที่เกิด – แมงป่อง ขี้เข็บ (ตะขาบ) ปลาดุก ต่อ แตน รวมถึงสุนัขบ้ากัด อาการ – ผู้ป่วยที่โดนแมลงหรือสัตว์ที่มีพิษกัดต่อยจะมีอาการเจ็บปวด บริเวณที่โดนกัดจะมีอาการบวมแดง
39. จับเส้น จับเอ็น	สาเหตุที่เกิด – การทำงานหนัก การยืน นั่ง หรือเดินที่ผิดอิริยาบถ อาการ – ร่างกายมีอาการปวดเมื่อย ตามเส้นและส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย
40. หนองใน	สาเหตุที่เกิด – การติดเชื้อจากการร่วมเพศโดยติดเชื้อทางอวัยวะสืบพันธุ์ อาการ – หนองในนั้นส่วนมากเกิดกับผู้ชาย เริ่มแรกจะรู้สึกเจ็บ คัน บริเวณอวัยวะเพศ และเริ่มมีหนอง เวลาปัสสาวะจะมีหนองปนออกมากับน้ำปัสสาวะด้วย ถ้าเป็นหนัก อวัยวะ

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
	เพศจะลักษณะคล้ายดอกกะหล่ำ และเป็นรูกว้างกว่าปกติ จนถึงขนาดต้องใส่ผ้าอนามัยตลอดเพราะน้ำหนองไหลไม่หยุด น้ำหนองนี้เวลาไปถูกบริเวณไหน บริเวณนั้นจะเป็นตุ่มคัน ขณะเป็นหนองในจะทำให้คนป่วยมีไข้ร่วมด้วย ผู้หญิงถ้าเป็นหนองในเมื่อตั้งครรภ์ 1 เดือนหรือ 2 เดือนจะทำให้แท้งลูกได้ แต่ถ้ากินว่านในการรักษาก็สามารถหายได้
41. ท้องอืด ท้องเฟ้อ	สาเหตุที่เกิด – อาหารไม่ย่อย การขับถ่ายไม่เป็นปกติ อาการ – ท้องอืดหรือท้องเฟ้อ จะมีอาการแน่นท้อง ถ่ายยาก หรือไม่ถ่าย มีความรู้สึกอึดอัด การรักษานั้นจำเป็นต้องใช้ยาระบาย
42. ลมพันไส้	สาเหตุที่เกิด – เกิดจากการทำงานหนักต่อกันเป็นเวลานาน พบเป็นมากในผู้ชาย หรือ การกินอาหารไม่เป็นเวลา หรือเกิดจากระบบภายในร่างกายไม่สมดุล อาการ – เมื่อเป็นลมพันไส้จะรู้สึกเจ็บบิดที่ท้อง บริเวณสะดือ ในลำไส้จะมีลมมีแก๊สมากทำให้เรออยู่ตลอดเวลา หรือมีการผายลมและตัวของผู้ป่วยจะเหลือง
43. นิ่ว	นิ่ว มีหลายขนาดและแต่ละบริเวณที่ทำให้เกิดนิ่วนั้นก็ทำให้ขนาดของนิ่วแตกต่างกันด้วย จากขนาดที่ใหญ่ไปขนาดเล็กดังนี้ นิ่วในกระเพาะอาหาร นิ่วในไต นิ่วในกระเพาะปัสสาวะตามลำดับ บางรายเมื่อปัสสาวะเจ็บมากจนทำให้เป็นลมได้ คนที่ป่วยเป็นนิ่ว จะมีก้อนนิ่วค้างอยู่ตามท่อทางเดินต่าง ๆ
44. นิ่วในท่อปัสสาวะ ปัสสาวะขัด	สาเหตุที่เกิด – เกิดจากการดื่มน้ำที่ไม่สะอาด มีดิน มีทราย ละลายปนอยู่ หรือเกิดมาจากการดื่มกินน้ำที่มีตะกอนหินปูนมาก ทำให้เกิดการสะสมตัวของหินปูน หรือการกินข้าวที่แม่เคี้ยวให้ลูกกินไม่ละเอียดตั้งแต่ตอนเด็ก อาการ – ถ้าเป็นนิ่วจะทำให้เจ็บ แสบเวลาปัสสาวะ และถ้าไม่เกิดจากนิ่วเวลาปัสสาวะจะไม่รู้สึกแสบอาจเกิดจากมีปัญหาทางด้านสมดุลของร่างกาย ปัสสาวะขัด หรือ ปัสสาวะ

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
	เป็นเลือด นั้นสามารถเกิดได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย
45. นิ่วในถุงน้ำดี	สาเหตุที่เกิด – ดื่มน้ำที่ไม่สะอาด มีดิน มีทราย ละลายปนอยู่ อาการ – ก้อนนิ่วจะมีขนาดเล็ก โดยหินปูนจะเกาะตัวกันหลวม ๆ ทำให้ก้อนนิ่วในถุงน้ำดีนี้มีลักษณะไม่แข็งมากและผู้ป่วยที่เป็นนิ่วในถุงน้ำดีนี้จะมีก้อนนิ่วจำนวนหลายก้อน (เป็นครัว) ผู้ป่วยจะรู้สึกขัดเจ็บที่ท้องน้อย เป็นนานอาจมีผลทำให้ถุงน้ำดีรั่วทำให้กลายเป็นโรคตับได้
46. นิ่ว ในกระเพาะอาหาร	สาเหตุที่เกิด – ดื่มน้ำที่ไม่สะอาด มีดิน มีทราย ละลายปนอยู่ อาการ – ก้อนนิ่วจะมีขนาดใหญ่มาก จำนวนผู้ป่วยที่เป็นนิ่วในกระเพาะอาหารนี้มีน้อยไม่ค่อยพบเจอ
47. ไอ	สาเหตุที่เกิด 1. ตากแดด หรืออากาศเปลี่ยน ทำให้ไม่สบายและเจ็บคอได้ 2. อาหารเป็นพิษ ซึ่งอาจมันจัด หวานจัด เค็มจัด ทำให้เจ็บคอ และไอได้ อาการ – ไอนั้นมีหลายประเภท ทั้งไอปี ไอเดือน (จะเป็นเมื่ออากาศเปลี่ยน ในคนที่ร่างกายไม่แข็งแรง) เริ่มจากการปวด เจ็บคอ และมีเสลดในคอ ต่อมาจะเริ่มไอ ขัดหน้าอก และมีไข้ร่วมด้วย
48. ธาตุล้ม (นกเขาไม่ขัน)	สาเหตุที่เกิด – เกิดจากการทำงานหนักต่อกันเป็นเวลานาน พบเป็นมากในผู้ชาย อาการ – คนที่ป่วยเป็นโรคธาตุล้มร่างกายไม่มีกำลัง เหนื่อยและเพลียง่าย ทำงานลำบาก เบื่ออาหาร หรือกินอาหารไม่ได้ มือเหลือง ปลายนิ้วสังเกตดูว่าจะเห็นเลือดซ้ำ ๆ ลักษณะเลือดดูที่ปลายนิ้วมีสีคล้ำ ตัวเหลือง อวัยวะเพศไม่แข็งตัว เมื่อเป็นธาตุล้มเป็นเวลานาน คือ 4–5 ปี อาจส่งผลให้คนป่วยนั้นตายได้
49. อายุวัฒนะ (ยากำลัง)	อาการ – ร่างกายไม่ค่อยแข็งแรง เหนื่อย เพลีย อวัยวะเพศไม่แข็งตัว

กลุ่มอาการโรค	สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย
50. ฟกช้ำ ช้ำใน	สาเหตุที่เกิด – ส่วนมากจะเกิดจากอุบัติเหตุ เช่น รถชน ตกต้นไม้ ตกบันได ควายชน เล่นกีฬา เป็นต้น อาการ – ฟกช้ำนั้นจะมีอาการช้ำแดง โดยการฮ้อเลือดทำให้ดูเป็นวงช้ำ บางครั้งมีอาการบวมร่วมด้วย คนป่วยถ้ามีอาการช้ำใน จะรู้สึกเจ็บปวด ถ้าเป็นบริเวณลำตัว บางคนจะแน่นหน้าอก ซึ่งอาการจะแล้วแต่ความรุนแรงของการเกิด
51. ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก	สาเหตุที่เกิด – ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก อาการ – ผู้ป่วยจะรู้สึกปวดแสบ ปวดร้อน หรือมีอาการพุพองของผิวหนัง บริเวณที่โดนไฟไหม้ หรือน้ำร้อนลวก
52. กะดันขาไข่	สาเหตุที่เกิด – เนื่องจากมีการติดเชื้อจากพิษของบาดแผล อาการ – อาการบวม อักเสบขึ้นที่โคนขา จะรู้สึกเจ็บ ปวด
53. อัมพฤกษ์	สาเหตุที่เกิด – 1. อาจเกิดมาจากอุบัติเหตุ หรือการหกล้มก็สามารถส่งผลให้เกิดอัมพฤกษ์ อัมพาตได้ 2. หรือเส้นสมองไม่สั่งการ บังคับร่างกายไม่ได้ อาการ – เริ่มแรกร่างกายจะอ่อนเพลีย ไม่มีแรง หยิกไม่เจ็บ ปากค้าง คางแข็ง (ช็อก) น้ำลายไหล ต่อจากนั้นร่างกายก็จะสั่งการไม่ได้ อัมพฤกษ์และอัมพาตนั้นเป็นอาการที่เกี่ยวเนื่องกับเส้นและสมอง โดยอัมพฤกษ์นั้นร่างกายจะเคลื่อนไหวไม่ได้ทั้งสองข้าง ส่วนอัมพาตนั้นเคลื่อนไหวได้ครึ่งซีก
54. เจ็บหู หูดับ	สาเหตุที่เกิด – แมลงเข้าหู หรือการนอนท่าผิดปกติ (ทับหูนาน ๆ) อาการ – อาการจะเป็นอาการคล้ายหูอื้อ หูตึง จากที่เคยได้ยินปกติ อยู่ดี ๆ ก็เกิดไม่ได้ยิน บางคนมีอาการอักเสบของหูร่วมด้วย
55. สะเดาะก้างติดคอ	สาเหตุที่เกิด – ก้างปลาติดลำคอ อาการ – เมื่อกินอาหารจำพวกปลา บางครั้งก้างนั้นติดอยู่ที่ลำคอ รู้สึกเจ็บ ปวด

กลุ่มอาการโรค	**สาเหตุ อาการ และการวินิจฉัย**
56. ผด ผื่น หมึน ฟก	มีอาการหลายลักษณะ เช่น หมึน ผดแดด หิดกล้า และฟก
57. หมึน	อาการ – หมึนจะเป็นตุ่มใส ขึ้นมัน ขนาดเท่าหัวนิ้วแม่มือ จะมีอาการคัน ตุ่มยิ่งเกายิ่งมีขนาดใหญ่ หมึนมีหลายชนิด เช่น หมึนเชือกควายยาว หมึนข้าวสาร (มีลักษณะเป็นเม็ด ถ้าเป็นมากหายใจขัด)
58. ผดแดด	อาการ – จะเป็นตุ่มขนาดเล็กๆ เมื่อเกาหรือขูด ตุ่มนั้นจะแตก จะมีน้ำเหลืองไหลออกมา ส่วนมากจะพบเป็นในเด็ก
59. หิดกล้า	สาเหตุที่เกิด – แพ้น้ำหน้าทำนา อาการ – จะเป็นตุ่มคัน เมื่อเกาจะเปื่อย
60. ฟก	อาการ – ผิวจะนูนขึ้นไม่มีหัว แดงกว้าง เป็นบริเวณน่องขา จะรู้สึกเจ็บมาก
61. ไข้ทับประจำเดือน	อาการ – จะเป็นไข้ก่อนการเป็นประจำเดือน อาการคล้ายกับการเป็นไข้ธรรมดา แต่จะรู้สึกเหนื่อย ไม่ค่อยมีเรี่ยวแรง มีอาการปวดหัวตัวร้อน เจ็บท้องน้อย จะต้องกินยาป้องกันไว้
62. กลาก เกลื้อน	สาเหตุที่เกิด – การไม่รักษาความสะอาด ติดเชื้อราที่ผิวหนัง
63. เหงี่ยวหยัด (ปัสสาวะบ่อย)	สาเหตุที่เกิด – คงอาจเกิดจากระบบภายในร่างกายไม่ปกติ เพื่อรักษาสมดุลของร่างกาย อาการ – เวลาปัสสาวะนั้นจะรู้สึกขัด เจ็บ ปัสสาวะบ่อยแบบกะปริบกะปรอย ไม่สม่ำเสมอ ซึ่งลักษณะอาการไม่ใช่นิ่ว
64. แก้เจ็บคอ/ทำมะลา	สาเหตุที่เกิด – การกิน (กระดูกหรือก้าง) ทำให้เกิดการอักเสบ อาการ – จะมีการอักเสบของคอ จะมีอาการเจ็บคอ ปากแห้งๆ คล้ายเป็นหวัด เวลากินข้าวหรือกลืนน้ำลายลำบาก และรู้สึกเจ็บ
65. เบาหวาน	–

ภาคผนวก 6
สมุนไพรและการใช้ประโยชน์

6.1 รายชื่อสมุนไพร ส่วนที่ใช้ และประโยชน์ที่ใช้ในการดูแลรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

ผลการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของชาวญ้อ และชาวผู้ไท ตำบลเหล่าโพนค้อ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร จากการจัดกิจกรรมและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับหมอพื้นบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับด้านสมุนไพรที่ใช้ในการดูแลรักษาโรค ต.เหล่าโพนค้อ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรต่าง ๆ ดังนี้

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
1.	กระดูก	มะดูก	*Siphonodon celastrineus* Griff.	CELASTRACEAE	ราก	ยาบำรุงกำลัง	พืช
2.	กระทุ่มเลือด	กระทุ่มนา	*Mitragyna diversifolia* (Wall. ex G.Don) Havil.	RUBIACEAE	เปลือก, แก่น	เป็นกาง, ยาอยู่กรรม	พืช
3.	กระเทียม	กระเทียม	*Allium sativum* L.	ALLIACEAE	กลีบ	เป่าเด็กร้องไห้, กลากเกลื้อน, ตาแดง, เหน็บชา, แก้เจ็บตา	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
4.	กากะเลา	อินทนิลบก	*Lagerstroemia macrocarpa* Wall.	LYTHRACEAE	ราก	ธาตุล้ม	พืช
5.	ก้านของ	ปีบ	*Millingtonia hortensis* L.f.	BIGNONIACEAE	แก่น, เปลือก	แก้ไอ	พืช
6.	ก้านเหลือง	ก้านเหลือง	*Nauclea orientalis*	RUBIACEAE	แก่น	ดีซ่าน, เหน็บชา, กระเพาะ,ลำไส้	พืช
7.	กำลังเสือโคร่ง	กำลังเสือโคร่ง	*Ziziphus attopoensis Pierre*	RHAMNACEAE	แก่น	ยาบำรุงกำลัง	พืช
8.	ขมิ้นเครือ	ขมิ้นเครือ	*Combretum acuminatum* Roxb	COMBRETACEAE	ลำต้น	กระเพาะ, ดีซ่าน, กระเพาะลำไส้	พืช
9.	ขมิ้นต้น	ขมิ้นต้น	*Hedyotis corymbiformis* Geddes	RUBIACEAE	ลำต้น, ราก, แก่น	เยี่ยวขัด, กระเพาะ, ยาแก้ดีซ่าน, กระเพาะลำไส้, ยาอยู่กรรม	พืช
10.	ขัดมอนตัวผู้	หญ้าขัดใบยาว	*Sida acuta* Burm.f.	MALVACEAE	ราก	ตกขาว	พืช
11.	ขัดมอนตัวเมีย	หญ้าขัดใบป้อม	*Sida cordifolia* L.	MALVACEAE	ราก	ตกขาว	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
12.	ข่า	ข่าป่า	*Alpinia malaccensis* (Burm.) Roscoe	ZINGIBERACEAE	ใบ, เหง้า	อยู่กรรม, เหน็บชา	พืช
13.	ข้าวจ้าว	ข้าว	*Oryza sativa* L.	GRAMINEAE	เมล็ด	เยี่ยวเป็นเลือด, ท้องอืด	พืช
14.	ข้าวหลาม	ข้าวหลามดง	*Goniothalamus laoticus* (Finet & Gagnep.)	ANNONACEAE	แก่น	ยาอยู่กรรม	พืช
15.	ขิง	ขิง	*Zingiber officinale* Roscoe	ZINGIBERACEAE	เหง้า	เหน็บชา	พืช
16.	ขี้ตุ่น	ขี้อ้น	*Helicteres lanata* (Teijsm. & Binn.) Kurz	STERCULIACEAE	ราก	ยาบำรุงกำลัง, ธาตุล้ม	พืช
17.	ขี้มด	หว้าขี้นก	*Syzygium ripicola* (Craib) Merr. & L.M.Perry	MYRTACEAE	ราก	เป็นกาง	พืช
18.	ขี้เหล็กบ้าน	ขี้เหล็ก	*Senna siamea* (Lam.) Irwin & Barneby	FABACEAE	แก่น	กระเพาะ, ลำไส้, ยาแก้ดีซ่าน	พืช
19.	ขี้เหล็กป่า	แสมสาร	*Senna garrettiana* (Craib) Irwin & Barneby	LEGUMINOSAE-MIMOSOIDEAE	เปลือก, แก่น	ธาตุล้ม, ดีซ่าน, กระเพาะ, ลำไส้	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
20.	ขี้เหล้า	สีฟันกระบือ	*Bridelia tomentosa* Blume	EUPHORBIACEAE	ราก	ธาตุล้ม	พืช
21.	เข็มขาว	เข็มพวงขาว	*Ixora finlaysoniana* Wall. Ex G.Don	RUBIACEAE	ราก	ยาอยู่กรรม	พืช
22.	เข็มแดง	เข็มป่า	*Pavetta wallichiana* Steud.	RUBIACEAE	ราก	ยาอยู่กรรม	พืช
23.	เขือง	ย่านทาด	*Smilax luzonensis* C.Presl	SMILACACEAE	หัว	เยี่ยวเป็นเลือด	พืช
24.	คอแลน	กรวยป่า	*Casearia grewiifolia* Vent. var. *grewiifolia*	FLACOURTIACEAE	ราก	โรคหนองใน, ดีซ่าน	พืช
25.	คัดเค้า	คัดเค้าเครือ	*Xyceros horridus* Lour.	RUBIACEAE	ราก	ธาตุล้ม	พืช
26.	คิงไฟนกคุ่ม	โด่ไม่รู้ล้ม	*Elephantopus scsaber* L.	COMPOSITAE	ราก, ทั้งต้น	แก้ไอ	พืช
27.	เครือนมแน่	–	–	–	ลำต้น	หูดับ	พืช
28.	เครือภูช้าง	–	–	–	ลำต้น	เยี่ยวเป็นเลือด	พืช
29.	แคน	แคนหิน	*Hopea ferrea Laness.*	DIPTEROC ARPACEAE	เปลือก	เป็นกาง	พืช
30.	งา	–	–	–	เมล็ด	รักษากระดูกหัก	พืช
31.	โง้นผี่น	–	–	–	แก่น	ยาอยู่กรรม	พืช
32.	จานเลือด	–	–	–	แก่น	ยาบำรุงกำลัง	พืช
33.	จำปา	–	–	–	แก่น	กระเพาะ	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
34.	จำปีขาว	-	-	-	ราก	เหน็บชา	พืช
35.	จำปีแดง	-	-	-	ราก	เหน็บชา	พืช
36.	ชะอาม	-	-	-	ราก	เป็นกาง	พืช
37.	ช้างน้าว	ช้างน้าว	*Gomphia serrata* (Gaertn.) Kanis	OCHNACEAE	แก่น	ยาอยู่กรรม	พืช
38.	แดง	แดง	*Xylia xylocarpa* (Roxb.) Taub. var. *kerrii* (Craib & Hutch.) I.C.Nielsen	LEGUMINOSAE-MIMOSOIDEAE	ราก, แก่น, เปลือก	ธาตุล้ม, อยู่กรรม	พืช
39.	ตองท่ง	-	-	-	ใบ, ราก	อยู่กรรม, ท้องอืด	พืช
40.	ตะไคร้	ตะไคร้ต้น	*Litsea cubeba* (Lour.) Pers.	LAUACEAE	เหง้า	เยี่ยวหยัด	พืช
41.	ตะหลดป่า	-	-	-	ต้น	ยาแก้เหน็บชา, บำรุงร่างกาย	พืช
42.	ต้างไก่	กระตังใบเตี้ย	*Leea thorelii* Gagnep.	LEEACEAE	ราก	แก้ไอ	พืช
43.	ต้างไก่ขาว	-	-	-	ราก	ยาอยู่กรรม	พืช
44.	ติดต่อ	โปร่งกิ่ว	*Dasymaschalon lomentaceum* Finet&Gagnep.	ANNONACEAE	ราก, ต้น	ยาแก้เหน็บชา, บำรุงร่างกาย, ลมพันไส้	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
45.	ตีนตั่ง	นมแมวป่า	*Ellipeiopsis ferruginea* (Buch.-Ham. Ex Hook.f. et Thomson) R.E.Fries	ANNONACEAE	ราก	แก้ไข้หวัดใหญ่	พืช
46.	ตูมกา	ตูมกาขาว	*Strychnos nux-blanda* A.W.Hill	STRYCHNACEAE	ราก, เปลือก	ธาตุล้ม, เหน็บชา	พืช
47.	ตูมตัง	กระแจะ	*Naringi crenulata* (roxb.) Nicolson	RUBIACEAE	ราก	ธาตุล้ม	พืช
48.	เถารางแดง	-	-	-	ลำต้น	ยาบำรุงกำลัง	พืช
49.	เถาล้มลุก	-	-	-	ลำต้น	ยาอยู่กรรม	พืช
50.	ทูน	-	-	-	หัว	ฝีหนอง	พืช
51.	นางจู้	-	-	-	ลำต้น	ตาแดง	พืช
52.	นางหวาน	-	-	-	แก่น	ยาอยู่กรรม	พืช
53.	บกพาน	-	-	-	แก่น	นิ่ว	พืช
54.	บอระเพ็ด	บอระเพ็ด	*Tinospora crispa* (L.) Miers ex Hook.f. & Thomson	MENISPERMACEAE	ลำต้น	เยี่ยวหยัด, ดีซ่าน, เหน็บชา, ลำไส้, กระเพาะ	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
55.	บาก	กะบาก	*Anisoptera costata* Korth.	DIPTEROCARPACEAE	ราก	แก้ไอ	พืช
56.	บานไม่รู้โรย (ดอกสีขาว)				ทั้งต้น	ไข้ทับถูด	พืช
57.	บีคน	ราชดัด	*Brucea javanica* (L.) Merr.	SIMAROUBACEAE	ราก	ดีซ่าน	พืช
58.	บีปลากั้ง				แก่น	ยาอยู่กรรม	พืช
59.	ประดู่	ประดู่	*Pterocarpus macrocarpus* Kurz	FABACEAE	เปลือก	เป็นกาง	พืช
60.	ปีกไก่ดำ	ปีกไก่ดำ	*Justicia fragilis* Wall	ACANTHACEAE	ลำต้น	ตาแดง	พืช
61.	ปุ่งหมู				ราก	ท้องอืด	พืช
62.	เปือยเลือด	ตะแบกเลือด	*Terminalia corticosa* Pierre ex Laness.	COMBRETACEAE	แก่น	ยาอยู่กรรม	พืช
63.	ผักคาด	ผักคราด	*Acmella oleracea* (L.) R.K.Jansen	COMPOSITE	ใบ	ยาอายุวัฒนะ	พืช
64.	ผีพ่วน	พีพวน	*Uvaria pierrei* Finet & Gagnep.	ANNONACEAE	ราก	แก้ไข้หวัดใหญ่	พืช
65.	ไผ่ป่า	ไผ่ป่า	*Bambusa bambos* (L.) Voss	GRAMINEAE	ตา, ใบ	ไข้ทับถูด	พืช
66.	พริกป่า	พริกนายพราน	*Tabernaemontana bufalina* Lour.	APOCYNACEAE	ราก, ต้น	ยาแก้เหน็บชา, บำรุงร่างกาย	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
67.	พลู		*Scindapsus offieinalis* Schott	PIPERACEAE	ใบ	ตาแดง, ท้องอืด, กลากเกลื้อน, คางทูม, แก้เจ็บตา	พืช
68.	พ่วงพี	นมสวรรค์	*Clerodendrum paniculatum* L.	LABIATAE	ราก	อยู่กรรม	พืช
69.	พ่วงพีขาว	ปิ้งขาว	*Clerodendrum colebrookianum* Walp.	LABIATAE	ราก	ท้องอืด	พืช
70.	มะขาม	มะขาม	*Tamarindus indica* L.	FABACEAE	เปลือก	แก้ไอ	พืช
71.	มะเขือขื่น	มะเขือขื่น	*Solanum aculeatissimum* Jacq.	SOLANACEAE	ราก	กระเพาะอาหาร	พืช
72.	มะคอม	ตะครอง	*Ziziphus cambodiana* Pierre	RHAMNACEAE	แก่น	กระเพาะอาหาร	พืช
73.	มะนาว	มะนาว	*Citrus aurantifolia*	RUTACEAE	ผล	แก้ฟกช้ำ, เหน็บชา, ดีซ่าน	พืช
74.	ม้ากระทืบโรง	ม้ากระทืบโรง	Ficus foveolata Wall.	MORACEAE	แก่น	ยาบำรุงกำลัง	พืช
75.	ยมต้น	-	-	-	แก่น	นิ่ว	พืช
76.	ยานางขาว	-	-	-	ราก	ออกลูกง่าย	พืช
77.	ยานางแดง	ขยัน	*Bauhinia strychnifolia* Craib	FABACEAE	ราก	ออกลูกง่าย	พืช
78.	ยาสูบ	ยาสูบ	*Nicotiana tabacum* L.	SOLANACEAE	ใบ	หอ, แก้พิษงู	พืช
79.	ลิดแมว	ตำแยแมว	*Acalypha indica* L.	EUPHORBIACEAE	แก่น	กระเพาะอาหาร	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
80.	เล็บมือตัวผู้	-	-	-	ราก	ตกขาว	พืช
81.	เล็บมือตัวเมีย	-	-	-	ราก	ตกขาว	พืช
82.	ว่านแก้พิษ	-	-	-	หัว, ใบ	ยาอยู่กรรม, ฝีหนอง	พืช
83.	ว่านดักแด้	-	-	-	หัว	แก้แมลงสัตว์กัดต่อย, แก้พิษงู	พืช
84.	ว่านธาตุล้ม	-	-	-	หัว	ธาตุล้ม	พืช
85.	ว่านประดง	-	-	-	หัว	ประดง 108, หนองใน	พืช
86.	ว่านไพล	ไพล	*Zingiber montanum* (Koenig) Link ex Dietr.	ZINGERACEAE	หัว	ท้องอืด	พืช
87.	สบู่ดำ	สบู่ดำ	*Jatropha curcas* L.	EUPHORBIACEAE	แก่น	โรคหนองใน, ดีซ่าน, กระเพาะอาหาร	พืช
88.	ส้มกบ	ส้มกบ	*Hymenodictyon* orixense (Roxb.) Mabb.	RUBIACEAE	แก่น	โรคหนองใน, ดีซ่าน	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
89.	ส้มมอ	สมอ	*Terminalia chebula* Retz. var. *chebula*	COMBRETACEAE	เปลือก	เหน็บชา	พืช
90.	ส้มเสี้ยว	เสี้ยวใหญ่	*Bauhinia malabarica* Roxb.	FABACEAE	แก่น, เปลือก	เหน็บชา, ดีซ่าน	พืช
91.	สะข้าง	อีแปะ	*Vitex quinata* (Lour.) F.N.Williams	LABIATAE	แก่น	ยาแก้ดีซ่าน, กระเพาะ, ลำไส้	พืช
92.	สะเดา	สะเดา	*Azadirachta indica* A.Juss. var. *siamensis* Valeton	MELIACEAE	ราก	ยาแก้ดีซ่าน, กระเพาะลำไส้	พืช
93.	สะระแหน่	สะระแหน่	*Mentha cordifolia* Opiz ex Fresen	LABIATAE	ใบ	ท้องอืด	พืช
94.	สีเสียด	สีเสียดเปลือก	*Pentace burmanica* Kurz	TILIACEAE	เปลือก	ลองแก้ว	พืช
95.	หญ้าไกปืน	–	–	–	ทั้งต้น	ตกขาว	พืช
96.	หญ้าขาวใบมน	–	–	–	ทั้งต้น	ตกขาว	พืช
97.	หญ้าขาวใบยาว	–	–	–	ทั้งต้น	ตกขาว	พืช
98.	หญ้าควยงู	พันงู	*Achyranthes asper* L.	AMARANTHACEAE	ราก	ตาแดง	พืช
99.	หญ้าดอกขาว	สาบเสือ	*Chromolaena odoratum* (L.) R.M. King & H.Rob	ASTERACEAE	ราก, ลำต้น	เยื่อหยัด	พืช
100.	หญ้าหางเสือ	–	–	–	ทั้งต้น	แก้ไอ	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
101.	หญ้าแห้วหมู	หญ้าแห้วหมู	*Cyperus rotundus* L.	CYPERACEAE	หัว	ยาอายุวัฒนะ	พืช
102.	หนาด	หนาดใหญ่	*Blumea balsamifera* (L.) DC.	COMPOSITAE	ใบ		พืช
103.	หมาก	หมาก	*Areca catechu* L.	PALMAE	ผล	รักษากระดูกหัก, ฟกช้ำ, ป้องกันการเป็นแผลเป็น, เป่าเด็กร้องไห้, กะโตด, ลองแก้ว, เป่างูสวัด, คางทูม, กะดันขา, ผ้ำ	พืช
104.	หาด	หาด	*Artocapus lacucha* Roxb. ex Buch.-Ham	MORACEAE	แก่น, เปลือก	เป็นกาง	พืช
105.	หูเสือ	เนียมหูเสือ	*Plectranthus amboinicus* (Lour.) Spreng.	LABIATAE	ใบ	ท้องอืด	พืช
106.	เหมือดดำ				ราก	เหน็บชา, ดีซ่าน	พืช
107.	เหมือดแอ	พลองเหมือด	*Memecylon edule* Roxb.	MELASTO MATACEAE	แก่น	กระเพาะอาหาร	พืช

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
108.	แหน	แหนนา	*Terminalia glaucifolia* Craib	COMBRETACEAE	เปลือก	ธาตุล้ม, ดีซ่าน, เป็นกาง	พืช
109.	อ้อยดำ	อ้อยดำ	*Saccharum sinense* Roxb.	GRAMINEAE	ลำต้น	ท้องอืด	พืช
110.	อ้อยสามสวน	ชะเอมป่า	*Albizia myriophylla* Benth.	FABACEAE	เปลือก	แก้ไอ	พืช
111.	เอ็นอ่อน	เถาเอ็นอ่อน	*Cryptolepis buchanani* Roem.&Schult.	ASCLEPIADACEAE	ราก	ธาตุล้ม	พืช
112.	เอี่ยนด่อน	ปลาไหลเผือก	*Eurycoma longifolia* Jack	SIMAROUBACEAE	ราก	ฝีหนอง	พืช
113.	เอื้องหมายนา	เอื้องหมายนา	*Costus speciosus* (Koen.) Sm.	COSTACEAE	ราก	เยี่ยวเป็นเลือด, เยี่ยวหยัด	พืช
114.	จอนฟอน	พังพอนธรรมดา	*Herpestes javanicus*	MAMMALIA	กระดูกคาง	แก้พิษงู	สัตว์
115.	งูเหลือม	งูเหลือม	*Python reticulatus*	ELAPIDAE	บี (ดี)	แก้พิษงู, แก้ไอ	สัตว์
116.	มดแดง	มดแดง	*Oecophylla smaragdina*	FORMICIDAE	ทั้งตัว	กลากเกลื้อน	สัตว์
117.	แมงหัวหงอก	-	-	-		ยาแก้ดีซ่าน, กระเพาะ, ลำไส้	สัตว์
118.	ขี้เกลือ (ดินประสิว)		-	-	-	เหน็บชา	แร่ธาตุ

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์	ประเภท
119.	การบูร	–	–	–	–	เหน็บชา	แร่ธาตุ
120.	พิมเสน	–	–	–	–	เหน็บชา	แร่ธาตุ
121.	ปูนขาว	–	–	–	–	คางทูม	แร่ธาตุ
122.	บีน้ำตาล	–	–	–	–	เหน็บชา	แร่ธาตุ
123.	น้ำตาล	–	–	–	–	สายเลือด (แก้ช้ำใน)	แร่ธาตุ
124.	เมนทอล	–	–	–	–	เหน็บชา	แร่ธาตุ
125.	สารส้ม ดีเกลือ	–	–	–	–	เหน็บชา	สาร, แร่ธาตุ
126.	เหล้าขาว	–	–	–	–	บำรุงร่างกาย	แร่ธาตุ
127.	โอโด	–	–	–	–	เหน็บชา	แร่ธาตุ

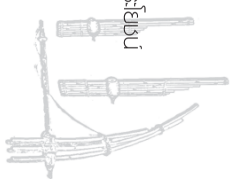

6.2 พืชสมุนไพรที่พบในอดีตและปัจจุบันสูญพันธุ์และบางชนิดพบในปริมาณที่น้อยมาก และเป็นสมุนไพรที่มีความจำเป็นที่นำมาทำเป็นยาสมุนไพรที่มีความต้องการในปริมาณมาก

ผลการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษา : บ้านเชียงเหียน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบประเด็นปัญหาสมุนไพรในป่าชุมชนบ้านเชียงเหียนปัจจุบันถึงขั้นวิกฤติ เพราะสมุนไพรหลายชนิดหายจากพื้นที่ไปแล้ว และชนิดที่เหลือก็มีน้อยไม่สามารถใช้ประโยชน์ หรือเพื่อการค้าได้ ซึ่งการพูดคุยถึงพืชที่หายไปจากอดีตมีมากถึง 75 ชนิด (เป็นชนิดที่สำคัญ) จากอดีตที่มีมากถึง 159 ชนิด ทำให้ต้องมองถึงการจะฟื้นฟูสมุนไพรได้อย่างไร

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
1.	กบก	กระบก	*Irvingia malayana* Oilv.ex.A.Benn	Ixonanthaceae	T	/		/	
2.	กระโดนโป้	กระโดน	*Careya sphaerica* Roxb.	Barringtoniaceae	T	/		/	
3.	กอก	มะกอก	*Spondias pinnata* Kerz.	Anacardiaceae	T	/		/	
4.	กอกเหลี่ยม	มะกอกเลื่อม	*Canarium subulatum* Guill.	Busseaceae	T	/		/	
5.	กอย	กลอย	*Dioscorea hispida* Dennst.	Dioscoreaceae	HC	/		/	
6.	กะยอม	พะยอม	*Shora roxburghii* G.Don	Dipterocarpaceae	T	/		/	
7.	กะหนวน	ฉนวน	*Dalbergic nigrescens* Kurz	Fabaceae	T	/		/	
8.	กะเจียว	กระเจียว	*Curcuma domestica* Val.	Zingiberaceae	H	/			/
9.	กะเดา	สะเดา	*Aradirachta indica* A.Juss.	Meliaceae	T	/	/		
10.	เกีย	มะเกลือ	*Diospyros mollis* Griff.	Ebenaceae	T	/			/
11.	เก็ดลิ่น	เกล็ดปลาช่อน	*Phyllodium pulchellum* (Benth) Desv.	Fabaceae	S	/			/
12.	เก็ดลิ่นใหญ่	เกล็ดปลา	*Phyllodium longipes* (Craib) Schindl.	Fabaceae	S	/			/
13.	เขาคำ (เครือ)	สังวาลย์พระอินทร์	*Cassytha filiformis* L.	Santalaceae	C	/			/

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
14.	เขาฮอ, กอฮอ (เครือ)	บอระเพ็ด	*Tinospora crispa* Miers ex Hook.f.	Menispermaceae	C	/			/
15.	ขาเปีย, หมากโฮง	ขาเปีย	*Hymenopyramis parvifolia* Mold	Verbenaceae	C				
16.	ข่าป่า	ข่าป่า	*Alpinia malacensis* Roscoe	Zingiberaceae	H				
17.	ข่าน้อย	ข่าลิง	*Alpinia officinarum* Hance.	Zingiberaceae	H				
18.	ข่าลิ่น,กัดลิ่น	คัดลิ้น	*Walsura trichostemon* Mig.	Meliaceae	T	/			/
19.									
20.	ข้าวจี่	ข้าวจี่	*Grewia abutiliforlia* Vent.ex Juss.	Tiliaceae	S	/		/	
21.	แข่วอีคูน	หางกวางผู้ ช้างน้าว	*Gomphia serrata* (Gaertn.) Kanis	Ochnaceae	S	/			/
22.	ควยงู	พันงูขาว	*Achyranthes aspera* Linn.	Amaranthaceae	H	/			/
23.	ควยเซียก	น้ำใจใคร่	*Olax scandent* Roxb.	Olacaceae	SC	/			/
24.	คัดเค้า (หนาม)	คัดเค้า	*Oxyceros horidus* Lour	Rubiaceae	C	/			/

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
25.	คันจ้อง	ลำปิดดง	*Diospyros filipendula* Pierre ex Lacomte	Ebenaceae	T	/			/
26.	คางควย (เครือ)	หางไหล	*Dalbergia abbreviata* Craib	Fabaceae	C	/			/
27.	คางคี	เสม็ดทุ่ง	*Lophopetalum wallichii* Kurz	Celastraceae	T	/			/
28.	คางฮุง	คาง	*Albizia lebbekioides* Benth.	Fabaceae	T	/		/	
29.	คิงไฟนกคุ่ม	โตไม่รู้ล้ม	*Elephantopus scsaber* L.	Compositae	H	/			/
30.	เครือหมาน้อย	กรุงเขมา	*Cissampelos pareira* L.	Venispemnaceae	C	/			/
31.	เครือหุนแป	เถาคันขาว	*Caryratia trifolia* (L.) Domin.	Vitaceae	C	/			/
32.	เครือเขาปูน	เครือเขาปูน	*Cissus modeccoides* Planch	Vitaceae	C	/		/	
33.	เคือซูด	เครือเขาแกลบ	*Parameria pierrei* Kerr.	Apocynaceae	C	/		/	
34.	เคือตาปลา	เถาวัลย์เปรียง	*Derris scandens* Benth.	Fabaceae	HC	/		/	
35.	เคือเอ็นอ่อน	เถาเอ็นอ่อน	*Cryptolepis buchanani* Roem.&Schult.	Periplocaceae	HC	/			/
36.	เคือไธสง	เถาประสงค์	*Streptocaulon juventas* Merr.	Periplocaceae	C	/		/	
37.	เคือไส้ตัน	โมกเครือ	*Aganosma marginnata* (Roxb.) G.Don	Apocynaceae	HC	/			/
38.	เงี่ยงดุกน้อย	เงี่ยงดุกน้อย	*Canthium berberidifolium* Geddes	Rubiaceae	S	/			/

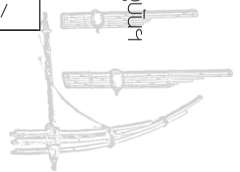

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
39.	เงี่ยงดุกใหญ่	เงี่ยงดุกใหญ่	*Vangueria pubescens*	Rubiaceae	C	/			/
40.	ตะโก	ตะโกจัน	*Diospyros hasseltii* Zoll.	Ebenaceae	T	/		/	
41.	ตันทาง	กล้วยน้อย	*Xylopia vielana* Pierre.	Annonaceae	T	/			/
42.	ตาปา (เครือ)	เถาวัลย์เปรียง	*Derris scandens* Benth.	Fabaceae	C	/		/	
43.	ตาไก้	กำแพงเจ็ดชั้น	*Salacia chinensis* L.	Celastraceae	C	/			/
44.	ตำนิน	ตำลึง	*Coccinia grandis* Voigt.	Cucurbitaceae	HC	/		/	
45.	ตำแยป่า	ตำแยแมว	*Acalypha indica* L.	Euphorbiaceae	S	/		/	
46.	ตีนกับแก้	หญ้าตีนตุ๊กแก	*Coldenia procambens* L.	Ehretiaceae	H	/		/	
47.	ตีนตั่ง	ตีนตั่ง	*Desmos dumosus* Safford	Annonaceae	C	/		/	
48.	ตีนนก	ตีนนก	*Vitex pinnata* L.	Verbenaceae	T	/			/
49.	ตีนเป็ด	สัตตบรรณ	*Alistonia scholaris* R.Br.	Apocynaceae	T	/			/
50.	ตูบหมูบ(อีอูบ)	ว่านหาวนอน	*Kaempferia rotunda* L.	Zingiberaceae	H	/		/	
51.	ตูม	มะตูม	*Aegle marmelos* Corr.	Rutaceae	T	/			/
52.	ตูมกา	แสลงใจ	*Stychnos nux-vomica* L.	Strychnaceae	T	/			/
53.	ตูมตัง	กระแจะ พญายา	*Hesperethusa crenulata* Roem.	Rutaceae	T	/			/

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
54.	ต้องแล่ง	นมน้อย	*Polyalthia evecta* (Pierre)Finet&Gagnep.	Annonaceae	S	/		/	
55.	ต้างไก่น้อย	กะดังใบเตี้ย	*Leea thorellii* Gagnep.	Leeaceae	H	/		/	
56.	แต้หนาม	มะค่าแต้	*Sindora siamensis* Teysm.var.*siamensis*	Fabaceae	T	/		/	
57.	แต้โหล่น	มะค่าแต้	*Sindora siamensis var.maritima* k. & S.S	Fabaceae	T	/			/
58.	ถ่อน	ถ่อน	*Albizia procera* (Roxb.) Benth.	Fabiceae	T	/			/
59.	ท่ม	กระทุ่งโคก	*Mitragyna hirsuta* Hav.	Rubiaceae	T	/			/
60.	ไทสง (เครือ)	เถาประสงค์	*Steptocaulon kleinii* Wight & Arn.	Periplocaceae	C	/		/	
61.	นางหวาน	งาไซ	*Planchonella obovata* Pierre.	Sapotaceae	T	/			/
62.	นางแซ่ง	โลดทะนง	*Trigonostemon reidioides* (Kurz) Craib	Euphorbiaceae	S	/			/
63.	นำเกี้ยง	รักน้ำเกลี้ยง	*Melanorrhoea laccifera* Pierre.	Anacardiaceae	T	/		/	
64.	บังเลน	ตำลึงตัวผู้	*Solena heterophylla* Lour.	Cucurbitaceae	C	/		/	
65.	บั้งไฟเดือนห้า	หญ้าสาบกา	*Hygrophilla incana* Nees	Gramineae	H	/		/	
66.	เบน	ตะขบป่า	*Flacourtia indica* (Burm.f) Merr.	Flacourtiaceae	T	/			/
67.	เปือย	ตะแบก	*Lagerstroemia calyculata* Kurz	Lythraceae	T	/			/
68.	ผง	ปรงเหลี่ยม	*Cyperus siamensis* Miq.	Cyperaceae	S	/			/

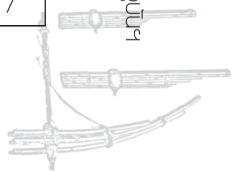

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
69.	ผักชีช้าง	สามสิบ	*Asparagus rocemosus* willd.	Asparagaceae	S	/			/
70.	ผักสาบ	ผักสาบ	*Adenia viridifeora* Craib	Passifloraceae	C	/			/
71.	ผักหวานบ้าน	ผักหวานบ้าน	*Sauropus androgynus* (L.) Merr.	Euphorbiaceae	T	/		/	
72.	ผากมะม่วง	กาฝากมะม่วง	*Dendrophthoe pentandra* Miq.	Loranthaceae	Pa	/		/	
73.	ผีพ่วน	นมควาย	Uvaria rufa Bl.	Annonaceae	HC	/			/
74.	ผู	ปรู	*Alangium salviifolium* (L.f.) Wangerin subsp. hexapetalum Wangerin	Alangiaceae	T	/		/	
75.	ไผ่ป่า	ไผ่ป่า	*Bambusa arundinacae* Willd	Graminaeae	B	/		/	
76.	ไผ่โจด	ไผ่โจด	*Arundinaria ciliata* A. Camus	Graminaeae	B	/		/	
77.	พริกผี	พริกป่าใหญ่	*Ervatamia luensis* Ken.	Apocynaceae	S	/		/	
78.	พะวงพี	พนมสวรรค์	*Clerodendrum paniculatum* L.	Verbenaceae	S	/		/	
79.	พอก	มะพอก	*Parinari anamense* Hance.	Rosaceae	T	/		/	
80.	พังคี	เจตพังคี	*Cladohynos orientalis* Zipp.ex Span.	Euphorbiaceae	S	/			/
81.	พันซาด	ซาด	*Erythrophleum succirubrum* Gagnep.	Caesalpiniaceae	T	/		/	

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
82.	พิมาน	พิมาน	*Acacia siamensis* Willd.	Fabaceae	T	/		/	
83.	พูช้าง	ลูช้าง	*Scindapsus officinalis* Schott	Araceae	H	/		/	
84.	เพ็ก	ไผ่เพ็ก	*Arundinaria pusillo* Cheval. & A. Camus	Gramineae	B	/		/	
85.	มันเทียน	มันอ้อน	*Dioscorea myriantha* Kunth	Dicscoreaceae	Hc	/		/	
86.	มุยแดง	มะคังแดง	*Gardenia erythroclada* Kurz	Rubiaceae	T	/			/
87.	มูก, ไข่เน่า	ตำมอกหลวง	*Gradenia sootepensis* Hutch.	Rubiaceae	T	/			/
88.	มูกเกี้ย	โมก	*Wrightia pubescens* R.Br.	Lamiaceae	sT	/			/
89.	ม่วงป่า		*Magnifera pentanda* Hook.	Anacardiaceae	T	/		/	
90.	ม่วงหัวแมงวัน	มะม่วงหัวแมงวัน	*Buchanaia latifolia* Roxb.	Anacardiaceae	T	/			/
91.	ยอป่า	ยอป่า	*Morinda coreia* Ham.	Rubiaceae	ST	/			/
92.	ยูง	ประดู่สาย	*Dalbergia cochinchinensis* Pierre	Fabaceae	T	/			
93.	ย่านาง	เถาย่านาง	*Tiliacora triandra* Diels.	Lauraceae	HC	/		/	
94.	รัก	รัก	*Calotropis gigantea* (L.) R.Br.ex Ait.	Asclepiadaceae	S	/		/	

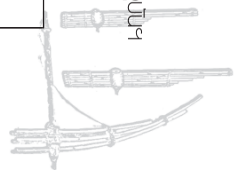

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
95.	ลอมคอม	หลาย	*Grewia microcos* L.	Tiliaceae	T	/			/
96.	ลิ้นฟ้า	เพกา	*Oroxylum indieum* Vent.	Bignoniaceae	ST	/		/	
97.	ลูกใต้ใบ	ลูกใต้ใบ	*Phyllanthus amarus* Schum.&Thonn.	Euphorbiaceae	H	/		/	
98.	เลนเคด	ชุมเห็ดไทย	*Cassia tora* L.	Fabaceae	S	/		/	
99.	เล็บแมว	เล็บเหยี่ยว	*Zizyphus oenoplia* Mill.	Rhaamnaceae	H	/		/	
100.	สมัง	ไกรทอง	*Euythoxylum cuneatum* (Miq.)Kurz.	Exryhtroxylaceae	S	/			/
101.	สมัดส่องฟ้า	ส่องฟ้าดง	*Clausena harmandiana* Pierre ex Guill.	Rutaceae	S	/			/
102.	สะแบง	เหียง	*Dipterocapus obtusifolius* Teijsm.ex Mig.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
103.	สั้น, ส้าน	มะตาด	*Dellania indica* L.	Dilleniaceae	ST	/			/
104.	สีดาป่า	กระมอบ	*Gardenia obtusifolia* Roxb.	Rubiaceae	ST	/			/
105.	ส่าเหล้า	มะกา	*Bridelia ovata* Decne	Euphorbiaceae	S	/			/
106.	ส้มกบ	อุโลก	*Hymenodictyon exelsum* Wall.	Rubiaceae	T	/			/
107.	ส้มพ่อ	ข่อย	*Streblus asper* Lour.	Moraceae	T	/			/
108.	ส้มลม	ส้มลม	*Aganonerion polymorphum* Pierre ex.	Apocynaceae	HC	/		/	

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
109.	ส้มเสี้ยว	ส้มเสี้ยว	*Bauhinia malabarica* Roxb.	Leguminosae	T	/			/
110.	ส้มโมง	พะวา	*Gardinia speciosa* Wall.	Guttiferae	T	/			/
111.	ไส้ตัน (เครือ)	มะเดื่อดิน	*Agnosma marginata* G.don	Apocynaceae	C	/			/
112.	หญ้าขัดมอน	หญ้าขัด	*Sida rhombifolia* L.	Malvaceae	US	/		/	
113.	หญ้าคา	หญ้าคา	*Imperata cylindreca* Beauv.	Gramineae	G	/		/	
114.	หญ้าหนวดแมว		*Orthosiphon aristatus* (Blume) Miq.	Labiatae	G	/		/	
115.	หนามขี้แฮด	หนามขี้แฮด	*Streblus taxoides* Kurz.	Moraceae	ST	/		/	
116.	หนามคอง	ตะครอง	*Zizyphus cambodiana* Pierre.	Rhamnaceae	ST	/		/	
117.	หนามงัวเลีย	งัวเลีย	*Capparis flavicans* Kerz.	Capparidaeceae	S	/		/	
118.	หนามจาง	หนามแดง	*Maytenus marcanii* Ding Hou.	Celastraceae	C	/		/	
119.	หนามแจ่นแทว	แก้วตาไว	*Pterobium integrum* Craib	Fabaceae	C	/		/	
120.	หนามแท่ง	เคด	*Catunaregam tomentosa* (Blume ex DC.) Tirveng	Rubiaceae	ST	/			/
121.	หมอยสาวแก่	หญ้าลิเภา	*Lygodium flexousum* Sw.	Schzaeaceae	HC	/		/	
122.	หมากซูซี	ซิงซี่	*Capparis micracantha* DC.	Capparidaceae	ST	/			/

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
123.	หมากดั่ง	ดังอีทก	*Pachygone dascarpa* Kurz	Menispermaceae	C	/			/
124.	หมากกล่ำตาแดง	มะกล่ำเครือ	*Abrus precatorius* L.	Fabaceae	C	/			/
125.	หมากเค็ง	เขลง	*Dialuim cochinchinense* Pierre.	Caesalpiniaceae	T	/		/	
126.	หมากเยา	สบู่ดำ	*Jatropha curcas* L.	Euphorbiaceae	S	/		/	
127.	หมากแงว	คอแลน	*Nephelium hypoleucum* Kurz	Sapindaceae	T	/			/
128.	หมากแตก	กระทงลาย	*Celastrus paniculatus* Willd.	Celastraceae	C	/			/
129.	หมาน้อย	กรุงเขมา	*Cissampelos pareira* L.	Menispermaceae	HC	/		/	
130.	หมามุ่ย	หมามุ่ย	*Mucuna pruriens* (L.) DC.	Fabaceae	C	/		/	
131.	หมาว้อ	หมาว้อ	*Lepisanthes senegalensis* Leenh.	Sapindaceae	S	/			/
132.	หมี่	หมีเหม็น	*Litsea glutinosa* (Lour.) C.B.Robinson	Lauraceae	T	/			/
133.	หวดข่าน้อย	มะหวด	*Lepisanthes* spp. Blume.	Sapindaceae	T	/		/	
134.	หวดข่าใหญ่	มะหวด	*Lepisanthes rubiginosa* (Roxz.)Leenh.	Sapindaceae	T	/		/	
135.	หว่า, ก้นโกน	หว้า	*Syzygium ecumini* (L.) Skeels	Myraceae	T	/		/	
136.	หว้าขี้นก	หว้าขี้นก	*Eugenia ripicola* Craib	Myraceae	T	/		/	

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
137.	หัวไกโอก	ทองพันดุล	*Decaschistia parviflora* Kurz	Malvaceae	US	/			/
138.	ชิงช้าชาลี	ชิงช้าชาลี	*Tinospora cerdifolia* (Willd.)Miers ex Hook.f.& Thomus.	Menispermaceae	HC	/		/	
139.	หาด	มะหาด	*Artocarpus lakoocha* Roxb.	Moraceae	T	/			/
140.	หิ่งห่อ	หิ่งห้อย	*Crotalaria quinquefolia* L.	Fabaceae	C	/		/	
141.	หีควย พูช้าง	พลูช้าง	*Scindapsus officinalis* Schott	Araceae	C	/			/
142.	แห้วหมู	แห้วหมู	*Cyperus rotundus* L.	Cyperaceae	H	/		/	
143.	อด, กอกกัน	กอกกัน	*Lannea coromandelica* Merr.	Anacardiaceae	T	/			/
144.	อะลาง	นนทรี	*Peltophorum dasyrachis* (Mig.) Kurz.	Fabaceae	T	/		/	
145.	อีทกตัวผู้	น้ำใจใคร่	*Olax psittacorum* (Willd.) Vahl	Olacaceae	C	/			/
146.	อีปุก	บุกเขา	*Pseudodracontium kerrii* Gagnep.	Araceae	H	/		/	
147.	อีลอก	อีลอก	*Amorphophallus* spp.	Araceae	S	/		/	
148.	อีลำ	ตะไหล	*Prismatomeris tetrandra* (Roxb.) K.Schum. var. tetrandra	Rubiaceae	T	/			/
149.	อีฮุมช้าง	ต้นพฤกษ์	*Albizia lebbeck* Benth.	Fabaceae	T	/			/

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองข่าบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
150.	อีเลียน	ชะเอมไทย	*Albizia myriophylla* Benth.	Fabaceae	HC	/		/	
151.	อีโก่ย	คำแดง	*Cissus aristata*	Vitidaceae	HC	/		/	
152.	เอี่ยนด่อน	ปลาไหลเผือก	*Eurycoma longifolia* Jack.	Simaroubaceae	S	/			/
153.	เอ็นอ้า	โคลงเคลง	*Melastoma villosum* Lodd.	Melastomaceae	S	/			/
154.	ฮกฟ้า	รกฟ้า	*Terminalia alata* Heyne ex Roth.	Combretaceae	T	/		/	
155.	ฮัง	รัง	*Shorea siaamensis* Miq.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
156.	ฮังฝ้าย		*Shorea siaamensis* Miq.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
157.	ฮังหนาม	เต็งหนาม	*Bridelia retusa* (L.) A.Juss.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
158.	ฮังไหม		*Shorea siaamensis* Miq.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
159.	ฮุ่นไฮ		*Erythroxylum* spp.	Erythroxylaceae	S	/		/	

C = ไม้เลื้อย G = หญ้า HC = ไม้เถาล้มลุก P = ปาล์ม S = ไม้พุ่ม ST = ไม้พุ่มกึ่งยืนต้น
US = ไม้พุ่มขนาดเล็ก F = เฟิร์น H = ไม้ล้มลุก O = กล้วยไม้ Pa = กาฝาก SC = ไม้พุ่มเลื้อย T = ไม้ยืนต้น exs = ไม้พุ่มจากต่างประเทศ

ภาคผนวก 7

บทคัดย่อ โครงการวิจัยย่อย

ชื่องานวิจัย : โครงการ การสังเคราะห์กระบวนการการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการวินิจฉัยการรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน

ชื่อนักวิจัย : พิศ แสนศักดิ์ และคณะ

หน่วยงาน : คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปี : 2549

คำสำคัญ : วินิจฉัยโรค หมอนวด หมอตำแย หมอกระดูก

การศึกษาวิจัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมองค์ความรู้การตรวจวินิจฉัยและรักษาโรคของหมอพื้นบ้านภาคอีสานครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย และรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน และเพื่อจัดหมวดหมู่องค์ความรู้ที่รวบรวมมาแล้ว ออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ประกอบด้วย นักวิจัยท้องถิ่น ตัวแทนหมอพื้นบ้าน และ

ผู้รับบริการจากหมอพื้นบ้าน ของโครงการย่อยใน 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม กาฬสินธุ์ อุดรธานี อุบลราชธานี สกลนคร บุรีรัมย์ และร้อยเอ็ด เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่าง เดือนพฤศจิกายน 2548 – กันยายน 2549 มีรูปแบบของการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการออกติดตาม สำรวจ การสังเกต สัมภาษณ์นักวิจัยและหมอพื้นบ้านของแต่ละโครงการย่อย บันทึกภาพ วิดีโอ จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเก็บรวบรวมข้อมูลและร่วมแก้ไขปัญหาโดยมีผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ จัดเวทีจัดหมวดหมู่องค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านภาคอีสาน และจดบันทึก

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบที่เหมาะสมและมีความสมบูรณ์ของข้อมูลองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านมากที่สุด ประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสารถึงข้อมูลพื้นฐานในด้านลักษณะทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจสังคมประชากร ประวัติศาสตร์ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ ใช้การสังเกตทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้าง ได้แก่ ข้อมูลส่วนตัว ประวัติส่วนตัว ข้อมูลชุมชน พฤติกรรมการดูแลรักษาโรค กระบวนการในการวินิจฉัยโรค วิธีการเก็บ การเตรียมยา วิธีการปรุง วิธีการเก็บรักษาและวิธีการรักษาอาการนั้น ๆ รวมถึงเก็บข้อมูลชื่อ ประเภท แหล่งที่มาของสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคต่าง ๆ และแบบไม่เป็นทางการเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีชุมชน ความเชื่อ ค่านิยม และใช้ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม พฤติกรรมการดูแลรักษาโรค กระบวนการการวินิจฉัยโรค การถ่ายทอดองค์ความรู้ ตำรายา วิธีการเก็บ การเตรียมยา เครื่องมือการปรุงยา วิธีการปรุง การเก็บรักษาและวิธีการดูแลรักษาโรค เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจดบันทึกภาคสนาม การจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการ การศึกษา

ธรรมชาติของท้องถิ่น ในส่วนผลการรวบรวมหมวดหมู่องค์ความรู้การตรวจวินิจฉัย และรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน พบว่า ผู้วิจัยได้นำเอาองค์ความรู้จากผลการวิจัยของของโครงการย่อยมาจัดหมวดหมู่องค์ความรู้ได้ 13 กลุ่มโรค ได้แก่ โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินปัสสาวะ โรคระบบทางเดินหายใจ โรคเกี่ยวกับหู ตา คอ จมูก โรคทางระบบผิวหนัง โรคเกี่ยวกับระบบตับและน้ำดี โรคเกี่ยวกับระบบสืบพันธุ์และการคลอด โรคระบบต่อมไร้ท่อ โรคระบบกระดูก กล้ามเนื้อ และระบบประสาทส่วนปลาย โรคระบบทางเดินอาหารและลำไส้ โรคมะเร็งต่างๆ การรักษาแบบเป่าและคาถา โรคเกี่ยวกับอาการไข้และอื่นๆ และยาบำรุงร่างกาย ในแต่ละกลุ่มโรค โครงการวิจัยย่อยได้ระบุรายละเอียดเกี่ยวกับอาการหรือกลุ่มอาการของโรคที่หมอพื้นบ้านทำการรักษา การรักษา ยาที่ใช้พร้อมส่วนประกอบ ข้อห้ามใช้ และคาถาที่ใช้ประกอบพิธีกรรม

ชื่องานวิจัย : โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของชาวญ้อ และชาวผู้ไท ต.เหล่าโพนค้อ อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร
ชื่อนักวิจัย : สัญญา ศุภจันทรา และคณะ
หน่วยงาน : มูลนิธิรักษ์อีสาน
ปี : 2549
คำสำคัญ : ชาติพันธุ์ วินิจฉัยโรค ชาวญ้อ ภูมินิเวศน์

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านการตรวจวินิจฉัยอาการของโรคที่เกิดขึ้นกับคนป่วยของหมอพื้นบ้านอีสาน เพื่อรวบรวมฐานข้อมูลด้านสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอีสาน เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ และจัดกลุ่มการตรวจวินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้าน ระยะเวลา มกราคม – มิถุนายน 2549

ผลการศึกษาพบว่า หมอพื้นบ้านจำนวน 26 ราย เป็นหมอสมุนไพร 12 ราย หมอเป่า หมอกระดูก 12 คน หมอนวด และหมอตำแย มีอายุระหว่าง 46–90 ปี ชาย 15 คน หญิง 11 คน เหตุจูงใจกระบวนการเรียนรู้ และการถ่ายทอดของหมอพื้นบ้าน จะได้รับการสืบทอดองค์ความรู้จากพ่อ แม่ และญาติ ผ่านการบวชเรียน ด้วยความบังเอิญ (คาถาลอดป่อง) การรับเอาผีหมอ (หมอเหยา) อยู่กับแหล่งสมุนไพรจึงเกิดความรักและสนใจ ชนิดของโรคที่หมอพื้นบ้านมีประสบการณ์ในการดูแลรักษา 37 อาการ ได้แก่ โรคริดสีดวง โรคเหน็บชา โรคผ้ำ อยู่กรรม ปากเปื่อย ท้องอืดท้องเฟ้อ ปวดเมื่อยร่างกาย ประดง เป็นต้น การรักษาโรคจะใช้สมุนไพร หรือใช้สมุนไพรควบคู่กับคาถา การว่าคาถาใช้ระหว่างเก็บยาสมุนไพร และเป่า

รักษาอาการต่าง ๆ สมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษามี 114 ชนิด เช่น หญ้าดอกขาว ปีกไก่ดำ เอ็นอ่อน ว่านดักแด้ จากสัตว์ 3 ชนิด กระดูกคาง จอนฟอน ดีงูเหลือม มดแดงและจากแร่ธาตุมี 10 ชนิด อาทิเช่น เหล้าขาว ขี้เกลือ บีน้ำตาล เป็นต้น มีตำรับยาที่ใช้รักษาอาการของโรค 110 ตำรับและถือว่าหมอพื้นบ้านมีบทบาทเกี่ยวกับกระบวนการดูแลรักษาโรค เป็นผู้ที่รักษา สืบทอดธรรมเนียมปฏิบัติและองค์ความรู้ให้คงอยู่ เป็นที่พึ่งของชุมชนในการรักษาโรคเบื้องต้น และยังเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพันธุกรรมพืชในท้องถิ่น

ชื่อเรื่อง : องค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน : กรณีศึกษา อ.วาปีปทุม และอ.นาดูน จังหวัดมหาสารคาม
ชื่อนักวิจัย : ทานตะวัน สิงห์แก้วและคณะ
หน่วยงาน : สำนักงานสถาบันตักสิลานคร
ปี : 2549
คำสำคัญ : วินิจฉัยโรค หมอนวด หมอตำแย อยู่ไฟ

การศึกษาวิจัยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านการตรวจวินิจฉัยอาการของโรคที่เกิดขึ้นกับคนอีสาน เพื่อรวบรวมฐานข้อมูลด้านสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอีสาน เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้และจัดกลุ่มการตรวจวินิจฉัยโรคของหมอพื้นบ้านอีสาน

การศึกษามีพื้นที่ศึกษา 2 อำเภอ 2 ตำบล คือ ตำบลนาข่า อำเภอวาปีปทุม และตำบลหนองคู อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ หมอภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 15 คน ในการดำเนินงานโครงการวิจัยใช้เวลาการดำเนินงาน 6 เดือน (พฤศจิกายน 2548 – เมษายน 2549) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง และสมุดจดบันทึก แบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 3 ขั้น คือ ขั้นการวางแผนและเตรียมความพร้อม ขั้นตอนดำเนินการวิจัยตามแผน และขั้นตอนการสรุปบทเรียนการดำเนินงาน

ผลการวิจัย ด้านองค์ความรู้ ด้านการตรวจวินิจฉัยอาการและสังเคราะห์องค์ความรู้จัดกลุ่มของโรคที่เกิดขึ้นกับคนอีสาน พบว่า

จากกลุ่มเป้าหมายหมอพื้นบ้านจำนวน 15 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย และมีอายุเฉลี่ย 65 ปี ประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ จบการศึกษาอยู่ระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ด้านการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องหมอพื้นบ้าน ส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษในเครือญาติ โดยวิธีการฝึกปฏิบัติจริง สังเกต และด้วยการบอกเล่า ส่วนการเรียนรู้จากตำรามีน้อยพบว่า สามารถจำแนกองค์ความรู้ในการตรวจวินิจฉัยอาการและการรักษาออกเป็น 3 หมวด คือ 1) ประเภทหมอพิธีกรรมและใช้เวทมนต์คาถาประกอบการรักษา จำนวน 4 คน ซึ่งประเภทโรคและอาการที่รักษาได้แก่ โรคกระดูก แขน ขาหัก แผลฟกช้ำตามร่างกาย และสุนัขกัด เป็นต้น และเมื่อพิจารณาลักษณะการรักษาส่วนใหญ่จะใช้วิธีการรักษาโดยการเป่าน้ำมนต์ นวด 2) ประเภทหมอยาสมุนไพร จำนวน 4 คน ประเภทและอาการที่ทำการรักษาได้แก่ โรคไต ซ่าน ไข้หมากไม้ ปวดเมื่อยตามร่างกาย เบาหวาน เลือดจาง ปวดศีรษะ สลายนิ่ว รักษาอาการแทนการอยู่ไฟ ซึ่งลักษณะการรักษาส่วนใหญ่จะใช้ยาสมุนไพรประกอบการรักษาเป็นหลัก และ 3) ประเภทพิธีกรรมและสมุนไพร จำนวน 7 คน ประเภทโรคและอาการที่รักษาได้แก่ เป็นแผลผุพองตามร่างกาย ผื่นคัน งูสวัด กำเริดเด็ก กลาง ถอนพิษแมลงกัดต่อย ลักษณะการรักษาจะเป็นการเป่าด้วยคาถา และใช้สมุนไพรประกอบ และประสบการณ์ในการรักษาของหมอ พบว่าทั้งหมดมีประสบการณ์ในการตรวจวินิจฉัยและรักษาโรคตั้งแต่ 20 ปี ขึ้นไป และสูงสุด 64 ปี แสดงให้เห็นว่าหมอแต่ละท่านล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และคนในชุมชนให้การยอมรับว่าเป็นหมอพื้นบ้าน ควรแก่การยกย่องและอนุรักษ์ฟื้นฟู และถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาเหล่านี้ สู่คนรุ่นหลังต่อไป

ด้านฐานข้อมูลสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน จำแนกตามประเภทองค์ความรู้ในการตรวจวินิจฉัย และวิธีการรักษา ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ประเภทหมอพิธีกรรมและใช้เวทมนต์คาถาในการรักษา 2) ประเภทหมอยาสมุนไพร และ 3) ประเภทพิธีกรรมและสมุนไพร พบว่า กลุ่มหมอที่ใช้ในการรักษาจำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มประเภทหมอยาสมุนไพร และกลุ่มประเภทพิธีกรรมและสมุนไพร และด้านการเรียนรู้ในการใช้สมุนไพร พบว่า หมอส่วนใหญ่รู้จักสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละชนิดและสัดส่วนปริมาณการใช้เป็นอย่างดี สามารถปรุงยาได้เอง แหล่งในการหาสมุนไพร ส่วนใหญ่ไม่สามารถหาเองได้ในชุมชน ต้องสั่งซื้อจากที่อื่น และมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ยังหลงเหลืออยู่ในป่าหรือชุมชน ลักษณะการใช้สมุนไพรมีหลายรูปแบบ เช่น ฝน ต้ม บด ทำเป็นยาลูกกลอน ส่วนของสมุนไพรที่นำมาใช้ ประกอบด้วย ใบ ราก เปลือก ลำต้น แก่น เถา ดอก และผล ขึ้นอยู่กับชนิดของโรค แต่ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการต้มและฝน

แต่ทั้งนี้ผลการวิจัยในครั้งนี้ก็ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดีต่อวงการหมอพื้นบ้าน ในพื้นที่อย่างเป็นที่น่าพอใจ ทั้งในส่วนของตัวหมอเอง และคนในชุมชน หากมีการส่งเสริมให้มีการวิจัยในลักษณะนี้ อย่างต่อเนื่องและจริงจังทั้งในพื้นที่เดิมและพื้นที่ใกล้เคียง อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีต่อการพัฒนายกระดับองค์กรหมอพื้นบ้านให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมมากขึ้น

ชื่องานวิจัย : โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้านสุรินทร์ กรณีศึกษา ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ชื่อนักวิจัย : แดงชัย สืบเสาะ และคณะ

หน่วยงาน : ศูนย์สมุนไพรตะบัลไพร มูลนิธิพิพิธประชานาถ และเครือข่ายกลุ่มหมอพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์

ปี : 2549

คำสำคัญ : วินิจฉัยโรค หมอนวด หมอตำแย หมอกระดูก

การศึกษาวิจัยมีวัตถุประสงค์ เพื่อถอดองค์ความรู้หมอพื้นบ้านสุรินทร์ เพื่อเรียนรู้และสืบทอดองค์ความรู้หมอพื้นบ้านสุรินทร์ และเพื่อขยายผลองค์ความรู้หมอพื้นบ้านสุรินทร์ เป็นงานวิจัยแบบไทบ้าน กับหมอพื้นบ้าน จำนวน 10 ราย ในพื้นที่ 3 หมู่บ้าน คือ บ้านบุฤาษี บ้านสก็วล และบ้านผึ้ง ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2548 – 30 มกราคม 2549

ผลการศึกษา พบว่า คณะผู้ศึกษารายงานข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน ลักษณะภูมิศาสตร์ ข้อมูลทั่วไป ระบบสุขภาพของตำบลบุฤาษี ตำบลบุฤาษีมี 10 หมู่บ้าน เป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและเป็นชุมชนที่มีอายุยาวนานกว่า 200 ปี ชาวบ้านมีอาชีพทำนาและทำการเกษตร ในตำบลบุฤาษีมีป่าชุมชนหนองเยียมีพื้นที่กว่า 1,200 ไร่ เป็นป่าดิบแล้ง ชาวบ้านรอบป่ามีการหาและใช้ประโยชน์จากของป่า เช่น ผัก พืชหัวใต้ดิน ยาสมุนไพร สัตว์และฟืน เป็นต้น ชุมชนมีการรวมตัวเป็นคณะกรรมการเพื่อการดูแลและ

ฟื้นฟูป่าชุมชน และมีการศึกษาหมอพื้นบ้านในตำบลบุฤาษี 10 ราย ประกอบด้วยหมอยาสมุนไพร/หมอเป่า 5 ราย หมอจอดกระดูก 2 ราย หมอตำแย/นวด 2 ราย และหมอพิธีกรรม 1 ราย ข้อมูลเกี่ยวกับหมอพื้นบ้านแต่ละคนประกอบด้วย ประวัติส่วนตัว การเรียนวิชา การปฏิบัติตน ผู้สืบทอด/การสืบทอดความรู้ โรคและอาการเจ็บป่วย ได้แก่ มีโรคมะเร็ง อาการพิษ ท้องเสีย ลมบ้าหมู พิษสำแดง แผลไฟไหม้/น้ำร้อนลวก ฝี โรคตาแดง พิษตะขาบ/แมลงกัด/งูกัด/ปลาดุกตำ ตาลซาง คุณไสย ตาแดง การนวดหลังคลอด นวดยกมดลูก นวดจัดท่าเด็ก อาการกระดูกหัก ปวดเฉพาะที่ อัมพฤกษ์ อัมพาต การสะเดาะห์เคราะห์ พิธีกรรมในชีวิต การวินิจฉัย ขั้นตอนและการใช้พิธีกรรมและเวทย์มนต์ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาผู้ป่วย 1–2 ราย/หมอพื้นบ้าน 1 ราย โดยมีข้อมูลชื่อ อายุ ที่อยู่ โรค/อาการป่วย การรักษา และผลการรักษา

ชื่องานวิจัย : โครงการการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร
กรณีศึกษา: บ้านเชียงเหียน อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม

ชื่อนักวิจัย : ถวิล ชนะบุญ และคณะ
หน่วยงาน : สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปี : 2549
คำสำคัญ : สถานการณ์สมุนไพร บ้านเชียงเหียน

การศึกษาโครงการ เพื่อศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร และหมอยาพื้นบ้านในชุมชนบ้านเชียงเหียน เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาของสมุนไพรในชุมชนปัจจุบัน เพื่อหาแนวทางในการขยายพันธุ์สมุนไพรที่หายากในชุมชน ศึกษาเส้นทางการค้าการจัดหาสมุน-ไพรในชุมชน ในพื้นที่ บ้านเชียงเหียน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นงานวิจัยแบบไทบ้าน ระยะเวลาเดือนตุลาคม 2548 – กุมภาพันธ์ 2549

ผลการศึกษา สถานการณ์บ้านเชียงเหียน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบ 3 ประเด็น 1) ปัญหาของชุมชน ป่าชุมชนบ้านเชียงเหียนพบสมุนไพรหลายชนิดหายจากพื้นที่ 75 ชนิด (เป็นชนิดที่สำคัญ) และชนิดที่เหลือก็มีน้อยไม่สามารถใช้ประโยชน์ จากอดีตที่มีจำนวน 159 ชนิด จะฟื้นฟูสมุนไพรได้อย่างไร อนาคตของผู้ขายสมุนไพร เป็นแบบไม่มีระบบทำให้ปัญหาการสั่งซื้อ และการนำเข้าการฟื้นฟู ปลูกทดแทน และอนุรักษ์สมุนไพรเพื่อการค้า และเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป โดยมีเนื้อที่ป่าที่จะทำการปลูกสมุนไพรคือพื้นที่ของวัดป่ามีพื้นที่ 12 ไร่ 2) ความต้องการของชุมชน ต้องการปลูกการขยายพันธุ์ และการอนุรักษ์สมุนไพรใน

พื้นที่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การขายอย่างมีระบบ ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น และสามารถเกิดเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อพึ่งตนเองได้ 3) การค้าสมุนไพร (เส้นทางการนำเข้า – การขายสมุนไพร) เส้นทางการนำเข้าวัตถุดิบมี 2 รูปแบบ คือ หาเองจากป่าและพื้นที่ใกล้เคียง อำเภอวาปีปทุม อำเภอเชียงยืน อำเภอกันทรวิชัย อำเภอนาดูน อำเภอนาเชือก อำเภอกุดรัง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอเขื่อนอุบลรัตน์ อำเภอน้ำพอง อำเภอหนองสองห้อง เป็นต้น การสั่งซื้อมี 5 เส้นทาง ได้แก่ หนองคาย อุบลราชธานี เลย สกลนคร และท่าอุเทน นครพนม ซึ่งเส้นทางการขายสมุนไพร และรูปแบบการขนส่ง การตลาด ผู้ขายยาสมุนไพรบ้านเชียงเหียนจะออกตระเวนขายสมุนไพรเองโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งการขายยาสมุนไพรนั้นผู้ที่ไปขายต้องรู้ด้วยว่าโรคที่ตัวเองสามารถรักษาได้นั้นมีอาการเป็นอย่างไร และสามารถรักษาได้ โดยบางครั้งผู้ที่ไปขายสมุนไพรต้องได้รับการอบรมจากผู้ที่มีความรู้ในหมู่บ้านเรื่องโรคต่าง ๆ ตำรับ

ยาและสรรพคุณยา ตำรับยาสมุนไพรที่มีการขายของบ้านเชียงเหียนพบทั้งหมด 17 ตำรับ ดังนี้ ตำรับ 1 แก้โรคกระษัย ตำรับ 2 บำรุงไต ตำรับ 3 รักษาโรคเบาหวาน และความดันสูง ตำรับ 4 แก้โรคริดสีดวงทวาร ตำรับ 5 ขับเลือด ตำรับ 6 แก้ตกขาว ตำรับ 7 แก้โรคกระเพาะอาหาร ตำรับ 8 แก้หอบหืด ตำรับ 9 แก้โรคปะดง ตำรับ 10 แก้ไข้ทับถูด ตำรับ 11 แก้โรคนิ่ว ตำรับ 12 แก้ผิดสำแดง ตำรับ 13 บำรุงเลือด บำรุงร่างกาย ตำรับ 14 แก้โรคผิวหนัง ตำรับ 15 แก้ปวดตามเส้น ปวดตามขาและตามตัว ตำรับ 16 แก้โรคไต และตำรับ 17 รักษากามโรค

ชื่องานวิจัย : โครงการการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการตรวจวินิจฉัยและรักษาโรคแบบดั้งเดิมของคนอีสาน จังหวัดอุดรธานี

ชื่อนักวิจัย : สมชาย ชินวานิชย์เจริญ และคณะ
หน่วยงาน : สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี

ปี : 2549
คำสำคัญ : วินิจฉัยโรค ตำรายาพื้นบ้าน หมอสมุนไพร

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการตรวจวินิจฉัยและรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน จ.อุดรธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อให้องค์ความรู้จากหมอพื้นบ้านได้รับการรวบรวมและวิเคราะห์นำไปสู่การปริวรรตภูมิปัญญา การดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน เพื่อจัดทำทะเบียนหมอพื้นบ้านและภูมิปัญญา เพื่อจัดเวทีแลกเปลี่ยนและนำเสนอข้อมูลภูมิปัญญาในกลุ่มเครือข่าย และเพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ดั้งเดิมของแพทย์พื้นบ้าน เป็นงานวิจัยแบบไทบ้าน มีพื้นที่ศึกษาในตำบลนาไหม 13 หมู่บ้าน และตำบลบ้านม่วง 13 หมู่บ้าน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ระยะเวลามกราคม – ธันวาคม 2549

ผลการศึกษา พบว่ามีหมอพื้นบ้าน เป็นหมอสมุนไพรทั้งหมด 47 คน แต่ละคนมีความชำนาญในการรักษาโรคหรืออาการมากกว่า 1 โรค การจัดกลุ่มโรค / อาการที่สามารถบำบัดด้วยยาสมุนไพร ยาพื้นบ้าน โดยใช้วิธีคิดของการแพทย์แผนปัจจุบัน มี 7 ระบบ ได้แก่

ระบบทางเดินอาหาร ได้แก่ ท้องอืด ท้องเฟ้อ กระเพาะอาหารอักเสบ ท้องเสีย คลื่นไส้ อาเจียน ท้องผูก ริดสีดวงทวาร ระบบทางเดินปัสสาวะ ได้แก่ ปัสสาวะขัด แสบ นิ่วขนาดเล็ก ระบบทางเดินหายใจ ได้แก่ ไข้หวัด ไอ เจ็บคอ ระบบกระดูกและกล้ามเนื้อ ได้แก่ ปวดหลัง ปวดเอว เข่าเสื่อม ระบบผิวหนังได้แก่ ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก เริม งูสวัด แผลร้อนในปาก แมลงสัตว์กัดต่อย กลาก เกลื้อน ฝี แผลผุพอง ลมพิษ ระบบจิตประสาท ได้แก่ เบื่ออาหาร นอนไม่หลับ เหนื่อยง่าย ใจสั่น อ่อนเพลีย และระบบโลหิตระดูของสตรี ได้แก่ ปวดประจำเดือน ตกขาว มีตำรับยาพื้นบ้านของหมอพื้นบ้านแยกรักษาตามกลุ่มอาการ จำนวน 74 ตำรับนั้น มีจำนวนสมุนไพรในตำรับยาทั้งหมด 59 ชนิด และรูปแบบยาพื้นบ้านมี 7 แบบ ได้แก่ ยาตั้ง ยาต้ม ยาฝน ยาผง ยาทา ตำกินและยาดองเหล้า

ชื่องานวิจัย : โครงการศึกษาองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน ชาวไทโซ่ และกะเลิง เขตพื้นที่อำเภอกุสุมาลย์ และอำเภอเมือง จ.สกลนครในการรักษาโรค แบบดั้งเดิมของชุมชน

ชื่อนักวิจัย : พิเชษฐ์ เวชวิฐาน และคณะ
หน่วยงาน : สถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตรสกลนคร

ปี : 2549
คำสำคัญ : องค์ความรู้ วินิจฉัยโรค ชาวไทโซ่ กะเลิง การถ่ายทอด

การศึกษาองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านชาวไทโซ่ และกะเลิง เขตพื้นที่อำเภอกุสุมาลย์ และอำเภอเมือง จังหวัดสกลนครในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของชุมชน มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการเกิดโรค วิธีการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เพื่อรวบรวมภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เป็นการศึกษาวิจัยแบบไทบ้าน กับหมอพื้นบ้านจำนวน 17 ราย และถ่ายทอดองค์ความรู้โดยการจัดเวทีเสวนา ณ.วัดศรีสะเกษ อ.เมือง จ.สกลนคร ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2548 ถึง เดือนพฤษภาคม 2549

ผลการศึกษาพบว่า ทีมวิจัยได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคจำนวน 73 ตำรับยา โดยมีวิธีการรักษาโรคได้แก่ การใช้สมุนไพร การนวด การสักน้ำมัน การทำพิธีกรรม กายภาพบำบัด และการใช้เวทย์มนต์ ทำให้ผู้เรียนรู้เกิดความสนใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านของตน โดยผู้เรียนรู้และหมอยาใหญ่มีความเข้าใจในกระบวนการและมีการถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกัน ทราบ

เทคนิควิธีการรักษาผู้ป่วยที่หลากหลาย และมีการแนะนำและส่งต่อผู้ป่วยไปยังหมอพื้นบ้านที่ชำนาญเฉพาะทาง และเกิดตกลงร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องโดยผู้เรียนรู้และหมอยาใหญ่จะมาประชุมพบปะกันทุกวันเสาร์สุดท้ายของทุกเดือน

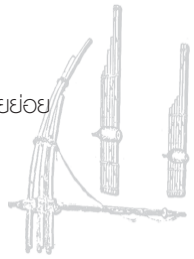

ชื่องานวิจัย : การพัฒนารูปแบบการศึกษาการฟื้นฟูและ
สังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้าน อีสาน
กรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านอีสาน
จังหวัดอุบลราชธานี

ชื่อนักวิจัย : พัชริน วิจิตรอลงกรณ์และคณะ
หน่วยงาน : เสมสิกขาลัย จังหวัดอุบลราชธานี

ปี : 2549
คำสำคัญ : การดำรงอยู่ของหมอพื้นบ้าน หมอสมุนไพร
หมอเหยียบเหล็กแดง หมอตำแย

การศึกษาหมอพื้นบ้านในจังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์ของหมอพื้นบ้าน การปรับบทบาท ปัจจัยการดำรงอยู่ของหมอพื้นบ้าน หลักการวินิจฉัยที่เหมาะสม กระบวนการเยียวยารักษาโรค ตลอดจนความคิด บทบาท และการพัฒนาฟื้นฟูองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดอุบลราชธานี

วิธีการศึกษา ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาหมอพื้นบ้านที่ทำการรักษาด้วยการแพทย์พื้นบ้าน จำนวน 17 ราย เก็บข้อมูลผู้ป่วยที่มารักษากับหมอพื้นบ้านและผู้รู้จำนวน 25 ราย ระยะเวลาเดือนตุลาคม 2548 – เมษายน 2549 โดยการสัมภาษณ์ สังเกต และศึกษาจากเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ตรรกะ เทียบเคียงแนวคิดทฤษฎี ตำราโบราณ ควบคู่บริบท และใช้สถิติเชิงพรรณนาประกอบ

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เป็นชาย ภูมิหลังการเป็นหมอพื้นบ้านเนื่องจากมีญาติเป็นหมอพื้นบ้าน รองลงมาเรียนรู้จากการที่ญาติหรือตนเองป่วย ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์กับหมอพื้นบ้านที่รักษาโรคหาย แสวงหาความรู้จากตำรา หรือการเข้าเรียนที่โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ และน้อยรายเรียนรู้จากการที่ถูกคัดเลือกและดลใจจากสิ่งเหนือธรรมชาติ

หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ไม่มีใบประกอบโรคศิลปะ แต่มีประสบการณ์การรักษาผู้ป่วยมากกว่า 20 ปี การให้บริการเป็นการรักษาแบบช่วยเหลือกัน โดยมิได้หวังค่าตอบแทน ทุ่มเทให้กับการรักษาไม่มีเวลาเป็นของตนเอง ประกอบด้วยหมอสมุนไพร หมอเหยียบเหล็กแดง และหมอตำแย

โรคที่มีผู้ป่วยมาหาหมอพื้นบ้านมาก ได้แก่ โรคตับ โรคมะเร็งตับ โรคริดสีดวง โรคเบาหวาน อัมพฤกษ์ และอัมพาต และพบว่าองค์ความรู้การรักษากระดูก งูพิษกัด การทำคลอด การดูแลสุขภาพผู้หญิงและเด็ก เป็นองค์ความรู้ที่กำลังจะสูญหาย

กรณีศึกษาการรักษาผู้ป่วยของหมอพื้นบ้านสามารถจัดกลุ่มโรคโบราณ และโรคสมัยใหม่ ซึ่งมีการประยุกต์ความรู้แบบการแพทย์พื้นบ้านโบราณ โดยเทียบเคียงกับโรค อาการ ผสมผสานกับหลักแนวคิดการแพทย์แผนไทยเรื่องธาตุ การวินิจฉัยธาตุ สาเหตุของการโรค นอกจากนี้ยังศึกษาพฤติกรรมการกิน การอยู่ที่ไม่เหมาะสม ทำให้ร่างกายเกิดภาวะไม่สมดุล โดยมีขั้นตอนการวินิจฉัยโดยใช้วิธีการซักประวัติ ร่วมกับการสังเกต และตรวจอาการตามร่างกาย

ประกอบกันกับการวินิจฉัยโรคควบคู่ไปกับการรักษาด้วยการใช้สมุนไพร การประกอบพิธีกรรม และการทำกายภาพบำบัด ทั้งนี้อยู่ภายใต้ความเชื่อว่าการเจ็บป่วยเป็นเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นโรคกรรม อีกด้านหนึ่งก็มีความเชื่อเรื่องการรักษาความบกพร่องของร่างกาย

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านของชุมชนบ้านหัวเห่วพัฒนา มีปัจจัยในการดำรงอยู่คือ ยังมีหมอพื้นบ้าน และองค์ความรู้ในด้านการแพทย์พื้นบ้านในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน แต่องค์ความรู้ดังกล่าวก็ประสบกับปัญหาในด้านผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐทำให้แหล่งสมุนไพรตามธรรมถูกทำลาย และเกิดอพยพแรงงาน ขาดผู้สืบทอดความรู้ อายุของหมอพื้นบ้านโดยเฉลี่ย 65 ปี ขึ้น

หมอพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอีสานที่เป็นแบบอย่างของการเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ และเกื้อกูลคนในชุมชน เป็นทางเลือกในการรักษาของผู้เจ็บป่วยที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองให้หายได้ หมอพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีการสืบทอดองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีส่วนในการรักษาระบบนิเวศน์ชุมชนวัฒนธรรม และมีข้อปฏิบัติของหมอพื้นบ้านในด้านจารีตฮีตและคองที่สืบทอดกันมา

สถานการณ์ของหมอพื้นบ้านในจังหวัดอุบลราชธานี หมอพื้นบ้านบางคนยุติบทบาทมาจากนโยบายทางด้านกฎหมายของรัฐเกี่ยวกับใบประกอบโรคศิลปะ ประกอบกับการพัฒนาได้ลดบทบาท

หมอพื้นบ้าน เชิดชูการแพทย์แบบตะวันตก ทำให้พื้นที่ทางสังคมของหมอลดน้อยลง ประกอบกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรด้านสมุนไพรลดน้อยลง การเข้าป่าหมอบางคนก็ถูกจับ ทำให้หมอพื้นบ้านบางรายรักษาแบบใช้ความรู้ที่มี แต่ไม่พัฒนาความรู้ต่อ ส่วนหมอพื้นบ้านที่ยังประยุกต์ใช้ความรู้ทำงานต่อเนื่องก็ด้วยว่ายังมีผู้ป่วยมาทำการรักษา อีกทั้งหมอพื้นบ้านก็มีการเชื่อมร้อยเครือข่ายหมอในปัจจุบันทำให้หมอพื้นบ้านมีกำลังกาย กำลังใจในการรักษาผู้ป่วย เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างหมอพื้นบ้านด้วยกันเอง และยังคงทำหน้าที่ต่อการแก้ไขปัญหาความเจ็บป่วยของผู้คนในสังคม

ข้อเสนอแนะ ควรให้มีการรับรองหมอพื้นบ้านที่เป็นหมอใหญ่ในทางสังคม และในตัวบทกฎหมาย และสนับสนุนงบประมาณในด้านการพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน ที่ทำให้หมอพื้นบ้านสามารถผลิตยาที่เข้าถึงผู้บริโภคได้แก้ไขปัญหาความเจ็บป่วยของคนในชุมชน อีกทั้งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนงบทางด้านการสื่อสารประชาสัมพันธ์ และรณรงค์ต่อสังคม ในการสร้างทางเลือกในการใช้ยาสมุนไพรให้มากขึ้น พร้อมทั้งยกตัวอย่างกรณีศึกษาเชิงประจักษ์สู่สังคม ซึ่งจะทำให้หมอพื้นบ้านที่เป็นคนรุ่นใหม่ หรือผู้มีใจรักในด้านการแพทย์พื้นบ้าน จะสามารถทำการสืบทอดต่อเพราะเห็นคุณค่าอีกทั้งได้การยอมรับทางสังคม ในการนี้ต้องทำควบคู่กับงานวิจัยเพื่อสร้างการยอมรับในด้านวิชาการการรักษาของหมอพื้นบ้านต่อไป

ชื่องานวิจัย : โครงการดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ชื่อนักวิจัย : สมยศ ศรีจารนัย และคณะ
หน่วยงาน : โรงพยาบาลเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ปี : 2549
คำสำคัญ : หมอเหยา หมอสมุนไพร หมอเป่า หมอนวด หมอกระดูก และหมอแมงมุม

การศึกษาเรื่องการดูแลสุขภาพคนผู้ไทยโดยหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์แรกเพื่อรวบรวมข้อมูลวิธีการตรวจวินิจฉัย การรักษาโรค ประการที่สองศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) วิธีการศึกษาใช้การศึกษาจากเอกสาร การสังเกต ควบคุมการสัมภาษณ์ และกระบวนการกลุ่ม การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยพิจารณาตามคุณสมบัติของหมอใหญ่ในพื้นที่ จำนวน 23 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดย การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ระยะเวลาเดือนตุลาคม 2548 – เมษายน 2549

ผลจากการศึกษาพบดังนี้ หมอพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอเขาวง ประกอบด้วย หมอเหยา หมอสมุนไพร หมอเป่า หมอนวด หมอกระดูก และหมอแมงมุม รวม 23 คน การวิจัยกลุ่มหมอเหยาวินิจฉัยโดยใช้พิธีกรรมส่วนกลุ่มหมอสมุนไพรและหมออื่น ๆใช้การซักประวัติ จากผู้ป่วยหรือญาติและการตรวจร่างกาย บางครั้งอาจใช้การอบรมร่วมด้วย ส่วนการรักษาหมอเหยาใช้พิธีเหยาเพื่อรักษาอาการป่วย เรียกว่า

เหยารักษาและเหยาคุมผี หมอสมุนไพร หมอเป่า หมอกระดูก หมอแมงมุมและหมอนวด จะใช้สมุนไพรในการรักษา อาจเป็นรูปแบบยากิน ยาต้ม ฝนทา และใช้คาถาร่วมด้วย ส่วนการถ่ายทอดองค์ความรู้ส่วนใหญ่ยังไม่มีการถ่ายทอดสู่ผู้อื่น เนื่องจากไม่ค่อยมีผู้สนใจ ลูกหลานก็ไม่สนใจ แต่หมอพื้นบ้านในปัจจุบันยังมีบทบาทสำคัญ มีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตคนผู้ไท เพราะเป็นการดูแลรักษาผู้ป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะผู้ป่วยระยะสุดท้าย หรือผู้ป่วยที่ไปรักษาโรงพยาบาลของรัฐไม่หาย หมอพื้นบ้านจะเป็นผู้รักษาทางด้านจิตใจของผู้ป่วยได้เป็นอย่างดี จึงควรส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนรุ่นใหม่ เพราะเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีประโยชน์มาก และควรส่งเสริมให้หมอพื้นบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

บรรณานุกรม

แดงชัย สืบเสาะและคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาองค์ความรู้หมอพื้นบ้าน กรณีศึกษา : ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

ถวิล ชนะบุญและคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษา : บ้านเชียงเหียน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

ทานตะวัน สิงห์แก้วและคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน : กรณีศึกษาอำเภอวาปีปทุม และอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

ประจวบ จันทร์หมื่นและคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้หมอพื้นบ้านในการดูแลและรักษาโรคของคนอีสาน พื้นที่ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม** :

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

พัชริน วิจิตรอลงกรณ์และคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการการพัฒนารูปแบบการศึกษาฟื้นฟูและสังเคราะห์องค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสาน กรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านกับชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

พิเชษฐ์ เวชวิฐานและคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการองค์ความรู้หมอพื้นบ้านชาวไทโซ่ และกะเลิง เขตพื้นที่อำเภอกุสุมาลย์และอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมของชุมชน**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

พิศ แสนศักดิ์ และคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการการสังเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการวินิจฉัยและรักษาโรคแบบดั้งเดิมภาคอีสาน**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

สมชาย ชินวานิชเจริญ และคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านในการพัฒนาการตรวจวินิจฉัยโรคแบบดั้งเดิมของคนอีสานจังหวัดอุดรธานี**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

สมยศ ศรีจารนัยและคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการดูแลสุขภาพของคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

สัญญา ศุภจันทราและคณะ. (2549). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคของคนอีสาน ตำบล**

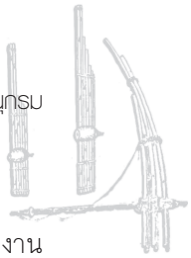

เหล่าโพนค้อ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. (มมป.). **งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การสร้างพลังปัญญาจากฐานราก**.

เสาวณีย์ กุลสมบูรณ์ รุจินาถ อรรถสิษฐ และคณะ. (2548). **ชุดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ 9 "บทเรียนเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทอีสาน"**. นนทบุรี: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).

เสาวณีย์ กุลสมบูรณ์ รุจินาถ อรรถสิษฐ และคณะ. (2548). **ชุดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ 4 "ภูมิปัญญาสุขภาพการแพทย์พื้นบ้านอีสาน"**. นนทบุรี: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).

อุษา กลิ่นหอม ยงยุทธ ตรีนุชกร. (2548). ระบบ โครงสร้าง กลไก ในการอนุรักษ์ พัฒนา และคุ้มครองภูมิปัญญาไท สุขภาพวิถีไท: มาตรการด้านศักยภาพชุมชนและสังคม. ใน สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ และประพจน์ เภตรากาศ, (บก.). **ระบบ โครงสร้าง กลไก ในการอนุรักษ์ พัฒนา และคุ้มครอง ภูมิปัญญาไท สุขภาพวิถีไท**. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์.